

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar

A politikai szeretet teológiai alapjai
Ferenc pápa tanításában
Dissertatio ad Doctoratum

Készítette: Wappler Ádám

Konzulens: Prof. Dr. Kránitz Mihály

Budapest, 2023

*Ferenc pápának
Magyarországra látogatásának tiszteletére*

Előszó és köszönetnyilvánítás

A keresztény hit fontos vonása a *memoria*, az emlékezés, amely végigkíséri a bibliai hagyományt (vö. Zsolt 78,7; ApCsel 2,11). Ennek nyomán arra kapunk buzdítást, hogy emlékezzünk meg a mögöttünk hagyott egész útról, amelyen Isten vezetett (vö. MTörv 8,2), és azokról, akik előttünk jártak a hitben (vö. Zsid 13,7), nem szokások megtartása vagy nosztalgizálás végett, hanem hálás szeretettől vezérelve. Az emlékezésnek és a hálaadásnak ez az összekapcsolódása ölt testet a liturgikus ünneplésben és az Eukharishtiában, amelynek jelentése a hálaadás, és amely így az egyház közösségének és küldetésének lényegi kifejezése. Doktori disszertációm legelején ennek jegyében szeretném kifejezni köszönetemet mindazoknak, akik a disszertáció elkészüléséhez vezető úton kísérték és támogatásukkal segítették munkámat:

Mindenekelőtt *Édesanyámnak*, többek között a csendben és háttérben nyújtott támogatásáért és ösztönzéséért, amely megtartott a hittudományok területén, és elvezetett egészen a doktori tanulmányaim befejezéséig.

Ferenc pápának, akinek élete és tanítása, beszédei és gesztusai meghatározó módon érlelik ki teológiai gondolkodásomat, nemcsak inspirálva kutatásaimat, de a hit útján is kísérve a mindennapokban. Nemcsak a római, csíksomlyói és budapesti találkozások, de a 2021-es moszuli és erbíli történelmi látogatás közös alkalmára is jelentős emlékként gondolok. Emellett köszönöm személyes hangvételi levelét, amelyben kifejezve elismerő értékelését, imádságáról és támogatásáról biztosított minket Sággy Ádámmal együtt a *Bevezetés az Újszövetségbe* című könyvünk és az egyetemen végzett oktatói szolgálatunk kapcsán.

Hollai Antal atyának (†2014), a spirituális teológia és a lelki élet nagy mesterének, egykori plébánosomnak és barátomnak, aki életének példájával, lelkiségével és derűs egyéniségével életre szóló hatást gyakorolt rám, meghatározó alapot adva hitemnek, teológiai szemléletemnek és disszertációmnak.

Témavezetőmnek, *Dr. Kránitz Mihály professzor úrnak*, hogy mindig nagyvonalúan és kollegiálisan fordult felém, fontos támogatást nyújtva doktori képzésem során és disszertációm elkészítésében.

Dr. Kocsis Imre professzor úrnak, aki az újszövetségi exegézis óráin túl személyes támogatásával, értékes gondolataival és előszavával is hozzájárult az újszövetségi bevezető könyvünkhöz, amely jelen disszertáció elkészítésében is forrásként szolgálhatott. *Dr. Puskás Attila professzor úrnak*, aki személyes figyelmessége, közvetlensége mellett jelentősen hozzájárult doktori kutatási témám kialakításához azáltal, hogy szemináriumi óráján a politikai teológia területével, és főként Johann Baptist Metz munkásságával megismerkedhettem. *Dr. Czakó Istvánnak*, a PPKE-BTK Filozófia Intézete tanárának, hogy a Kar hitéleti kurzusainak oktatására felkért, amellyel 2018 óta lehetőséget nyújt a tudományos tevékenység művelésére és a hallgatók körében szerzett tapasztalatokra, amelyek szintén hozzájárultak doktori értekezésem elkészítéséhez.

Mihályi György barátomnak bölcs meglátásait és szempontjait, a közös diskurzusokkal és szakmai tanácsaival nyújtott támogatását.

És végül, de egyáltalán nem utolsó sorban barátomnak, kollégámnak és mentoromnak, *Dr. Sággy Ádámnak*. A Hittudományi Karon közösen megkezdett tanulmányainkig visszanyúló, több mint egy évtizedes barátságunk, hosszú évek együttgondolkodásai, eredeti és szuggesztív erejű teológiai és filozófiai belátásai meghatározó módon járulnak hozzá teológiai, hitéleti és szakmai gondolkodásom érlelődésében, amelynek lenyomatai a közösen megírt biblikus introdukciónak mellett a doktori munkámban is jelen vannak. Disszertációm elkészítésében nyújtott önzetlen és konkrét támogatása és biztatása fontos támaszom volt.

Szívemben őrzöm azokat is, akiket név szerint nem említek soraimban.

Budapest, 2023. április 16.

Isteni Irgalmasság vasárnapján

„A nép szívéhez szóló küldetés nem életem egy része vagy díszítőeleme, amit elhagyhatok, nem függelék vagy csupán egy életem sok összetevője közül. Olyasvalami, amit nem tudok kitépni önmagamból, hacsak nem akarom tönkretenni magamat. Küldetés vagyok ezen a földön, ezért vagyok ebben a világban. Fel kell ismernünk, hogy meg vagyunk bélyegezve a megvilágosításra, megáldásra, éltetésre, felemelésre, gyógyításra, szabadításra vonatkozó küldetésünk által. Ezekben mutatkozik meg a lélekben gyógyító, a lélekben mester, a lélekben politikus – mindaz, aki gyökeresen úgy döntött, hogy a többiekkel és a többiekért van. Mindazonáltal, ha valaki szétválasztja a kötelességét és a magánéletét, minden elszürkül, és állandóan az elismerést fogja keresni vagy védekezni fog. Megszűnik nép lenni.”

(Evangelii gaudium, 273.)

TARTALOM

Előszó és köszönetnyilvánítás	3
BIBLIOGRÁFIA	11
BEVEZETÉS	30
I. AZ EVANGELIZÁCIÓ KIVÁLTSÁGOS HELYE ÉS LEHETŐSÉGE	36
1. Fogalmi tisztázás és megközelítés	36
1.1. A „politikai szeretet” – A politika mint „a szeretet egyik legmagasabb formája” (XI. Piusz, Ferenc pápa)	36
1.2. A politikai szeretet Isten szeretetművében	40
2. „Az evangélium szívéből” – A politikai szeretet evangéliumi dimenziója	47
2.1. Az evangéliumtól indítatva a társadalmi elköteleződésre	47
2.2. A szegények melletti elsődleges döntés (<i>Preferential option for the poor</i>)	51
2.2.1. A szegénység teológiai értelmezése	52
2.2.2. A szegények kiváltságos helye az Ószövetségben	55
Exkurzus: Kitekintés a messianizmus, valamint a <i>kiliazmus</i> és a <i>civitas Dei</i> , <i>civitas terrena</i> fogalmaihoz	57
a) Kiindulópont: a „messiás” terminus jelentése	58
b) A messiási eszme kialakulása az Ószövetségben	59
c) A Messiás alakja és tevékenysége	59
d) A Messiás az Újszövetségben és a keresztény hagyományban	61
e) A <i>kiliazmus</i> és a <i>civitas Dei</i> , <i>civitas terrena</i>	63
f) Írásbeli források a Messiásról, és a messiási várakozás megjelenése és mibenléte	65
2.2.3. „A szegényeknek hirdetik az örömhírt” – A szegények melletti elsődleges döntés az Újszövetségben	66
II. A „NÉPBEN” GYÖKEREZŐ POLITIKA	72
1. A nép jelentősége a megváltás történetében	72
1.1. A néphez tartozás jelentősége	72
1.2. A nép fogalma bibliai és társadalmi értelemben	74

1.3. „... téged választott ki az Úr, a te Istened a föld népei közül a maga népének” (MTörv 7,6) – Isten szent népe az Ószövetségben	75
1.4. „... valamikor nem voltatok nép, (...) most pedig irgalomra találtatok” (1Pét 2,10) – Isten szent népe az Újszövetségben	80
1.5. Analógia és különbözőség az Isten népe és a társadalmi nép között	83
2. Az „Isten népe” fogalom visszatérése a teológiában mint lehetséges forrása a politikai szeretetnek	84
2.1. Előzmények, történelmi és politikai kontextus	85
2.2. II. Vatikáni Zsinat: az Isten népe a világ népeiben	87
2.3. Gustavo Gutiérrez (1928–) és a felszabadítási teológia	89
2.4. Lucio Gera (1924–2012) és a nép teológiája	93
2.5. Egy lehetséges szintézis – Ferenc pápa és a nép teológiájának percepciója	98
III. A POLITIKAI SZERETET LEHETSÉGES FORRÁSA: FERENC PÁPA EKKLÉZIOLÓGIÁJA ÉS TEOLÓGIAI SÚLYPONTJAI	102
1. Egyházkép és politika – Birodalmi (uralkodó) egyházképtől az egyházi (szolgáló) politikáig	102
2. A misszionárius tanítványság pedagógiai gyökerei – Paulo Freire (1921–1997) és az „evangéliumi pedagógia”	108
3. A perifériákra eljutó egyház	114
3.1. A perifériák „központi” szerepe	116
3.2. Amelia Podetti (1928–1979) filozófus öröksége és hatása	118
3.3. Az egzisztenciális periféria	121
3.4. Az egzisztenciális periféria evangéliumi gyökerei – a periféria és a centrum szintézise	123
3.5. Az egzisztenciális periféria egyházi és politikai perspektívái	125
4. „... mindenki egyháza, de különösképpen a szegényeké” – Szent XXIII. János pápa és a periféria	128
5. „Egy szolgáló és szegény egyház” - A Katakomba-paktum (1965)	129
6. Elmozdulás a „perifériák” felé – Medellín (1968), <i>Evangelii nuntiandi</i> (1975) és Puebla (1979)	132
7. Az <i>Aparecidai dokumentum</i> (2007) – Alulról fölfelé irányuló pasztorális és teológiai program	135

8. „Az egyház útja a következő évekre” – Az <i>Evangelii gaudium</i> apostoli buzdítás (2013) egyháztani hangsúlyai	136
8.1. Az egyház „Isten szent népe”	138
8.2. A missziós egyház	139
8.3. A „szegényekért élő szegény egyház”	142
8.4. „Az irgalmasság egyháza”	143
8.5. „Az egyház legszebb képe: anya”	145
IV. TEÓRIA ÉS PRAXIS – A POLITIKA SPIRITUÁLIS TEOLÓGIÁJÁNAK LEHETSÉGES VONÁSAI	149
1. A politika és teológia kapcsolata	149
1.1. A „szegények perspektívájából” művelt teológia	149
1.2. A „ <i>compassio</i> ” és a „politikai misztika”	151
1.3. Isten népébe ágyazott teológia	153
2. A politikai szeretet harmonizálása Ferenc pápa egyháztani és pasztorális programjával	155
2.1. Az önmagából kilépő és a „testet öltő” egyház	155
Exkurzus: Az I. Vatikáni Zsinat és a pápai tévedhetetlenség dogmája	161
a) Egyháztörténelmi előzmény	162
b) Az I. Vatikáni Zsinat kulturális és politikai kontextusa	163
c) A Zsinat menete	164
d) A zsinati döntés fogadtatása és következményei	165
e) A pápai tévedhetetlenség értelmezése és az „ <i>ex cathedra</i> ” megnyilatkozás az egyházban	167
2.2. A <i>sensus fidei</i> és a szinodalitás jelentősége a társadalom szolgálatában	169
2.3. A „város teológiájából” kiindulva	174
2.4. Az egyház és a társadalom viszonya	176
2.5. A szegények társadalmi befogadása	178
2.6. „A lélekben politikus” – A politikai lelkiség lehetséges vonásai	180
2.6.1. A politikus mint próféta és pásztor	182
2.6.2. Prozelitizmus helyett vonzás: a párbeszéd útján	188
2.6.2.1. Dokumentum az emberi testvériségről	189

2.6.2.2. Ideiglenes megállapodás Kínával	190
2.6.3. Az idő és a valóság talaján	192
2.6.4. Az egység legyőzi a konfliktust	194
3. A közjó pillérei	199
3.1. A közjó mint az újjászületés gyümölcse	200
3.2. Társadalmi küldetés az igazság szolgálatában	201
3.3. Társadalmi küldetés a szeretet szolgálatában	203
3.4. Társadalmi küldetés az irgalmasság szolgálatában	205
V. AZ ÚJ EVANGELIZÁCIÓ TÁRSADALMI DIMENZIÓJA – A JELEN VILÁG KIHÍVÁSAIRA ADOTT MEGFONTOLÁSOK	208
1. Az emberi méltóságból kiindulva	209
1.1. Az ember mint Isten képmása	209
1.2. A közösség értéke és jelentősége	211
2. Az „élet kultúrája” szemben a „halál kultúrájával”	212
2.1. Az ember egész életének védelme	213
2.1.1. Abortusz	213
2.1.2. Eutanázia	214
2.1.3. Halálbüntetés	215
2.1.4. Háború	217
2.1.5. A menekültek és a migráció kihívásaira adott egyházi válasz	219
3. „Ez a gazdaság öl” – Emberközpontú gazdaság kialakítása	223
4. A három „T”: <i>la tierra, el techo y el trabajo</i> (föld, otthon, munka)	225
4.1. Föld – „Ökológiai álm”: teremtésvédelem az átfogó és fenntartható fejlődés jegyében	226
4.2. Otthon – „Fedélt mindenkinek!”	230
4.3. Munka – A méltóság másik neve	232
BEFEJEZÉS ÉS VÉGKÖVETKEZTETÉSEK,	234
TÉZISEK ÖSSZEFOGLALÁSA	
1. Befejezés és összefoglaló megállapítások	234
2. Összefoglaló tézisek a politikai szeretet lehetséges teológiai megalapozásához	236

2.1. Tézisek Ferenc pápa teológiája és egyháztana vonatkozásában	236
2.2. Tézisek a nép fogalmáról	237
2.3. Tézisek a periféria fogalmáról	240
2.4. Tézisek a politikai szeretet és a politikai lelkiesség vonásairól	240
2.5. Tézisek Ferenc pápa ekkleziológiai-pasztorális programja és a politikai szeretet közti harmonizálásról	243
ABSTRACT	244
FÜGGELÉK	250
1. Saját készítésű ábra	250
2. A Katakomba-paktum fordítása	251
NYILATKOZAT	254

BIBLIOGRÁFIA

1. Szentírás kiadások

Biblia, Szent István Társulat, Budapest 2021.

Biblia Hebraica Stuttgartensia, (szerk. ELLIGER, K. – RUDOLPH, W.), Deutsch Bibelgesellschaft, Stuttgart 1967/77.

La Bible TOB: Traduction oecuménique de la Bible comprenant l'Ancien et le Nouveau Testament, Société biblique française, 2005.

Novum Testamentum Graece, (szerk. NESTLE-ALAND), German Bible Society; 28th Revised ed. edition, 2012.

The Greek New Testament, Fourth Revised Edition, Deutsche Bibelgesellschaft, United Bible Societies, Nördlingen 2001.

2. Szótárak, lexikonok

Biblikus Teológiai Szótár, (szerk. LÉON-DUFOUR, X. – DUPLACY, J. 1970) SZIT, Budapest 2009.

BOTTERWECK, G. J.–RINGGREN, H. (edt.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. I.–XVII., William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan

Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie vol. 15/2 (szerk. CABROL, F.–LECLERQ, H.), Letouzey et Ané, Paris 1953.

DYRNESS, W. A.–KÄRKKÄINEN, V.-M., *Global Dictionary of Theology*, InterVarsity Press, Nottingham 2008.

HAAG, H.: *Bibliai lexikon*, SZIT, Budapest 1989.

Harper Collins Encyclopedia of Catholicism, Harper-Collins, San Fransisco 1995.

KISS, S., *Újszövetségi Görög-Magyar szómagyarázat*, Református Zsinati Iroda, Budapest 1983.

KRÁNITZ, M. – SZOPKÓ, M., *Teológiai kulcsfogalmak szótára*, SZIT, Budapest 2016.

Lexikon für Theologie und Kirche, Verlag Herder, Freiburg 2017³.

Magyar Katolikus Lexikon I.–XVII., SZIT, Budapest 1993–2013.

Magyar Zsidó Lexikon (szerk.: Ujvári Péter), Láng Kiadó, Budapest 2017.

RAHNER, K.–VORGRIMLER, H. (szerk.), *Teológiai kieszótár*, Szent István Társulat, Budapest 1980.

NELIS, J. T., *Dictionnaire encyclopédique de la Bible*, Tornhout-Paris, 1960.

3. Tanítóhivatali és pápai megnyilatkozások

A Katolikus Egyház Katekizmusa, SZIT, Budapest 2002.

AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, SZIT, Budapest 2007.

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai (szerk. Diós, I.), SZIT, Budapest 2007³.

A BRAZIL PÜSPÖKÖK NEMZETKÖZI KONFERENCIÁJA, *Exigencias evangélicas e éticas de superação da miséria e da fome*, Itaiací–Indaiatuba 2002.

A LATIN-AMERIKAI PÜSPÖKÖK III. ÁLTALÁNOS KONFERENCIÁJA, *Pueblai dokumentum (Az evangelizáció Latin-Amerika jelenében és jövőjében)*, Biblioteca Electrónica Cristiana, 1979.

A LATIN-AMERIKAI ÉS KARIBI PÜSPÖKÖK V. ÁLTALÁNOS KONFERENCIÁJA, *Aparecidai dokumentum*, CreateSpace Independent Publishing, 2007.

DENZINGER, H.–HÜNERMANN, P., *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, SZIT, Budapest 2004.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Libertatis nuntius* instrukció (1984. augusztus 6.), XI. 18., AAS 76 (1984).

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Libertatis conscientia* instrukció (1986. április 6.), *AAS* 79 (1987).

FERENC PÁPA, *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban, SZIT, Budapest 2014.

FERENC PÁPA, *Isten neve irgalmasság*, Helikon, Budapest 2016.

FERENC PÁPA, *Fratelli tutti* kezdetű enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról, SZIT, Budapest 2021.

FERENC PÁPA, *Gaudete et exsultate*, SZIT, Budapest 2018.

FERENC PÁPA, *Laudato si'* kezdetű enciklika a közös otthonunk gondozásáról, SZIT, Budapest 2015.

FERENC PÁPA, *Querida Amazonia* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítás, Edizioni Terra Santa, 2020.

FERENC PÁPA beszéde a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság delegációjához (2014. október 23.): *AAS* 106 (2014).

FERENC PÁPA beszéde a népi mozgalmak világtalálkozójának résztvevőihez (2014. október 28.): *AAS* 106 (2014).

FERENC PÁPA beszéde a népi mozgalmak világtalálkozójának résztvevőihez (2016. november 5.), in *L'Osservatore Romano*, 2016. november 7–8., 4–5.

FERENC PÁPA homíliája a Szent Márta házban 2013. július 6-án, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLIII, 2013. július 7., 154.

FERENC PÁPA homíliája a Szent Márta házban 2013. szeptember 17-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLIII, 2013. szeptember 18. 213.

FERENC PÁPA homíliája a Szent Márta házban 2013. október 17-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLIII, 2013. október 18., 239.

FERENC PÁPA homíliája a Szent Márta házban 2014. szeptember 5-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLIII, 2013. szeptember 6., 203.

FERENC PÁPA homíliája a Szent Márta házban, 2015. április 14., in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLV, 2015. április 15., 85.

FERENC PÁPA homíliája a Szent Márta házban 2016. április 12-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLVI, 2016. április 12., 84.

FERENC PÁPA homíliája a Szent Márta házban 2016. december 13-án, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLVI, 2016. december 14., 286.

FERENC PÁPA homíliája Szent Márta-házban 2018. április 17-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLVIII, 2018. április 18., 88.

FERENC PÁPA homíliája a Szent Márta házban 2018. május 4-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLVIII, 2018. május 5., 101.

FERENC PÁPA videóüzenete az Argentin Pápai Katolikus Egyetem Nemzetközi Teológiai Kongresszusának (2015. szeptember 1–3.): *AAS* 107 (2015), 980.

FERENC PÁPA beszéde az ENSZ-ben, New York (2015. szeptember 25.): *AAS* 107 (2015), 1041–1042.

XVI. BENEDEK, *A názáreti Jézus I.*, SZIT, Budapest 2007.

XVI. BENEDEK, *A názáreti Jézus II.*, SZIT, Budapest 2011.

XVI. BENEDEK, *Az Egyház apostoli arca. Katekézisek az apstolok Egyházáról*, SZIT, Budapest 2008.

XVI. BENEDEK, *Beszéd a brazíliai püspökökhöz São Pauló-i székesegyházban rendezett találkozó alkalmával* (2007. május 11.), 3, *AAS* 99 (2007).

XVI. BENEDEK, *Beszéd az „Ad gentes” zsinati határozat 40. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi összejövetelen* (2006. február 11.): *AAS* 98 (2006).

XVI. BENEDEK, *Elmélkedés a Püspöki Szinódus XIII. Rendes általános Gyűlésének első ülésén* (2012. október 8.), *AAS* 104 (2012).

XVI. BENEDEK Úrangyala-imádsága a Szent Péter téren 2013. február 24-én, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/angelus/2013/documents/hf_ben-xvi_ang_20130224.html (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

XVI. BENEDEK, *Caritas in veritate* kezdetű enciklika az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban, SZIT, Budapest 2009.

XVI. BENEDEK, *Deus caritas est* kezdetű enciklika a keresztény szeretetről, SZIT, Budapest 2007.

XVI. BENEDEK, *Spe salvi* kezdetű enciklika a keresztény reményről, SZIT, Budapest 2008.

II. JÁNOS PÁL, *Centesimus annus* kezdetű enciklika a *Rerum novarum* enciklika kibocsátásának századik évfordulója alkalmából, SZIT, Budapest 1991.

II. JÁNOS PÁL, *Christifideles laici* kezdetű apostoli buzdítás a világi hívőknek az Egyházban és a világban betöltött hivatásáról és küldetéséről (1988. december 30.), *AAS* 81 (1989).

II. JÁNOS PÁL, *Dies domini* kezdetű apostoli levél a vasárnap megszenteléséről, 1998. július 5.

II. JÁNOS PÁL, *Dives in misericordia* kezdetű enciklika az isteni irgalmasságról, SZIT, Budapest 1981.

II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia in America* kezdetű apostoli buzdítás (1999. január 22.), *AAS* 91 (1999)

II. JÁNOS PÁL, *Emlékezet és azonosság*, Európa, Budapest 2005.

II. JÁNOS PÁL, *Levél a családokhoz*, 1994.

II. JÁNOS PÁL, Nagypénteki keresztúti elmélkedés a Colosseumban (Róma, 2000. április 21.), in *Keresztutak a Colosseumban a Szentatyával – 1999–2011*, Vigilia, Budapest 2012.

II. JÁNOS PÁL, *Reconciliatio et poenitentia* kezdetű apostoli buzdítás, 1984.

II. JÁNOS PÁL, *Redemptor hominis* kezdetű enciklika, SZIT, Budapest 1979.

II. JÁNOS PÁL, *Sollicitudo rei socialis* enciklika a *Populorum progressio* kezdetű enciklika huszadik évfordulójára, SZIT, Budapest 1988.

VI. PÁL beszéde az ENSZ közgyűléséhez 1965. október 4-én, *AAS* 57, (1965).

VI. PÁL, *Discorso alla sede della FAO, nel XXV anniversario dell'istituzione* (1970. november 16.): *Insegnamenti di Paolo VI*, VIII (1970).

VI. PÁL, *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli buzdítása az evangelizációról a mai világban, SZIT, Budapest 2012².

VI. PÁL pápa megnyitóbeszéde a 3. ált. püspöki szinóduson (1974. szeptember 27.), *AAS* 66 (1974).

VI. PÁL, *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levele, *AAS* 63 (1971).

VI. PÁL, *Populorum progressio* kezdetű enciklika (1967. március 26.), *AAS* 59 (1967).

XXIII. JÁNOS, *Mater et magistra* enciklika, *AAS* 53 [1961].

XXIII. JÁNOS, *Pacem in terris* kezdetű enciklika, SZIT, Budapest 1963.

4. Ókori és középkori források

ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, *Beszéd Lázárról*, II, 6: *Patrologia Graeca* (PG) 48.

ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, *Homiliae in Mattheum*, 50, 3–4: PG 58.

ARISZTOTELÉSZ, *Politika*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1969.

AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa de Veritate Catholicae Fidei contra Gentiles*, Apud Bloud et Barral, Ed. 2., Paris 1882.

AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa theologiae I. / 2.*, Telosz Kiadó, Budapest 1994/1995.

BEDE THE VENERABLE, *Homily 21*, in *CCL* 122, 149–151.

LOYOLAI SZENT IGNÁC, *Lelkigyakorlatok*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2019.

MARISILIUS OF PADUA, *Defensor pacis*, Columbia University Press, 2001.

NAGY SZENT GERGELY, *Homíliák Ezekeiel könyvéről*, I., VIII., 8.

NAGY SZENT GERGELY, *Regula pastoralis*, II, 5: SCh 381

RICHARD OF SAINT VICTOR, *On the Trinity: English Translation and Commentary*, Cascade Books, 2011.

SZENT ÁGOSTON, *Isten városáról I–IV.*, Kairosz, Budapest 2005.

SZENT ÁGOSTON, *Epistula* 229, 2: *Patrologia Latina* (PL) 33, 1020.

SZENT IRÉNEUSZ, *Adversus haereses*, PG 7.

SZENT JEROMOS, *Commentariorum in Isaiam libri, Prologus*, PL 24.

5. Szakkönyvek

ANDERLE, Á., *Latin-Amerika története*, Budapest, Pannonica Könyvkiadó, 1998.

ANTUNES DA SILVA, J., PIKAZA, X. (ed.), *Il patto delle catacombe. La missione dei poveri nella Chiesa*, EMI, 2015.

AZCUY, V. R. – GALLI, C. M. – GONZÁLEZ, M., *Escritos Teológico-Pastorales de Lucio Gera. I. Del Preconcilio a la Conferencia de Puebla (1956–1981)*, Comité Teológico Editorial, Agape libros, Buenos Aires 2006.

BÁCS, Z. Gy. – HEGEDŰS, B. és mások, *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok*, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019.

BERGOGLIO, J. M., *Gott im Zentrum der Stadt*, Pastorale Akzente, Patris Verlag GmbH, Vallendar 2014.

BERGOGLIO, J. M., *Hacia un bicentenario en justicia y solidaridad, 2010–2016. Nosotros como ciudadanos, nosotros como pueblo*, Claretiana, Buenos Aires 2010.

BERGOGLIO, J. M. – SKORKA, A., *Az égről és földről*, Holnap Kiadó, Budapest 2014.

BIANCHI, E. C., *Introduzione alla teologia del popolo. Profilo spirituale e teologico di Rafael Tello*, EMI, Bologna 2015.

BOASSO, F., *Misterio del hombre: Identidad, sentido*, Paulinas, Buenos Aires 2008.

BOLYKI, J., *Ökológiai krízisünk teológiai megközelítése. „Teremtésvédelem”*, Budapest 1999.

BORGHESI, M., *Jorge Mario Bergoglio. Una biografia intellettuale. Dialettica e mistica*, Jaca Book, Milano 2017.

- BRAULIK, G., *Ószövetség és liturgia*, Bencés Kiadó, Pannonhalma 2012.
- BUBER, M., *A próféták hite*, Atlantisz, Budapest 1998.
- CAMARA, H., *Lettres conciliaires 1962–1965*, 2. kötet, Cerf, Paris 2007.
- CAMARA, H., *Spirale de Violence*, Desclée de Broucker, Bursels 1970.
- CAMARA, H., *Révolution dans la paix*, Seuil, Paris 1970.
- CONGAR, Y., *Az egyház élő hagyománya. Tanulmány a hagyomány teológiai fogalmáról*, L'Harmattan Kiadó, Budapest 2015.
- CONGAR, Y., *Le Concile au jour le jour. Deuxième session*, Cerf, Paris 1964.
- CONGAR, Y., *Mon journal du Concil. I–II. kötet*, Cerf, Paris 2002.
- CONGAR, Y., *Szeretem az egyházat*, Vigilia Kiadó, Budapest 1994.
- DE MAISTRE, J., *A pápáról*, Kocsi Sándor Nyomdája, Pest, 1867
- ELLACURÍA, I., *Las iglesias latinoamericanas interpelan a la Iglesia de España*, Sal Terrae 3, 1982.
- Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk. Riccardi, A.), Pannonhalmi Főapátság Bencés Kiadó, 2019.
- FERENC PÁPA, *Politika és társadalom. Beszélgetések Dominique Woltonnal*, Vigilia, Budapest 2020.
- FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 21. Század Kiadó, Budapest 2020.
- FISICHELLA, D., *A politikatudomány alapvonalai*, Osiris, Budapest 2006.
- FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974.
- GAILLARDETZ, R. R., *A katolikus teológia megalapozása. Bevezetés a teológiai ismeretelméletbe*, L'Harmattan Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2011.
- GERA, L., *La religione del popolo – Chiesa, teologia e liberazione in America Latina*, EDB, Bologna 2015.

- GERA, L., *Religiosità popolare, dipendenza, liberazione*, EDB, Bologna 1978.
- GUARDINI, R., *Das Ende der Neuzeit*, Werkbund Verlag, Würzburg, 1965.
- GUARDINI, R., *Der Gegensatz. Versuche zu einer Philosophie des Lebendig-Konkreten*, Mathias Grünewald, Mainz 1955 [trad. it., *L'opposizione polare. Saggio per una filosofia del concreto vivente*, La Civiltà Cattolica - Jaca Book, Milano 2014].
- GUTIÉRREZ, G., *A Theology of Liberation*, (15th Anniversary Edition) Orbis Books, Maryknoll, New York 1995.
- GUTIÉRREZ, G., *La fuerza historica de los pobres (Selección de trabajos)*, Centro de Estudios y Publicaciones, Lima 1979. (Olasz fordítás: *La forza storica dei poveri*, Queriniana, Brescia 1981.).
- GUTTMANN, J., *Zsidó és keresztény filozófusok a középkorban. Maimonidész elődei és hatástörténete*, Logos Kiadó, Budapest 2016.
- HABERMAS, J. – RATZINGER J., *A szabadelvű állam morális alapjai*, Barankovics István Alapítvány – Gondolat, Budapest 2007.
- HENGEL, M., *Őskeresztény történetírás*, Kálvin Kiadó, Budapest 2010.
- HENGEL, M.–SCHWEMER, A. M., *Der messianische Anspruch Jesu und die Anfänge der Christologie*, Tübingen 2000.
- HILBERATH, B. J. és mások, *A dogmatika kézikönyve 2*, (szerk.: Schneider, Th.) Vigilia, Budapest 2002.
- HOLLAI, A., *A csend hangjai*, SZIT, Budapest 2015.
- HOLLAI, F., *Ki volt Ikvay László? A magyar munkásifjú mozgalom főtítkárának életrajza*, Szombathely 2009.
- HORVÁTH, J. – PARAGI, B. – CSICSMANN, L., *Nemzetközi kapcsolatok története 1941–1991*, Antall József Tudásközpont, Budapest 2014.
- Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013.
- KASPER, W., *Ferenc pápa – A gyengédség és a szeretet forradalma*, Vigilia, Budapest 2015.

- KASPER, W., *Irgalmasság, Újember*, Budapest 2014.
- KLOPPENBURG, Boaventura (org.). *Concílio Vaticano II. Vol. V, Quarta Sessão*. Petrópolis: Vozes, 1966.
- KIS, J., *Az állam semlegessége*, Atlantisz, Budapest 1997.
- KISSINGER, H., *Kínáról*, Antall József Tudásközpont, Budapest 2014.
- KNIGHT, G. A. F., *Az Ószövetség keresztyén teológiája*, Kálvin Kiadó, Budapest 2006.
- KOCSIS, I., *A hegyi beszéd*, Jel Kiadó, Budapest 2005.
- KRAUS, N., *A rabbit hazaárulással vádolták... (A chábád chaszidizmus megalapítójának története)*, Budapest 1991.
- KRAUS, N., *A haszidizmus alapító mesterei*, Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület, Budapest 2013.
- LAFONT, Gh., *Milyennek képzeljük el a katolikus egyházat?*, Bencés Kiadó, Pannonhalma 2007.
- LAFONT, Gh., *Histoire théologique de l'Église catholique Itinéraire et formes de la théologie*, Les Éditions du Cerf, Paris 1994.
- LECRARO, G. *Per la forza dello Spirito. Discorsi consiliari del card. Giacomo Lercaro (1962–1965)*, szerk.: Istituto di Scienze Religiose, EDB, Bologna 1984 (II ed. 2014).
- LINDSAY, P., *The Bar Kokhba War AD 132-135. The Last Jewish Revolt Against Imperial Rome*, Osprey Pub Inc, 2017.
- LOHFINK, G., *A Názáreti Jézus – mit akart és ki volt ő?*, Pannonhalma 2018.
- LUBAC, H.d, *Isten útjain*, Vigilia Kiadó, Budapest 1995.
- LUBAC, H.d, *La postérité spirituelle de Joachim de Flore*, Éditions du Cerf, Paris 2014
- LUBAC, H.d, *Méditation sur L'Église*, Paris 1968.
- MENNINI, M., *La Chiesa dei poveri. Dal Concilio Vaticano II a papa Francesco*, Guerini e Associati, Milano 2016.
- METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, L'Harmattan, Budapest 2004.

- METZ, J. B., *Faith in History and Society. Toward a practical fundamental theology*, A Herder Herder Book, The Crossroad Publishing Company, New York 2007.
- METZ, J. B., *Memoria passionis, Vigilia*, Budapest 2008.
- METZ, J. B., *Szenvedéstörténet és megváltástörténet*, L'Harmattan, Budapest 2005.
- MORUS SZENT TAMÁS, *Utopia*, Officina, Budapest 1942.
- NEWMAN, J. H., *On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine*, Sheed & Ward, Kansas City 1961.
- NOTH, M. *A History of Pentateuchal Traditions*, Prentice-Hall, 1972.
- O'MALLEY, J. W., *Mi történt a II. Vatikáni Zsinaton*, Jezsuita Kiadó, 2015.
- ŐRSY, L. *Életerős zsinat*, Jezsuita Kiadó, 2017.
- PLANELLAS IBARNOSELL, J., *La chiesa dei poveri. La sfida sempre attuale del Concilio Vaticano II*, Francesco Mondadori, Milano 2011.
- PODETTI, A., *La irrupción de América en la historia*, Centro de Investigaciones Culturales, Buenos Aires 1981.
- PROHÁSZKA, O., *A diadalmas világnézet*, SZIT, Budapest 1927.
- PROHÁSZKA, O., *Iránytű*, SZIT, Budapest 1929.
- PUSKÁS, A., *A teremtés teológiája*, SZIT, Budapest 2010.
- RICOEUR, P., *Civilisation universelle et cultures nationales*, in *Histoire et Vérité*, Seuil, Paris 1955.
- RATZINGER, J. / XVI. BENEDEK, *A közép újrafelfedezése*, SZIT, Budapest 2008.
- ROMERO, O., *The Scandal of Redemption. When God Liberates the Poor, Saves Sinners, and Heals Nations*, Plough Publishing Hpuse, Walden, New York 2018.
- ROMERO, O., *Homilias I-II-IV-V.*, UCA Editores, El Salvador 2005–2009.
- STEAD, Ch., *Filozófia a keresztény ókorban*, Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- RÓZSA, H., *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, SZIT, Budapest 2005.

- SÁGHY, Á. – WAPPLER, Á., *Bevezetés az Újszövetségbe*, SZIT, Budapest 2021, 2022².
- SÁGHY, Á., *Bevezetés a város teológiájához*, *Studia Theologica Budapestinensia* sorozat, SZIT, Budapest 2023.
- SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, Queriniana, Brescia 2019.
- SCANNONE, J. C., *Quando il popolo diventa teologo*, EMI, Bologna 2016.
- SCANNONE, J. C., *Teología de la liberación y doctrina social de la Iglesia*, Ediciones Cristiandad, S.L., Buenos Aires 1987.
- SEGUNDO, J. L., *Liberación de la teología*, Lohlé, Buenos Aires 1975.
- SKIDELSKY, R.–SKIDELSKY, E., *Mennyi az elég? A pénz imádata – Érvék a jó élet mellett*, Corvina, Budapest 2014.
- SMITH, A. D. S., *Nationalism in the Twentieth Century*, Martin Robertson, London 1979.
- SPADARO, A. – GALLI, C. M. (edd.), *La riforma e le riforme nella Chiesa*, Biblioteca di teologia contemporanea, Queriniana, 2016, 2017²
- STRUPPE, U., *Bevezetés az Ószövetségbe*, JEL Kiadó, Budapest 2003.
- SCHRÖTER, J.–JACOBI, Ch. (szerk.), *Jesus Handbuch*, Tübingen 2017.
- SCHÜTZ, A. (szerk.), *Prohászka összegyűjtött munkái*, X. kötet, Budapest 1928.
- TELLO, R., *Popolo e cultura. Presentazione di Papa Francesco*, Edizioni Messaggero Padova, 2020.
- THEISSEN, G.–MERZ, A., *Der historische Jesus – Ein Lehrbuch*, Göttingen 2001³.
- TORNIELLI, A., *Los viajes de Francisco*, Planeta, Buenos Aires 2017.
- TIERNEY, B., *Origins of Papal Infallibility, 1150–1350. A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages*, *Studies in the History of Christian Traditions*, Vol. 6., 1988.

VÁRNAGY, A., *Liturgika. Szertartástan. Az egyház nyilvános istentisztelete*, Lämpás Kiadó, Abaliget 1999.

VON RAD, G., *Az Ószövetség teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest 2007.

WEBER, M., *A tudomány és a politika mint hivatás*, Kossuth Kiadó, Budapest 2004.

WERLEN, M., *Fókuszban. Egyházprovokációk*, Bencés Kiadó, Pannonhalma 2015.

WILTGEN, M. R., *A Rajna a Tiberisbe ömlött. A II. Vatikáni Zsinat története*, SZIT, Budapest 1999.

6. Tanulmányok, cikkek

ANDERLE, Á., *El populismo*, in SALMORAL, M. L. (szerk.), *Historia de Iberoamérica*, 3. kötet, Madrid, Cátedra 1988, 559–609.

BERGOGLIO, J. M., *Discurso inaugural*, in Aa.Vv., *Evangelización de la cultura e inculturación del evangelio*, Guadalupe, Buenos Aires 1986.

BOCCACCINI, G., „*Uomo, angelo o dio? Alle radici del messianismo ebraico e cristiano*”, in Gabriele Boccaccini (szerk.), *Il Messia. Tra memoria e attesa* (Biblia, 9 – Enoch Seminar) (ford.: Szabó Xavér OFM), Brescia, Morcelliana, 2005, 15–48.

BOECKH, A., *Populizmus Latin-Amerikában: Gazdasági válságok, új fejlesztési koalíciók*, in *Politikatudományi szemle*, 3. évf. 3. szám (1994), 69–90.

Dokumentum az emberi testvériségről, a világ békéje és a békés emberi együttélés érdekében, Abu-Dzabi (2019. február 4.), *L'Osservatore Romano*, 2019. február 4–5., 6.

GALLI, C. M., *Az „Isten népe” fogalom visszatérése, Argentín egyháztan és az egyház megújítása*, in *Sapientiana*, 2016/1., 61–77.

GÖRGÉNYI, B., *A qumrámi messianizmus*, in *Vigilia* (1962/4.), 199–205.

FRIEDEMANN, S., *De las Cátedras Nacionales (1967-1971) a la Universidad Nacional y Popular de Buenos Aires (1973-1974). Experiencias configuradoras de institucionalidad universitaria.*, *Sociohistorica*, 39, e026.

GÁJER, L., *A pápai tévedhetetlenség dogmája és a pápai hatalom rivális értelmezései*, in *Vigilia* (2021/5.), 367–370.

GÁRDONYI, M., *Ferenc pápa és „a nép teológiája”*, in *Máltai Tanulmányok*, III. évfolyam, 3. szám, 2021/03., 305–315.

GÖRFÖL, T., *A politikai szentség útján*, in *A Szív*, 2013. július-augusztus.

GUTIÉRREZ, G., *A felszabadítás teológiája és a szegények jövője*, in *Mérleg* (1998/4.), 424–452.

KASPER, W., *A II. Vatikáni Zsinat és a Zsinat utáni szinódusok*, in *Communio* XXX. évf. 2022. Suppl., 89–105.

KORONKAI, Z., *Ferenc pápa és a megkülönböztetés az ignáci hagyomány fényében*, in *Vigilia* (2019/10.), 731–740.

KRÁNITZ, M., *A teológia lehetőségei a hit egységének megtartására*, in *Vigilia* (2021/03.), 220–222.

MUSACCHIO, A.–FRITSCHER, A. M.–VIARENGO, M., *Colonial Institutions, Trade Shocks, and the Diffusion of Elementary Education in Brazil, 1889–1930*, Harvard Business School, Working Paper, 2012. december 18.

PATSCH, F., *A felszabadítás teológiája – korunkban*, in *Korunk* - 3. folyam, 19/11. (2008. november).

PATSCH, F., *„A szegények – a szegény Jézus teste”*, *A felszabadítás teológiája egyházas olvasata*, in *Vigilia* (2013/9.), 657–664.

PATSCH, F., *Teológia életközében – A felszabadításteológiák eredete, irányzatai és kilátásai*, in *Teológia* XLVIII. évf. / (2014, 1-2.), 31–49.

SCANNONE, J. C., *Interrelación de realidad social, pastoral y teología. El caso de „pueblo” y „popular” en la experienci, la pastoral y la reflexión teología del catolicismo popular en la Argentina*, in Uő., *Evangelización, Cultura y teología*, Editorial Guadalupe, Buenos Aires 1990, 244–262.

SCANNONE, J. C., *Discernere e accompagnare. Le indicazioni dell’ „Amoris laetitia”*, in *La Civiltà Cattolica*, 2017/október IV, 11–23.

SIMON, T. L., *Rejtek és ragyogás. A tanítvány életének erőtere a Máté-evangéliumban*, in *Pannonhalmi szemle*, 2013. XXI/4., 6–19.

SMITH, A. D., *Nacionalizmus és a millennium*, *Café Babel*, 1993. Tél 4., 10. sz., 15–25.

SPADARO, A., *Intervista a papa Francesco*, in *La Civiltà Cattolica* 164 (2013), 459.

SEGRETERIA DI STATO VATICANO, *Annuarium Statisticum Ecclesiae 2021*, Libreria Editrice Vaticana

SZABÓ, F., *Az „Ostpolitik” emlékezete*, in *Vigilia* (1992/11.), 844–848.

SZABÓ, X., *A messiás alakja és feladatai Salamon*, in *Sapientiana* 4 (2011/1), 1–13.

TÖRÖK, Cs., *Ferenc pápa a mérlegen?*, in *Vigilia* (2019/10.), 722–730.

WAPPLER, Á., *Politika az új evangelizáció fényében*, in *Vigilia* (2016/3.), 186–194.

ZECHMEISTER, M., *A megfeszített nép egyháza*, in *Vigilia* (2013/9.), 649–656.

7. Online hivatkozások

Ferenc pápa online hivatkozással idézett megnyilatkozásainak internetes elérhetőségeit a lábjegyzetekben nem tüntetjük fel, hanem összegyűjtve találhatóak meg alább az egyes kategóriák címe mellett.

7.1. Ferenc pápa homíliái (wap.hu/phd/homiliak.php)

Ferenc pápa homíliája pápai szolgálatának megkezdésekor a Szent Péter téren 2013. március 19-én.

Ferenc pápa homíliája XXIII. János pápa és II. János Pál pápa szentté avatásán 2014. április 27-én.

Ferenc pápa homíliája a Szent Péter téren Jézus Szíve alkalmából a papokkal együtt tartott misén 2016. június 3-án.

Ferenc pápa homíliája VI. Pál szentté avatási miséjén a Szent Péter téren 2018. október 14-én.

Ferenc pápa homíliája Pünkösd előestéjén a Szent Péter téren 2019. június 8-án.

Ferenc pápa homíliája a Migránsok és Menekültek világnapján 2019. szeptember 29-én.

Ferenc pápa homíliája szilveszterkor a Szent Péter bazilikában, 2019. december 31-én.

Ferenc pápa homíliája hamvazószerdán a római Szent Szabina-bazilikában 2020. február 26-án.

Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2020. április 6-án.

Ferenc pápa homíliája pünkösdvasárnap a Szent Péter bazilikában 2020. május 31-én.

Ferenc pápa homíliája a Szegények világnapján 2020. november 15-én.

Ferenc pápa homíliája a II. Vatikáni Zsinat kezdetének hatvanadik évfordulója alkalmából 2022. október 11-én.

Ferenc pápa homíliája virágvasárnap 2023. április 2-án.

7.2. Ferenc pápa beszédei (wap.hu/phd/beszedek.php)

Bergoglio bíboros beszéde a 2013-as konklávét megelőző bíborosi tanácskozáson.

Ferenc pápa beszéde a megválasztását követően 2013. március 13-án.

Ferenc pápa Úrangyala imádság előtt mondott beszéde 2013. március 17-én.

Ferenc pápa a munka világának képviselőinek tartott beszéde Cagliariiban 2013. szeptember 22-én.

Ferenc pápa beszéde az Úrangyala imádság előtt 2013. december 22-én.

Ferenc pápa beszéde az Európai Parlamentben 2014. november 25-én.

Ferenc pápa beszéde a Római Kúria tagjaihoz karácsony alkalmából 2014. december 22-én.

Ferenc pápa beszéde az olasz őstermelők szövetsége alapításának 70. évfordulója alkalmából 2015. január 31-én.

Ferenc pápa beszéde a Népi Mozgalmak Világtalálkozóján a bolíviai Santa Cruz de la Sierrában 2015. július 9-én.

Ferenc pápa beszéde „Új humanizmus Krisztus Jézusban” címmel az olasz katolikus egyház nemzeti kongresszusának, Firenzében a Liliomos Szűz Mária székesegyházban 2015. november 10-én.

Ferenc pápa beszéde Leszbosz szigetén 2016. április 16-án.

Ferenc pápa beszéde az Úrangyala imádság előtt 2016. december 26-án.

Ferenc pápa beszéde a loretoi kegyhely előtti téren 2019. március 25-én.

Ferenc pápa beszéde a „Yes to Life” konferencia résztvevőinek 2019. május 25-én.

Ferenc pápa beszéde a *Veritatis gaudium* apostoli konstitúció fényében megvilágított, mai teológiai távlatokat vizsgáló nápolyi konferencián 2019. június 21-én.

Ferenc pápa beszéde az Úrangyala imádság előtt a Szent Péter téren 2021. február 14-én.

Ferenc pápa beszéde a püspöki szinódus előkészítő szakaszán a Vatikánban „Egy szinodális Egyházért: közösség, részvétel és küldetés” témájában 2021. október 9-én.

Ferenc pápa beszéde a Római Kúria bíborosai és munkatársai előtt karácsony alkalmából az Apostoli Palotában 2022. december 22-én.

Ferenc pápa beszéde a kongói püspöki konferencia tagjaival való találkozó alkalmából a Kongói Demokratikus Köztársaságban 2023. február 3-án.

Ferenc pápa beszéde a Centesimus Annus Pro Pontifice Alapítvány és a Katolikus Kutatóegyetemek Stratégiai Szövetsége (SACRU) közös szervezésében tartott találkozón a Vatikánban 2023. március 11-én.

7.3. Ferenc pápa katekézis-beszédei (wap.hu/phd/katekezisek.php)

Ferenc pápa katekézise a Szent Péter téren 2013. szeptember 11-én.

Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról 2018. december 12-én.

Ferenc pápa katekézise az Apostolok cselekedeteiről a Szent Péter téren 2019. október 23-án.

Ferenc pápa katekézise 2021. november 17-én.

Ferenc pápa katekézise 2023. január 18-án.

Ferenc pápa katekézise 2023. február 22-én.

Ferenc pápa katekézise a Szent Péter téren 2023. március 22-én.

7.4. Ferenc pápa üzenetei (wap.hu/phd/uzenetek.php)

Ferenc pápa üzenete az argentin Concepción Egyházmegye híveinek 2013. augusztus 17-én.

Ferenc pápa levele a Püspöki Kongregáció prefektusához, Marc Ouellet bíborshoz 2016. március 19-én.

Ferenc pápa nagyböjti üzenete 2013. december 26-án.

Ferenc pápa üzenete a kínai katolikusoknak 2018. szeptember 26-án.

Ferenc pápa üzenete a béke 52. világnapjára 2018. december 8-án.

Ferenc pápa videóüzenete a Pápai Lateráni Egyetemen tartott virtuális rendezvényen 2020. október 15-én.

Ferenc pápa „A népben gyökerező politika” c., londoni konferenciára küldött videóüzenete 2021. április 15-én.

Ferenc pápa üzenete a betegek 31. világnapjára 2023. január 10-én.

7.5. Ferenc pápa interjúi (wap.hu/phd/interjuk.php)

A *30 Giorni* c. lap interjúja Jorge Mario Bergoglio bíborossal 2007-ben.

Ferenc pápa interjúja a *La Repubblica* újságnak 2013. október 1-én.

Ferenc pápa *La stampa*-nak adott 2013-as karácsonyi interjúja.

Ferenc pápa interjúja a Reuters hírügynökségnek 2022. július 1-én.

Ferenc pápa interjúja a *La Stampa* olasz napilapban 2022. november 18-án.

Ferenc pápa interjúja az RSI-nek 2023. március 10-én.

7.6. Ferenc pápa sajtótájékoztatói (wap.hu/phd/sajtotajekoztatok.php)

Ferenc pápa beszéde a megválasztását követő, média munkatársainak tartott sajtótájékoztatóján a VI. Pál teremben 2013. március 16-án.

Ferenc pápa sajtókonferenciája a Manilából Rómába tartó repülőgép fedélzetén 2015. január 19-én.

Ferenc pápa sajtótájékoztatója a Svédországból Rómába tartó repülőúton 2016. november 1-én.

7.7. Egyéb internetes hivatkozások

XXII. JÁNOS PÁPA, *Quia quorundam* bulla, 1324, <https://www.papalencyclicals.net/john22/quor-e.htm> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

Katakomba-paktum, <https://www.domitilla.info/docs/brochures/pactit.pdf> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

Gustavo Gutiérrez beszéde a Caritas Internationalis 2015. május 12. és 17. között Rómában tartott ülésén, <http://magyarkurir.hu/hirek/gutierrez-latnunkell-szegenyek-fontossagat-az-egyhazban> (a kutatás ideje: 2015. június 11.).

Fernando Boasso jezsuita biblikus teológus, Ferenc pápa egykori tanárának gondolatai az egyházzól és a szegénységről, <https://www.magyarkurir.hu/hirek/elhunyt-fernando-boasso-jezsuita-biblikus-teologus-ferenc-papa-egykori-tanara> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

Hans Küng *Tévedhetetlenség* című felhívása Ferenc pápának, <http://www.merleg-digest.eu/tevedhetetlenseg/> (a kutatás ideje: 2020. április 11.).

<https://www.avvenire.it/agora/pagine/filosofo> (a kutatás ideje: 2023. április 2.).

OPEN DOORS, *World Watch List 2023. The Persecution of Christians. Globally key facts, trends and recommendations*, International edition, 2023. <https://www.opendoors.org/en-US/theadvocacyreport/> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

A Nemzetközi Polgári Szabadságjogok és Jogállamiság (Intersociety – *International Society for Civil Liberties and Rule of Law*) *Vértanúságot szenvedett keresztények Nigériában* című jelentése, <https://intersociety-ng.org/5068-citizens-massacred-for-being-christians-in-nigeria-in-2022-1041-slaughtered-in-first-100-days-of-2023/> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

CHRISTENSEN, M.-B.–HALLUM, Ch.–MAITLAND, A.–PARRINELLO, Q.–PUTATURO, Ch., *Oxfam, Survival of the Richest, How we must tax the super-rich now to fight inequality*, Oxfam GB, Oxfam House, Oxford 2023, <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621477/bp-survival-of-the-richest-160123-en.pdf> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

A Világban 2022-es adatai:

<https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#1> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

BEVEZETÉS

Ferenc pápa a testvériségről és a társadalmi barátságról szóló enciklikájában világos felhívást fogalmazott meg: „Ismételten kérlek benneteket a politika átértékelésére”¹. Ez a doktori disszertáció ennek a felszólításnak a meghallása kíván lenni, annak a minden kereszténynek szóló meghívásnak elfogadásaként és válaszként, amely bevezet egy új, örömet sugárzó evangelizációs korszakba.² Mindemellett elmélyülés abban a „társadalmi álomban”³, amelyben az egyház az elnyomottak oldalán áll.

Amikor Ferenc pápa megírta és közzétette első pápai dokumentumát, az *Evangelii gaudium* (Az evangélium öröme, 2013) kezdetű apostoli buzdítását, világossá tette, hogy a benne általa felvázolt egyháztan, egyházkép az egész számára iránymutatás az elkövetkező évekre.⁴ Ez az egyháztan egy átalakulás kezdete a kazuisztikából és a merev sémák mentén való gondolkodástól⁵ Isten népének megértése felé, valamint forrásként és irányítúként áll minden keresztény és az egész egyház számára, az élet minden területére vonatkozóan. Ez azt jelenti, hogy az egyház, vagyis Isten szent népe meghívást kapott arra, hogy tanúságot tegyen az evangélium újdonságáról ott, ahova az élet állította és ahol a hivatását, mindennapi munkáját teljesíti. Egyúttal a teológia számára is új távlatokat nyit. Arra késztet és arra hív, hogy „lépjünk túl a már ismert területen a perifériák és a frontvonalak felé.”⁶

Mindezek jegyében arról van szó, hogy a politika területére is szükséges elvinni az evangélium örömét, és ebben a küldetésben is irányadó és ihlető erő a Ferenc pápa által megálmodott egyházkép.

¹ FERENC PÁPA, *Fratelli tutti* (FT) enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról, SZIT, Budapest 2021, 180.

² Vö. FERENC PÁPA, *Evangelii gaudium* (EG), SZIT, Budapest 2014, 1.

³ Vö. FERENC PÁPA, *Querida Amazonia* kezdetű szinodus utáni apostoli buzdítás, Edizioni Terra Santa, 2020.

⁴ Vö. EG 1.

⁵ Vö. Ferenc pápa beszéde a Római Kúria bíborosai és munkatársai előtt karácsony alkalmából az Apostoli Palotában 2022. december 22-én.

⁶ FERENC PÁPA, *Gaudete et exsultate*, SZIT, Budapest 2018, 135.

Jelen disszertáció célja ennek jegyében a „politikai szeretet”⁷ harmonizálása Ferenc pápa egyháztani koncepciójával és pasztorális programjával, amely olyan ekkleziológiát tár elénk, ami alapja lehet a politikai praxisnak. Ez olyan „teológiai pünkösdre” hív meg, ami egyszerre teória és praxis, elmélet és gyakorlat.

Módszertani megközelítést tekintve megjegyezzük, hogy disszertációnk témája a teológiai diszciplína fundamentális területén helyezkedik el, érintve a dogmatika, a biblikum, a pasztorálteológia, a lelkiségteológia és a társadalomtudomány határterületeit is, amelyeket a fundamentális teológia talaján kívánjuk összefogni. A szöveg struktúrájában és nyelvezetében ez az egység jut kifejezésre.

Ferenc pápa ekkleziológiája alapján olyan egyház jelenik meg előttünk, amely az elnyomottak oldalán áll. Ez az egyházkép nemcsak, hogy lehetővé teszi, de megalapozza és sürgetően készíti is a társadalom és a közjó előmozdításának szolgálatára vállalt szerepvállalást, a társadalmi elköteleződést, az evangéliumi alapokon álló politikai szolgálat bátor és kreatív tevékenység megvalósítását. Ferenc pápa ekkleziológiája forrása, inspirációja, iránymutatója és alapja lehet a társadalmi elköteleződésnek, amely megélésének spirituális teológiájára és alapvetéseire kíván rámutatni a dolgozat.

Így Ferenc pápa ekkleziológiájából kiindulva a politika mint hivatás teológiai lelkiségének vonásai kerülnek kidolgozásra. Arra reflektálunk, hogy Ferenc ekkleziológiája, lelkipásztori megnyilatkozásai és a lelkipásztoroknak szóló tanításai átültethetők a társadalmi/politikai területre. Annak lehetünk tanúi, hogy a politika Ferenc pápa számára a szeretet legmagasabb fokaként a nép szolgálata, és nála a politikai hivatást választó személy (politikus) mintegy pásztor jelenik meg. Ezért az egyház pásztoraira vonatkozó szavai megfeleltethetők a politikusra is, úgy mint gondolkodási és cselekvési minták. Mindkettőt (pap és politikus) a nép közelsége, a nép szolgálata, a népért és a néppel való szolgálat kell, hogy jellemezze. Ennek alapján

⁷ Vö. „társadalmi szeretet”: II. JÁNOS PÁL, *Redemptor hominis kezdetű enciklikája*, SZIT, Budapest 1980, 288. Továbbá vö. AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, SZIT, Budapest 2007, 207.

kirajzolódhat a politika új teológiája, és a politikai hivatás egy lehetséges spirituális teológiája, lelkiisége.

Mindenekelőtt szükséges a politika és a „politikai szeretet” fogalmának tisztázása. Ennek alapján a politikai szeretetnek a kidolgozásában Ferenc egyházképe nélkülözhetetlen iránytűként szolgál, ezért annak bemutatása és háttérének, forrásainak megértése elengedhetetlen. Ferenc pápa egyháztani terminusai kulcsfogalmak és kardinális szempontok nemcsak az „egyház útja”, de a politikai szeretet praxisára nézve is, mintegy politikai spirituális program. Ennek során arra mutatunk rá, hogy Ferenc pápa politikailag érzékeny, társadalmi elkötelezettséggel bíró pasztorális teológiát képvisel.

Tézisünk szerint tehát a ferenci ekkleziológia és pasztorálteológia olyan alap lesz, amelyből a politikai lelkiiség forrásozhat. Ennek jegyében a politikai praxisba átültethetőek Ferenc pápa ekkleziológiai teoretikus irányai, mint az önmagából kilépő és a „testet öltő” egyház, a perifériák központi szerepe, nemcsak teológiai értelemben. A testvériség politikája ez a „társadalmi barátság”⁸ jegyében, ahol nemcsak a népért, hanem a néppel együtt történik a politizálás.

Fontos annak tisztázása, hogy nem pártpolitikáról, nem hatalomtechnikáról és az egyház társadalmi tanítása szerint nem valamiféle „harmadik útról van szó”⁹, mégis arra vagyunk indíttatva, hogy új utakat keressünk, és az Egyház is mindig megújulásra szorul.¹⁰ Ennek jegyében Ferenc pápa tanítása alapján igyekszünk értékelni és megvilágítani az egyház és a társadalom kapcsolatát, az evangélium társadalmi dimenziójára reflektálva.

Az evangélium újdonságát tömören összefoglalják a jézusi szavak: *Új bort, új tömlőkbe!* (vö. Mt 9,17). Ez arra int, hogy ne féljünk megváltoztatni a dolgokat az evangélium törvénye szerint,¹¹ hiszen „(Krisztus) eljövételével magával hozott

⁸ Vö. Ferenc pápa *Fratelli tutti* enciklikája a testvériségről és a társadalmi barátságról.

⁹ II. JÁNOS PÁL, *Sollicitudo rei socialis*, SZIT, Budapest 1988, 41.

¹⁰ Ezt fejezi ki az „*Ecclesia semper reformanda*”: „Az egyház mindig megújítandó” teológiai alapvetése. Vö. A II. Vatikáni Zsinat *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciója az Egyházzól (LG), 8., in: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (szerk. Diós István), SZIT, Budapest 2007.

¹¹ Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2014. szeptember 5-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, 2013. szeptember 6., CLIII, 203.

minden újdonságot.”¹² Olyan megújulásról van szó tehát, amely „mindenekelőtt szívünkben megy végbe”¹³. Ez a szívek reformja és a „gyöngédség forradalma”¹⁴. Így az „új bort, új tömlőkbe” felszólítás ennek a disszertációnak és a politikai szeretetnek a programja is.

A teológia művelésének a jegyében elsősorban egy „új spiritualitás” kialakítására törekszünk, ahelyett, hogy a társadalmi cselekvésre vonatkozó keresztény normákat határoznánk meg, szem előtt tartva, hogy a teológia művelésének ezen módjának a társadalomkritikai szabadság térnyerésében kell megnyilvánulnia és hitelesnek bizonyulnia.¹⁵

Ugyanakkor mint a teória és a praxis együtteseként élő teológiának konkrétan kell lennie, és éppen ez a konkrétság adja a teológia életrajzi vonásait. Mint ahogyan a szegénység is konkrét, és a szegény Jézus teste is kézzelfogható testvéreinkben. Így elkerülhetjük annak kísértését, hogy a gnoszticizmus vagy a doketizmus tévútjára lépünk, vagy hogy senkit meg nem szólító frázisokat ismételgessünk.¹⁶ Ahogy utaltunk rá, a teológia művelésének új módjáról van szó, amelynek legfőbb forrása a szegényekkel való, evangéliumtól ihletett szolidaritás.¹⁷ Ennek keretében pedig voltaképp az Ige szolgálatával és az egyház prófétai funkciójával van dolgunk.¹⁸ Ez a doktori disszertáció tehát szándékunk szerint „forrásaiból merítő”¹⁹ (*ressource*) kíván lenni Yves Congar (1904–1995) kifejezésével élve, és ez a mi vonatkozásunkban azt jelenti, hogy a jézusi Evangélium tiszta hagyományából gyökerező nép teológiáját és az abból merítő Ferenc pápai lelkiesség és egyháztan hagyományát tartjuk szem előtt és abból indulunk ki.

¹² SZENT IRÉNEUSZ, *Adversus haereses*, IV, c. 34, n. 1, PG 7, pars prior, 1083: „Omnem novitatem attulit, semetipsum afferens.”

¹³ Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2013. július 6-án, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLIII, 2013. július 7., 154.

¹⁴ Ferenc pápa többször használt fordulata ez a kifejezés, ami alapján Walter Kasper bíboros Ferenc pápa teológiai gyökereiről és lelkipásztori távlatairól szóló könyvének címét adta: KASPER, W., *Ferenc pápa – A gyöngédség és a szeretet forradalma*, Vigilia Kiadó, Budapest 2015.

¹⁵ METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, L'Harmattan, Budapest 2004, 68.

¹⁶ Vö. EG 182.

¹⁷ Vö. GUTIÉRREZ, G., *A Theology of Liberation*, Orbis Books, Maryknoll, New York 1995.

¹⁸ AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 67.

¹⁹ CONGAR, Y., *Le Concile au jour le jour. Deuxième session*, Cerf, Paris 1964.

Olyan evangéliumi realizmus talaján kívánunk állni, amely tudja, hogy a keresztény hit nélkül nem valósítható meg az ember és a társadalom igazi felszabadítása, de kész elismerni, hogy éppen az ember társadalmi világának igazságtalanságai miatt elengedhetetlen a társadalomtudományi elemzések felhasználása.²⁰ Ez az evangéliumi realizmus a feltámadás hitében gyökerező remény hirdetője, amely ugyanakkor számol posztkeresztény korunk sajátosságaival, és tisztában van azzal, hogy „már nem mi vagyunk az egyetlenek, akik kultúrát teremtenek, sem az elsők, sem a leghallgatottabbak nem mi vagyunk.”²¹ Az evangéliumi realizmus annak megélése, hogy az ember, miközben két szemmel az égre tekint (vannak álmái), de két lábbal a földön jár (a valóságban él), és két kézzel szolgálja testvéreit (hitelessé téve a hitet).

Annak felismerése, hogy az evangelizáció ismét új szakaszához érkezett,²² döntő jelentőségű az egyház és a teológia számára a cselekvésre nézve. Az új evangelizáció arra hív minden keresztényt, „hogy még nagyobb lelkesedéssel és meggyőződéssel tegyen tanúságot hitéről.”²³ Mindez a politikára is nézve is jelentőséggel bír. Az evangelizáció kreatív és bátor lehetőségeit vizsgálva azt fedezhetjük fel ugyanis, hogy a politikai szolgálat az evangelizáció egyik kiváltságos helyszíne lehet.

A disszertációnkban megvilágított politika társadalmi küldetést jelent a közjó szolgálatára. Annak művelése nem a magunk erejére támaszkodik, és eredményességének záloga nem az emberi bölcsesség, hiszen mi „még azt sem tudjuk, hogyan kell helyesen imádkoznunk” (Róm 8,26). De ebben a gyöngeségünkben segítségünkre siet a Lélek. (Róm 8,26). Ő az igazi kezdeményező; ő megnyitja szemünket, képessé tesz arra, hogy meghalljuk a világban a szegények kiáltását, és arra indít, hogy új, kreatív megoldásokat keressünk, és azokat bátran meg is valósítsuk.

²⁰ GÖRFÖL, T., *A politikai szentség útján*, in *A Szív*, 2013. július-augusztus, <http://www.asziv.hu/archivum/2013/julius-augusztus/alapgondolat/politikai-szentség-utjan> (a kutatás ideje: 2015. május 17.).

²¹ Ferenc pápa beszéde a Római Kúria tagjai előtt 2019. december 21-én. Továbbá Ghislain Lafont is azon teológusok közé tartozik, aki rámutat arra, hogy az a kultúra és civilizáció, amiben élünk, annak jelene egyben már posztkeresztény is. Emellett Válóczy József munkája is reflektál erre a kérdéskörre: VÁLÓCZY József, *A megosztott Logosz / Poszmodern gondolkodás és a kereszténység újrafogalmazásának kísérletei a teológiában*, SZIT, Budapest 2013.

²² FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus*, SZIT, Budapest 2015, 4.

²³ Uo.

A Szentháromság, amely minden közösség mintaképe és forrása – így az egyházé, a családé, a társadalomé és a nemzeté is – „»az emberekkel benépesített földet« szemléli, felismeri a bajokat és megteremti a pasztorális programját,”²⁴ és „csak ezen isteni kezdeményezésbe bekapcsolódva, csakis ezen isteni kezdeményezésért könyörögve válhatunk mi is – övele és őbenne – evangelizálókká.”²⁵

Az ilyen politika – mint társadalmi küldetés a közjó szolgálatában – és maga e disszertáció is ennek az egyházi és pasztorális programnak a része kíván lenni. Hogyan tudjuk összeegyeztetni az új evangelizációt, a politikát, a hitet, az államot, a népet és a szegénység fogalmait? Mit is jelent a politikai szeretet? Hogyan mutatkozik az evangélium tanításának fényében a politika perspektívája? Miként tudunk az új evangelizáció fényében a világban tapasztalható szegénység sürgető társadalmi kihívására választ és megoldást nyújtani a politika gyakorlati mezején?

Feladatunk az is, hogy az „új spiritualitás” jegyében feltárjuk azokat a teológiai alapokat, amelyek megvilágítják a politikai szeretet mibenlétét és a teóriaként a praxis ihlető erejeként szolgálhatnak. Ehhez alapul szolgálnak azok a szempontok, amelyek pillérei Ferenc pápa ekkleziológiájának. Ezek nyomán válik világossá, hogy a politikai szeretet társadalmi küldetés, és egyben egyházi küldetés és felelősség. Ennek keretében először egyfajta fogalmi tisztázásra törekszünk annak érdekében, hogy bemutassuk: a politikai cselekvés és a kereszténység, a politikai hivatás és az új evangelizáció szoros és elválaszthatatlan kapcsolatát, az evangélium egyértelmű társadalmi vetületét és jelentőségét, valamint a missziós elköteleződés és a politika egymásra irányultságát.

²⁴ BERGOGLIO, J. M., *Isten a városban*, Korda Kiadó, Kecskemét 2013, 43.

²⁵ XVI. BENEDEK, *Elmélkedés a Püspöki Szinódus XIII. Rendes általános Gyűlésének első ülésén* (2012. október 8.), *AAS* 104 (2012), 897.

I. AZ EVANGELIZÁCIÓ KIVÁLTSÁGOS HELYE ÉS LEHETŐSÉGE

1. Fogalmi tisztázás és megközelítés

Fejezetünk és disszertációnk első lépéseként fogalmi tisztázásra törekszünk, annak érdekében, hogy világossá tegyünk azokat a kulcsfogalmakat, amelyek mentén téziseinket kifejtjük. Az alábbiakban tehát a politika és a politikai szeretet fogalmi tisztázásával és teológiai megközelítésével kívánjuk megalapozni értekezésünk további részét, reflektálva arra az elsőre talán provokatívnak ható állításra, miszerint a politika a szeretet egyik lemagasabb formája.

1.1. A „politikai szeretet” – A politika mint „a szeretet egyik legmagasabb formája” (XI. Piusz, Ferenc pápa)²⁶

Jóllehet a politika fogalma a történelem folyamán bepiszkolódott és befeketedett, az egyház társadalmi tanítása világossá teszi és Ferenc pápa különösen is hangsúlyozza, hogy a politika a szeretet egyik legmagasabb formája, mert a közjót szolgálja.²⁷ A politika egészen más megvilágításba kerül, mint ami első hallásra eszünkbe juthat, ha benne az élet tisztelete és az emberi mivolt szabadsága és méltósága megvalósul: akkor a politika úgy jelenik meg előttünk, mint a felebaráti szeretet nagyszerű formája és a társadalom melletti elköteleződés jeles tevékenysége.²⁸ Így nyeri el valódi értékét és tartalmát, és ezáltal új távlatokat nyithat és új lehetőségeket hozhat magával.

XVI. Benedek pápa is rámutat arra a mozzanatra, hogy a politikai szeretet ennél fogva nem opcionális kérdés, nem pusztán lehetőség, hanem „minden keresztény erre a szeretetre kapott meghívást, a maga hivatása és a poliszban érvényesíthető hatás gyakorló képességének mértéke szerint.”²⁹ Ugyanis a szeretet – mint az Istennel

²⁶ A jelen fejezet egyes részei szerkesztett változatban korábban megjelentek a *Vigilia* folyóiratban. Vö. WAPPLER, Á., *Politika az új evangelizáció fényében*, in *Vigilia* (2016/3.), 186–194.

²⁷ Vö. Interjú Ferenc pápával - *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013, 62. (eredeti megjelenés: SPADARO, A., *Intervista a Papa Francesco*, in *La Civiltà Cattolica* [2013/09.], 449–477.). Vö. XI. PIUSZ, *Quadragesimo anno* enciklika (1931. május 15.), 88.: *AAS* 23 (1931), 206–207.

²⁸ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Sollicitudo rei socialis*, 3.

²⁹ XVI. BENEDEK, *Caritas in veritate*, SZIT, Budapest 2009, 7.

és az embertárssal való személyes viszony valódi tartalma – nem csupán a mikro-viszonyainknak, hanem a makro-viszonyoknak, a társadalmi, gazdasági és politikai kapcsolatoknak is vezérelve.³⁰ Vagyis nem pusztán

„az egyéni cselekvés hajtóerejeként fogjuk fel, hanem egyúttal olyan erőként, amely új utakat tud találni a mai világ problémáival való szembesülésben, képes teljes mélységükben, belső szerkezetükben megújítani a társadalom szerveződéseit és jogrendjét. Ebben a távlatban a szeretet társadalmi és politikai szeretetté lesz.”³¹

Ez pedig képessé tesz minket arra, hogy szeressük a közjót.³²

Arra kívánunk rámutatni, hogy az ilyen értelemben felfogott politika az új evangelizáció kiváltságos helyeként és lehetőségeként mutatkozik. Mindez azt a felelősséget vonja maga után, hogy a szeretet ezen formája ne silányodjon spekulációvá, korrupcióvá és hatalmi visszaéléssé. Ennek jegyében a politika nem pusztán a hatalom taktikája, nem merül ki csupán abban, mintha a hatalomnak a társadalmon belüli kiterjesztése, a hatalom gyakorlásának stratégiája és technikája lenne.³³ Abból kiindulva, hogy senki sem külön álló sziget, senki sem mentesítheti és vonhatja ki magát a közjó és a társadalmi felelősség alól. A politika nem belterjes vagy egy, az ember hétköznapjaitól távoli és elvont közeg, hanem olyan szolgálat, amely az ember életét alapvetően és minden téren érinti. Kétségtelen annak tapasztalata, hogy az emberek jelentős része kiábrándultságot, elidegenedettséget, közömbösséget és bizalmatlanságot tanúsít a politika irányába annak beszennyeződése és értékvesztett formája miatt. A keresztény ember az evangélium természete szerint ugyanakkor a csüggedés, a beletörődés és a feladás helyett mindig a remény hírnöke és felébresztője. Nem a maga erejére támaszkodva és a politikai fortélyok alkalmazásában bízva, hanem mert „Isten nem a csüggedtség, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét adta nekünk.” (2Tim 1,7). A közömbösség kultúrája helyett az együttérzés által indított paradigmáról van szó, szakítva a Pilátus-magatartással, amelyben „kívülállóként”

³⁰ Uo. 2.

³¹ AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 207.

³² Vö. VI. PÁL, *Discorso alla sede della FAO, nel XXV anniversario dell'istituzione* (1970. november 16.), *Insegnamenti di Paolo VI*, VIII (1970) 1153.

³³ Vö. METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, 59.

mossák a kezüket.³⁴ Vagy ahogyan Mindszenty József bíboros Kanada és az Egyesült Államok magyarjaihoz írt 1973-as körlevelében fogalmazott:

„A mi szívünk megremeghet a nehéztől, az ismeretlentől, a lehetetlennek látszótól, Isten azonban az egyének és nemzetek jövőjét sokszor a lehetetlennek látszó holnapba rejtette el; nekünk kell nekilátnunk, hogy azt előhozzuk.”³⁵

Disszertációnk során tehát tehát nem valamiféle „harmadik utat” vázolunk fel,³⁶ az evangélium újdonsága mégis arra indít, hogy új utakat³⁷ keressünk, hiszen „minden hiteles evangelizáló cselekvés mindig »új«.”³⁸ Ahogyan az Egyház maga is szüntelen és folytonos megújulásra szorul,³⁹ ugyanúgy szükségünk van arra, hogy újragondoljuk „mindazt, ami a társadalmi rendet és a közjó megvalósítását érinti”⁴⁰. Mindezt azzal a céllal, hogy „a nagy társadalmi elvek ne maradjanak pusztán általános, senkit meg nem szólító útmutatások”⁴¹, és hogy „valóban hatékonyak legyenek a mai, bonyolult helyzetekben is”⁴².

A kereszténység alapvetően a cselekvés kultúrája, és ennek megfelelően nem merül ki kizárólag az őrzés és a védelem feladatában, hiszen az igazi és helyesen értelmezett hagyományhoz az átadás, a továbbadás és az új távlatok előmozdítása is hozzátartozik.⁴³ Éppen ezért magához ragadja a kezdeményezést, vagyis „képes megtenni az első lépést, képes félelem nélkül kezdeményezni, elébe menni a másoknak, keresni a távollévőket, és kimenni az útkereszteződésekre, hogy meghívja a kirekesztetteket.”⁴⁴

³⁴ Ez a bibliai hasonlat arra utal, hogy a keresztény ember felelősségéhez hozzátartozik az igazság megismerése és megvallása, a tájékozódás és az életállapota szerinti gyakorlati cselekvés, szemben a gyávasággal, a biztonságosnak vélt kényelemmel és a közömbösséggel, amelyek mind szerepet játszottak Isten Fiának elítélésében.

³⁵ MINDSZENTY, J., *Körlevél Kanada és az USA magyarjaihoz*, 1973. november 5., in *Mindszenty breviárium*, III. kiadás, Magyarok Mindszenty Mozgalma, 1998, 17.

³⁶ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Sollicitudo rei socialis*, 41.

³⁷ EG 201.

³⁸ Uo. 11.

³⁹ Vö. A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója az egyházzal a mai világban (GS), 21. in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (szerk. Diós, I.), SZIT, Budapest 2007.

⁴⁰ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia in America*, (1999. január 22.) 27, *AAS* 91 (1999), 762.

⁴¹ EG 182.

⁴² AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 9.

⁴³ A hagyomány szó görög és latin megfelelői is kifejezik ezt a dinamikát: παραδίδωμι (átadni), tradere (átadni)

⁴⁴ EG 24.

„Krisztus szeretete ösztönöz minket” (2Kor 5,14). Pál apostol tanítása kifejezi a politikai szeretet mozgatórugóját, amely elköteleződésre készítet, hiszen minden hiteles szeretet elköteleződést foglal magában. Ez a politikában a másik ember, különösen a szegények és szükségét szenvedők, a közjó és a társadalmi életben való részvétel melletti elköteleződést jelenti. Sőt, arra lehetünk figyelmesek, hogy ez nemcsak lehetőség a keresztény ember számára, hanem kötelesség is.⁴⁵ Isten szeretete ugyanis nem választható el a felebarát szeretetétől,⁴⁶ hanem bátor elköteleződést kíván. Johann Baptist Metz (1928–2019) is ezt juttatja kifejezésre, amikor azt írja, hogy „végső soron ugyanis a kereszténység mibenléte abban mutatkozik meg, hogy a nevében nem csupán a Szentet, de a világot és a világ szenvedéstörténetét sem szabad elvesztegetni egy tál lencséért.”⁴⁷

Ha a politikát az evangélium alapján vizsgáljuk, akkor a hozzá tartozó politikai szeretet mindannyiunk felé egy meghívás a „gyöngédség forradalmára”⁴⁸, amelyet „szent nyugtalanság” mozgat. Ez nem egy frusztrált viselkedést fejez ki, hanem a folyamatosan úton levést, a merészséget és annak igényét, hogy a határokig eljusson.⁴⁹ Nem önmagukkal és önmagukért élő keresztények, hanem az önmagukat másokért odaajándékozó tanítványok magatartása ez.⁵⁰

Ha szem előtt tartjuk Ferenc pápa vízióját az egyház elkövetkező időszakát tekintve, akkor a politikai szolgálat éppen arról a bátorságról szól, amely nem fél szakítani a kényelemmel és a biztonsággal, hanem a periféria irányába visz bennünket, tanúságot téve az evangélium világosságáról.⁵¹ Ugyanis

„amilyen mértékben nyugalmat akarnak maguknak az egyházi közösségek – anélkül, hogy kreatív módon törődnének s hatékonyan együttműködnének a szegények méltó élete és mindenki bevonása érdekében – oly mértékben kockáztatják önnön feloldódásukat, még ha beszélnek is a szociális kérdésekről vagy bírálják is a kormányokat. Könnyen úgy járhatnak, hogy alámerülnek a

⁴⁵ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, SZIT, Budapest 2002, 1913–1917.

⁴⁶ GS 24.

⁴⁷ METZ, J. B., *Szenvedéstörténet és megváltástörténet*, L’Harmattan, Budapest 2005, 113.

⁴⁸ EG 88.

⁴⁹ Interjú Ferenc pápával - *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013, 44.

⁵⁰ Vö. Ferenc pápa üzenete az argentin Concepción Egyházmegye híveinek 2013. augusztus 17-én.

⁵¹ Vö. EG 20.

vallásos gyakorlatokkal, terméketlen összejövetelekkel vagy üres szócsépléssel leplezett világias lelkiségben.”⁵²

A politikai szeretet a „nyitott fülek” misztikájaként is tekinthető, amennyiben az igazságtalanság és a reménytelenség miatt szenvedő szegények és elnyomottak kiáltása az, amely elsődlegesen foglalkoztat és nyugtalanít bennünket, ők ugyanis „az evangélium kiváltságos címzettjei ma és mindenkor”⁵³. Ez pedig nem engedi meg, hogy az egyházat és a teológiát a templomokba zárjuk.⁵⁴

1.2. A politikai szeretet Isten szeretetművében

A fentiekben világossá tettük, hogy disszertációnk keretében a politikát nem a pártpolitika vagy a hatalmi spekuláció fogalmi szintjén értelmezzük, hanem úgy mint szolgálatot és a szeretet megnyilvánulását, és amely így az evangelizáció egyik kiváltságos útja. Az alábbiakban ennek összefüggésében a politikai szeretet fogalmára reflektálunk, rámutatva arra, hogyan kapcsolódik és illeszkedik bele Isten szeretetművébe.

A szeretet erényének nemcsak különféle megnyilatkozásait, de különböző kategóriáit is számon tarthatjuk. Ezek persze nem választhatóak el hermetikusan egymástól, sokszor egymást kölcsönzik és valójában egymást kiváltó szeretetről van szó, aminek több dimenziója lehet, ahogyan azt az alábbiakban bemutatjuk. A magyar nyelvben a szeretet fogalma nem egészen adja vissza azt a gondolati mélységet, amit a görögök többféleképpen kifejezésre juttatnak a szeretetfogalmaikkal. Az ősi görög mitológiában a szeretet nyolc különböző típusát is megkülönböztették, mi most a politikai szeretet megvilágítását szem előtt tartva az alábbi felosztás és értelmezés mentén kívánjuk elemezni ezt az isteni erényt.

⁵² EG 207.

⁵³ XVI. BENEDEK, *Beszéd a braziliai püspökökhöz São Pauló-i székesegyházban rendezett találkozó alkalmával* (2007. május 11.), 3, *AAS* 99 (2007), 428.

⁵⁴ Vö. A LATIN-AMERIKAI ÉS KARIBI PÜSPÖKÖK V. ÁLTALÁNOS KONFERENCIÁJA, *Aparecidai dokumentum* (DA), CreateSpace Independent Publishing, 2007., 548. „nem maradhatunk többé csöndben, nem várakozhatunk passzívan a templomainkon belül”.

Ennek alapján beszélhetünk arról a szeretetről, amely Istenre vonatkozik, mint Istennek „fenntartott” szeretet. Ez az *ἀγάπω*, a feltétel nélküli szeretet, amely nem ismer határokat és mértékeket, vagyis mérték nélküli, abszolút értelemben vett szeretet, ami a szeretet isteni erényének a legtisztább formája. János apostol ezt a szeretetfogalmat használja, amikor azt írja első levelében, hogy az „Isten szeretet” (*Ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν*) (1Jn 16). De nemcsak Isten létére, hanem azon cselekvésére is vonatkozik, ahogyan az ember felé fordul: lehajló, szolgáló szeretetként is értelmezhetjük, amellyel Isten mintegy lehajol az emberhez (vö. Zsolt 40), ennek a gesztusnak a megdöbbenő és drámai kifejezése az utolsó vacsorán történt lábmosás (vö. Jn 13), ami tulajdonképpen a keresztény identitás és a keresztény kulturális és szellemi örökség legfőbb és elsődleges kincse.⁵⁵ Ez azért fontos szempont, mert ez is azt hangsúlyozza, hogy az Isten Jézusban kinyilatkoztatott stílusától távol áll mindenféle fejedelmi és triumfalista magatartás, mert mindenhatósága nem az emberi logika alapján értelmezett hatalomból áll, hanem abból a mérték nélküli szeretetből, amely voltaképp a szolgálat hatalma, szemben a hatalom szolgálatával. Ez a politikai szeretet kapcsán a politikai gyakorlatban is irányítóként mutatkozik. Ez az az szeretet, amivel a feltámadt Krisztus Péter apostol felé fordul háromszori „Szeretsz engem?”-kérdésével (*ἀγαπᾷς με;*) (vö. Jn 21), amelyekben Jézus az *ἀγάπω* igét használja, és amelyekre Péter az emberi törekenység és gyengeség tudatában és birtokában a *φιλέω* igével válaszol, ami a szeretetnek egy másik, alacsonyabb fokát fejezi ki, amit gyengéd, baráti szeretetként jelölhetünk,⁵⁶ és János evangélistánál a Jézus és tanítványai közötti kapcsolatot fejezi ki.

A lábmosás drámai evangéliumi jelenete mellett ez a szeretetgesztus is megdöbbenést kiváltó, ha szem előtt tartjuk, hogy Jézus ennek ellenére is elfogadja az ember (Péter) szeretetét és a vele való kapcsolatot, sőt ennek tudatában bízza rá a nép (egyház) vezetését. Az Isten alkalmazkodik az emberhez. Ez az isteni bizalom az ember irányában a politikai szeretet mint evangelizálás és a hit melletti tanúságtétel keretében a társadalmi értelemben vett nép relációjában is iránytű és erőt adó forrás

⁵⁵ Vö. SÁGHY, Á.–WAPPLER, Á., *Bevezetés az Újszövetségbe*, SZIT, Budapest 2022², 23.

⁵⁶ Vö. XVI. BENEDEK, *Az Egyház apostoli arca. Katekizisek az apstolok Egyházáról*, SZIT, Budapest 2008, 43–44.

lehet.⁵⁷ Fontos annak kapcsolódását is meglátni, hogy a φιλέω, a baráti szeretet, ami az emberi testvériség működésének egyik hajtóereje, nem a maga erejéből táplálkozik, hanem az isteni ἀγάπῳ-ból. Vagyis az istenszeretet és a felebarát szeretete elválaszthatatlanul összekapcsolódik: az istenszeretet praxisra, azaz a felebarát szeretetére készíti. Ha abból indulunk ki, hogy János az emberi kapcsolatainkra vonatkozó felszólításában (ἀγαπῶμεν ἀλλήλους – 1Jn 4,7) az ἀγάπῳ kifejezést használja („szeressük egymást”), vagyis azt a stílust és cselekvési módot, amely Istené, akkor valóban állíthatjuk, hogy a politika a szeretet egyik legmagasabb formája,⁵⁸ amennyiben a közjót szolgálja, ahol a közösség szolgálata és a szegények iránti szeretetről van szó. Ugyanakkor ez nem pusztán kitüntetés, hanem felelősség is a politikus számára, hiszen ez azt jelenti, hogy a mérce az Isten, és ennek a feltétel nélküli, teljesen odaadó, szolgáló szeretetnek a politikai gyakorlat minden intézkedésében, szemléletében, programjában meg kell nyilvánulnia.

Van egy másik szentírási fordulat, amire szintén érdemes reflektálnunk, és ami egyúttal azt is mutatja, hogy nem teljesen egyértelmű az, hogy a szentírási szövegek szeretetkifejezéseit melyik szóval jelöli a szent szerző. Az Ószövetségben a Zsoltáros kifejezi azt, hogy az ἀγάπῳ nemcsak Isten szeretete, hanem az Isten felé kinyilvánított ember szeretete is lehet, amikor Dávid király így imádkozik JHWH-hoz: „Szeretlek, Uram...”⁵⁹ (Zsolt 18,2). Ennek még nagyobb mélységét az juttatja kifejezésre, hogy a héber szövegben a szent szerző meglepő módon a רָחַם (ráham) szót használja⁶⁰, ami egy sokkal erőteljesebb, mélyebb, megindító, az ember zsigereiből jövő, irgalmasságot, vagy együttérzést, compassiót és megrendülést kifejező szeretet. Az egyház éppen ezért van a világon, „hogy lehetővé tegye a találkozást [ezzel] a zsigeri szeretettel, ami Isten irgalma.”⁶¹ Isten irgalmasságát az ószövetségi szóhasználatban ezzel a szóval írják le.⁶² Itt is megjegyezzük, hogy a רָחַם gyökből

⁵⁷ „Nem mintha már elértem volna, vagy már célba értem volna, de futok utána, hogy magamhoz ragadjam. (...) Futok a kitűzött cél felé” (Fil 3,12–14).

⁵⁸ Vö. XI. PIUSZ PÁPA, *Üzenet*, 1927. december 18., EG 205.

⁵⁹ Ἀγαπήσω σε, κύριε

⁶⁰ רָחַם רָחַם רָחַם

⁶¹ FERENC PÁPA, *Isten neve irgalmasság*, Helikon Kiadó, 2016, 69–70.

⁶² Pl. szintén a Zsoltárok Könyvében találhatóan: אֲבִי עָלֵינוּ רָחַם רָחַם רָחַם „Ahogy az apa megkönyörül fiain, úgy könyörül az Úr azokon, akik őt félik.” (Zsolt 103,13). A bibliai szövegek tanúsága szerint a רָחַם Isten természetéhez tartozik, Isten attribútuma, valamint „Isten és az emberiség közötti kapcsolat lényeges alkotóeleme, amelyet JHWH abszolút szabadon gyakorol.” BOTTERWECK,

származik az anyaméh szó is, ami még erőteljesebb képet ad a szó jelentéstartalmáról: ahogyan az anya védi, őrzi és táplálja gyermekét a szíve alatt, úgy fordul Isten az ember felé.⁶³ Mindez fontos üzenetet hordoz magában: egyrészt, ha az agapáo szeretetfogalma Isten felé is kinyilvánítható, akkor ez igaz az emberek irányában is, még hozzá a *compassio* és az irgalmasság értelmében. De nemcsak mikroviszonyainkban, hanem a társadalmi megnyilvánulás szintjén is, hiszen ne feledjük, hogy a zsoltárban a nép vezetője, vagyis a király győzelmi éneke hangzik el, miután Isten szabadulást hozott neki és nemzetsége (Zsolt 18,51), vagyis a nép számára is. Jól láthatóan ez a szabadulás olyan egzisztenciális élményként és tapasztalatként hatott rá, amely nyomán egész életének részévé tette az Istentől tapasztalt szeretetet, amely meghatározta a politikai gyakorlatát is. Mert éppen a *compassio*t és az irgalmasságot magában foglaló szeretet készíti őt a szegények, a társadalmi igazságosság, a jog előtti egyenlőség és a béke melletti kiállásra, amelynek tanúi lehetünk, ha a király, 72. zsoltárban bemutatott feladatait szemügyre vesszük: ő a צדק (cedek: társadalmi igazságosság) és a משפט (mispát: jog előtti egyenlőség) védnöke, aki a שלום (shalom: békés, harmonikus állapot) biztosítója, és akinek figyelme kiterjed a szegényekre. Az, hogy a szeretetnek ez a megnyilvánulása nem kizárólag az Istennek fenntartott tulajdonság, hanem az ember számára is megvalósítandó cselekvés, azt a már evangéliumi távlatban élő Lukács evangélista sokatmondóan érzékelteti, amikor Jézusnak a „Legyetek hát tökéletesek, amint mennyei Atyátok tökéletes!” (Mt 5,48) mondatát éleslátással úgy hozza evangéliumában Mátétól eltérően, hogy „Legyetek hát irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas.” (Lk 6,36). Az Isten útja tehát az ember útja is. Aki irgalmasságot tapasztal, az lesz maga is irgalmasságot gyakorló.

Így a politikai szeretet Isten szeretetművében való részesedés, és elmondhatjuk, hogy az ἀγαπάω a politikai gyakorlat dinamikáját adja. A politikai szeretet olyan szeretet, amely a *compassio* és az irgalmasság művészete. A keresztény ember két kincse az Isten és a felebarát, és ennek a politikai praxisban jelentős hangsúlya és szerepe van.

G. J.-RINGGREN, H. (edt.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. XIII., William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 2004, 441.

⁶³ Továbbá ez a terminus Isten atyasága mellett anyai vonását is megjeleníti.

A szeretet kategóriáinak további elemzése során megkülönböztetjük az ἔρωσ⁶⁴-t, mint a szerelem, a vágygal párosult szeretet fajtáját, ami ugyanakkor nem korlátozódik egészében a szerelmi kapcsolatokra; felemelő szeretetnek is nevezhetjük, és így egy másik fontos összefüggés áll előttünk: ahogyan az ἀγαπάω lehajol, az ἔρωσ felemel,⁶⁵ és valójában a két dimenzió összetartozik, elválaszthatatlan egymástól.⁶⁶ Istenkereső szeretet is, ami az emberszeretetre készítet. Az egyházatyák ezt az egységet és annak jelét Jákob létrájának elbeszélésében (Ter 28, 10–22) értelmezték. Ezt kiegészíthetjük azzal az evangéliumi képpel, amit a színeváltozás eseményénél láthatunk a Tábor-hegyénél: a hegyre való felmenetel és az onnan való leereszkedés összetartozik, az Istennel való találkozás – amelynek a bibliai terminusban a hegy a szimbóluma és helyszíne – után szükséges az embertársakkal való találkozás („Keljetek föl...” (Mt 17,7) a mindennapokban, immáron annak találkozásnak az erejével feltöltve, ami extázissal tölti el az apostolokat (Mt 17). Az a szeretet ugyanis, ami felemel, arra indít, hogy lehajoljon, és önzetlenül szolgálni kezdje a másik embert, teljes odaadással, ön-odaajándékozással, nem kényszerből, hanem őszinte és tiszta indíttatásból. Ebben az Isten szeretete nemcsak ἀγάπη, de ἔρωσ is,⁶⁷ nemcsak lehajol az emberhez, de szenvedélyesen szereti őt, nem tudja nem szeretni „... örök szeretettel

⁶⁴ A görög mitológiában a szerelem istennőjének neve. Ahogyan azt kifejtjük, ez ἔρωσ alapjelentésétől, ami érzéki szeretet, a mi összefüggésünkben elhatároljuk ettől jelentésétől. Megjegyezzük azt is, hogy az ἔρωσ-nak van egy platóni jelentéstartalma is (vö. PLATÓN, *Lakoma*, Atlantisz, Budapest 2005), amitől szintén eltér a mi értekezésünk.

⁶⁵ Ezt a „vertikális” mozgást tulajdonképpen kiegészíthetjük a ρήγ (ráham) „horizontális” dinamikájával, ami a szükségét szenvedő láttán megrendülő „kitörő”, útnak induló, két kezét kinyújtó szeretet mozgását fejezi ki.

⁶⁶ Vö. XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, 7. Itt utalunk arra a filozófiatörténeti aspektusra, hogy ennek a dinamikának van egy újplatonikus jellege, amennyiben Plótinosznál azonosíthatjuk az emanációt (kiáradást) az agapéval, a reditiót (visszatérést) pedig az erősszal. Vö. STEAD, Ch., *Filozófia a keresztény ókorban*, Osiris Kiadó, Budapest 2002.

⁶⁷ Itt is tisztázzuk, hogy ebben az összefüggésben az erősz nem az emberi érzéki vágy és szerelem jelentéstartalmával bír.

szerettelek, azért megőriztem irántad irgalmasságomat.”⁶⁸ (Jer 31,3); sőt „szerelmeslevélként”⁶⁹ adja nekünk szavát.

A politikai szeretet mint a nép és a közjó szolgálatában testet öltő szeretet éppen ennek az egységnek, az istenkereső, felemelő szeretetnek és a felebarátot szolgáló, lehajoló szereretnek a vonzásában bontakozik ki, és így illeszkedik Isten szeretetművébe. Ez a politikai hivatás spirituális teológiájának egyik fontos mozzanata, az evangéliumi értelemben vett politika központi része.

Az ἀγάπη, az ἔρωσ és a חַרְחָר hármas egysége bontakozik ki előttünk, amelyben egyszerre és kölcsönösen jelen van az ἀγάπη „lefelé” emanálása, az ἔρωσ reditiója „felfelé” és a חַרְחָR horizontális működése, amely kapcsolat megnyitja annak lehetőségét, hogy mindezt Isten *immanens creatio continuájaként* értelmezzük. Ez egyúttal jelentheti a Lélek immanens működését is (רוּחַ יְהוָה), ami pedig egy egészen új pneumatológiai dimenziót nyithat meg, amely aktívan találkozik a politikával, és így a politika spirituális teológiájának részét képezhetné.⁷⁰ Ahogyan azt a Függelékben található, ennek a folyamatnak a leképezésére készített ábra mutatja, ebben a dinamikában az agapé és az erősz találkozása kiváltja a ráhamot, és a szeretet mintegy „túlsordulásaként”⁷¹ az Isten népe szolgálatára és a nép körében végzett, egymás

⁶⁸ וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיהָ עַל-כֵּן מִשְׁכַּתִּיהָ הָקֵד Az Ószövetség csak kétszer használja az erőst (Péld 7,18 és Péld 30,16: érdekességként mutatkozik, hogy a LXX itt az erősszal fordította a szövegben szereplő, fentebb már említett anyaméh szót), az Újszövetség teljesen mellőzi, helyette belép az agapáo fogalma, amivel a kereszténység új jelentéstartalmat adott a szeretetnek. A LXX agapáoval fordítja a héber szeretet szót (אַהֲבָה), amely Jeremiás próféta idézetében is szerepel. Ugyanakkor megjegyezzük azt is, hogy ezt az אֲהַבָה (áhab) igét egyaránt használták a kedvelésre, előnyben részesítésre, az ember szeretetére, de a szerelemre, a házastársi szeretetre, az atyai és a baráti, valamint a felebaráti szeretetre is. Vö. *Biblikus Teológiai Szótár*, (szerk. LÉON-DUFOUR, X. – DUPLACY, J. 1970) SZIT, Budapest 2009, 1706. Továbbá vö. BOTTERWECK, G. J.–RINGGREN, H. (edt.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. I., William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 1997², 99–118.

⁶⁹ Vö. Ferenc pápa homíliája Isten igéjének első vasárnapján 2020. január 26-án, amit az *Aperuit illis* kezdetű Motu Proprio apostoli levelével vezetett be. Továbbá vö. XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, SZIT, Budapest 2007, 10. Ehhez kapcsolódóan idézzük fel, hogy a Vatikán egy területen kívüli palotaépületét, amely a Szent Péter-bazilikára néz, Ferenc pápa Konrad Krajewski bíboros, pápai alamizsnáson keresztül a hajléktalanok rendelkezésére bocsátotta, és kezelését a Sant’Egidio közösségre bízta. Ennek kapcsán Krajewski így nyilatkozott: „Hát ez a normális, nem? Ha Ön szerelmes, mit tesz? Igyekszik megtalálni és odaajándékozni a világ legszebb virágait. Mi ugyanezt szeretnénk tenni a szegényekkel. Ez a szintiszta evangélium. A szépségen keresztül vissza akarjuk adni nekik a méltóságukat.”

⁷⁰ A politikai szeretet lehetséges pneumatológiai dinamikájáról, a szeretet vertikális és horizontális mozgásának szemléltetéséről készített ábrát lásd a Függelékben.

⁷¹ Vö. SZENTVIKTORI RICHÁRD, *De Trinitate*, angol fordítása: RICHARD OF SAINT VICTOR, *On the Trinity: English Translation and Commentary*, Cascade Books, 2011. Szentviktori Richárd olyan

közti szeretetre készítet. Ebben, ahogyan az ábra mutatja, tükröződik Isten említett *immanens creatio continuája*. Erről a szeretetről a Szentírás bőségesen tanúskodik. A túlcordulás (περισσεύω) kifejezés szerepel a 23. zsoltárban is, amelyben arról ír a szerző, hogy „a poharát színültig töltötte” (Zsolt 23,5)⁷² az Úr. De ugyanígy ezzel a görög szóval találkozunk akkor is, amikor az irgalmasságról, a megbocsátásról szólva Jézus azt mondja: „Adjatok, és akkor ti is kaptok. Jó, tömött, megrázott és túlcorduló mértékkel mérnek öletekbe. Mert amilyen mértékkel ti mérték, olyannal mérnek majd nektek is.”⁷³ (Lk 6,38). A tékozló fiúval szemben tanúsított atyai irgalom pontosan ennek a szeretetnek a „túlcordulását” fejezi ki, mint ahogy az utolsó vacsora eseményekor tanúsított lábmosás gesztusa is, valamint a hálószagató halfogás jelenete is.

Megemlítjük, hogy a politikai szeretet teológiai dinamikájában jelen lévő „túlcordulás” vonása a politikus mint pásztor relációjában is fontos szempontokat hordoz magában, ennek kifejtésére és elemzésére az erről szóló alfejezet pontjában kerül sor, itt most csak utalunk rá.

A felvázolt kategóriákat kiegészítve a politikai szeretet egy másik dimenzióját is felfedezhetjük a *Fratelli tutti* nyomán.⁷⁴ Eszerint megkülönböztethetjük az *elicítust*, vagyis a „kiváltott szeretetet”, valamint az *imperatust*, azaz a „parancsolt szeretetet”.

Az *elicítus* mint „kiváltott” szeretet a szeretet azon erénye által kiváltott cselekedetek összessége, amely a másik emberre vagy egy népre irányulnak. Ilyen értelemben a hazaszeretet ebbe a kategóriába tartozhat. Továbbá az *imperatus* hasonlóképpen azokra az intézkedésekre vonatkozó szeretet, amely olyan intézmények, struktúrák, törvények létrehozását kezdeményezik, amik a közjó, az emberek, társadalmak közérdekének előmozdítását szolgálják.

szentháromságtani koncepciót dolgoz ki, amiben a szentháromságos személyek egymás közti szeretetkapcsolatát szemlélve arra jut, hogy az Atya és a Fiú közti szeretet „túláradásából” ered a Szentlélek.

⁷² ἡτοιμάσας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον ὡς κράτιστον.

⁷³ δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· μέτρον καλὸν πεπιεσμένον σεσαλευμένον ὑπερεκχυννόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν· ᾧ γὰρ μέτρῳ μετρεῖτε ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

⁷⁴ FT 186.

Összességében annak lehetünk tanúi, hogy a politikai szeretet valóban a szeretet egyik legmagasabb, legértékesebb fokaként jelentkezik, és nemcsak azért, mert a köz javának szolgálatára és az emberi testvériség megvalósulására irányul, hanem azért is, mert a fent vázoltak alapján az isteni szeretetmód teológiai mintáját veszi mérceként.

A politikai szeretet teológiai alapokkal rendelkezik, amikből kiindulva az evangélium társadalomban megélt és a politikai szférába elvitt felszabadító üzenete arra ösztönöz, hogy az sokszor ismételt és ismert fordulatokkal teli újabb dokumentumok helyett gyakorlati elhatározásokra jussunk, és a teória szintjétől eljussunk a praxis konkrétságába. Mint minden hiteles szeretet, a politikai szeretet is mer kockáztatni, és ilyen értelemben apostoli bátorságot jelent, arra, hogy lépünk előre egyet, és közöljük, megosszuk másokkal az evangéliumot, ezáltal elkerülve azt, hogy a keresztény hit antikvitás legyen a társadalomban és elméleti síkon ragadjon, és elkerülve annak látszatát is, mintha az csak az evilági létezésen túli üdvösségre korlátozódna.⁷⁵

2. „Az evangélium szívéből” – A politikai szeretet evangéliumi dimenziója

2.1. Az evangéliumtól indítva a társadalmi elköteleződésre

Tudatosítani kell magunkban és hangsúlyozni kell, hogy az egyház missziós hivatásának – amely az élet minden területére szól – gyümölcsét nem önmaga erejéből szüli, hanem mozgatórugója, meghatározója és mintája mindig az evangélium. „... tegyétek tanítványommá mind a népeket!” (Mt 28,19). „Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot...” (Mk 16,15). Ez a missziós parancs adja az egyház feladatát, amely egyház így természetéből fakadóan missziós egyház.⁷⁶ De mit jelent az evangélium hirdetése, és hogyan kell teljesítenünk ezt a hivatást? „Az evangélium nem az Egyház belső szervezeti szabályzata. Nem egy titokzatos könyv, amit néhány kiválasztott megkap, hogy ezt olvassák, de másnak meg ne mutassák. Az evangélium

⁷⁵ Vö. ROMERO, O., *The Scandal of Redemption. When God Liberates the Poor, Saves Sinners, and Heals Nations*, Plough Publishing House, Walden, New York 2018, 107–108.

⁷⁶ Vö. A II. Vatikáni Zsinat *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciója az Egyházzól (LG), 1. in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, (szerk. Diós, I.), SZIT, Budapest 2007.

az élet útja.”⁷⁷ „Az evangélium mindenekelőtt arra hív, hogy válaszoljunk Istennek, aki szeret és üdvözít minket, felismerve őt másokban, és kilépve önmagunkból, hogy mindenki javát keressük.”⁷⁸

Ennek alapján az evangélium szívéből evangelizálni evangéliumi indíttatást jelent. Az evangéliumnak mint örömhírnék hirdetését fejezi ki, amely kitörő öröm, s amelyet nem tudunk magunkba zárni, és amely egyszerre kötelességünk is, ahogyan arra Pál apostol is rámutat: „Jaj nekem ugyanis, ha nem hirdetem az evangéliumot.” (1Kor 9,16). Az evangélium szívéből evangelizálni azt jelenti, hogy az evangélium hirdetői magából az evangéliumból élnek (vö. 1Kor 9,14). Nem magunknak kell feltalálni az evangélium tartalmát, hiszen az „ugyanaz tegnap, ma és mindörökké.” (Zsid 13,8). Az evangélium „maga az Úr. (...) Mi nem betűket, nem szavakat, nem törvényeket hirdetünk, hanem Jézus Krisztust. A barátunkat, aki szeretetével magához von bennünket és vezet az üdvösség útján. Megérintjük Őt, mert közöttünk van.”⁷⁹

Annak lehetünk tanúi, hogy Jézus a személyes evangélium és a legjobb evangelizáló, aki különösen azonosul a legkisebekkel.⁸⁰ Maga Jézus a példa az evangelizálás mikéntjére, és arra, hogy ne zárkózzunk elefántcsonttoronyokba, hanem kilépve önmagunkból, forduljunk oda a másik ember felé. „A nemzetekhez küldte [ugyanis] Isten az Egyházat, hogy »az üdvösség egyetemes szakramentuma«⁸¹ legyen.”⁸²

Az evangélium üzenete elköteleződésre szólít fel, hiszen „[a]z Isten Fiába vetett igaz hit elválaszthatatlan az önátadástól, a közösséghez tartozástól, a szolgálattól.”⁸³ Erről szól az evangélium, erről tanúskodnak a történelem folyamán a szentek tettei is, akik nem elvont elveket hirdetnek meg, hanem az embert odafordítják a másik ember felé, s akik nem magukért élnek, hanem Istenért, miközben tetteikkel a másik ember emberségét gazdagítják.⁸⁴ Szent Alberto Hurtado (1901–1952) Cruchaga

⁷⁷ HOLLAI, A., *A csend hangjai*, SZIT, Budapest 2015, 14.

⁷⁸ EG 39.

⁷⁹ HOLLAI, A., *A csend hangjai*, 14.

⁸⁰ EG 209.

⁸¹ LG 48.

⁸² A II. Vatikáni Zsinat *Ad gentes* kezdetű dekrétuma az Egyház missziós tevékenységéről (AG), 1. in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, (szerk. Diós, I.), SZIT, Budapest 2007.

⁸³ EG 88.

⁸⁴ HOLLAI, A., *A csend hangjai*, 268–269.

chilei jezsuita szerzetes-pap, aki egyházi és társadalmi reformot indított el hazájában, így fogalmazta ezt meg: „A katolikus ember szociális magatartású. Mert katolikus.” A társadalmi elköteleződés nem opcionális kérdés tehát, hanem a keresztény hitből fakadó alapvető kötelesség.

Megmutatkozik tehát, hogy „[a] társadalmi dimenzió nem az egyetlen, de lényegi és kikerülhetetlen dimenziója az evangélium hirdetésének.”⁸⁵ Vagyis illetőségét az evangéliumból meríti.⁸⁶

Így tehát látható, hogy maga a politika is – mint a közjó szolgálata, és az igazságosság előmozdítása – evangelizációs küldetés, missziós hivatás, amely a Jézus által meghirdetett evangéliumból források, arra épül. Éppen ezáltal kerülhetjük el annak veszélyét, hogy ideológiává silányítsuk az új evangelizáció fényében megfogalmazott politikát, amely úgy csak bizonyos érdekkörök javát tartaná szem előtt, ahelyett, hogy az üdvösség evangéliumi üzenetének teljességében szemlélne és váltaná tettekre az emberi felszabadulásért való harcot.⁸⁷

Az evangélium szívéből táplálkozó hit útnak indít – szakítva a kényelmességgel és az individualizmussal –, és felébreszti bennünk a vágyat, hogy megváltoztassuk a világot, és hogy értékeket adjunk át; ezáltal lesz a hitünk hiteles.⁸⁸ Az evangelizáció és a politika kapcsolata „tisztán evangéliumi, mert a szeretetben gyökerezik”⁸⁹ és – ahogy fogalmaztunk már – a politika a szeretet egyik legmagasabb foka. Erről az egységről tanúskodnak Ferenc pápa gondolatai is: „Az evangelizáció szempontjából mit sem érnek a misztikus elhatározások erős társadalmi és missziós elkötelezettség nélkül, de a társadalmi és lelkipásztori eszmefuttatások és gyakorlatok sem érnek semmit a szívet átformáló lelkiség nélkül.”⁹⁰

Ha abból indulunk ki, hogy a szeretet elköteleződés, akkor a politikai szeretet társadalmi elköteleződést foglal magában, amely az egyház prófétai küldetésének

⁸⁵ AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 526.

⁸⁶ Uo. 68.

⁸⁷ VI. PÁL, *Evangélii nuntiandi* (EN), SZIT, Budapest 2012, 38.

⁸⁸ EG 183.

⁸⁹ EN 31.

⁹⁰ EG 262.

megnyilvánulása, amely pedig a rossznak és az igazságtalanságnak a leleplezését is magában foglalja,⁹¹ ugyanis

„[a]z evangelizáció nem hunyhat szemet súlyos problémák előtt, amelyek ma az embereket foglalkoztatják, amilyenek az igazságosság, a szabadság, a fejlődés és a világbéke. Ha ezekkel nem törődünk, elfeledkezünk a szenvedő embertársak iránti szeretet evangéliumi tanításról.”⁹²

Jogos tehát a kérdés: „Hogyan is lehetne hirdetni a szeretet új parancsát, ha ugyanakkor közömbösen hagy az igazságosság, a béke és az igazi emberi fejlődés kérdése?”⁹³

A kereszténység és a politikai hivatás nincs ellentétben egymással, hiszen mindkettő arról az elköteleződésről szól, amely mint só (vö. Mk 9,50) és kovász (vö. 1Kor 5,6) megtermékenyíti, és mint „jó illat” (2 Kor 2,15) megszenteli a társadalmat és a népeket.

Az evangéliumi realizmus talaján álló politikai gyakorlat során sem feledkezhetünk meg arról, amire az evangélium folyamatosan ráirányítja a figyelmünket: a szegények evangelizációjától nem szakíthatjuk el azt, hogy maguk a szegények evangelizálnak bennünket,⁹⁴ és hogy mi legyünk az ő koldusaik; nem feledkezhetünk meg arról, hogy ha kivesszük a szegényeket az evangéliumból, nem tudjuk megérteni Jézus üzenetét.⁹⁵ Éppen ezért szükséges annak felidézése, ahogyan Jézus fordult a szegényekhez, az elnyomottakhoz, a gyengékhez, a reménytelennek tűnő helyzetben lévő és a peremre szorult emberek felé. Ez a kép teszi nyilvánvalóvá, hogy a szegényeknek kiváltságos helye van Isten népében, és ily módon az új evangelizáció „elsődleges címzettjei” is a szegények. Ezért mondja azt Rafael Tello

⁹¹ II. JÁNOS PÁL, *Sollicitudo rei socialis*, 41.

⁹² VI. Pál pápa megnyitóbeszéde a 3. ált. püspöki szinóduson (1974. szeptember 27.), *AAS* 66 (1974) 562.

⁹³ EN 31.

⁹⁴ Vö. A LATIN-AMERIKAI PÜSPÖKÖK III. ÁLTALÁNOS KONFERENCIÁJA, *Pueblai dokumentum (Az evangelizáció Latin-Amerika jelenében és jövőjében)* (DP), Biblioteca Electrónica Cristiana, 1979. Továbbá Paulo Freire tanár és a tanítvány közötti kapcsolata is korrelál ezzel a szegénység teológiájának ezen megközelítésével, amellyel részletesebben külön fejezetben foglalkozunk, vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974.

⁹⁵ Vö. Ferenc pápa sajtókonferenciája a Manilából Rómába tartó repülőgép fedélzetén 2015. január 19-én.

(1917–2002), a nép teológiájának meghatározó teoretikusa, hogy „semmi más nem helyezhető a szegények iránti szeretet elé, mint a Krisztus iránti szeretet, amelyből ez származik.”⁹⁶

2.2. A szegények melletti elsődleges döntés⁹⁷ (*Preferential option for the poor*)

Egyértelmű, hogy az evangélium üzenete, amely felszabadít és örömet ad, nemcsak személyes életünkben és kapcsolatainkban, hanem a közösségi és társadalmi dimenzióban is elköteleződésre szólít; a mellettem lévő ember, a közösségben élők felé való odafordulásra int. Hiteltelen és téves lenne az a kereszténység, amely ezt a mozzanatot figyelmen kívül hagyná. Az „új evangelizációs politika” éppen arról szól, hogy ültessük közösségi, társadalmi életünkbe azt a szemléletmódot, azokat a gesztusokat, amelyek személyes életünkben meghatároznak minket. Legyen a politikai cselekvés mozgatórugója az a mentalitás, amely – ahelyett, hogy félelemből, gyávaságból és kényelemből visszahúzódna a sarokba, valamint elzárná és kisajátítaná egy szűk körnek az evangélium felszabadító örömhírét – bátran és merészen, missziós hivatásból kilép önmagából és meghallja az igazságtalanságban és nyomorban, reménytelenségben és szegénységben szenvedő emberek kiáltását. És ha hűségesek akarunk maradni az evangéliumhoz, s ha valóban Jézus üzenete élteti cselekvésünket, akkor észre kell vegyük, hogy az örömhír elsődleges címzettjei maguk a szegények.⁹⁸

Az egész Szentírást végigjárja Isten szívének a szegények és a szenvedők iránti érzékenysége. Ahogy Jézus igehirdetésének központi üzenete Isten országának meghirdetése, úgy ennek az Isten országának kiváltságos részesei éppen a szegények. Isten országa és a szegények közti kapcsolat meghatározó, amelyben az Istennel való, bízó, szerető, eleven és átélt egyesülésről van szó, amely „teljes öntudattal mondja: »Atyám!«”⁹⁹ Ezt a bizalommal teli és ráhagyatkozó megszólítást egyedül a szegények tudják a legtisztábban tanúsítani, akik helyet hagynak szívükben Istennek, és az anyagi

⁹⁶ „All'amore per il povero non si può anteporre nient'altro che l'amore per Cristo, dal quale deriva.” Rafael Tellot idézi Enrique Ciro Bianchi, in BIANCHI, E. C., *Introduzione alla teologia del popolo. Profilo spirituale e teologico di Rafael Tello*, EMI, Bologna 2015, 60.

⁹⁷ Vö. GUTIÉRREZ, G., *A Theology of Liberation*; II. JÁNOS PÁL, *Centesimus annus*, SZIT, Budapest 1991, 11.; II. JÁNOS PÁL, *Sollicitudo rei socialis*, 42.

⁹⁸ Vö. GUTIÉRREZ, G., *A Theology of Liberation*. Vö. EG 200.

⁹⁹ PROHÁSZKA, O., *A diadalmas világnézet*, SZIT, Budapest 1927, 248.

vagy egyéb valóság függősége helyett az Istenbe vetett bizalom függetlenségében élnek. Ezért igaza van Ignacio Ellacuríanak, hogy a politikai cselekvésnek is „egyetlen kritériumhoz kell igazodnia: mi szolgál a szegények és az elnyomottak javára?”¹⁰⁰

De kik a szegények, mit érthetünk e szó alatt és milyen következményekkel bír a politikai szeretetre és a társadalmi küldetésre, a közjó szolgálatára nézve? Mielőtt rátérnénk ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására, fontos, hogy abból induljunk ki, hogy „nem lehet a szegénységről beszélni a szegényekkel való konkrét kapcsolat nélkül. (...) Nem lehet elvont szegénységről beszélni. [...] A szegénység a szegény Jézus teste, éppen abban a gyermekben, aki éhes, aki beteg, azokban a társadalmi struktúrákban, melyek igazságtalanok...”¹⁰¹

Vizsgálódásunk kiindulópontja ezért az Isten Igéjével való kapcsolat, ahol találkozhatunk az Isten szíve közepén lévő szegényekkel, és amely meghatározza az új evangelizációs politika helyes irányát, hogy a szegénységgel való kapcsolat alapját ne ideológia és politikai taktika és spekuláció, hanem az evangéliumi szeretet adja. Ez a szeretet pedig arra készíti a politikai hivatásban szolgálatot teljesítőket, hogy „szemükkel és szívükkel azok felé a népek forduljanak, amelyek olyannyira szenvednek – egyesek az éhezéstől és a szegénységtől, mások az elnyomástól és az erőszaktól...”¹⁰²

2.2.1. A szegénység teológiai értelmezése

A szegénység fogalmának és tartalmának megértéséhez figyelembe kell vennünk a szegénység kulturális, szociológiai, gazdasági, politikai, filozófiai és teológiai kategóriáit, azonban világos, hogy „az Egyház számára a szegényekkel való törődés elsődlegesen teológiai kategória”¹⁰³. A politikai programokat is át kell, hogy hassa ez

¹⁰⁰ Ignacio Ellacuríát idézi ZECHMEISTER, M., *A megfeszített nép egyháza*, in *Vigilia* (2013/9.), 649–656., 654.

¹⁰¹ Ferenc pápa beszéde az olasz jezsuita iskolák diákjainak és tanárainak, (Róma, VI. Pál terem, 2013. június 7.) in *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, 63. Továbbá vö. Ferenc pápa homíliája virágvasárnap 2023. április 2-án.

¹⁰² ELLACURÍA, I., *Las iglesias latinoamericanas interpelan a la Iglesia de España*, *Sal Terrae* 3 (1982), 230., idézi ZECHMEISTER, Martha, *A megfeszített nép egyháza*, in *Vigilia* (2013/9.), 649–656., 654.

¹⁰³ EG 198.

a szemléletmód, és ebből kiindulva kell a különböző kategóriákra vonatkozóan megoldásokat keresni. Hiszen a szegénység nem merül ki pusztán az anyagi értelmezés oldaláról nézve. Sőt a szegénység nem egyenlő a nyomorral, hiszen a nyomor olyan szegénység, amelyben nincs bizalom, szolidaritás, remény.¹⁰⁴ Ez a fajta szegénység – az anyagi – talán a legszembetűnőbb, s amely mára már globálisan sújtja a nemzetek sorát, egész földrészeket. Az anyagi szegénység azt a hiányt fejezi ki, amely meggátolja az egzisztenciális alapok biztosítását, és amely az emberi méltóságot megsértve nyomorúságos helyzetekbe és gyakran családi tragédiákba torkollik. Társadalmi igazságtalanságból fakad, amely embertelen körülményeket eredményez. Az anyagiakban szegények éheznek, szomjaznak, sokszor nincs fedél a fejük felett, nélkülözik az emberhez méltó alapvető feltételeket és átélnek annak a tehetetlenségnek a tragédiáját, hogy nincsen módjuk a családjukban rájuk bízottak ellátására. Élet helyett túlélés, egyfajta napról-napra vegetálás jellemzi, és a politikának elsődleges feladata – gyakorlati jellegéből fakadóan, de nem szem elől tévesztve a teóriát – éppen ennek a szegénységnek a felszámolása, a nyomorban élők felemelése, és a jólét megteremtése, amely minden embert megillet.

Gustavo Gutiérrez (1928–), a felszabadítási teológia atyja, aki Isten szegények melletti elsődleges döntésének fogalmát könyvében fókuszba állítja, a szegénység három definícióját különbözteti meg a II. Vatikáni Zsinat és a medellíni konferencia (1968) közötti időszakban.¹⁰⁵ Ennek nyomán beszélhetünk

- a) a tényleges, anyagi, fizikai szegénység botrányos állapotáról, amelyet Isten nem akar;
- b) spirituális gyermekséget magában foglaló lelki szegénységről;
- c) és a szegényekkel való szolidaritás és a szegénység elleni tiltakozásból fakadó elkötelezettségről mint szegények melletti kiállásról.

Megjegyezzük, hogy Gutiérrez fenti kategorizálását a felszabadítási teológiáról alkotott teóriájának már egy átdolgozott, kiérleltebb és kiegészített formájaként tekinthetjük; kezdeti fázisában, a teológiai alapvetéseivel szemben megfogalmazott

¹⁰⁴ Ferenc pápa nagyböjti üzenete 2013. december 26-án.

¹⁰⁵ GUTIÉRREZ, G., *A felszabadítás teológiája és a szegények jövője*, in *Mérleg* (1998/4.), 424–452.

egyik kritika ugyanis éppen az volt, hogy túlságosan egyoldalúan, az anyagi oldalról közelíti meg a szegénység kérdését a politikai kategóriák felhasználásával, amely korántsem meríti ki a szegénység fogalmának tartalmi horizontját.

Gutiérrez tematizálása nyomán ezt a megkülönböztetést kiegészíthetjük az erkölcsi, szellemi szegénység formájával is, „amely abban áll, hogy az ember a káros szenvedélyek és a bűn rabjává válik.”¹⁰⁶ Az erkölcsi szegénységben szenvedők a különféle káros élvezetek és függőségek rabjai, azok, akiket remény hiányában aggodás és kilátástalanság tölt el a megpróbáltatások és kihívások idején. Vagy ahogyan XVI. Benedek pápa írja a *Caritas in veritate* kezdetű enciklikájában, „a szegénység egyik legsúlyosabb fajtája, amelyet az ember megtapasztalhat, az egyedüllét, a magány.”¹⁰⁷

Az evangéliumi szegénység teológiai fogalom, amelyet a helyesen értelmezett és megélt lelki szegénységként értelmezhetünk, és amelynek szintjén találkozhatunk a „lélekben szegényekkel”, „akik egyedül és kizárólag Istenbe vetik bizalmukat, akiket nem emberi erejük és nagyságuk emel fel, hanem Isten hozzánk hajló szeretete.”¹⁰⁸ „Ők azok a nyitott szívű igazak, akik felismerik, hogy mindent Istentől kaptak és mindenért Istennek adnak hálát (...) Nekik szól az evangélium.”¹⁰⁹ Ez a fajta szegénység – szemben a nyomorral – telve van bizalommal, szolidaritással és reménnyel. Ez a teológiai kategória, vagyis ez adja alapját a politikai szeretet praxisának és az evangéliumi realizmus talaján álló politikai gondolkodásnak.

A politika, az állam feladata abban mutatkozhat meg e téren, hogy egyfajta átmenetet, folyamatot képezzen a nyomorban megélt szegénység és az evangéliumi szegénység között, hogy felemelje és felszabadítsa azokat, akik szociális, erkölcsi és szellemi okok miatt szegények, és eljuttassa hozzájuk az Isten országának örömhírét. A politika meghatározó célja kell, hogy legyen a szegények nyomorúságának enyhítése és felszámolása.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ XVI. BENEDEK, *Caritas in veritate*, 53.

¹⁰⁸ HOLLAI, A., *A csend hangjai*, 36.

¹⁰⁹ Uo.

Nem szabad tehát elspiritualizálni a szegénység fogalmát,¹¹⁰ hiszen – ahogy a következőkben láthatjuk – Isten szíve a szegénység minden formájára érzékeny, együttérző, és felszabadító szeretete minden embernek szól, különösen pedig a szegénynek. Isten mellettük döntött, s ebben a szegénységben nyilatkoztatja ki a maga stílusát, logikáját és az Ő útját, amely egyben a mi utunk is.

2.2.2. A szegények kiváltságos helye az Ószövetségben

Már az Ószövetségben is egyértelműen annak lehetünk tanúi, hogy JHWH gondját viseli a szegényeknek, meghallja kiáltásukat, látja nyomorúságukat. Isten mellettük döntött, és a szegény, elhagyatott, szenvedő és jelentéktelennek tűnő kicsiket karolta fel. A héber nyelvű Ószövetségben a szegényekre vonatkozóan különböző kifejezésekkel találkozhatunk: szó esik a nincstelenekről (אני „ani”), a szociálisan hátrányos helyzetűekről (באון „ebjon”) és a legnyomorultabbakról (דל „dál”).¹¹¹

Ezek alapján teológiai reflexiónkban a szegény olyan valaki, aki meghajol JHWH előtt, tőle függ és neki van alárendelve, de nem félelemből vagy kényszerből, hanem teljes bizalommal és szeretetből, Isten irgalmas karjába hajtva fejét és bele helyezve életét.¹¹² Mert remény csak benne van.

Isten szeretete végigkíséri az egész Ószövetséget. „Láttam Egyiptomban élő népem nyomorúságát és hallottam a munkafelügyelőkre vonatkozó panaszát; igen, ismerem szenvedését. Azért szálltam le, hogy kiszabadítsam az egyiptomiak hatalmából, és hogy kivezessek arról a földről egy szép, tágas országba, egy tejjel-mézzel folyó országba... Most tehát Izrael fiainak a kiáltása felhatolt hozzám, és láttam a gyötrelmet is, amellyel az egyiptomiak kínozzák őket.” (Kiv 3,7–8. 10).

¹¹⁰ Vö. PATSCH, F., „A szegények – a szegény Jézus teste”, *A felszabadítás teológiája egyházas olvasata*, in *Vigilia* (2013/9.), 662.

¹¹¹ Vö. RÓZSA, H., *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, 65–66. Továbbá vö. BOTTERWECK, G. J.–RINGGREN, H. (edt.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. I., William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 1997, 27–41.

¹¹² „Az Ószövetség szóhasználatában főleg az »ani« szóval rokon »anaw« esetében figyelhetjük meg azt a szemantikai fejlődést, hogy a szociális helyzetűtől elvonatkoztatva egyre inkább vallási tartalmat nyer.” (KOC SIS, I., *A hegyi beszéd*, Jel Kiadó, Budapest 2005, 40.).

Isten úgy jelenik meg, mint jóságos Atya, aki együttérez és megszabadít. Isten a közelség Istene, akinek szíve megesik a nép szenvedésein: „Izrael fiai pedig szolgaságban nyögtek, segítségért kiáltoztak, és fohászuk felhatolt Istenhez nyomorúságukból. Isten meghallotta panaszukat, és Isten megemlékezett az Ábrahámval, Izsákkal és Jákobbal kötött szövetségről.” (Kiv 2,23–24; vö. Kiv 6,6–8; vö. Jób 24). Az elnyomás és a megszabadítás ellentétpárjával találkozhatunk az ószövetségi sorok közt, ahol Isten nem hagyja magára az elnyomottat, hanem megszabadít, felszabadít. Ezt fejezi ki a sabbat-év is (Lev 25), amikor az alacsonyabb társadalmi rétegeket, az özvegyeket, az árvákat, a szegényeket és az idegeneket illette a termés, és a rabszolgák felszabadultak, az adósság fejében tulajdonok pedig visszatértek az eredeti tulajdonosokhoz. Ennek a felszabadításnak pedig egyszerre van mind politikai, szociális, kulturális és teológiai értelme. A teológiai dimenzió pedig éppen Krisztusban csúcsosodik ki és teljesedik be, akiben az Atya „erős szabadítót támasztott nekünk” (Lk 1,69), és aki megtestesülésével, kereszthalálával és feltámadásával megváltott bűneinktől.

A Zsoltárok könyve is szépen feltárja előttünk, hogy Isten a szegények és elnyomottak mellett döntött, aki fölkel, mert a gyöngéket elnyomták, a szegények sóhajtoznak, és szabadulást visz mindenkinek, aki sóvárogja. (12,6). Olyan Istenről van szó, aki nem feledkezik meg soha a szegényről (9,19), aki meghallgatja a szegények kívánságát (10,17), aki megváltja a szegényt, az elhagyottat, és a kicsit s gyöngét felkarolja (72,12–14), aki az éhezőket jóllakatja és a nyomorgókat ellátja javakkal (107,9–10), és aki igazságot szolgáltat a szegénynek (140,13).

A kivonulás, az exodus szinte előképe az üdvösség útjának és a megváltásnak, amely megváltás elválaszthatatlan az új evangelizációs politikai gondolattól. Noha „a cselekedetek nem hoznak megigazulást, vagyis a politika nem vált meg”¹¹³, és ha ezt akarja, túl sokat ígér, ahogy Joseph Ratzinger mondta 1996-ban Mexikóban, mégis, a politikai cselekvés részt vesz a megváltás szolgálatában, hiszen „cselekedeteink nem közömbösek Isten előtt... [és] a történelem folyása szempontjából sem. (...) Meg tudjuk szabadítani az életet és a világot azoktól a mérgektől és szennyeződésektől, amelyek tönkretelhetik a jelent és a jövőt. szabaddá tudjuk tenni és tisztán tudjuk tartani

¹¹³ RATZINGER, J. / XVI. BENEDEK, *A közép újralfedezése*, SZIT, Budapest 2008, 298.

a teremtés forrásait...”¹¹⁴ Ha igaz az, hogy „[a]z embert csak a szeretet válthatja meg,”¹¹⁵ és a politika a szeretet egyik legmagasabb formája, akkor ebben a megváltásban analóg és töredékes módon részt vesz, hiszen megváltottnak lenni azt jelenti, hogy szeretetben részesülünk.¹¹⁶ Igaz, ez a szeretet feltétel nélküli szeretet, és ez egyedül Isten szeretete lehet, amelytől sem halál, sem élet, sem semmi más el nem szakíthat. (Róm 8,38–39). Ezért igaz Leonardo Boff (1938–) brazil teológus állítása, miszerint „minden politikai, de a politika nem minden”¹¹⁷.

A politika és a szeretet kapcsolatának fényénél, illetve abból kiindulva, hogy a Biblia kimondja Isten és a szeretet azonosságát, valamint hogy Isten elkötelezte magát a történelemben, azt is mondhatjuk, hogy a politikai szeretet valóban a szeretet egyik legmagasabb formája, amely a társadalom gyökeres átalakításában áll, annak alapjaitól kezdve.¹¹⁸

Exkurzus: Kitekintés a messianizmus, valamint a *kiliazmus* és a *civitas Dei*, *civitas terrena* fogalmaihoz¹¹⁹

Mivel a Ferenc pápa teológiai hátszágaként is jelentkező dél-amerikai teológiai gondolkodás egy része, elsősorban a felszabadítási teológia az eszkatológia keretében gondolkodik a szegények felszabadításáról és ezzel összefüggésben az Isten országáról, érdemes röviden reflektálni ennek teológiai, fogalmi alapjaira az alábbiakban. A következőkben tehát ezzel kapcsolatosan, kitekintésként egy szélesebb perspektíva érdekében, röviden feldolgozzuk az eszkatológiával összefüggésben lévő

¹¹⁴ XVI. BENEDEK, *Spe salvi*, SZIT, Budapest 2008, 35.

¹¹⁵ Uo. 26.

¹¹⁶ Vö. Uo.

¹¹⁷ Leonardo Boffot idézi PATSCH, F., „A szegények – a szegény Jézus teste”, *A felszabadítás teológiája egyházas olvasata*, in *Vigilia* (2013/9.), 662.

¹¹⁸ GUTIÉRREZ, G., *Teología de la Liberación*, Salamanca 1972., 189., idézi RATZINGER, J. / XVI. BENEDEK, *A közép újrafelfedezése*, 298.

¹¹⁹ A messianizmus témájában Rózsa Huba professzor vonatkozó szakirodalmait és tanulmányait vesszük alapul. RÓZSA, H., *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, SZIT, Budapest 2005; ezek mellett lásd: BOCCACCINI, G., „*Uomo, angelo o dio? Alle radici del messianismo ebraico e cristiano*”, in Gabriele Boccaccini (szerk.), *Il Messia. Tra memoria e attesa* (Biblia, 9 – Enoch Seminar) (ford.: Szabó Xavér OFM), Brescia, Morcelliana, 2005, 15–48. Továbbá: VON RAD, G., *Az Ószövetség teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest 2007.

messianizmus eszméjét, valamint az Isten országával kapcsolatos, és az egyház és állam kapcsolatát érintő teológiai megfontolásokat, elképzeléseket.¹²⁰

A bibliai messianizmus¹²¹ az Ószövetség önálló hagyománya, amely egyúttal hozzátartozik Izrael eszkatologikus várakozásához is. Ennek alapja és kiindulópontja a dávidi hagyomány, Dávid király jeruzsálemi kiválasztás-hagyománya, amely megtalálható a Nátán-orákulumban (2Sám 7,1–17). Ez a hagyomány az évszázadok során reinterpretációk útján tovább fejlődött, és így annak lehetünk tanúi, hogy Izajás prófétánál már egy messiási-eszkatologikus igehirdetés veszi kezdetét, és amely szintén tovább gazdagodott és feldolgozásra került a különböző politikai, szociális történelmi helyzetek által meghatározott újraértelmezések révén. A történelmi kontextus ugyanis döntő jelentőségű a messiási eszme kialakulása kapcsán: Kr. e. 722-ben, az északi királyság, Izrael asszír bekebelezése a királyság és Dávid házának jelentőségének vallási, történelmi és társadalmi átértékeléséhez vezetett, amely folyamat Hiszkija uralkodásával vette kezdetét, majd folytatódott Józija idején, a babiloni fogságban, a perzsa korban, a történelmi és prófétai hagyományanyag feldolgozásában és a zsoltárköltészetben. Vagyis „a messiási eszme kialakulását egy értelmező folyamat eredményeként kell tekinteni, amelynek során a jeruzsálemi királyeszme a fogság alatti és a fogság utáni időben az egyetemes végidőbeli üdvösségvárás horizontjára került.”¹²²

a) Kiindulópont: a „messiás” terminus jelentése

A „messiás” kifejezés az arám „mesiha” szó hellenizált átírása, amely a héber משיח „masiah” ige (jelentése: „kenni, megkenni, bekenni”) szenvedő melléknévi igenevének megfelelője qal törzsből, amely alapján jelentése: „felkenni”. Ez a kifejezés utal a hivatal viselő személy felkentetésére, így például egy uralkodó, király, főpap olajjal való megkenés útján való beiktatására. Megjegyzendő az a szoros kapcsolat, amely a felkent személy és a felkenő alany – aki mindig JHWH – között

¹²⁰ Az egyház és a társadalom kapcsolatát illetően bővebben külön fejezetben ejtünk szót.

¹²¹ „A szó eredeti jelentése szerint várakozás és hit egy megváltóban, aki Isten küldöttévé elhozza az emberiségnek a megígért üdvösséget.” NELIS, J. T., *Dictionnaire encyclopédique de la Bible*, Tornhout-Paris, 1960, 1181.

¹²² RÓZSA, H., *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, 86.

van: a messiás kifejezés királyokra vonatkoztatva sohasem szerepel abszolút értelemben, hanem mindig JHWH-val összefüggésben: „JHWH felkentje”. Ez a kifejezés alapvető jelentőségű az ószövetségi messianizmus teológiájának kialakulása szempontjából. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a Biblia fontos a királyszövegeiben, a Nátán-orákulumban (2Sám 7,1–17) vagy prófétai szövegekben a végidőbeli királyt nem a „messiás”, hanem a „fejedelem”, „király” vagy más képi jelzővel illetik.¹²³

b) A messiási eszme kialakulása az Ószövetségben

A Messiás alakjának, helyzetének és tevékenységének meghatározásában az úgynevezett királyszövegek két típusa szolgál forrásul: a zsoltárok és a prófétai szövegek.

A jeruzsálemi királyeszme elemei, amely a messiási eszme kialakulása szempontjából döntő jelentőségű, elsősorban a zsoltárokban találhatók, melyek alapján egy olyan király képe rajzolódik ki előttünk, amely a történelmi realitás fölé emeli az alakját. Megfigyelhető az a folyamat, ahogyan a „masiah” fogalom „dávidizálódik”, vagyis Dávid mint JHWH felkentje a „felkent” prototípusává válik. A Zsoltárok könyve mellett a messiási prófétai jövendölések is döntő jelentőségűek a messiási eszme kialakulása szempontjából, ahol a végidőbeli üdvösség hordozóját, a Dávid házából származó király eljövételét és uralmát hirdetik. Megjegyzendő, hogy bár „messiási” jövendöléseknek nevezik ezeket a szakaszokat, mégis, a „felkent” szó nem fordul elő bennük.

c) A Messiás alakja és tevékenysége

Három messiási(nak nevezett) próféciát alapul véve – Iz 9,1–6; Iz 11,1–9; Zak 9,9–10 – kirajzolódik előttünk a Messiást meghatározó vonások, a messiási „stílus”. Ezeket

¹²³ A Nátán-jövendölésben, amely a messiási eszme szempontjából fontos szövegnek számít, Dáviddal kapcsolatban nem a „felkent”, hanem a „fejedelem” (מלך – *nagid*) kifejezés szerepel; elmondható, hogy a „nagid” kifejezés teológiailag hatékonyan helyettesítheti a „JHWH felkentje” formulát. Lásd: RÓZSA, H., *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, 77.

alapul véve, valamint a zsoltárokból kiindulva láthatjuk a Messiás szociális és társadalmi feladatait. Míg a történeti tapasztalat a királyi jog és igazságszolgáltatás tekintetében negatív, addig a Messiás király uralmával ebben a vonatkozásban fordulat következik be: megjelenik a remény arra nézve, hogy egyszer érvényesül az isteni jog és igazság az emberi közösség életében.

Mint ahogyan arra már fentebb utaltunk, az Ószövetség egész vonulatán egyértelműen annak lehetünk tanúi, hogy JHWH gondját viseli a szegényeknek, meghallja kiáltásukat, látja nyomorúságukat. Ez különösen is megmutatkozik a prófétáknál. Isten a szegények és a szegénység mellett döntött, és a szegény, elhagyott, szenvedő és jelentéktelennek tűnő kicsiket karolta fel. Itt is emlékeztetünk arra, hogy a héber nyelvű Ószövetségben a szegényekre vonatkozóan különböző kifejezésekkel találkozhatunk: így megkülönböztetjük fogalmi szinten a nincstelenek (אני „ani”), a szociálisan hátrányos helyzetűek (באיון „ebjon”) és a legnyomorultabbak (דל „dál”) helyzetét.

A Zsoltárok könyve is szépen feltárja előttünk, hogy Isten a szegények és elnyomottak mellett döntött, aki fölkel, mert a gyöngéket elnyomták, a szegények sóhajtoznak, és szabadulást visz mindenkinek, aki sóvárogja. (12,6). Olyan Istenről van szó, aki nem feledkezik meg soha a szegényről (9,19), aki meghallgatja a szegények kívánságát (10,17), aki megváltja a szegényt, az elhagyottat, és a kicsit s gyöngét felkarolja (72,12–14), aki az éhezőket jóllakatja és a nyomorgókat ellátja javakkal (107,9–10), és aki igazságot szolgáltat a szegénynek (140,13).

Disszertációnk témájának összefüggésében döntő fontosságú, hogy a 72. zsoltárban megismerhetjük a király feladatait: ő a צדק („cedek”: társadalmi igazságosság) és a משפט („mispát”: jog előtti egyenlőség) védnöke, aki a שלום („shalom”: békés, harmonikus állapot) biztosítója, és akinek figyelme kiterjed a szegényekre. Ebben az összefüggésben megjelenik előttünk a prófétaság, a próféta személye is, hiszen ő az, aki a király helyett hivatott arra, hogy Isten birodalmának helytartója legyen,¹²⁴ s akinek feladata, hogy szerezzen igazságot a gyengének, a szegénynek, és tegye szabaddá az elnyomottat és a szűkölködőt (Zsolt 82,3–4). Isten

¹²⁴ BUBER, M., *A próféták hite*, Atlantisz, Budapest 1998, 280.

a történelem folyamán, ahogy az Ószövetségben is – látva népe nyomorúságát és meghallva kiáltását – olyan embert küld népéhez, akik közvetíti üzenetét. „Akkor Izrael fiai az Úrhoz kiáltottak, és az Úr szabadítót támasztott nekik.” (Bír 3,15). Ő a próféta (נביא „nabi”), a küldött vagy ahogy a bibliai hagyomány közvetítői mivoltukat hangsúlyozva kifejezi: מלאך („mal’ak”: küldött; pl. 2Krón 36,15 köv.; Iz 44,26; Ez 30,9), akinek „küldetése és feladata arra irányul, amit a biblikus tudomány szóhasználata az »üdvösségnek« nevez”¹²⁵. Így válik a próféta üdvösségközvetítővé, amely üdvösség a héber Bibliában megszabadulást, megmenekülést is jelent. Voltaképp ebből a teológiai gyökérből indul ki Gutiérrez felszabadási teológiájának terminológiája is. Elmondható az is, hogy a Messiás király nemcsak a törvénykezés révén veszi védelmébe a szegényeket, hanem azzal is, hogy megakadályozza az igazságtalanság kialakulását.

Az úgynevezett Immanuel-jövendölés (Iz 9,1–6) szintén hozzájárul a Messiás alakjának és a messiási idő vonásainak meghatározásához: a szövegben használt „mert” kötőszócska fordulatot fejez ki, a beköszöntő üdvösség csodálatos voltát. Ez alapján megszűnik a sanyargatás és az elnyomás, megszűnik a háború, a király megszületésével elérkezik a mindent átfogó és végérvényes béke időszaka. A Messiás „stílusát” illetően a Zak 9,9–10 ad eligazítást, amikor az alábbi jelzőkkel írja le az eljövendő királyt: igaz, segítséget megtapasztalt, szegény és számaron ül (alázatos).

d) A Messiás az Újszövetségben és a keresztény hagyományban¹²⁶

Az ószövetségi prófécia előkészíti az Újszövetséget, amelynek keretében annak lehetünk tanúi, hogy a kereszténységgel radikális fordulat következett be a bibliai-zsidó messiásképet illetően. Az Újszövetség írásai nyomán az ősegyház a Messiást

¹²⁵ RÓZSA, H., *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, 17.

¹²⁶ A téma vonatkozó szakirodalmában az alábbi monográfiákban tájékozódhatunk részletesebben, amelyeket jelen fejezetben mi is alapul veszünk. HENGEL, M.–SCHWEMER, A. M., *Der messianische Anspruch Jesu und die Anfänge der Christologie*, Tübingen 2000. (WUNT 138) 1–131.; SCHRÖTER, J.–JACOBI, Ch. (szerk.), *Jesus Handbuch*, Tübingen 2017, 515–526.; THEISSEN, G.–MERZ, A., *Der historische Jesus – Ein Lehrbuch*, Göttingen 2001, 3. kiad., 447–492.; LOHFINK, G., *A Názareti Jézus – mit akart és ki volt ő?*, Pannonhalma 2018, 363–386. Továbbá vö. SANTALA, R., *A Messiás az Újszövetségben a rabbinikus iratok fényében*, fordította Gerzsenyi László (The Messiah in the New Testament in the light of Rabbinical writings), Bridge Mission Society, Budapest 2001.

Jézussal azonosítja: Jézust Krisztusnak (a héber *masiah* görög megfelelője: Χρίστος „felkent”) nevezik, sőt a fenségcímen túl gyakorlatilag Jézus tulajdonnévé válik.¹²⁷ Az Újszövetségben legkorábban Pálnál találkozunk vele, de Márk evangéliumának a legelején is (Mk 1,1) – teológiai célzattal és mély üzenettel – megjelenik.¹²⁸ Máté evangéliumában a nemzetségtábla beillesztésével annak kimutatása is megvalósul, hogy Jézus Dávidtól, a dávidi házból származik, aki így egy-személyben beteljesítője és hordozója is a messiás királyi ígéreteknek és örökségnek.¹²⁹

Ahogy arra Rózsa Huba is rámutat, a keresztény messiáskép radikális fordulata az ószövetségi messiáseszméhez viszonyítva abban áll, hogy az üdvösséget nem a Messiás hatalma hozza meg, hanem Jézus esetében az ember szenvedésének és halálának kiszolgáltatottsága. Emellett megállapítható, hogy a Messiás kapcsán nem egy távoli, vagy végső időben megjelenő alakról van szó, hanem a kereszténység azzal a Názáreti Jézussal azonosítja, aki a történeti időben élt. Jézus alakja és tevékenysége szélesebb távlatú, mint a messiásvárás az Ószövetségben, és az Ósegyház a két messiási zsoltár, a Zsolt 2 és a Zsolt 110 szavait Jézusban látja beteljesedni.

A Krisztus-fenség cím megjelenésénél megkülönböztethetjük azokat a szövegeket, amelyekben mások állítják Jézusról a Messiás-i címet (pl. péteri hitvallás, párbeszéd a szamaritánus asszonnyal, főpap előtti kihallgatás, főpapi ima), és azokat a szakaszokat – ezek kifejezetten ritkák –, amelyekben Jézus önmagáról állítja azt. Mindemellett fellelhetjük azokat a helyzeteket, amelyek közvetve utalnak Jézus messiási voltára: jeruzsálemi bevonulás, a kereszt felirata. Mindemellett a Dávid Fia, az Isten Fia és az Emberfia elnevezések mind kifejezésre juttatják Jézus messiási mivoltát, valamint az Atyával való kapcsolatát.

Összességében megállapítható ugyanakkor, hogy Jézus politikai okokból „semmiképpen sem akarta, hogy meggondolatlanul és elhamarkodottan Messiásnak

¹²⁷ Martin Hengel (1926–2009) az antiochiai közösség missziós tevékenységéhez köti a Krisztosz cím tulajdonnévként való használatát, ennek lezárulását a harmincas évek végére teszi. Ennek összefüggésében a missziós igehirdetés és a krisztológia korrelatív fejlődésének lehetünk tanúi, amely megmutatkozik abban is, hogy az egyházat, a keresztény közösséget is ezzel a névvel „Krisztianói” – „keresztények” fogják illetni. Vö. HENGEL, M., *Őskeresztyén történetírás*, Kálvin Kiadó, Budapest 2010, 155.

¹²⁸ Vö. SÁGHY, Á.–WAPPLER, Á., *Bevezetés az Újszövetségbe*, 65–66.

¹²⁹ GNILKA, J., *Az újszövetség teológiája*, 165–166.

nevezzék”¹³⁰. A politikai okok (rómaiak elleni lázadás és felkelés kihallása) mellett mélyebb okok is húzódhattak e szándék mögött: „sem a messiási, sem a végidőbeli próféta fogalma nem volt elegendő ahhoz, hogy kifejezze küldetését és igényét, önértelmezését és titkát.”¹³¹

Ezzel szemben Jézus szívesebben beszél a mindenki szeme láttára történő itt és mostról. Keresztelő János kérdésére, amely az ő messiási volta iránt érdeklődik, ezt válaszolja Jézus: „Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangéliumot.” (Mt 11,5). Ebből a kérdésből egyébként a kort meghatározó erőteljes messiásvárás is kitűnik.

Mindezzel látható az is, hogy az Atya szegények melletti gondoskodó szeretete és döntése az Ószövetség után folytatódik az Újszövetségben, s Jézus által nyeri el a teljes tartalmát és értelmét. Jézus maga mondja, hogy ő nem azért jött, hogy megszüntesse a törvényt vagy a prófétákat. Nem megszüntetni jött, hanem teljessé tenni. (Mt 5,17). Sőt, Izajás próféta szavaival kezdi meg működését: „Az Úr Lelke van rajtam, azért kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek.” (Lk 4,18). Márk evangélista Jézus működésének kezdeténél pedig Isten országának meghirdetését emeli ki (Mk 1,14). Ez a párhuzam szoros összefüggésre hívja fel a figyelmet: Isten országa és a szegények kapcsolatára (vö. Mt 11,5), amely téma átvezet bennünket a *kiliazmus / millenarizmus* fogalmaihoz.

e) *A kiliazmus és a civitas Dei, civitas terrena*¹³²

A korai egyház időszakában az eszkatológiai várakozás jegyében megjelent a „kiliazmus” vagy más néven „millenarizmus” (gör.: χίλιοι – lat.: *mille* = ezer) gondolatisága, amely alatt Krisztus és az igazak ezeréves uralmának várását értjük.¹³³ Olyan várakozásról van szó, amely szerint a földi történelem beletorkollik az üdvösség

¹³⁰ LOHFINK, G., *A Názáreti Jézus – mit akart és ki volt ő?*, Bencés Kiadó, Pannonhalma 2018, 368.

¹³¹ Uo. 369.

¹³² *A kiliazmus és a civitas Dei, civitas terrena* fogalmainak jelen fejezetben vett elemzéséhez Theodor Schneider által szerkesztett „A dogmatika kézikönyve” c. könyv ad eligazítást. Vö. *A dogmatika kézikönyve 2*, [szerk.: SCHNEIDER, Th.], Vigilia, Budapest 2002, 410–422.

¹³³ Ennek a képnek a bibliai alapja a Jel 20 látomása.

korszakába a világ beteljesedése előtt. Ebben az elképzelésben Lyoni Iréneusz (†202 körül) szerint a földi országnak közvetítői szerepe van a mostani világ és az eljövendő dicsőség között.

Szent Ágoston (†430) is kezdetben a kiliazmusban gondolkodik, de később elhatárolódik ettől. A *De civitate Dei* című, 22 könyvet felövező művében kifejti többek közt azt is, hogy ez az ország, a *civitas Dei* (Isten országa, amely nála történelmen túli, hanem eszkatológikus fogalom) nem politikai esemény.¹³⁴ Szemben Caesareai Euszebiusszal (†340), akinél *civitas Dei* és a *civitas terrena* (földi uralom) fogalmak olyannyira szorosan összekapcsolódnak, hogy a világ, állam, Egyház és Isten uralma egymásba érnek.¹³⁵ Nyilván a két fél eltérő álláspontja a különböző történelmi helyzetből fakad. Amíg ugyanis Euszebiosz azt tapasztalta, hogy Konstanin idején az egyház békében élt és megszűnt a keresztények üldözése, addig Ágoston tapasztalatát és álláspontját a gótok 410-es római betörése határozta meg. Ágoston azt is leírja, hogy a *civitas terrena* az evilági javakat isteníti és elvesz bennük, míg a *civitas Dei* az eljövendőre való várakozásban és reményben él; és kifejti, hogy evilág dolgait ideiglenesként használnunk kell, de nem végső értéként élvezni.

A középkorban Fiorei Joachim (†1202), abból a vágyból kiindulva, amely az egyház reformjára, a szegénységben való megújulásra és egy szent pápa eljöttére irányult, hasonlóságot mutatott ki a Szentháromság és az üdvtörténet között, s ebből kiindulva három országot – Atya országa: Ószövetség; Fiú országa: péteri egyház; Szentlélek országa: jánosi egyház – sorolt fel.¹³⁶

Megjegyezzük azt is, hogy a kiliazmust egyes kutatók a nacionalizmus ideológiájával is összefüggésbe hozzák, a két elképzelés hasonló vonásai folytán.¹³⁷

¹³⁴ Vö. SZENT ÁGOSTON, *Isten városáról I–IV.*, Kairosz, Budapest 2005.

¹³⁵ Euszebiosz azon álláspontját, miszerint az eszkatológiai remény és Konstantin uralma összekapcsolódik, „birodalmi eszkatológiának” nevezték.

¹³⁶ A joachimizmus témájában lásd Henri de Lubac tanulmányát: LUBAC, H.d, *La postérité spirituelle de Joachim de Flore*, Éditions du Cerf, Paris 2014.

¹³⁷ Ezt kifejtve s e tézist megcáfolva ír A. D. SMITH a *Nacionalizmus és a millennium* című írásában. SMITH, A. D., *Nacionalizmus és a millennium*, Café Babel, 1993. Tél 4., 10. sz., 15–25.

f) Írásbeli források a Messiásról, és a messiási várakozás megjelenése és mibenléte¹³⁸

Két dokumentum, a qumráni közösség írásai, valamint a Salamon zsoltárai apokrif gyűjtemény jelentős forrásként állnak a Messiás vonatkozásában.

A Kr. e. II. században létrejött qumráni közösség (amely a zsidó háborúig létezett) 24 alkalommal 14 különböző írásban használja a *masiah* kifejezést, különböző eszkatologikus alakok jelölésére: király, pap, próféta.¹³⁹ Azt tanítja, hogy három személy jelzi a végidő elérését: a próféta, Áron és Izrael Felkentje. Tehát egy papi és királyi messiásnak lehetünk tanúi. Megfigyelhető, hogy a királyi messiás háttérben marad a papi Fölkent vonatkozásában. Előbbi vezeti a végidő háborúját, utóbbi feladata a végidőbeli közösség tisztaságáról való gondoskodás és a kultusz vezetése.

Továbbá forrásként állnak rendelkezésre „Salamon zsoltárai”, amely egy 18 költeményből álló, Kr. e. 1. században, Palesztinában, eredetileg héberül keletkezett, de csak görög és szír nyelven fennmaradt apokrif gyűjtemény. Ebben a 17. és 18. zsoltár különösen is fontos, hiszen témájuk a Dávid házából származó Messiás várása, ahol erőteljes nemzeti színezetet és politikai tartalmat kap a messianizmus.¹⁴⁰

A bibliai írások keletkezésének lezárásával egy időben indul a messiásvárás önálló megjelenése a zsidó és a keresztény hagyományban. A Kr.e. II. századtól kezdve a messiás egyértelműen eszkatológiai perspektívát nyer, azaz a végidőbeli királyt jelöli, aki meghozza Isten uralmát. Miután Palesztina a római birodalom tartománya lett, a messiási remények nemzeti-politikai karaktert kaptak, Izrael megszabadítására fókuszálva.

Kiemelendő a Kr. u. 2. században élt Bar Kochba vezette zsidó felkelés a rómaiak ellen (132–135), amely során a felkelés vezetőjét a kor legkiválóbb írástudója a „csillag fiának” (Bar Kochba) nevezte.¹⁴¹ Mivel azonban a felkelés elbukott, a

¹³⁸ Jelen fejezet elemzésére főként Rózsa Huba kézirat-jegyzetét vesszük alapul.

¹³⁹ Vö. GÖRGÉNYI, B., *A qumráni messianizmus*, in *Vigilia* (1962/4.), 199–205.

¹⁴⁰ A témához lásd: SZABÓ, X., *A messiás alakja és feladatai Salamon*, in *Sapientiana* 4 (2011/1.), 1–13.

¹⁴¹ A Bar Kochba felkelés bemutatásában történelmi eligazítást ad: LINDSAY, P., *The Bar Kokhba War AD 132-135. The Last Jewish Revolt Against Imperial Rome*, Osprey Pub Inc, 2017.

messiási remény szertefoszlott, a rabbinista irodalom hamis messiásként emlékezik Bar Kochbára.

2.2.3. „A szegényeknek hirdetik az örömhírt” – A szegények melletti elsődleges döntés az Újszövetségben

Az Atya szegények melletti gondoskodó szeretete és döntése az Ószövetség után folytatódik az Újszövetségben, s Jézus által nyeri el a teljes tartalmát és értelmét. Jézus maga mondja, hogy ő nem azért jött, hogy megszüntesse a törvényt vagy a prófétákat. Nem megszüntetni jött, hanem teljessé tenni. (Mt 5,17). Sőt, Izajás próféta szavaival kezdi meg működését: „Az Úr Lelke van rajtam, azért kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek.” (Lk 4,18). Márk evangélista Jézus működésének kezdeténél pedig Isten országának meghirdetését emeli ki (vö. Mk 1,14). Ez a párhuzam így szoros összefüggést mutat: Isten országa és a szegények kapcsolatát. A hozzánk elérkező és köztünk lévő Isten országának a jelei ezek „Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangéliumot.” (Mt 11,5).

Az evangélium szívéből kiindulva láthatjuk azt is, hogy Jézus evangéliumának, örömhírének központi tartalma éppen Isten országa. Jézus egész igehirdetésének és tevékenységének középpontjában éppen ennek az Isten országának meghirdetése áll. Az „Isten országa” kifejezés az Újszövetségben összesen 122-szer található meg, s ebből Jézus ajkáról 90 alkalommal jelenik meg.

De mit jelent „Isten országa”, hogyan kell értenünk, és milyen következményei vannak számunkra? Hogyan lehetséges és milyen értelemben lehet Isten országát, az egyházat és a politikát, államot fogalmi szinten összekapcsolni? Ez a kérdés a konstantini fordulat óta szerepet játszik a történelem folyamán.

Az exkurzus keretében láthattuk, hogy az „Isten országa” fogalmi szinten mennyire meghatározta a politikai és filozófiai gondolkodás és politikai cselekvés mikéntjét. Meglátásunk szerint a probléma ott kezdődik, amikor Isten országát valamilyen politikai cél elérése érdekében pusztán eszközként használják fel,

ideológiává silányítva, ugyanis „[a] hit politikai hatalommal való egybeolvadásának az ára végül mindig az, hogy a hit a hatalom szolgálatába szegődik, és meg kell hajolnia annak mércéi előtt.”¹⁴² Erről a kísértésről a történelem századai mind tanúskodnak.

Ahogy Jézus igehirdetését és tevékenységét Isten országának üzenete végig átjárja, úgy ezzel együtt szíve közepe és evangéliumának elsődleges címzettjei a szegények, olyannyira, hogy a szegénység Isten stílusa.¹⁴³ Ez mutatkozik meg Jézus életén keresztül, szavaiban és tetteiben, kezdve már a betlehemi barlang szegénysége és egyszerűsége drámájától. Ily módon mondhatjuk, hogy a szegények a megváltás útjának a szegélyei.¹⁴⁴

Ha Jézus útja a szegények felé tartott, akkor a teológia és az abból táplálkozó politikai szeretet iránya is őket kell kövesse ezen az úton, amely voltaképp az üdvösség útja.¹⁴⁵ A megváltás útjának ilyen első „szegélye” Mária, az ő alázatos igenjével, aki *Magnificat*jában úgy mutatja be nekünk az Atyát, mint aki szétszórja a szívük szándékában gögösöket, letaszítja trónjukról a hatalmasokat, az alázatosakat pedig fölemeli. Az éhezőket javakkal tölti el, de a gazdagokat üres kézzel küldi el. (Lk 1,51–53).

Aztán találkozunk Józseffel, az egyszerű, csendes áccsal, akiről megjegyzi az evangélium, hogy „igaz ember” volt (Mt 1,19), majd megjelenik előttünk az istálló kiszolgáltatott körülménye, ahol megszületett Jézus. Jézus „kiüresítette önmagát”, hogy mindenben hasonlóná legyen hozzánk (vö. Fil 2,7; Zsid 4,15). Értünk szegénnyé lett, bár gazdag volt, hogy az ő szegénysége által gazdagok legyünk. (2Kor 8,9). Ő a „tökéletes próféta”, az ember megváltója; de nemcsak az emberé, hanem

¹⁴² XVI. BENEDEK, *A názáreti Jézus I.*, SZIT, Budapest 2007, 50.

¹⁴³ „Ne feledjétek, a szegények állnak az evangélium középpontjában, nem lehet megérteni az evangéliumot a szegények nélkül. A szegények benne vannak magában Jézus személyiségében, aki gazdag létére kiüresítette önmagát, szegénnyé lett, bűnné lett értünk, ami a legcsúnyább szegénység.” Ferenc pápa homíliája a Szegények világnapján 2020. november 15-én.

¹⁴⁴ Vö. EG 197.

¹⁴⁵ Vö. uo.

megváltásunknak társadalmi jelentősége is van, hiszen „Isten Krisztusban nemcsak az egyes személyeket váltja meg, hanem az emberek közötti társas kapcsolatokat is”¹⁴⁶.

A szegények jelentőségére reflektálva az Újszövetségen belül láthatjuk, hogy Krisztus nem ment el részvét nélkül a szegények mellett, hanem szívébe zárta őket, azonosult velük és feléjük hirdette meg Isten országát. „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa.”¹⁴⁷ (Mt 5,3; vö. Lk 6,20). A görög szónak (πτωχός), amellyel a szegényt jelzi Máté, nem csupán anyagi jelentése van, hanem „koldus” is jelent. Összefügg a zsidó „anawim” fogalommal, amely „Jahve szegényeit” jelenti.¹⁴⁸ Ahogyan a „koldus” kitérte kezeit az adományokért, úgy tárja ki a lélekben szegény a szívét Isten előtt. „Isten-koldulók”, akik „szomjazzák” Istent.¹⁴⁹ A szegény tehát olyan valaki, aki meghajol Isten előtt, tőle függ és neki van alárendelve, de nem félelemből vagy kényszerből, hanem teljes bizalommal és szeretetből, Isten irgalmas karjába hajtva fejét és bele helyezve életét.¹⁵⁰ Istenben bízik és bizalommal rá hagyatkozik. Alázatos és nem gögös, tisztában van korlátozottságával, és tudja, hogy szüksége van Istenre. Itt megvilágításba kerül az, amire Gutiérrez hívja fel a figyelmet, hogy „a szegények iránti elköteleződés sem korlátozódik pusztán a társadalmi szférára; ezt is magába foglalja, de fontosabb, hogy mély lelki tartalma és krisztológiai alapja van, azaz nem szakítható el hitünk lényegi igazságaitól. A szegények melletti preferenciális döntés, amelyet sok latin-amerikai keresztény életre szólóan vállalt és vállal ma is, csak ebben az összefüggésben nyerheti el valódi jelentőségét.”¹⁵¹

Érdekes ugyanakkor, hogy Lukács evangélista változatában nem „lélekben szegényekről” van szó, hanem szimplán „szegényekről”, amely kifejezésre juttatja a dolgoktól való józan szabadságot és függetlenséget, a lélek függetlenségét az anyagi

¹⁴⁶ AZ IGAZSÁGOSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 52.; Vö. EG, 178.

¹⁴⁷ Már itt megjegyezzük, hogy ez a mondat a lukácsi változatban így szerepel: „Boldogok a szegények” (Lk 6,20), aminek jelentőségére alább térünk ki.

¹⁴⁸ SÁGHY, Á.–WAPPLER, Á., *Bevezetés az Újszövetségbe*, 80.

¹⁴⁹ Vö. SZENT ÁGOSTON, *Sermo* 56, 6, 9. Kiad. P. Verbracken, *Revue Bénédictine* 68 (1958) 31 (PL 38, 381).

¹⁵⁰ „Az Ószövetség szóhasználatában főleg az »ani« szóval rokon »anaw« esetében figyelhetjük meg azt a szemantikai fejlődést, hogy a szociális helyzetből elvonatkoztatva egyre inkább vallási tartalmat nyer.” (KOC SIS, I., *A hegyi beszéd*, 40.)

¹⁵¹ GUTIÉRREZ, G., *A felszabadítás teológiája és a szegények jövője*, in *Mérleg* (1998/4.), 424–452.

javak túlzott birtoklásától, a fogyasztói kultúra túlzásától.¹⁵² Azt üzeni: „a légy több logikája váltsa fel a birtokolj többet logikáját!”¹⁵³

Visszatérve az „Isten országa” témájához, e fogalom pontos megfogalmazása az eredeti bibliai szöveg szerint „Isten uralma” (βασιλεία τοῦ θεοῦ); és ez sokkal kifejezőbb, mert ez azt jelenti, hogy „elfogadjuk az ő akaratának mércéjét. Ez az akarat igazságosságot teremt, amelyhez hozzátartozik, hogy Istennek elismerjük a saját jogát, és ebben találjuk meg a jog mércéjét az emberek között.”¹⁵⁴ Amikor azt kérjük, hogy „jőjjön el a te országod”, arról van szó, hogy az Ő mércéjét tartjuk szem előtt földi életünk során. A mérce ugyanezen fogalmi értelmezése jut kifejezésre a szentírásí kánon kialakulása kapcsán is.¹⁵⁵

A görög szöveg alapul vétele azért is kifejezőbb, mert az uralkodást úgy értelmezhetjük, mint az akarat érvényesülését, amelynek fényében feltehetjük a kérdést: mi az Isten akarata? Erre pedig Jézus mindenféle talány nélkül rámutat: „Az Emberfia azért jött, hogy megkeresse és megmentse azt, ami elveszett.” (Lk 19,10). A feltámadás tapasztalatában élő egyházi közösség lelkeségében is tükröződik ez a látásmód, amelyre Pál apostol világi rá határozottan: „Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön, és eljusson az igazság ismeretére” (1Tim 2,4). Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy ez a kérés – a Miatyánk kérése – az Atya bennünket üdvözítő akaratának megvalósulására irányul.¹⁵⁶

Ha tehát abból indulunk ki, hogy a mérce Isten, akkor Jézus beszédeiből és egész működéséből kiviláglik, hogy Isten országát csak a szegények és a legkisebbek szeméből nézve tudjuk igazán megérteni. Jézus úgy beszél Isten országáról, mint amely nem egy földrajzi hely, hanem ami köztünk van; ott ahol teljesítik akaratát.

¹⁵² „A lukácsi változatban a vallási tartalom mellett erőteljesen jelen van az anyagi és szociális nélkülözés vonatkozása is. A „ptokhosz” (gör.) szóval jelzi a „szegény” szót, amely a LXX-ben legtöbbször a héber „ani” megfelelője. Így a »lélekben szegény« (...) abban a meggyőződésben él, hogy csakis Istentől kaphatja meg mindazt, ami egy kiteljesedett élethez szükséges, s ezért önmagát teljesen alárendeli neki.” KOC SIS, I., *A hegyi beszéd*, 41.

¹⁵³ Ferenc pápa üzenete a XXIX. Ifjúsági Világnapra 2014. január 21-én.

¹⁵⁴ XVI. BENEDEK, *A názáreti Jézus I.*, 130.

¹⁵⁵ Vö. GAILLARDETZ, R. R., *A katolikus teológia megalapozása. Bevezetés a teológiai ismeretelméletbe*, L'Harmattan Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2011, 60. „A kánon meghatározásának nem az volt a célja, hogy [...] elválasszák a sugalmazott könyveket a nem sugalmazottaktól, hanem hogy gyakorlati mérceként megállapítsák, mely könyvek tanúskodnak megbízhatóan a hit eredeti tartalmáról.”

¹⁵⁶ Vö. SÁGHY, Á.–WAPPLER, Á., *Bevezetés az Újszövetségbe*, 99.

Olyan ez az ország, mint a jó mag, a mustármag, a kovász és az apró igazgyöngy. (vö. Mt 13,24–45). Kié ez az Isten országa? A szegényeké és a gyerekeké (vö. Mt 19,14), akikben megvan a szív teljessége, amely Istent látja és kész mindent az ő kezébe helyezni.¹⁵⁷ Az ő fényükben megérthetjük, hogy Jézus nem egy konkrét szociális programot ad számunkra, de mégis, a szegények, az erőtlének és a kicsinyek melletti elsődleges döntés egy új társadalmi rend utópiájának vázlataként mutatkozik, amely valójában nem is utópia, „hiszen nem emberi tervről van szó, hanem Isten ember iránti segítő akaratáról és eszkatológikus ígéretéről.”¹⁵⁸

Isten országa tehát mérce, amely meghatározza közösségeink – így politikai közösségeink –, és együttélésünk szabályait és elveit. Ez azt jelenti, hogy „[a] menny nélkül a földi hatalom mindig kétértelmű és törékeny marad.”¹⁵⁹ Isten országa köztünk van. (Lk 17,21), a mi felelőségünk ezt szem előtt tartva jelenvalóvá tenni Isten országát egyéni és társadalmi szinten egyaránt.

Gaillardetz szentírási kánon jelentése kapcsán, a lábjegyzetben fentebb hozott gondolat alapján megállapíthatjuk, hogy ugyanakkor mintájára a teológiai alapokból kiinduló politikai praxisra is vonatkozik analóg módon a „szegények mint mérce” szem előtt tartása, akik ennek alapján – mint mérce – a politikai cselekvés tartalmáról hozna ítéletet. Meglátásunk szerint ebből az következik, hogy egy ország, egy nép igazi erejének mutatója elsősorban nem a katonai potenciáljából, vagy gazdasági, anyagi és területi méretből adódik, hanem szociális érzékenysége, a szociális rendszer fejlettsége és a szociálpolitikai intézkedések minősége, a legelesettebbek iránti compassiója, azaz cselekvő együttérzése révén fejeződik ki leginkább.

Pál apostol a Filippi levélben (Fil 2,5–7) rámutat arra, hogy Isten a kiüresítettség, a szegénység mellett döntött, azért, hogy minket gazdaggá tegyen (vö. 2Kor 8,9). Ez a keresztények életútjának mintája: szegényen és kicsiként lenni, hagyva, hogy Ő gazdaggá tegyen minket (vö. 2Kor 8,9) és nagygyá terebélyesedjünk a Lélek működése révén.

¹⁵⁷ HOLLAI, A., *A csend hangjai*, 185.

¹⁵⁸ KASPER, W., *Irgalmasság*, Újember, Budapest 2014, 73.

¹⁵⁹ XVI. BENEDEK, *A názáreti Jézus I.*, 49.

Isten országa üzenete a politikai szeretet összefüggésében ez: Jézus példáját követve a szegényekkel azonosulva és velük együtt érezve kezdjük el végre és folytassuk a közjóért folytatott erőfeszítéseinket. Ez mindenkitől elvárható, és „nem csupán a személyes élettérben van jogosultsága, hanem a nyilvános, politikai életben is.”¹⁶⁰

Továbbhaladva az újszövetségi szinten, Jakab apostol is újra meg újra kérdőre vonja az egyházat: „Hát Isten nem azokat választotta-e ki, akik a világ szemében szegények, hogy a hitben gazdagok legyenek, és örököljék az országot, amelyet azoknak ígért, akik őt szeretik?” (Jak 2,5). Pál apostol pedig emlékeztet bennünket: „Csak legyen gondunk a szegényekre” (Gal 2,10), mint ahogyan az az ősegyházat jellemezte: „Birtokaikat és javaikat eladták, s az árát szétosztották azok közt, akik szükségét szenvedtek.” (ApCsel 2,45).

Láthatjuk tehát, hogy Isten szegények melletti elsődleges döntése egyértelmű üzenet: „Az evangélium kiváltságos címzettjei ma és mindenkor a szegények”¹⁶¹, Isten nekik mutatja meg „a maga első irgalmasságát”¹⁶²

A Filippi levélnek pedig felszólító ereje van számunkra is, a ma egyházának, a ma teológiájának és a politikai szeretet gyakorlatára nézve is: „Ugyanazt a lelkületet ápoljátok magatokban, amely Krisztus Jézusban volt.” (Fil 2,5). Ennek megfelelően az egyház magatartásában és szemléletmódjában is hatással kell legyen ez a forradalmi újdonság, amely megadja hitelességét és missziós vonzerejét. Walter Kasper bíboros is rámutat arra, hogy „a szegényekért létező szegény egyházként egy egyébként lelkiekben nagy szükségét szenvedő korban annál inkább erkölcsi tekintéllyé válhat, és új missziós meggyőző- és sugárzó erőt bontakoztathat ki.”¹⁶³

¹⁶⁰ METZ, J. B., *Memoria passionis*, Vigilia, Budapest 2008, 205.

¹⁶¹ XVI. BENEDEK PÁPA, *Beszéd a braziliai püspökökhöz Sao Pauló-i székesegyházban rendezett találkozó alkalmával* (2007. V. 11.), 3: AAS 99 (2007), 428.

¹⁶² II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Szentmise homíliája Santo Domingóban* (1984. X. 11.) 5, AAS 77 (1985), 358.

¹⁶³ KASPER, W., *Irgalmasság*, 230., idézi: Uő. *Katholische Kirche*, 65. k., 482. k.

II. A „NÉPBE” GYÖKEREZŐ POLITIKA

1. A nép jelentősége a megváltás történetében

Disszertációnk első fejezetében a politikai szeretet mibenlétére és arra mutattunk rá, hogy a „nagybetűs” politika, a közjó szolgálatáért vállalt társadalmi küldetesként és felelősségvállalásként, a felebarát, különösen a szegények melletti elköteleződésésként az evangelizáció kiváltságos helye lehet, mint ahogyan az Szentírásban is megmutatkozik, és így az evangélium hirdetésének egyik kitüntetett útja lehet. Ennél fogva nevezhettük a szeretet egyik legmagasabb formájának.

Értekezésünk jelen szakaszában a politikai szeretet *locus theologiae*-re, térünk rá: azt láthatjuk az alábbiakban, hogy a fentiekben kifejtett gondolatok „testet” öltenek a „népben”. Azért is kulcsfontosságú a nép elemzésével foglalkoznunk, mert ahogyan rá fogunk rámutatni, a nép egyszerre hermeneutikai helyként és cselekvő alanyként mutatkozik. Fejezetünk címét a Londonban, 2021. április 15-én megrendezett nemzetközi konferencia elnevezésétől kölcsönöztük, amelyen Ferenc pápa videóüzenetben fogalmazta meg beszédét. A népben gyökerező politika hatásosan kifejezésre jutattja ugyanis, hogy a politikai szolgálat elválaszthatatlan a nép kategóriájától: ha a politika elszakad a néptől, akkor a nép már csak tömeg és eszköz, a politika pedig uralkodik és nem szolgál. Mindez ekkleziológiai szinten és a hit vonatkozásában is érvényes megállapítás: az egyház mint nép Isten népeként mutatkozik meg, és ez a szoros kapcsolat az egyháztan és a lekipásztorkodástan vonatkozásában is jelentőséggel bír. Mindezek kifejtésére is sor kerül az alábbiakban.

1.1. A néphez tartozás jelentősége

A néppel és a népért történő politika vizsgálata során elengedhetetlen annak tisztázása mindenekelőtt, hogy a nép fogalma és jelentősége miben áll a politikai szeretet összefüggésében. A társadalmi tanítás és a társadalmi igazságosság előmozdítása szükségszerűen összekapcsolódik a néppel és nem választható el tőle, mert a népben az emberek kultúrája és értékei testet öltenek, amely magában foglalja a méltóságuk

forrását jelentő szellemi értékeket is. A szociális ember¹⁶⁴ éppen egy néphez tartozás révén szerzi meg állampolgári identitását, sőt a személy állampolgári identitása egyenesen arányos azzal, hogy milyen mértékben éli meg hovatartozását.¹⁶⁵ Sőt, „csak akkor lehet valaki teljes értelemben személy, ha egy néphez tartozik”¹⁶⁶.

Mivel minden hiteles teológia a Szentírásból meríti erejét¹⁶⁷ és belőle újul meg állandóan, és ha szem előtt tartjuk, hogy a hittudomány lelke a Szentírás tanulmányozása,¹⁶⁸ akkor ez számunkra is irányadó. Sőt, a politikai szeretet teológiai alapjainak, és így a nép teológiájának a vizsgálata során is az Isten Szavát tekintjük elsődleges forrásnak.

Ha a teológia nemcsak Istenről való beszéd, hanem első lépésként Isten szavára való odahallgatás, akkor ez a politikai teológia és a politikai szeretet teológiai alapjait vizsgálva analóg értelemben érvényes arra is, hogy a politikus – mint a nép pásztorának – elengedhetetlen feladata a nép meghallgatása és az odahallgatás.

Isten szavának hallgatásakor arra lehetünk figyelmesek, hogy ő „a nép körében ragad meg minket, és a néphez küld, úgy, hogy e néphez tartozás nélkül érthetetlen az identitásunk.”¹⁶⁹ Ennek az identitásnak az érdekében is fordulunk az alábbiakban azokhoz a szentírási alapokhoz, amelyek bemutatják a nép és a néphez tartozás jelentőségét, valamint ennek alapján feltárul előttünk, hogy mi a viszony az Isten hívő népe és a világi, társadalmi¹⁷⁰ értelemben vett nép között. A néphez közeli lelkipásztori stílus tehát olyan mintaként jelenik meg, amely a politikai gyakorlat számára is

¹⁶⁴ Vö. „Az ember politikus élőlény.” ARISZTOTELÉSZ, *Politika*, 1253a, 1–3.

¹⁶⁵ BERGOGLIO, J. M., *Hacia un bicentenario en justicia y solidaridad, 2010–2016. Nosotros como ciudadanos, nosotros como pueblo*, Claretiana, Buenos Aires 2010, 9. Vö. EG 268.

¹⁶⁶ FT, 182.

¹⁶⁷ DV 24. Vö. SZENT JEROMOS, *Commentariorum in Isaiam libri, Prologus*, in: PL 24, 17. „aki nem ismeri az írásokat, nem ismeri Krisztust”.

¹⁶⁸ Vö. XVI. BENEDEK, *Beitrag auf der XIV. Generalkongregation der Synode* (2008. október 14.) in: *L'Osservatore Romano* (heti német kiadás), 2008. október 31., 19. Továbbá vö. XIII. LEÓ, *Providentissimus Deus* enciklika (1893. november 18.), Pars II.; *ASS* 26 (1893–94), 269–292; XV. BENEDEK, *Spiritus Paraclitus* enciklika (1920. szeptember 15.), Pars III: *AAS* 12 (1920), 385–422.

¹⁶⁹ EG 268.

¹⁷⁰ Megjegyezzük, hogy a Carlos María Galli fogalomhasználatától eltérően jelen disszertációban az Isten népétől megkülönböztetett népet nem a „polgári” jelzővel írjuk le, hanem a „világi” vagy „társadalmi” terminussal, meglátásunk szerint ugyanis a „polgári” jelző eltérő jelentéstartalommal is bír, mint amit kifejezni hivatott. Vö. GALLI, C. M., *Az „Isten népe” fogalom visszatérése. Argentín egyháztan és az egyház megújítása*, in *Sapientiana* 9 (2016/1) 61–77.

inspiráló forrás lehet. Felfedezhetjük, hogy a nép körében élünk és a néphez tartozunk, amely felelősségre int a népért.

1.2. A nép fogalma bibliai és társadalmi értelemben

Az isteni kinyilatkoztatás mélyen a történelemben gyökerezik, és ily módon az egész Biblia, kezdve az Ószövetséggel voltaképp egy olyan nép történetét mutatja be, amely úton van és hite a történelemben ágyazva bontakozik ki. Annak lehetünk tanúi, hogy a megváltás és az üdvtörténet is a népből indul, és mint ilyen, a nép az egyik alapja a megváltás misztériumának.

A nép/nemzet¹⁷¹ teológiai gyökerei fellelhetőek a Szentírás első lapjain. Erre már Szent II. János Pál pápa is utal,¹⁷² amikor rámutat arra, hogy etimológiailag több nyelvben is kimutatható, hogy a haza és az örökség fogalma szorosan kötődik fogalmilag a nemzéshez, az örökség terminusa pedig a születéshez. A lengyel *na-ród* (nemzet) szó a *ród* (születés) gyökből, a haza (*ojczyzna*) pedig az „apa” (*ojciec*) szóból ered. Az apa és anya együttesen adnak új életet, és ez tükröződik a latin *patrimonium* (örökség) és a *patria* (haza) terminusaiban is. Ez a fogalmi megközelítés azt tanúsítja, hogy a nép/nemzet felé a nemzésen és a szülésen a családtól vezet az út; mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a nép teológiája Ábrahám történetén belül a születés történetével már kezdetét veszi, egyrészt JHWH ígéretével¹⁷³, amely végigkíséri az egész ószövetségi nép útját a történelemben, másrészt ahol Sára, előrehaladott kora ellenére életet ad Izsáknak, kibontakoztatva az ígéretet.

¹⁷¹ Ebben a kontextusban nem teszünk különbséget a nép és a nemzet fogalma között, hanem szinonimaként használjuk azokat.

¹⁷² Vö. II. JÁNOS PÁL, *Emlékezet és azonosság*, Európa Könyvkiadó, Budapest 2005, 74–78.

¹⁷³ „Nézd, ez az én szövetségem veled. Te népek sokaságának atyja leszel. Ezért ne hívjanak többé Ábrámnak, hanem Ábrahám legyen a neved, mivel népek sokaságának atyjává teszek. Szerfölött megsokasítlak, néppé teszek és királyok származnak tőled. Szövetséget hozok létre köztem és közted, majd utánad utódaid Istene leszek. Neked és utánad utódaidnak adom a földet, amelyen most mint jövevény tartózkodol: Kánaán egész földjét örök birtokul, és én Istenük leszek.” (Ter 17,4 –8).

1.3. „... téged választott ki az Úr, a te Istened a föld népei közül a maga népének” (MTörv 7,6) – Isten szent népe az Ószövetségben

Mi most nem annyira a nép szemszögéből, hanem elsődlegesen Isten oldaláról közelítjük meg Isten szent népének a szerepét és jelentőségét az Ószövetségben, nem a nép magatartását, hanem Isten néphez való viszonyulását és odafordulását vizsgálva. Ennek során felfedezhetjük Isten cselekvési módját, az emberi logikával ellentétes működését, hangsúlyait és azt a látószöveget, amiben kibontakozik előttünk Isten stílusa és a népről szőtt „álma”. Éppen ez a stílus adja majd a politikai szeretet vezérmotívumait mint a közelség, együttérzés, gyöngédség,¹⁷⁴ amelyek rendszeresen visszatérő kulcsfogalmak Ferenc pápa gondolkodásában a pásztori magatartás és lelkiség vonatkozásában. Tézisünk szerint ezek nemcsak a néphez közeli lelkipásztori jellemző stílusjegyek, hanem a „lélekben politikus”¹⁷⁵ attribútumai is. Ennek során felfedezhetjük, hogy a népnek/nemzetnek is van teológiája.

A nép ószövetségi jelentőségének első képét a szövetségekötés eseménye állítja elénk, amelynek keretében Isten Ábrahám (Ter 15,18) és Mózes által szövetségre lép egy néppel, Izrael népével (Kiv 24,8). Sőt, meglátásunk szerint az emberrel és az egész emberiség népével való szövetségekötésnek lehetünk tanúi már a teremtéstörténet azon mozzanatában, ahol Isten belelehel az élet leheletét az ember orrába, ezáltal „élő lélekké” (לְנֶפֶשׁ חַיָּה) válva, és ezzel kitüntetett szereppel felruházva a teremtett világban. Mindezekon túl megállapíthatjuk, hogy a nép számára a JHWH-hit legmélyebb egzisztenciális tapasztalata a szövetségekötést és még a Dekalógust is megelőzően a szabadítás élménye volt Egyiptomból,¹⁷⁶ amely olyan esemény és hivatkozási pont volt a nép életében, amire folyamatosan visszaemlékeztek (vö. MTörv 5,15 és az Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákob Istene megszólítások). Azt is mondhatjuk, hogy a

¹⁷⁴ „Ez a három szó jelöli Isten stílusát: közelség, együttérzés, gyöngédség” Ferenc pápa beszéde az Úrangyala imádság előtt a Szent Péter téren 2021. február 14-én. Ahogyan jeleztük, rendszeresen visszatérő jellemzés ez Ferenc pápa részéről, ennek bemutatására a betegek 31. világnapjára, 2023. január 10-én kelt üzenetét hivatkozzuk még: „Ezért most, a betegek 31. világnapján, a szinodális együttthaladás során arra hívlak benneteket: gondolkodjatok el, hogy épp a gyengeség és a betegség megtapasztalása által tanulhatunk meg együtt vándorolni Isten stílusában, mely közelség, együttérzés és gyöngédség.” Továbbá a virágvasárnapi misén, 2023. április 2-án mondott homíliáját: „Isten stílusa ilyen: közelség, együttérzés és gyöngédség.”

¹⁷⁵ Vö. EG 273.

¹⁷⁶ Vö. STRUPPE, U., *Bevezetés az Ószövetségbe*, JEL Kiadó, Budapest 2003, 17.

Jahve-hit kérügmája és „Izrael legősibb hitvallása”¹⁷⁷ Isten szabadító tetteben áll, abban a kinyilatkoztatásban, amely így szól: „Én vagyok az Úr, a te Istened, én hoztalak ki Egyiptom földjéről, a szolgaság házából.” (Kiv 20,2). Ennek az üzenetnek a központi jelentőségét az is mutatja, hogy az Ószövetségben több mint 360-szor szerepel az erre való szó szerinti utalás.¹⁷⁸

Ugyanakkor nemcsak a választott nép számára volt egzisztenciális jelentőségű ez a kapcsolat, hanem egyúttal JHWH részéről is permanens szeretetmozzanatról van szó. Azt láthatjuk ugyanis, hogy a néppel való szövetség (ברית – *berith*) nem pusztán formális jogi aktus és szerződés JHWH és a nép között, hanem olyan személyes viszony és szeretetkapcsolat, amelyben a nép nem egyszerűen tulajdona Istennek, hanem „kincse”. Az eredeti héber szövegben ugyanis a כֶּלֶה (*szegullá*) szó szerepel, aminek jelentése a kincs. „Ha tehát hallgattok szavamra és megtartjátok szövetségemet, akkor az összes népek között különleges tulajdonommá teszek benneteket.”¹⁷⁹ (Kiv 19,5). Az Isten népe és a világi/társadalmi nép között különbség kimutatására fontos felhívunk a figyelmet arra is, hogy a szövetségkötés nyomán Isten „különleges kincseként” Izraelre az Ószövetség az אֵם (*am*) héber szót¹⁸⁰ használja, miközben más nemzeteket אֵי (*gój*) szóval illeti, és Izraelt is ezzel jelöli még a szövetségkötés előtt (vö. Kiv 19,6).¹⁸¹

További érdekesség, hogy egy másik hagyomány a קהל (*qahal*) szóval jelöli Isten népét, amely a *qol* (hang) szó származékaként azt a jelentéstartalmat hordozza magában, hogy összehívunk egy emberi gyülekezetet.¹⁸² A LXX a *qahal* szót az ἐκκλησία-val (*ekklészia*)¹⁸³ fordítja, amely az újszövetségi iratokban az egyházat jelöli. Ez kifejezésre juttatja egyrészt azt, hogy Izrael választott népe előképe az

¹⁷⁷ Vö. VON RAD, G., *Az Ószövetség teológiája*, I. kötet, Osiris Kiadó, Budapest 2007, 145. Vö. NOTH, M. *A History of Pentateuchal Traditions*, Prentice-Hall, 1972.

¹⁷⁸ STRUPPE, U., *Bevezetés az Ószövetségbe*, 17.

¹⁷⁹ וְעַתָּה אֲנִי שֹׁמְרֵי תְּשׁוּבָתְךָ וְקִלְיֵי וְשִׁמְרָתְךָ אֶת-בְּרִיתִי וְהִיְתָם לִי סִגְלָה מִכָּל-הָעַמִּים כִּי-לִי כָל-הָאָרֶץ:

¹⁸⁰ A héber אֵם szó részletes bemutatását és elemzését lásd: BOTTERWECK, G. J.–RINGGREN, H. (ed.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. XI., William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 2001, 163–177.

¹⁸¹ Vö. KNIGHT, G. A. F., *Az Ószövetség teológiája*, Kálvin Kiadó, Budapest 2006, 178.

¹⁸² Uo. 179.

¹⁸³ „Az ekklészia szó jelenti azt a gyülekezetet, azt a népet, amely a sokaság köréből való ki-hívás révén külön entitássá, külön néppé válik. Ez a nép az Isten népe, az Isten által, hívás révén maga köré gyűjtött társaság.” TAKÁCS, Gy., *Az Újszövetség irodalma – Jézus élete*, Kairosz-Paulus Hungarus, Budapest 1999, 41.

egyháznak, illetve az egyház és a hit útja egy hosszú folyamat kibontakozásának eredménye, másrészt pedig feltárul előttünk az „egyház mint Isten népe” ekkleziológiának, valamint a „nép teológiájának” gyökere.

Ha a nép alatt azt értjük, hogy olyan közösség, amelynek tagjai egy bizonyos területen együtt élnek olyan – kulturális, történelmi múltból fakadó, nyelvi vagy vallási – egység alapján, ami elválasztja és megkülönbözteti őket más népektől, akkor azt mondhatjuk, hogy a választott népet még családok és törzsek laza halmazaként is éppen az a közös Jahve-hit kötötte össze és formálta egységbe, ami forradalmi újdonsággal megkülönböztette őket más népektől és az ókori vallási és kulturális szokásoktól, gondoljunk csak a politeizmusra.

Éppen itt mutatkozik meg számunkra az, hogy miben áll a különbség az Isten népe és a társadalmi nép fogalma között: „... a te Istened szent népe vagy, téged választott ki az Úr, a te Istened a föld népei közül a maga népének” (MTörv 7,6). A kiválasztás, a szövetségkötés és a szabadítás okát nem egy politikai vagy hatalmi motívum határozza meg, hanem Isten jósága, és azért történt, „mert szeretett benneteket az Úr” (MTörv 7,8). A nép láthatóan Isten üdvözítő szeretetervének, a megváltás misztériumának része. Az Isten népét tehát az az Istenhez kapcsolódó szeretetkapcsolat határozza meg, amely a szabadításban jut kifejezésre, és amely szabadítás a bibliai terminusban a szinonimája az üdvösségnek,¹⁸⁴ és így végső soron Isten népének közössége az üdvösség relációjában értelmezendő. Különösen annak fényében, hogy a választott nép messianisztikus, hiszen belőle származik majd a megváltó.

Ezzel szemben a társadalmi értelemben vett népben ez az üdvözítő perspektíva nincsen meg; éppen ez hívja fel a figyelmünket arra is, hogy jóllehet „minden politika, de a politika nem minden”, vagyis az embert nem a politika váltja meg: „Az embert csak a szeretet váltja meg.”¹⁸⁵

Ahogy az isteni kinyilatkoztatás és a hit is lassan és türelmesen bontakozik ki a történelemben, egy folyamat útján, amely Krisztusban teljedik be, ugyanúgy

¹⁸⁴ Vö. GUTIÉRREZ, G., *Teología de la liberación*, Perspectivas Sígueme, Salamanca 1972, 14.

¹⁸⁵ XVI. BENEDEK, *Spe salvi*, 26. Ez a gondolat arra is reflektál, hogy el kell kerülni annak kísértését és veszélyét, hogy az Isten országára irányuló bibliai reményt fölcseréljük az ember országára.

megállapíthatjuk, hogy Izrael népének kiválasztása is ebben a „kánoni egzegézisben” értelmezendő, vagyis azon a szélesebb horizonton, amelyben Izrael kiválasztása voltaképp része annak az egésznek, amelyben Isten népe, akivel szövetséget köt Isten, a feltámadás fényében az egyházban, sőt az egyetemes emberiségben ölt testet.¹⁸⁶

Az Ószövetségben látjuk azt a dinamikát, ami a történelem viszontagságai között élő nép és a népének gondját viselő Isten között húzódik. A nép szenved, kiált és zúgolódik, Isten pedig állandóan a közelség, együttérzés és gyöngédség cselekvési módjáról tanúskodik. Ezek határozzák meg Istennek a néphez való odafordulását.

A „közelség Istene” tárul fel, Isten közelsége mutatkozik meg az alábbi egzisztenciális tapasztalatból születő vallomásokban: „Van-e még olyan nép a földön, mint Izrael népe, amelyhez lehajolt az Isten, hogy kiszabadítsa és a maga népévé tegye?” (1Krán 17,21). „Mert hát hol van olyan nagy nép, amelyhez istenei oly közel volnának, mint hozzánk az Úr, a mi Istenünk, amikor csak hozzá folyamodunk?” (MTörv 4,7). A kiválasztás, valamint az Isten népe és a társadalmi nép közötti különbség döntő mozzanata nem a föld vagy a szabadság, az Istenhez való közelség, amely „megszenteli” a népet.¹⁸⁷

Isten közelsége mellett az együttérzéséről tanúskodik az, hogy Mózes küldetését az előzi meg, hogy JHWH a deizmus tétlenül szemlélő, az emberiséget magára hagyó istene helyett olyan Istenként nyilatkoztatja ki magát, akinek szíve van, együttérzés, *compassio* hatja át, és aki gondot visel népe iránt: „Láttam Egyiptomban élő népem nyomorúságát és hallottam a munkafelügyelőkre vonatkozó panaszát; igen, ismerem szenvedését. Azért szálltam le, hogy kiszabadítsam az egyiptomiak hatalmából, és hogy kivezessek arról a földről egy szép, tágas országba, egy tejjel-mézzel folyó országba...” (Kiv 3,7–8). „Izrael fiainak a kiáltása felhatolt hozzám, és láttam a gyötrelmet is, amellyel az egyiptomiak kínozzák őket.” (Kiv 3,9).

Isten gyöngédsége tükröződik az Énekek éneke vőlegény és menyasszony szeretetkapcsolatának leírásában, vagy Ozeás prófétánál is – akinek kapcsolata és

¹⁸⁶ „Felfoghatjuk az »Isten népét« jóval tágabb értelemben is, vagyis mindenkit, aki az emberi nemből Istenért van. Így beszélhetünk akár [...] minden emberről kivétel nélkül, mint akiket valójában már megmentett az objektív értelemben vett megváltás.” CONGAR, Y., *Szeretem az egyházat*, Vigilia Kiadó, Budapest 1994, 37–38.

¹⁸⁷ Vö. STRUPPE, U., *Bevezetés az Ószövetségbe*, 153.

küldetése a házasságtörő asszony irányába szintén allegorikusan leképezi Isten és a nép közötti kapcsolati dinamikát –, akinél Isten így szólal meg: „Puha kötelékekkel vonzottam őket, a szeretet kötelékeivel. Olyan voltam hozzájuk, mint aki arcához emeli a csecsemőt; lehajoltam hozzá, enni adtam neki.” (Oz 11,4) Továbbá: „magamhoz édesgetem, kiviszem a pusztába, s a szívére beszélek.” (Oz 2,16) „»Nem népem«-nek meg így szólok: »Népem vagy!« Ő meg azt mondja majd: »Én Istenem!«” (Oz 2,25). Izajás próféta szintén hangsúlyosan kifejezi az isteni gyöngédség erejét: olyan Isten jelenik meg nála, aki megvigasztalja népét, és megkönyörül szegényein (vö. Iz 49,13), és aki népéhez való szeretetkapcsolatát így éli meg: „...megfeledezhet-e csecsemőjéről az asszony? És megtagadhatja-e szeretetét méhe szülöttétől? S még ha az megfeledeznék is: én akkor sem feledkezem meg rólad. Nézd, a tenyeremre rajzoltalak; falaid szemem előtt vannak szüntelen.” (Iz 49,15–16).

Megdöbbentőek azok a sorok is, amelyek leírják azt a történelmi találkozást, amely Isten népe és Isten igéje között jött létre az újjáépítés történetében (vö. Neh 8,1–4), amikor Ezrdrás pap felolvasott Mózes törvénykönyvéből a nép előtt: és „amikor a törvény szavait meghallotta, az egész nép sírt.” (1Neh 8,9).

Isten népéhez való közelségére az alábbi szentírási részből kiindulva is érdemes reflektálnunk, amely egyúttal már átvezet bennünket az újszövetségi horizontra. A pusztában vándorló nép zúgolódni kezd Mózes ellen, mert kimerült és szomjas volt. Ebben a szentírási jelenetben azt láthatjuk, hogy Isten közelsége nem elvont, elméleti kérdés volt a nép számára, hanem tapasztalati valóság, amely szorosan hozzátartozott emlékezetükhöz és hitélményükhöz. A nép zúgolódása kapcsán kitűnik: a népet erőteljesen foglalkoztatta Isten közelségének, jelenlétének a kérdése, „[e]zt kérdezték ugyanis: »Köztünk van-e az Úr vagy nincs?«” (Kiv 17,7). Ez valójában a hit legfontosabb kérdése, hiszen maga Isten úgy nyilatkoztatja ki a nevét, mint „velünk lévő” Isten.¹⁸⁸ Ugyanakkor egy másik kérdés is elhangzik, mégpedig Mózes, a nép vezetőjének a részéről, ami disszertációnk vonatkozásában kardinális kérdésnek számít, hiszen itt megjelenik a „társadalmi pásztor”, a politikus refrénként visszatérő dilemmája, hivatásának kulcskérdése: „Mit tegyek ezzel a néppel?” (Kiv 17,4). Ez a

¹⁸⁸ A bibliai és ókori felfogásban a név a személy lényegét és küldetését is jelöli. Ennélfogva Isten lényege az, hogy népével van, vagyis a közelség Isten természete szerinti stílusa.

kontextus a kiindulópontunk, és ennek nyomán azt láthatjuk, hogy Mózes azután üt Isten utasítására a sziklára, vizet fakasztva, hogy a nép szomjazik. Komoly jelentősége van ennek a megállapításnak, ennek a szónak. Ugyanis ez hangzik el és jut kifejezésre az evangéliumban Jézusnál is, amikor találkozik a samariai asszonnyal és inni kér tőle (vö. Jn 4,7), valamint a keresztfára szegezve is halála előtt (Jn 19,28). Isten és az ember szomjazik. Isten is „szomjazik” az ember iránt, ez jut kifejezésre a teremtés misztériumában¹⁸⁹ is és a jelen disszertáció politikai szeretet dinamikájáról szóló részben, és az ember is szomjazik Isten közelsége iránt. Másrészt Isten folyamatosan figyel az emberi lét szükségleteire, és nem szorítja azokat elvont és mellékes szegmensbe, hanem számon tartja az ember szükségleteit és szenvedéseit. Az evangéliumban tanúi lehetünk annak is, hogy a szomjúsághoz hasonlóan az éhség is gyötri a népet, amire Jézus arra hívja az apostolokat, hogy „Ti adjatok nekik enni!” (Mt 14,16), és hogy a mász nép is „szomjazik”, mert elfogyott a boruk (Jn 2,3). Így jutunk el ahhoz, hogy az ószövetségi nép az Újszövetségbe torkolljon és Mózes törvénye evangéliummá, örömhírré változzon, azzal, hogy „a zsidók rituális tisztálkodásához” (Jn 2,6) használt kőkorsókban lévő vizet Jézus borrá változtatja. És így jutunk el ahhoz a felszólításhoz is, amely disszertációnk bevezető részében is elhangzik: új bort, új tömlőkbe! (vö. Mk 2,22), és ez vezet át a nép fogalmának újszövetségi megközelítéséhez.

1.4. „... valamikor nem voltatok nép, (...) most pedig irgalomra találtatok” (1Pét 2,10) – Isten szent népe az Újszövetségben

Kifejező a jelen alfejezetcímet ihlető, Péter apostol leveléből vett idézet, ugyanis a fenti gondolatmenetet folytatva azt mutatja, hogy az Isten népének lenni az Istenhez való közelségben mutatkozik meg.

Ugyanez a közelség a vezérmotívuma Jézus küldetésének és voltaképpen az egész evangélium örömhíre ebben áll. Jézus megtestesülésével a legelemibb módon tette valóságossá és világossá a „közelség Istene” tapasztalatát, és nemcsak a világ

¹⁸⁹ Vö. GS 12. „... hogy megismerje és szeresse Teremtőjét”. A teremtés célja nem önmagáért van, hanem hogy Isten megossza szeretetét az emberrel. Vö. Szentviktori Richárd pneumatológiai koncepciója. SZENTVIKTORI RICHÁRD, *De Trinitate*, angol fordítása: RICHARD OF SAINT VICTOR, *On the Trinity: English Translation and Commentary*, Cascade Books, 2011.

bűneit vette magára, hanem a néphez tartozást kifejezve azonosult a néppel is. Ennek nyomán azt mondhatjuk, hogy a néphez tartozás nemcsak egy kulturális beágyazódást, a nemzeti, történelmi örökség elsajátítását, a hagyományok őrzését és szeretetét foglalja magában, hanem azt az azonosulást is, amelyet a teológia a megtestesüléssel, a hústestté válással¹⁹⁰ (vö. Jn 1,14) fejez ki: vagyis a népet alkotó emberek iránti felelősség, elköteleződés, szeretet és *compassio* is meghatározó részei a néphez tartozás fogalmának. Voltaképpen ezek együttes megélése jut kifejezésre a hazaszeretet magatartásában.

Emlékeztetnünk kell, hogy Jézus nemcsak pásztor, de bárány is, azaz olyan vezető, aki teljesen azonosul a néppel. Ha a nép test, mint ahogyan ennek képét az egyház vonatkozásában Pál apostol hozza (vö. 1Kor 12,17–31), úgy Jézus ennek a testnek is a részévé válik, és benne „tökéletesen azonosul tanítványaival”¹⁹¹. Szent Ciprián (210k.–258) is azt mondja, hogy „az Egyház a Pappal egyesült nép és Pásztorához ragaszkodó nyáj”¹⁹² Jézus horizontjában a nép áll, amelyről az evangélium gyakran megjegyzi, hogy Jézus köré gyűlt (vö. Mk 5,21; Lk 11,29; Jn 8,2;). Rendszeresen visszatérő motívum, ahogyan Jézus a nép oldalán áll, és nem a nép egyszerű tagjait, hanem a vallási előjárókat, az „intellektuális elitet” ostromozza szavaival, amely távol tartotta magát a néptől.

Az az új pneumatológiai távlat, aminek középpontjában a $\rho\alpha\mu$ (*ráham*) áll, és aminek jelentését a politikai szeretet fogalmának a tisztázása kapcsán kifejtettük, a nép és Jézus relációjában is érvényes és újra elénk kerül:

„Amikor látta a tömeget, megesett rajta a szíve, mert olyan volt, mint pásztor nélkül a juhok: elcsigázott és kimerült.”¹⁹³ (Mt 9,36). A görög szöveg a $\sigma\pi\lambda\alpha\gamma\chi\iota\zeta\omicron\mu\alpha\iota$ szót használja annak kifejezésére, hogy Jézus szíve „megesett” a nép láttán, amely szó tartalmilag a megrendülés, a zsigeri megindulás, a *compassio* jelenlétének erőteljes megragadása. Jézus szereti a népét, együttérez vele, nem magával foglalkozik, hanem

¹⁹⁰ Vö. ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο (Jn 1,14).

¹⁹¹ SIMON, T. L., *Rejtek és ragyogás. A tanítvány életének erőtere a Máté-evangéliumban*, in *Pannonhalmi szemle*, 2013. XXI/4., 6–19., 10. Továbbá vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974.

¹⁹² SZENT CIPRIÁN, *66. levél*, 8: Hartel III B, 733.

¹⁹³ Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους ἐσπλαγχνίσθη περὶ αὐτῶν, ὅτι ἦσαν ἐσकुλμένοι καὶ ἐρριμμένοι ὡσεὶ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα.

a nép „elcsigázottságával” és „kimerültségével”, a nép érdeke megelőzi önmagát, pedig az evangélium leírja e sorok előtt, hogy „Jézus bejárt minden várost és falut, tanított a zsinagógákban, hirdette országa örömhírét, és gyógyított minden betegséget, minden gyengeséget” (Mt 9,35), vagyis lett volna oka a kimerültségre, fáradtságra és arra, hogy visszavonuljon és önmaga kipihenésével foglalkozzon.

Annak lehetünk tanúi tehát, hogy „maga Jézus a modell ahhoz az evangelizációs döntéshez, amely bevezet minket a nép szívébe.”¹⁹⁴

Ha megfigyeljük, Jézus küldetésének középpontjában az áll és igehirdetését is azzal kezdte, hogy „közel van az Isten országa” (Mk 1,15), és ezzel folytatja és beteljesíti az ószövetségi tapasztalatot. Ez a keresztény örömhír, az evangélium lényege és tartalma.¹⁹⁵ Isten közeli, ő a közelség Istene. A néphez közel van, nem távoli, elérhetetlen méltóság, hanem olyan, akivel kapcsolatba léphet az ember, akinek megindulással, együttérzéssel teli szíve van, aki sír az emberi szenvedés drámája láttán (vö. Jn 11,35). És ha Jézus a „modell”, akkor ez arra hív meg, hogy az ő mintájára teljességgel bekapcsolódjunk a társadalomba, mi is megosszuk az életet mindenkivel, ne zárkózzunk be önmagunkba, hanem „lépjünk ki” és találkozzunk az élet periferiáján élő embertársainkkal, és ne féljünk a velük való találkozástól és érintkezéstől.

Pál apostol a Római levélben világossá teszi, hogy az Isten népéhez nem a testi származás szerinti utódok tartoznak, hanem az ígéret gyermekeit nevezik utódnak (vö. Róm 9,8), ezáltal kitágítva az Isten népe horizontját.

A népek apostolának legplasztikusabb és kifejezőbb képe az egyházra a már említett test-hasonlat (vö. 1Kor 12,17–31), amelynek ószövetségi előképeként fontos behoznunk Ezekiel csontmezőről szóló látomását (vö. Ez 37, 1–14), amelyben – miután a kiszáradt csontokra lehívta a Szentlelket, a csontok elkezdenek közelíteni egymáshoz, kinőnek rajtuk először az inak, majd a hús, és összeáll egy test, tele élettel. Pál nem véletlenül a test-hasonlattal illusztrálja az egyházat. Ennek fényében az egyház egy élő test, amely fejlődik és növekszik, a tagok közt jelen van a felelősség az egész test egészséges működése érdekében. Noha a test tagjai sokan vannak és különbözőek, mert más-más funkciót látnak el, nincsenek ellentmondásban egymással

¹⁹⁴ EG 269.

¹⁹⁵ Az Isten országának teológiai jelentését és bibliai fogalmának részletes bemutatását lásd fentebb.

és az egésszel, hanem harmóniában állnak, kiegészítve egymást. Ez a test-hasonlat egyszerre mutatkozik az egyháznak, Isten népének képeként és egyszerre a társadalmi nép leképezésére.

Ha az ószövetségi viszonylatban azt láttuk, hogy az „Isten népe”-identitás legmeghatározóbb része a szabadulás és az Istenhez való közelség, akkor az Újszövetségben Péter első levele adja meg az Isten népéhez tartozás új távlatát, ami az irgalom megtapasztalásában áll.

„Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul kiválasztott nép vagytok, hogy annak dicsőségét hirdessétek, aki a sötétségből meghívott benneteket csodálatos világosságára. Ti valamikor nem voltatok nép, most pedig Isten népe vagytok; régen nem nyertetek kegyelmet, most pedig irgalomra találtatok.” (1Pét 2,9–10).

Ennek alapján az „irgalomra találás” által válik Isten népévé az egyház, ez pedig fontos ekkleziológiai hangsúlyt tár elénk, ami Ferenc pápa egyházképében és gondolkodásában is központi szerepet játszik, már a püspöki jelmondata is ebből a perspektívába illeszthető be: *Miserando atque eligendo*.

1.5. Analógia és különbözőség az Isten népe és a társadalmi nép között

A kinyilatkoztatás arról tanúskodik, hogy Isten népe nem elvont valóság, amely a társadalomtól függetlenül a világi nép felett vagy mellett létezik, hanem a történelemben és a népek kultúrájában ölt testet, egymást kölcsönösen gazdagítva, az egyetemes emberiség békéjét és javát szolgálva. Éppen ez a kapcsolati dinamika határozza meg Isten népe és a társadalmi nép viszonyát. Ahogyan Carlos María Galli (1957–) is rámutat tanulmányában, hivatkozva Fernando Boasso (1921–2015) jezsuita atyára: „Az evangelizáció határozza meg az egyházi küldetés történelmi gyakorlatát, melynek során az evangéliumot a népek történelmében testesítik meg.”¹⁹⁶

¹⁹⁶ GALLI, C. M., *Az „Isten népe” fogalom visszatérése. Argentín egyháztan és az egyház megújítása*, in *Sapientiana* 9 (2016/1), 62.

Tézisünk szerint az eltérések és az elhatárolás mellett analógia, párhuzam és fontos kapcsolódás fedezhető fel Isten népe és a világi, társadalmi nép között, amely meghatározhatja a társadalmi értelemben vett néphez való hozzáállást és a politikai szeretet természetét is.¹⁹⁷

Ahogy azt fentebb kimutattuk, hangsúlyos különbség és elhatároló vonásként jelentkezik a messianisztikus jelleg és az üdvösségközvetítő szerep, amely nyomán Isten számára a népe nem pusztán szövetséges, hanem „különleges kincs”, amely vonásnak a hiánya megkülönbözteti szerepében és értelmében is a társadalmi nép fogalmát. De amennyire különbségként tekintünk erre, úgy forrásként és mintaként is szolgálhat a politikai praxis tekintetében.

Ennek jegyében analógiaként jelentkezik az a szeretetmotívum, ami meghatározza Isten és a nép között kapcsolatot, és amely a társadalmi nép vezetői, a „társadalmi pásztorok” számára fontos eligazítást nyújt a politikai gyakorlatra és a politikai szeretet megélésére nézve.

A testté válás pedig kifejezi annak szükségét, hogy a politikai cselekvés a valóságban gyökerezzen, ne pusztán az ideák világában, és felhívja a figyelmet arra, hogy ahogyan a test kiszolgáltatott a környezetnek, a szenvedésnek és a betegségnek, úgy a társadalom is magán tudja hordozni ezek hatásait és az így szerzett sebeket, amelyekhez az „irgalmasság kenetével” kell közelíteni.

2. Az „Isten népe” fogalom visszatérése a teológiában mint lehetséges forrása a politikai szeretetnek

Az Isten népe fogalom szentírási alapjainak bemutatása, valamint az Isten népe és a világi értelemben vett nép fogalma közti analógia és különbség felvázolása után térünk rá arra a teológiai háttérre, amely Ferenc pápa egyházképének gyökereit adja, valamint amely tézisünk szerint a politikai szeretet egy lehetséges teológiai forrása és megalapozása lehet.

¹⁹⁷ Ugyanerre kíván rámutatni Carlos María Galli is: uo. 61–77.

A 20. századi történelmi és teológiai körülményeket vizsgálva a fentiekben felvázolt Isten népe fogalom visszatérésének lehetünk tanúi, amelynek hatása és jelentősége az egyház önmagáról kialakított képében is szerepet játszott a Zsinat folyamán. Majd ugyanezt a „visszatérést”, vagyis az Isten népe fogalom hangsúlyos megjelenését észlelhetjük Ferenc pápa ekkleziológiájában.

2.1. Előzmények, történelmi és politikai kontextus¹⁹⁸

Az Isten népe fogalom visszatérésének meghatározó állomásaiként és előzményeként három tényezőt említünk, amelyek jelentősen hozzájárultak annak kibontakozásához és fejlődéséhez.

Mindenekelőtt a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) szerepéről kell szót ejtenünk, majd az 1960-as évek végének latin-amerikai egyházi kontextusáról, amelyben megszületett az úgynevezett felszabadítási teológia, valamint harmadik tényezőként a zsinati tanítás argentin percepciójáról, amely egyben a felszabadítási teológia meghaladásaként és továbbgondolásaként a „nép teológiájában” ölt testet.

Mindhárom tényező és teológiai hullám beleesik a hidegháború politikai és történelmi kontextusába, amely hatással volt arra nézve is, hogy milyen választ ad az egyház a kibontakozó teológiai irányzatokra, nevezetesen a felszabadítási teológiára.¹⁹⁹

Annak lehetünk tanúi, hogy az a két pólus, amely a hidegháború nyomán kialakuló világrendben létrejött (USA és Szovjetunió; a nyugati és a keleti blokk),²⁰⁰ Latin-Amerikát arra ösztönözte, hogy alternatívát keressen a két pólus által képviselt modellek gazdasági, politikai, igazgatási, jogi és egyéb sajátosságaihoz képest. Erre a

¹⁹⁸ Latin-Amerika történetét, valamint a vonatkozó argentin események bemutatását illetően lásd: ANDERLE, Á., *Latin-Amerika története*, Budapest, Pannonica Könyvkiadó, 1998.

¹⁹⁹ Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a felszabadítási teológia problematikája nemcsak vallási, de politikai vonatkozású is volt, az amerikai republikánusok kitűzött politikai célja volt ugyanis az irányzat felszámolása Latin-Amerikában a jelentkező marxista és osztályharcos jellegű fennhangjai és a szélsőséges, militarista megnyilvánulásai miatt. A kelet-európai országok munkásfelkelései – különösen Lengyelországban – nyomán a lengyel Szolidaritás-mozgalmat támogató Ronald Reagan elnök (1981–1989) és a felszabadítási teológia irányában bizalmatlan és kritikát megfogalmazó Szentszék között így szövetség jött létre a kommunista-ellenes ideológiai egység jegyében.

²⁰⁰ Vö. HORVÁTH, J. – PARAGI, B. – CSICSMANN, L., *Nemzetközi kapcsolatok története 1941–1991*, Antall József Tudásközpont, Budapest 2014.

kihívásra válaszul született meg a „populizmus”²⁰¹, amely erős szociális védőháló kialakítására törekedett a lakosság számára, etatista gazdasági és pénzügypolitikát folytatva, a két világpólus irányában politikai és katonai elkötelezettségtől mentesen. Ennek nyomán a jelentkező gazdasági válságok időszakában a populista társadalompolitika meghaladta az országok gazdasági teljesítőképességét, amelynek okaként a külső fenyegetettséget jelölte meg: a külső körülmények és a gazdasági intézkedések a populizmus túlélésének eszköze lett.²⁰²

Argentínában Juan Domingo Perón (1895–1974) első hatalomra kerülésével (1946) vált a populizmus az ország politikai-ideológiai alaptételévé, amely az argentin politikát hosszú ideig meghatározta. Perón a klasszikus ideológiáktól távolságot tartó módon politizált, a populista társadalompolitikai és nacionalista gazdaságpolitikai intézkedéseivel a társadalom jelentős rétegeinek kedvezve, a mélyszegénységben élők és a kevésbé tehetők szociális helyzetét és lehetőségeit javítva. Perón a nép korporatív felfogásának eszméjét képviselte, de nem elsőként dolgozta ki ezt a koncepciót, és fontos annak megjegyzése is, hogy leegyszerűsítés lenne, ha az argentin nép teológiáját a peronizmussal kötnénk össze.²⁰³ Perónt később második alkalommal is Argentína elnökévé választották, amely során a gazdasági és politikai hanyatlás nyomán elnöki mandátumát nem töltötte ki (1953–1955), majd száműzetése után, 1973-ban ismét visszatért a hatalomba egészen egy évvel később bekövetkezett haláláig. Ebben az időszakban választották Jorge Mario Bergogliót 1973. július 31-én a jezsuita rend tartományfőnökévé, amely szolgálatot hat éven keresztül látta el.

Ez az időszak egybeesik a jobboldali katonai junta működésével (1976–1983), amely Jorge Rafael Videla 1976. március 24-i puccsával vette kezdetét. A Videla-féle

²⁰¹ A populizmus fogalma kapcsán érdemes rámutatnunk arra a jelentésbeli eltérésre, amely az európai „demagógia” fogalmához képest mutatkozik. Pápasága elején Ferenc pápa számára sem volt világos, hogy a populizmus az európai kontextusban a „demagógia” jelzővel azonos tartalmilag, ezért elismerően nyilatkozott a jelenségről, de később, tekintettel erre a használatbeli különbségre, már ő maga is ennek fényében használja. A populizmus elnevezés egyfajta „mankó”, amely közös kategória alá sorolja a nem liberális-demokratikus, de nem is szocialista, ám nyíltan fasiztának sem minősülő törekvéseket. Vö. BOECKH, A., *Populizmus Latin-Amerikában: Gazdasági válságok, új fejlesztési koalíciók*, in *Politikatudományi szemle*, 3. évf. 3. szám (1994), 69–90. Továbbá lásd: ANDERLE, Á., *El populismo*, in SALMORAL, M. L. (szerk.), *Historia de Iberoamérica*, 3. kötet, Madrid, Cátedra 1988, 559–609.

²⁰² BÁCS, Z. Gy.–HEGEDŰS, B. és mások, *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok*, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019, 13.

²⁰³ Vö. KASPER, W., *Ferenc pápa – A gyengédség és a szeretet forradalma*, Vigilia, Budapest 2015, 27–29.

katonai diktatúra során felfüggesztették a politikai pártok működését, feloszlatták a parlamentet, korlátozták a sajtószabadságot, és ellenőrzés alá vonták a szakszervezeteket. A Videlához köthető „piszkos háború” során 30 ezer ember „tűnt el” és másfél millióan vándoroltak ki. Jellegzetes eseménye a diktatúrának, amikor a sok eltűnt személy édesanyja közül többen megjelentek 1977. április 30-án Buenos Aires központi terén, ahol fehér kendőikben némán tiltakoztak gyermekeik elrablása ellen, és azért, mert semmilyen információt nem adtak róluk. Ebből a tiltakozásból nőtt ki magát a Plaza de Mayo Anyái elnevezésű mozgalom. Megjegyezzük azt a kritikát, amellyel az argentin katolikus egyház vezetőit illették a diktatúra működtetőivel való kollaborálás, valamint a kegyetlenkedések feletti vélelmezett szemhunyas miatt. Ezzel összefüggésben Bergogliot is érték olyan vádak, amelyek szerint szerepet játszott két, Argentínában tevékenykedő jezsuita, a magyar származású Jálics Ferenc, valamint Orlando Yorio letartóztatásában. Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy mind Ferenc pápa, mind pedig Jálics Ferenc cáfolta ezeket az állításokat.

2.2. II. Vatikáni Zsinat: az Isten népe a világ népeiben

Az Isten népe fogalom visszatérésének első állomásaként és előzményeként a II. Vatikáni Zsinat (1972–1975) egyházképre és egyházi küldetésre vonatkozó tanításával kell foglalkoznunk.

Az Isten népe és a világi, társadalmi értelemben vett nép fogalmának fentebb kifejtett analógia és különbözőség témájának továbbgondolásaként annak lehetünk tanúi, hogy a II. Vatikáni Zsinat a *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciójában bizonyos értelemben szintézist hoz létre a két kategória között, egyetemes távlatot nyitva Isten népe fogalmának.²⁰⁴

²⁰⁴ Vö. CONGAR, Y., *Szeretem az egyházat*, 37–38. Továbbá 47.: „a zsinat állítja, hogy létezik kapcsolat a kettő között. Természetesen nem úgy, hogy Isten népének egysége egyúttal az emberi nem egysége lenne [...], hanem abban az értelemben, hogy Isten népének egysége jelentősen hozzájárulhat a béke és egység emberi szándékainak megvalósításához.”

Az Isten népe fogalom visszatérését eredményezi a Zsinat, amikor „Isten szent népeként” illeti az egyházat²⁰⁵; az is kifejező, hogy az egész keresztény közösséget felölelő „Isten népe” cím 184-szer fordul elő a zsinati dokumentumokban.

A zsinati atyák továbbá így fogalmazzak: „Isten új népébe minden ember meghívást kap. Következésképp ezt a népet, noha mindig egy és egyetlen, ki kell terjeszteni az egész világra és minden történeti korszakra, hogy megvalósuljon Isten terve, aki kezdetben egy emberi természetet alkotott és elhatározta, hogy szétszóródott gyermekeit egybegyűjti (vö. *Jn 11,52*). Így tehát a Föld összes nemzetében jelen van Isten egyetlen népe”²⁰⁶.

A Zsinat voltaképp a népek történelmi útjára vezeti rá az egyházat, kifejezve, hogy az egyház nem a társadalom és a történelem felett él, hanem kovászként fejt ki bennük üdvösségközvetítő küldetését. Pontosan ez az üdvösségközvetítő szerep adja az egyház azon „messiási” jellegét,²⁰⁷ amelyet a Zsinat is nevesít,²⁰⁸ és amely kapcsán fentebb exkurzus keretében már kifejtettük a messianizmus gyökereit és jelentőségét. A testté válás, a megtestesülés vonatkozásában a zsinati tanítás Krisztus misztikus testeként definiálja magát Szent Pál apostol nyomán, amikor azt tanítja, hogy „az összes nemzetből meghívott testvéreit Lelke közlésével titokzatosan a testévé tette.”²⁰⁹ Az Egyház missziós tevékenységéről szóló *Ad gentes* kezdetű dekrétuma pedig világossá teszi, hogy az egyház útja Krisztushoz hűen a szegények felé visz.²¹⁰

A nép és az egyház azonosulása és összekapcsolódása a liturgikus reform újításában is kifejezésre jut, amelyekkel a Zsinat újra megnyitotta az utat a liturgikus cselekvésben a hívő nép tevékeny részvételére.²¹¹

Mint látni fogjuk alább, amíg a Zsinat utáni teológia a politikai konnotációból adódó félreértésektől való félelem miatt inkább kerüli az „Isten népe” kifejezést, szembeállítva a *communio* és a *sacramentum* terminusaival, addig Latin-Amerika nem

²⁰⁵ Vö. LG 12.

²⁰⁶ LG 13.

²⁰⁷ Vö. CONGAR, Y., *Szeretem az egyházat*, 56–58.

²⁰⁸ LG 9.

²⁰⁹ LG 7.

²¹⁰ Vö. AG 5.

²¹¹ Vö. A II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról, 1963. december 4.

foglalkozik ezzel a félreértéssel, és teológiai és pasztorális értelemben felértékelik az Isten népe fogalmát, Ferenc pápa által pedig újra méltó helyet adva neki a teológiai gondolkodásban.

2.3. Gustavo Gutiérrez (1928–)  s a felszabadítási teol gia²¹²

A latin-amerikai közeg teológiai vizsgálata során elengedhetetlen az úgynevezett felszabadítási teológiára reflektálás, amelynek atyja a perui Gustavo Gutiérrez (1928 –), teológus, pap.

Ezen teológiai irányzat megértéséhez a történelmi és politikai kontextusba helyezkedve azt látjuk, hogy miközben az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) ebben az időszakban (1960–1970) hirdette meg a „fejlődés évtizedét” (Decade of Development), John Kennedy, az USA elnöke pedig bevezette a Szövetség a Fejlődésért (Alliance for Progress) programot (1961) az USA  s Latin-Amerika gazdasági együttműködését kezdeményezve, a jólét növekedése helyett a gazdasági is társadalmi olló nőtt: a gazdagok és a szegények közötti szakadék elmélyült, a nyomornegyedek szaporodtak.²¹³

A felszabadítási teológia éppen ebben a politikai, gazdasági, kulturális kontextusban született meg, mint lelkipásztori válasz az igazságtalan társadalmi helyzetre, vigasztalást és bátorítást adva a vidék, a *campesinos*²¹⁴ világában élőknek, akik tulajdonképpen bázisát is jelentettek. Ugyanakkor érdemes megjegyezni azt is, hogy a dél-amerikai teológia mai helyzetének körvonalai, alapproblémái sokkal

²¹² A felszabadítási teológia témájában részletesen lásd: GUTIÉRREZ, G., *A Theology of Liberation, (15th Anniversary Edition)* Orbis Books, Maryknoll, New York 1995.; GUTIÉRREZ, G., *La fuerza historica de los pobres (Selección de trabajos)*, Centro de Estudios y Publicaciones, Lima 1979. (Olasz fordítás: *La forza storica dei poveri*, Queriniana, Brescia 1981.); SEGUNDO, J. L., *Liberación de la teología*, Lohlé, Buenos Aires 1975.

PATSCH, F., *Teológia  letk zselben, A felszabadításteológiák eredete*, in *Teológia* XLVIII.  vf. / 2014. 1-2.; PATSCH, F., „A szegények – a szegény J zus teste”, *A felszabadítás teológiája egyh zias olvasata*, in *Vigilia* (2013/9.), 657–664; PATSCH, F., *Teológia  letk zselben – A felszabadításteológiák eredete, ir nyzatai  s kil t sai*, in *Teológia* XLVIII.  vf. / (2014, 1-2.), 31–49.

Továbbá l sd: STAM, J. E.– GOIZUETA, R. S., *Liberation theology*, in Dyrness, W. A.– K rkk inen, V.-M., *Global Dictionary of Theology*, InterVarsity Press, Nottingham 2008, 486–492.

²¹³ V . PATSCH, F., „A szegények – a szegény Jézus teste”, *A felszabadítás teológiája egyházias olvasata*, in *Vigilia* (2013/9.), 657–664.

²¹⁴ F ldm vel k.

korábbi időben gyökereznek, és már a XVI. században jelen vannak, és onnan eredeznek.²¹⁵

A felszabadítási teológia mozgalmának atyja, Gustavo Gutierrez hangsúlyozza, hogy Isten „szegények melletti elsődleges döntését”, amely megmutatkozik a Szentírásban, és amelynek végső oka maga Isten.²¹⁶

Felmerül a kérdés, hogy miként lehet Istenről jóságos és irgalmas Atyaként beszélni azoknak, akik szenvednek a szegénységtől és elnyomástól? „Hogyan mondhatjuk el a szegényeknek, akik szenvednek, hogy Isten leányai és fiai? Mely szavakat használjuk, hogy az élet Istenét hirdessük olyan férfiaknak és nőknek, akik igazságtalanul halnak meg?”²¹⁷ Ebből a kérdésfelvetésre adott válaszból született meg a felszabadítás teológia, amely Gutiérrez „A felszabadítás teológiája” című, 1972-ben megjelent, azóta többször átdolgozott könyvében látott napvilágot.

Gutiérrez szerint VI. Pál *Populorum progressio* (A népek fejlődése - 1967) kezdetű enciklikájában használt „fejlődés” terminus nem fejezi kellően azokat a törekvéseket, amelyeket megjelöl könyvében: az „alulfejlett és elnyomott országokban” a felszabadítás folyamatára van szükség, vagyis „harcra egy igazságosabb és testvériesebb társadalom felépítéséért”, valamint teológiai reflexióra.²¹⁸ Gutiérrez a „fejlődés” fogalom helyett a „felszabadítás” terminusát preferálja, és rámutat arra, hogy mivel a „felszabadítás” az „üdvözülés”, „megváltás” szinonimája a Bibliában, ezért „a felszabadítás teljes folyamatát úgy lehet tekinteni, mint egyetlen üdvözítő folyamatot.”²¹⁹ Gutiérrez három dimenzióját különbözteti meg a szabadulásnak, amely kapcsán megjegyzi: „Egyik sincs meg a másik nélkül, mégis különböznek: valamennyien részei ugyanannak a mindent felölelő

²¹⁵ Vö. SÁGHY, Á. *Bevezetés a város teológiájához*, *Studia Theologica Budapestinensia* sorozat, SZIT, Budapest 2023, 20–23.

²¹⁶ GUTIÉRREZ, G., *Liberation Theologies/Latin American*, in *Dictionary of Third World Theologies*, Orbis Books, Maryknoll, New York, 194.

²¹⁷ Idézi Patsch Ferenc, *Teológia életközében, A felszabadításteológiák eredete*, in *Teológia XLVIII. évf. / 2014. 1-2., 32.*: GUTIÉRREZ, G., *Liberation Theologies/Latin American*, in *Dictionary of Third World Theologies*, Orbis Books, Maryknoll, New York, 131–133.

²¹⁸ Vö. VI. PÁL, *Populorum progressio* kezdetű enciklika (1967. március 26.), AAS 59 (1967). Vö. PUIG I TÁRRECH, A., *Az egyház és a szegények*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk: Riccardi, A.), 219–242., 227.

²¹⁹ GUTIÉRREZ, G., *Teologia de la liberación*, *Perspectivas Sígueme*, Salamanca 1972, 14.

üdvösségfolyamatnak”²²⁰. Ennek alapján beszélhetünk arról a szabadulásról, amely az elnyomásból, a peremre szorultságból, a szociális helyzetből való szabadulást jelent; megkülönböztethetjük a belső szolgaság minden történelmi formájától való szabadulást; valamint a bűn összefüggésében való szabadulást, amely a kiengesztelődésben jut kifejezésre.

A felszabadítási teológia pontosabb megítéléséhez és értelmezéséhez feltétlenül hozzátartozik, hogy nem egy egységes teológiai irányzatról van szó. Juan Carlos Scannone (1931–2019) legalább négy irányzatot mutat ki, ezt a felosztást szem előtt tartva az alábbiak szerint tematizálhatjuk: megkülönböztethetjük az irányzatok között az egyház lelkipásztori gyakorlatát kiemelő csoportot, a forradalmi csoportot, amely az erőszakos gerillaakcióktól és a politikai szerepvállalástól sem határolódott el, a szegények és elnyomottak történelmi, valamint a latin-amerikai népi gyakorlatot kiemelő és leíró irányzatokat. Ez utóbbiból születik az argentin „nép teológiája”, amelynek nagy teoretikusa Lucio Gera, és amely Ferenc pápa teológiai gondolkodásában és egyháztanában a legmeghatározóbb hatású „iskola”.

A felszabadítási teológia értékelésekor mindenképp fontos rávilágítani arra a hatalmas értékére, amely Isten szegények melletti elsődleges döntésének teológiai üzenetének hangsúlyozásában és újra középpontba állításában, valamint a szegények szolgálatában álló társadalmi elköteleződésben található. Idézhetjük Methol Ferré (1929–2009) uruguayi teológus, filozófus elismerését is – aki nagy hatást gyakorolt Ferenc pápára is –, így nyilatkozva a felszabadítási teológiáról: „Osztom a felszabadítási teológia mély intencionalitását, még ha álláspontjaim eltérnek is. Ez a teológia felbecsülhetetlen értékű szolgálatot tett a politika újragondolásában a közjó szempontjából, és szoros kapcsolatban áll a szegények és az igazságszolgáltatás preferenciájával.”²²¹

A felszabadítás teológia emlékezetünkbe idézi Jézus szavait: amikor „Jézus azt mondja, hogy »szegények mindenkor lesznek veletek«, akkor azt mondja: »Én mindig veletek leszek a szegényekben. Ott leszek jelen.« Ez pedig nem azt jelenti, hogy

²²⁰ Vö. GUTIÉRREZ, G., *A Theology of Liberation*, 176.

²²¹ Methol Ferré szavait idézi: <https://www.avvenire.it/agora/pagine/filosofo> (a kutatás ideje: 2023. április 2.).

kommunista valaki, hanem ez az evangélium középpontja, ami alapján megítélnék majd bennünket.”²²²

Tény, hogy Gutiérrez többször is átgondolta és újrafogalmazta művét, felülbírálván egyes álláspontjait, „eltávolítva [...] azt az ideológiai terhet, amely a társadalom-tudományok kritikátlan befogadásából származott, eloldva a szegények témáját a „marxista ízű régi szocio-politikai kategóriáktól („elnyomott osztályok”, „uralom alatt lévő népek”),²²³ éppen a Tanítóhivatal instrukció nyomán.²²⁴ Method Ferré a felszabadítási teológiával szemben megfogalmazott alapvető kritikája is éppen a marxista logikától való alapvető függőségében állt.

Ugyanakkor arra a megállapításra juthatunk – amit voltaképp kifejez Gutiérrez felszabadítási teológiájának többszöri újragondolása és újrafogalmazása is –, hogy a felszabadítási teológia az idő előrehaladtával nem volt képes meghaladnia magát egy új történelmi kontextus keretei és az abból származó új kihívások között.²²⁵ Itt jelenik meg a felszabadítási teológia „argentín változata”, a nép teológiája, amely Lucio Gera vezetésével viszont már képes volt erre a feladatra, ugyanis nem a politikai kategóriákból indult ki, hanem a népből, új nyelvi és hermeneutikai kialakításra törekedve.

²²² Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2020. április 6-án.

²²³ PUIG I TÁRRECH, A., *Az egyház és a szegények*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk: Riccardi, A.), 219–242., 229.

²²⁴ A Hittani Kongregáció 1984-ben megjelent *Libertatis nuntius* kezdetű nyilatkozata elsősorban a felszabadítási teológia tévedéseit, hiányosságait emelte ki. Két évre rá, 1986-ban jelent meg a *Libertatis conscientia* című instrukció, amely jóval pozitívabb értékelést ad a felszabadítási teológiáról. Vö. DZ, 967–975.

²²⁵ Scannone rámutat arra, hogy a népről és az ennek megfelelő lekipásztori és társadalmi cselekvésről szóló a teológiai reflexió ma már nem lehet ugyanaz, mint a hatvanas-hetvenes években, hiszen figyelembe kell venni azt, ami időközben a társadalomban és a kultúrában megjelent, mind globálisan, mind latin-amerikai, mind pedig argentin lokális szinten. Vö. SCANNONE, J. C., *Quando il popolo diventa teologo*, EMI, Bologna 2016, 35.

2.4. Lucio Gera (1924–2012) és a nép teológiája²²⁶

Az Isten népe fogalom visszatérésében meghatározó szerepet játszik a felszabadítási teológia argentin változata, a II. Vatikáni Zsinat tanításának argentin percepciójaként értelmezhető „nép teológiája” irányzat, amelynek megismerése nélkülözhetetlen Ferenc pápa teológiai gondolkodásának megértéséhez. Voltaképp a nép teológiája Ferenc teológiai háttérét nyújtja. Elnevezését Juan Luis Segundo adja.²²⁷ Kiemelkedő teoretikusai közt említhetjük többek között Rafael Tellot, Alberto Methol Ferrét, Fernando Boassot, Justino O’Farrelt, Carlos María Gallit és Juan Carlos Scannonét. De mindenekelőtt Lucio Gera argentin teológust, akit Luisito Bianchi Gera könyvének előszavában úgy jellemez, mint velencei kivándorlók fiát, aki a legismertebb és legjelentősebb képviselője a nép teológiájának, vagy másképpen kifejezve: a népből való teológiának.²²⁸

Fontos eseményként említendő, hogy II. Vatikáni Zsinat által megjelenített új egyház- és társadalomképet követően, 1966-ban az argentin püspökök létrehozták azt a lelkipásztori bizottságot (*Comisión Episcopal de Pastoral*, COEPAL), amely a lelkipásztorkodás megújítása és az egyház szociális tanításának terjesztése iránt elkötelezett professzorokból állt. Ezt követően a Medellín Konferencia (1968) alapelveit saját országukra alkalmazva elfogadták a San Miguel-i nyilatkozatot (1969), amelyet követően kezdetét vette a felszabadítás teológiájának recepciója.²²⁹

A nép teológiája éppen azzal haladja meg és lépi túl Gutiérrez felszabadítási teológiáját, hogy a felszabadítási teológiától eltérően hiányzott belőle a társadalmi és politikai él; észreveszi a fennálló szociális ellentéteket, de nem az osztályharc elmélete

²²⁶ A nép teológiájának elemzéséhez és bemutatásához lásd az alábbi mértékadó műveket: GERA, L., *La religione del popolo – Chiesa, teologia e liberazione in America Latina*, EDB, Bologna 2015.

GERA, L., *Religiosità popolare, dipendenza, liberazione*, EDB, Bologna 1978.

BIANCHI, E. C., *Introduzione alla teologia del popolo. Profilo spirituale e teologico di Rafael Tello*, EMI, Bologna 2015.

SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, Queriniana, Brescia 2019.

SCANNONE, J. C., *Quando il popolo diventa teologo*, EMI, Bologna 2016.

²²⁷ Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 19.

²²⁸ BIANCHI, L., *Prefazione alle precedenti edizioni*, in GERA, L., *La religione del popolo – Chiesa, teologia e liberazione in America Latina*, 11.

²²⁹ GÁRDONYI, M., *Ferenc pápa és „a nép teológiája”*, in *Máltai Tanulmányok*, III. évfolyam, 3. szám, 2021/03., 305–315., 310.

vezérli, hanem a harmónia, a béke és a megbékélés eszméje.²³⁰ Olyan teológiai irányzatról van szó, melynek kialakulása azzal a céllal történt, hogy a II. Vatikáni Zsinat szellemiségét és tanítását az argentin viszonyokra alkalmazzák.

Walter Kasper rámutat²³¹ arra, hogy a népek ez az értelmezése a 19. század végén Argentínában elterjedt demokratikus romantika szellemének felel meg, amely felváltotta a korábbi európai felvilágosult kultúrpolitikát. Ennek kialakulására Karl Christiam Friedrich Krause (1781–1832) német bölcselethez filozófiája hatott, amelynek köszönhetően a romantika és a német idealizmus eszméje elterjedt többek közt Latin-Amerikában, amelyet krausismo-nak hívnak. Ez jut kifejeződésre abban az argentin nemzeti eposzban is, amire Ferenc pápa interjújában hivatkozik.²³² Ebben egy gauchoval találkozhatunk, aki hosszú útja során egy olyan bölcsességre talál, amely az igazságosság és a közösségi szellem világát hordozza magában, és amely az alacsonyabb származásúak számára is megadja a kibontakozás lehetőségét.

Az argentin egyház és teológia tulajdonképpen a II. Vatikáni Zsinat azon felhívásának tett eleget, amelyet a helyi egyházakhoz intézett: kutassák „a népek bölcsességét és bölcseletét fölhasználva, milyen utakon keresheti a hit a megértést”²³³. Ez megmutatkozik abban is, hogy a Pueblai dokumentum²³⁴ (1979) is nagy jelentőséget tulajdonít a kultúra témájának, amely kapcsán Fernando Boasso elmondta, hogy a *Gaudium et spes* 53. számából vette át.²³⁵

Az „argentin iskola” meghatározó része a szegények melletti elsődleges döntés, valamint a felszabadítás kérdése is, de mindezt úgy – ahogyan erre Scannone is rámutat –, hogy ahelyett, hogy a területről vagy társadalmi osztályból indulna ki, a kultúrát és a népi vallásosságot / népi jámborságot veszi alapul,²³⁶ és ebből a szempontból érti az embereket és közelíti meg a hitet. Éppen ezért van nagy

²³⁰ KASPER, W., *Ferenc pápa – A gyengédség és a szeretet forradalma*, 27.

²³¹ Vö. uo. 27–28.

²³² Vö. *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013., 41.

²³³ AG 22.

²³⁴ A LATIN-AMERIKAI PÜSPÖKÖK III. ÁLTALÁNOS KONFERENCIÁJA, *Pueblai dokumentum (Az evangelizáció Latin-Amerika jelenében és jövőjében)* (DP), Biblioteca Electrónica Cristiana, 1979.

²³⁵ Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 15.

²³⁶ Vö. GERA, L., *La religione del popolo – Chiesa, teologia e liberazione in America Latina*, 44–55.

jelentősége benne a népi vallásosságnak, amelyet összeköt a szegények melletti elsődleges döntéssel.

A nép teológiája tehát inkább jelent egyfajta egyháztant, mintsem teológiát: azt állítja alaptézisként, hogy „az egyház teljes egészében nép” és „a nép az egyház”.²³⁷ Úgy tekint a népre, mint kollektív teológiai, történelmi és szociális alanyra és mint hermeneutikai helyre.²³⁸ A pueblai nyilatkozat (1979) is kifejezi ezt, amikor azt mondja, hogy az evangélium megtestesülve népeinkben „történelmi-kulturális eredetiséget” adott magának,²³⁹ vagyis Latin-Amerikában a keresztyén hit új történelmi megtestesülésre talált, amelyet „népi katolicizmusnak” nevezhetünk.²⁴⁰

Scannone kimutatása alapján a nép teológiája az alábbi szintek szerint különböztethető meg, amelyek egymásba fonódnak: a történelmi-szociális valóságok, köztük a népi katolicizmus folyamatossága és újraértékelése; ezek társadalomtudományi értelmezése; a városi és falusi népi lelkipásztorkodás gyakorlati tapasztalatai, valamint annak átfogó teológiai reflexiója.²⁴¹

A nép teológiájának fontos alapgondolata – amit a felszabadítási teológia minden áramlata átvesz, és amely a pasztorális szinten túl társadalmi és politikai gyakorlatra nézve is jelentőséggel bír – a „láss, ítéld, cselekedj”²⁴² módszer

²³⁷ Említésre méltó az egyház „megtestesülése”, néppel való azonosulása, *compassiója* kapcsán, hogy Prohászka Ottokár korát meghaladó szellemiséggel már a 20. század elején megfogalmazta: „Az újkori Egyház nőjön bele a demokráciába. Forrjon össze, azonosítsa magát a néppel, fektesse bele erejét, szellemét, lelkét a nép érdekeibe. [...] Ezt kívánva mindenekelőtt az emberiség haladásának törvénye. A világot Isten nem a kiváltságos rendek kedvéért teremtette, hanem az egész emberiségért, melyben minden lelket külön szeret, és mindenkit egyaránt megváltott.” SCHÜTZ, A. (szerk.), *Prohászka összegyűjtött munkái*, X. kötet, Budapest 1928, 37.

²³⁸ Vö. GALLI, C. M., *Az „Isten népe” fogalom visszatérése, Argentín egyháztan és az egyház megújítása*, in *Sapientiana*, 2016/1., 61–77.

²³⁹ DP 446.

²⁴⁰ BIANCHI, E. C., *Introduzione alla teologia del popolo. Profilo spirituale e teologico di Rafael Tello*, 27.

²⁴¹ Vö. SCANNONE, J. C., *Interrelación de realidad social, pastoral y teología. El caso de „pueblo” y „popular” en la experiencia, la pastoral y la reflexión teológica del catolicismo popular en la Argentina*, in *Evangelización, Cultura y Teología*, Guadalupe–Buenos Aires, 1990, 244–262.

²⁴² Ez a módszer az 1925-ben Belgiumban alapított munkásifjak nemzetközi szervezetének, a *Jeunesse Ouvrière Chrétienne*-nek (JOC) a hármas jelszavához vezethető vissza. A mozgalom elindítója és a módszer bevezetője egy szegény munkáscsaládból származó brüsszeli káplán, Jospeh Cardijn volt, és éppen a „láss, ítéld, cselekedj” harmad módszer nyomán nőtte ki magát a belga egyesület, és vált világmozgalommá. Figyelemreméltó, hogy ennek a módszernek az elsajátításával működött a hazai KIOE (Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesülete) is a két világháború között, vagyis 30-40 évvel a dél-amerikai felszabadítási teológiai áramlatot megelőzve. Vö. HOLLAI, F., *Ki volt Ikvay László? A magyar munkásifjú mozgalom főtitkárának életrajza*, Szombathely 2009, 18.

alkalmazása, valamint a humán- és társadalomtudományok felhasználása. A „láss, ítélj, cselekedj” programja nem pusztán a pasztorális, hanem társadalmi cselekvésre nézve is iránytű. Ferenc pápa gyakran hivatkozik Joseph Malégué megfogalmazására, a „szentség középosztálya”²⁴³ kifejezésre, amely kapcsán a *La Civiltà Cattolica*-nak adott, 2013 augusztusi interjújában úgy fogalmazott, hogy „a szentséget Isten népében látom, a mindennapi szentségében...”²⁴⁴ Vagyis a szentség a népben keresendő, ily módon elmondható az is, hogy a teológia fókuszában Istennek és a népnek kell állnia. Két szemmel az égre tekinteni, de két lábbal a földön állni, és két kézzel a szolgálni a testvéreket. Ez azt jelenti, amit jelen fejezetünk elején megfogalmaztunk: nemcsak beszélni Istenről, hanem először hallgatni Őt, aki gyakran éppen a népen keresztül szól, ott jár köztünk. Az ő iránya a szegények felé mutat. Ha tanítványnak lenni azt jelenti, hogy Jézust követjük, akkor az egyház útja a perifériákra megy, a népben és a nép között, aki szenved, sír, és reményre vár.²⁴⁵ A „láss, ítélj, cselekedj” alapján tehát a népen belül történik a látás, nem kívülről, felülről, szemben a klerikalizmussal. A klerikalizmus mint néptől való eltávolodás elítélése Ferenc pápa részéről, amelyre külön térünk ki disszertációnk folyamán, itt is megmutatkozik tehát, ugyanúgy, ahogyan a *sensus fidei* értelmezése is. Ugyanis a nép teológiája alapján Ferenc pápa egyházképében

„a nép az alany. Az egyház Isten népe, úton a történelemben, örömmel és fájdalokkal. A »*Sentire cum Ecclesia*« tehát azt jelenti számomra, hogy benne vagyok ebben a népben. A hívek együttese tévedhetetlen a hitben, és ezt az infallibilitását kinyilvánítja a zarándokútját járó egész nép hitének természetfeletti értelme által. Íme, ezt értem ma a »*Sentire cum Ecclesia*« alatt, amiről Szent Ignác beszél. [...] Úgy van ez, mint Máriával: ha valaki tudni akarja, ki ő, megkérdezi a teológusokat, ha tudni akarja, hogyan szeret, megkérdezi a népet. Mária a nép szívével szerette Jézust, ahogy a

²⁴³ MALÉGUE, J., *Augustin ou Le Maître est là*, Spes, Paris 1933.

²⁴⁴ *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013., 25.

²⁴⁵ „Jézus kedveli a perifériákat és a peremhelyzeteket. Ha ezt a tényt nem vesszük figyelembe, az olyan, mintha nem vennénk komolyan az evangéliumot és Isten működését, aki továbbra is a földrajzi és egzisztenciális peremvidékeken nyilvánul meg. Az Úr mindig titokban működik a perifériákon, a lelkünkben, érzelmeinkben is, melyeket talán mi szégyellünk.” Vö. Ferenc pápa katekézise 2021. november 17-én.

Magnificatban olvassuk. Tehát a »*Sentire cum Ecclesia*« nem jelenti azt sem, hogy kizárólag az egyház hierarchikus részével érzünk együtt.»²⁴⁶

A népi jámborság és a nép teológiájának összefüggését világítja meg Bergoglio azon előszavában, amelyet Enrique Ciro Bianchi (1970–), nép teológiájába bevezető, Rafael Tello (1917–2002) spirituális és teológiai profilját bemutató könyvéhez írt: a népi jámborság egy nép emlékének a feltárása, és ez az emlék különféle módokon nyílik meg.²⁴⁷ Majd felidéz egy anekdotát, amit Salta érseke, Tavella mesélt el, aki az 1940-es években belépett a székesegyházba, és egy indiánt látott, aki nagy koncentrációval imádkozott. A püspök kíváncsi volt, és megvárta, mi fog történni. Hosszú idő elteltével a püspök odalépett az indiánhoz, aki egyből mondta: Áldás, atyám! Tavella megkérdezte tőle: Mit imádkoztál? – A katekizmust – felelte az indián (ami a 16. századi Szent Turibiusz, Peru érsekének katekizmusa volt).

Összességében megállapíthatjuk, hogy a nép teológiája az egyházat egy felülről vezérelt egyházkép helyett egy alulról építkező közösségként értelmezi. Ennek alapján az egyház „nem tanítani akarja a népet, hanem a nép bölcsességére akar hallgatni.»²⁴⁸

A nép teológiája olyan forrás, ami segít abban, hogy felfedezzük azokat az értékeket, amelyek a néphez tartozásból származnak, így a népi jámborság, a nép összességként felfogott egyház elgondolása, a kultúra jelentősége, valamint a *compassio* erénye. A kultúrába való beágyazódása a más kultúrákkal való párbeszéd távlatát nyitja meg, a béke és a kölcsönös gazdagodás lehetőségeit magában hordozva. Emellett meglátásunk szerint a nép teológiája – a kultúrát a nép alapjának tekintve – a nemzeti politika fontos részét képző kulturális és történelmi hagyományok és örökségek ápolásának, továbbadásának a jelentőségét is megalapozza.

Érdeemes arra is rámutatnunk, hogy az argentin irányzat egyházképe tükröződik Metz értelmezésében is, amelyben az egyház mint Isten népe azt jelenti, hogy az

²⁴⁶ *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013., 24.

²⁴⁷ BERGOGLIO, J. M., *Prefazione*, in BIANCHI, E. C., *Introduzione alla teologia del popolo. Profilo spirituale e teologico di Rafael Tello*, 17.

²⁴⁸ KASPER, W., *Ferenc pápa – A gyengédség és a szeretet forradalma*, Vigilia, Budapest 2015, 28. Vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974.

egyház szubjektummá, cselekvő alannyá válik a történelemben, magáévá téve a nép emlékezetét és szenvedését, szokásait és érzéseit, és végső soron „minden azon múlik, hogy a »népért élő egyház« a »nép egyházává« tud-e alakulni.”²⁴⁹

2.5. Egy lehetséges szintézis – Ferenc pápa és a nép teológiájának percepciója

Az Isten népe és a világi nép közti kapcsolatot, hasonlóságot és különbséget vizsgálva, meglátásunk szerint Ferenc pápánál a nép az a teológiai kulcsfogalom és a valóságnak egy meghatározó alanya, amely egyfajta szintézist teremt a lelkipásztori, az egyháztani és a politikai teológia területei között. Mindemellett az alábbiakban a nép teológiájának Ferenc pápa által képviselt teóriája a politikai szeretet praxisának fontos forrásául szolgál.

Azt láthatjuk, hogy a nép teológiája meghatározó gyökere Ferenc pápa egyházképének, ez a teológiai irányzat adja a háttérét és alapját poliédrikus egyházfelépítésének²⁵⁰, amiről már beszéltünk fentebb. A nép teológiájának fényében érthető meg az a gesztus, amit megválasztása után Ferenc pápa a loggián gyakorolt, amikor áldást és imát kért a néptől, mielőtt ő maga áldást adott volna.²⁵¹

Ahogy a nép teológiája gyakorlatilag a kultúra teológiája, a kultúra a *locus theologiae*-ja, amelynek alanya maga a nép. Ferenc rámutat arra, hogy „a kultúra több mint elvont eszme vagy igazság: magában foglalja az adott embercsoportot jellemző vágyakat, lelkesedést, végső soron életmódját is.”²⁵² Innen érthető meg, hogy az egyház inkulturációja, valamint a testet öltő, néppel azonosuló egyház mit jelent. Ennek megértése azért fontos, mert a „katolikus” jelző éppen ezt foglalja magában, és hogy az egyház arra kapott meghívást, hogy mindenhol, minden helyzetben testet öltjön.²⁵³ Az egyháznak ez a „testet öltése” kulcsfontosságú Ferenc pápa ekkleziológiai gondolkodásában, amely egyúttal az a híd lesz számunkra, amely

²⁴⁹ METZ, J. B., *Szenvedéstörténet és megváltástörténet*, 130.

²⁵⁰ EG 236.

²⁵¹ Ferenc pápa beszéde a megválasztását követően 2013. március 13-án: „Most szeretnék áldást adni, de előbb, előtte szívességet kérek tőletek: mielőtt a püspök megáldaná a népet, azt kérem, hogy ti imádkozzatok az Úrhoz, hogy Ő megáldjon engem. A nép imáját kérem, amely áldást kér püspöke számára.”

²⁵² *Fratelli tutti*, 216.

²⁵³ Vö. uo. 278.

átvezet bennünket a nép szolgálatára és a politikai szeretet gyakorlására.²⁵⁴ Ennek a megközelítésnek a jegyében értjük meg az „újgnoszticizmus” és az „újpelagianizmus”²⁵⁵ jelenségeinek a fenyegetését, és hogy Ferenc pápa miért tér ki külön ezeknek az elítélésére.²⁵⁶ „Mindkét esetben igaz, hogy valójában sem Jézus Krisztus, sem a többiek nem érdekesek”²⁵⁷, ugyanis „megtestesülés nélküli elmét gondolnak el, mely képtelen a szenvedő Krisztus testét megérinteni a többiekben, és elvonatkoztatások fogalomtára köti gúzsba. Végül testétől megfosztva a misztériumot »egy Krisztus nélküli Istent, Egyház nélküli Krisztust, nép nélküli Egyházat« vallanak.”²⁵⁸

A „nép szívéhez szóló küldetés” tehát nem engedi meg, hogy távolságot tartsunk az Úr sebeitől,²⁵⁹ amelyek a „megfeszített népben” is megtalálhatóak.²⁶⁰ Ez a távolságtartás ugyanis annak a „spirituális világiasságnak”²⁶¹ a kísértése lenne, amelyre mint legkatasztrófálisabb veszélyére hivatkozik a pápa. Ebben az esetben

„hiányzik a megtestesült, megfeszített és feltámadott Krisztus pecsétje, bezárkóznak elit csoportokba, valójában nem keresik a távollévőket, sem a Krisztusra szomjazó mérhetetlen sokaságot. Már nincs evangéliumi buzgóság, csak az önközpontú tetszelgés hamis öröme.”²⁶²

Ez azt is jelenti, hogy egy nép hermeneutikai hely, és hermeneutikai értéke az egyház és a politika számára is döntő jelentőségű: „Kérdéseik segítenek önmagunknak feltenni kérdéseket, kérdőjelei bennünket kérdőjeleznek meg.”²⁶³

Ennek jegyében érthető meg a népi jámborság, a nép bölcsessége szerepének felértékelése.²⁶⁴ Azt láthatjuk, hogy a népi jámborságnak Ferenc pápa teológiájában

²⁵⁴ Vö. EG 273.

²⁵⁵ Vö. FERENC PÁPA, *Gaudate et exsultate*, 57–59.

²⁵⁶ Vö. KRÁNITZ, M., *A teológia lehetőségei a hit egységének megtartására*, in *Vigilia* (2021/03.), 220–222.

²⁵⁷ EG 94.

²⁵⁸ FERENC PÁPA, *Gaudate et exsultate*, 37.

²⁵⁹ Vö. EG 270. és 273.

²⁶⁰ Vö. Ferenc pápa beszéde virágvasárnap 2023. április 2-án. Továbbá vö. ZECHMEISTER, M., *A megfeszített nép egyháza*, in *Vigilia* (2013/9.), 649–656.

²⁶¹ Vö. EG 93. Erről a jelenségről a disszertáció későbbi részében értekezünk.

²⁶² EG 95.

²⁶³ Ferenc pápa videóüzenete az Argentin Pápai Katolikus Egyetem Nemzetközi Teológiai Kongresszusának (2015. szeptember 1–3.): AAS 107 (2015), 980.

²⁶⁴ Vö. EG 90. és 122–126. Továbbá: DA 262–263.

kulcsszerepe van a hit népben és kultúrában való megtestesülése vonatkozásában, mint olyan mód, amely által ez megtörténik.²⁶⁵ Ezzel együtt a népi mozgalmak felé fordulásának jelentősége is megmutatkozik, akik nélkül a demokrácia „testetlenné” válik, amely nyomán már csak egy értékvesztett demokráciáról beszélhetünk.²⁶⁶ Mindebből jól látható a nép teológiai értelmezése alapján, hogy milyen jelentősége és következménye lehet egy „népből” gyökerező politikai elgondolásnak vagy épp annak hiányának.

Ferenc pápa számára a nép nem logikai kategória, hanem mitikus, abban az értelemben, hogy a néphez tartozás érzésének a kifejezésre nem elegendő logikai kategóriákat használni, hanem el kell indulni a közös identitás irányába, és a néppel együtt kell élni.²⁶⁷ A néppé válás tehát nem automatikus, hanem egy hosszú folyamat eredménye.²⁶⁸ A néppé válás folyamatában itt is kimutatható a közelség jelentősége, amelyről disszertációnk során már fentebb szóltunk. Ebben az összefüggésben arról van szó, hogy mind egyháztani és lelkipásztorkodás-tani vonatkozásban, mind politikai szinten kulcsjelentőségű a néphez való közelség, amely nem engedi meg, hogy eltávolodjunk a néptől, és ami a néphez való kötődésre hívja fel a figyelmet,²⁶⁹ és ami voltaképp a nép méltóságát megadja.²⁷⁰

Fontos látni azt a megkülönböztetést, amit Ferenc pápa a „nép” értelmezése során tesz: nem országról, nemzetről vagy egy földrajzi helyről beszél, hanem annak értelmében, amit a „néphez tartozás érzése” kifejez, történelmi, nyelvészeti, kulturális összefüggésben, amelyekből egy nép merít, mindenekelőtt a kollektív bölcsesség és emlékezet jelentőségét hangsúlyozva.²⁷¹ Népek lenni tehát szintézis, találkozás,

²⁶⁵ Vö. EG 123.

²⁶⁶ Vö. FT 169. Továbbá vö. Ferenc pápa beszéde a népi mozgalmak világtalálkozójának résztvevőihez (2016. november 5.), in *L'Osservatore Romano*, 2016. november 7–8., 4–5.

²⁶⁷ SPADARO, A., *Le orme di un pastore. Una conversazione con Papa Francesco*, in JORGE MARIO BERGOGLIO/PAPA FRANCESCO, *Nei tuoi occhi è l mia parola. Omelie e discorsi di Buenos Aires 1999–2013*, Rizzoli, Milano 2016, XVI. Továbbá vö. FERENC PÁPA, *Politika és társadalom. Beszélgetések Dominique Woltonnal*, 90.

²⁶⁸ Vö. EG 220. és FT 158.

²⁶⁹ Vö. FERENC PÁPA, *Politika és társadalom. Beszélgetések Dominique Woltonnal*, 119.

²⁷⁰ Vö. FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 21. Század Kiadó, Budapest 2020, 165.

²⁷¹ Vö. Uo. 155–156.

egység a sokféleségben (vö. találkozás kultúrája²⁷²), amely által mindig több mint pusztán a részek összessége.²⁷³

A néphez tartozás jelentősége Ferenc pápa gondolkodásában markánsan kifejezésre jut az alábbi megnyilatkozásában: „Ha megkérdeznétek tőlem, mi módon tévelyedhet el a kereszténység, nem tétovéznek: többek között úgy, hogy elfelejti: egy néphez tartozunk.”²⁷⁴ Ebből következik, hogy az egyház feladata, hogy a nép között élve és szolgálva emlékeztesse a népet – válság idején különösen is – a közjó tiszteletben tartására.²⁷⁵ Jól láthatóan Ferenc pápa megközelítése a nép teológiai fogalmából indul ki, de szintézist alkot a világi, társadalmi értelemben vett néppel oly módon, hogy Isten szent népe a társadalomban él, a nép között szolgálva, nem pedig felette uralkodva, és eligazítást ad a politika számára is a nép vezetésének és szolgálatának vonatkozásában. Meglátásunk szerint ez az a pont, amelyben hangsúlyosan megmutatkozik számunkra, hogy egyháztani és pasztorális megnyilatkozási átültethetőek a politika területére a politikai szeretet összefüggésében. Ennek összefüggésében beszélhetünk „népből” gyökerező politikáról. Távol tartva magától a populizmust és a demagógiát, amelynek ismérve az uralkodás, Ferenc pápa „nép-szerúsége” nem a népszerűséget keresi, hanem a nép szolgálatát tartja szem előtt, és éppen ebből fakad népszerűsége. Figyelemre méltó, hogy a nép teológiájából forrászó elgondolás mind a liberalizmus, mind a populizmus politikai ideológiájával szemben felhívja a figyelmet a nép méltóságára, hiszen voltaképp mindkét narratíva eltorzítja a nép fogalmát: előbbiben atomizálják a népet, utóbbiban pedig arctalan tömeggé silányítják.²⁷⁶ Arra is felhívjuk a figyelmet, hogy az egyháznak a néppel való azonosulása olyan következtetést is magában hordoz, ami szerint nem tartható az a megkülönböztető álláspont, hogy az egyház csak a lelkekért, az állam pedig a földi létbiztonságért felel.²⁷⁷

²⁷² EG 220. Vö. FT 215–221.. Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 157.

²⁷³ Vö. FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 160. Vö. EG 234–237.

²⁷⁴ FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 170.

²⁷⁵ Vö. uo. 167.

²⁷⁶ Vö. uo. 171–172.

²⁷⁷ Vö. Ferenc pápa interjúja a *La Repubblica* újságnak 2013. október 1-én. „Az egyháznak az emberek lelkéért és testéért egyaránt felelősnek kell éreznie magát.”

III. A POLITIKAI SZERETET LEHETSÉGES FORRÁSA: FERENC PÁPA EKKLÉZIOLÓGIÁJA ÉS TEOLÓGIAI SÚLYPONTJAI

Ha Isten a szegények mellett döntött, akkor az egyháznak is így kell tennie.²⁷⁸ Ha az evangélium középpontjában a szegények állnak, akkor a teológia sem tehet másképp. És mindez a keresztény ember cselekvésére nézve is döntő jelentőségű, amikor a társadalmi tevékenység és elköteleződés kérdéséről van szó. Ferenc pápa ekkleziológiájának sarokpontjai azért fontosak számunkra, mert azok fényében ez a társadalmi küldetés megalapozást és tájékozódási pontot kap.

1. Egyházkép és politika – Birodalmi (uralkodó) egyházképtől az egyházi (szolgáló) politikáig

Létezik, létezhet-e pusztán kulturális értelemben vett kereszténység a kinyilatkoztatott hit mozzanatától mentesen, anélkül, hogy megfosztanánk legmélyebb értelmétől és jelentésétől?

Meglátásunk szerint, ha a keresztény kultúra a keresztény hit örökségeként a feltámadás tapasztalatából, a kérüγμα ősegyházi egzisztenciális élményéből és teremtő erejéből ered, és abból növi ki magát, valójában minél inkább eltávolodik a kérügmatis gyökérettől, annál inkább megfosztja magát a kereszténység lényegi vonásától, amely nélkül kétségtelenül nagyhatású filozófiai, de pusztán csak eszme volna és maradna.²⁷⁹ Szent Pál apostol a maga nyelvén úgy fogalmazza ezt meg, hogy ha nem támadt fel Jézus – ami a döntő mozzanata a keresztény hitnek – akkor nem ér semmit a hitünk.²⁸⁰ Sőt, a népek apostola továbbmegy, és arra is felhívja a figyelmet, hogy a feltámadás hite nélkül „hamis tanúk” lennénk (vö. 1Kor 15,15).

²⁷⁸ Vö. LG 8 és AG 5.

²⁷⁹ A bultmanni teológiai kritikától elhatárolva a „kérügmatis gyökérettől való eltávolodás” problematikáját, a II. Vatikáni Zsinat *Dei verbum* kezdetű, a kinyilatkoztatásról szóló dogmatikus konstitúciójában megfogalmazott tanítással összhangban abból indulunk ki, hogy a Jézus Krisztusban megismerhető kinyilatkoztatás teljességének tartalma a Szentírás és az Apostoli Hagyományon keresztül jut el hozzánk.

²⁸⁰ „Ha pedig Krisztus nem támadt fel, nincs értelme a mi tanításunknak, s nincs értelme a ti hiteteknek sem.” (1Kor 15,14). XVI. Benedek pápa ezt a gondolatot fűzi rá: „Csak ha Jézus feltámadt, akkor történt

Ahhoz a képhez hasonlíthatnánk ezt a jelenséget, amelyben a Tízparancsolat két kőtáblájának egyikét, amin az Istenre irányuló szavak (vö. Dekalógus) találhatóak, nem vennék figyelembe, és eltörölnék az emberi kapcsolatokra vonatkozó parancsoktól. A felvilágosodás és a szekularizáció, és főként a francia forradalmat követő erőszakos és szélsőséges megnyilvánulások folyamányaként voltaképp éppen ez történt, amikor az egyház – addigi kulturális és társadalmi, politikai hatalmát.²⁸¹ Ennek szimbolikus kifejezője az 1792-ben bevezetett új francia nemzeti alkotmány, ami új időszámítást vezetett be a krisztocentrikus számítást felváltva, valamint a Notre-Dame katedrálisban a keresztény kultusz helyett az ész és a legfőbb lény kultuszának az oltárra emelése. Ez a szekularizáció máig hatóan új fordulatot hozott az egyház és a kereszténység központi szerepe kárára: a keresztény hitvallást felváltja az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata (1789. augusztus 26., Déclaration des droits de l'homme et du citoyen), a kereszt helyébe a nemzeti trikolor, a keresztelés, esküvő, temetés helyébe az állami anyakövezés lép, a szentek helyett a hazafiakról nevezik el az utcákat, helységeket. Ez a folyamat egyúttal végletekig kiélezett ellentétet formált kulturális és társadalmi szinten Franciaországban.

A politikai kereszténység tulajdonképpen visszavezethető ahhoz a történelmi eseményhez, amelynek nyomán Nyugaton létrejött a „birodalmi kereszténység” és az Isten kegyelméből való királyság eszméje: Zakariás pápa 751-ben ószövetségi minta alapján olajjal királlyá kenette Pippint, amellyel mintegy „felső legitimáció” alapozza meg ideológiailag a keresztény királyság eszméjét. Azzal pedig, hogy Pippin hálaképpen a pápának adományozta²⁸² a longobárd birodalom felső- és közép-itáliai

valami igazán új, ami megváltoztatja a világot és az ember helyzetét. Akkor ő lesz a mérce, amelyre ráhagyatkozhatunk. Hiszen akkor Isten valóban megmutatta magát.” XVI. BENEDEK, *A názáreti Jézus*, II., SZIT, Budapest 2011, 182.

²⁸¹ Ehhez egyháztörténelmi vonatkozásban mértékadó írásában eligazítást adhat: MOISSET, J-P., *A katolicizmus története*, Bencés Kiadó, Pannonhalma 2012. Továbbá: GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, Jel Kiadó, Budapest 2009, 256–287.

²⁸² Vö. Nagy Konstantin adománylevele (Constitutio Constantini). Az állítólag 305. március 30-án kiadott adománylevel szerint a császár hálából a pápának adományozza Itália területét, miután csodás módon meggyógyult betegségéből, azután, hogy I. Szilveszter pápa megkeresztelte őt. Az irat a 750-es években került elő. Az adományozásra vonatkozó rész így található a dokumentumban: „Azért, hogy a papi főveg ne értéktelenedjen, hanem ékesebb legyen, mint az evilági császárság méltósága és dicsőségének hatalma, íme, így palotánkat (ahogy említettük), mint Róma városát, egész Itália és a nyugati területek provinciáit, vidékeit és városait a gyakran mondott legboldogabb főpapa, a mi Szilveszter atyánknak, egyetemes pápának átadva és örökítve az ő, vagy főpapi utódai hatalmának és uralmának szilárd császári ítélettel, ezen császári levelünk és ünnepélyes rendeletünk révén adjuk rendelkezésre és a római szentegyház fennhatóságában való állandó megmaradásra.” Lorenzo Valla

tartományait, a teológiai-ideológiai alapok után gazdasági-politikai alapjai is megteremtődtek a Pápai Állam létrejöttének 754-ben.²⁸³ Mindehhez hozzátartozik az a Keletről Nyugatra áramló birodalmi eszme, ami a hozzá fűződő ideológiai és politikai egységfelfogással az újonnan létrejött császárság politikai teológiai alapjait adta, amit kiegészített Szent Ágoston *De Civitate Dei* elemeivel, valamint a germán-frank szimbolikából és jogalkotásból átvett szervezőelvekkel.²⁸⁴ Ennek nyomán alakult ki a lehető legegységesebb politikai és egyházi, liturgikus, teológiai és kulturális struktúrára épülő keresztény Nyugat.²⁸⁵

A későbbiekben pedig egyre inkább annak lehetünk tanúi, hogy amíg Nyugaton a politikát maga alá gyűri az egyház, addig Keleten fordítva, a politika kerül az egyház fölé. A nyugati kereszténység tekintetében, ahol a keresztény terminus egyenlő lesz a katolikus és a római jelzővel, a birodalmi politika egyben egyházpolitikává válik, és az egyházpolitika pedig birodalmi politika is egyben. Egyúttal a római centralizáció és klerikalizált, monarchikus struktúra kibontakozása nyer teret. Mindez az egyházfelfogásban is döntő jelentőségű nyomot hagyott maga után, ami a liturgiában is megmutatkozott, továbbá a feudális alapú és hűbéri viszonyokat tükröző laikus és klerikus felosztás elmélyülésében, valamint az Isten népe és a hierarchia közötti eltávolodásában érhető tetten.²⁸⁶ Ez a „gregorián egyházkép” voltaképp máig hatóan rányomja bélyegét napjaink egyházképére mentalitásával és struktúrájával, amelynek egyik oszlopa éppen az a politikaelmélet, ami alapján a császárság politikai hagyománya szerint értelmezi pápai primátust. Yves Congar (1904–1995) zsinati visszaemlékezésében és beszámolójában éppen erre a hatásra reflektál és ezt mutatja be, amikor így ír: „[a Kúria tagjait úgy tartják], hogy ne ismerjék a valóságot, és politikailag alávetettek legyenek, egy olyan, mindent a pápából levezetett egyháztan keretében, ami leegyszerűsített és hamis. Ők az egyházra csak mint egy nagy, központosított adminisztrációként tekintenek, amelynek központját ők maguk

1440-ben a filológiai módszert elsőként alkalmazva szent szövegekre tudományosan igazolta, hogy az adománylevél egy 8. századi hamisítvány.

²⁸³ Vö. GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, Jel Kiadó, Budapest 2009, 114–115.

²⁸⁴ LAFONT, Gh., *A katolikus egyház teológiatörténete*, Atlantisz, Budapest 1998, 129.

²⁸⁵ Vö. uo.

²⁸⁶ A liturgikus egységtörekvésekre vonatkozóan, valamint a liturgia hanyatlásának bemutatásáról, a középkor liturgikus lelkiségéről: VÁRNAGY, A., *Liturgika. Szertartástan. Az egyház nyilvános istentisztelete*, Lämpás Kiadó, Abaliget 1999.

foglalják el.”²⁸⁷ (...) „Csak egy dologra gondolnak: mindenhová oda kell tenni a pápát. Mindenek fölé kell tenni a pápát. Csak őt látják. Azt akarják, hogy őbenne létezzen az egyház.”²⁸⁸

Olyan „politikai teológiával megtámogatott birodalmi eszméről” van szó – ahogy Ghislain Lafont (1928–2021) mértékadó művében arra rámutat –,

„ahol is a társadalmi-politikai élet szerkezetét az emberi egzisztencia három alapvető s az indoerópai mentalitást mélyen meghatározó kapcsolatformája alakítja ki: az emberi viszonya a természethez, a másik emberhez és az isten(ek)hez. A nyugati kereszténységet befogadó germán vagy frank környezetben e három alapviszony[...]: vannak, akik imádkoznak; vannak, akik harcolnak és/vagy kormányoznak; és vannak, akik a földeken dolgoznak: vagyis a társadalom papokból, harcosokból, valamint földbirtokosokból és parasztokból tevődik össze. (...) Bárhogyan fest is részleteiben a germán-frank világ szerkezete, nemcsak számos egyezést mutat a keresztény örökséggel együtt érkező *rend*-képzettel és *hierarchia*-gondolattal, hanem konkrét alkalmazási területet is nyújt számukra, lehetővé téve a társadalomszervezés és a teológia összehangolását.”²⁸⁹

Továbbá ennek a tulajdonképpen politikaelméletből forrászó ekkleziológiának meghatározó része a szent klérus, a pap mint tanító és a szentségek kiszolgáltatója, valamint a pápa nevében a tanítás felett örökdő „inkvizíció” intézménye.²⁹⁰ Felmerül a kérdés, hogy ebben az egyházképben hol található az a nép, amely disszertációnk alaptéziseként meghatározó szerepet tölt be a politikai szeretet vonatkozásában, amennyiben az egyházkép e tekintetben forrásként jelentkezik. A „gregoriáni struktúrában” a nép írástudatlan és önálló gondolkodásra kevésbé képes entitásként létezik mint *homo hierarchicus*.²⁹¹

A „politikai kereszténységnek” – tehát a kulturális értelemben vett kereszténységre alapozott politikának – annyiban igaza van, hogy a politika elsődleges

²⁸⁷ CONGAR, Y., *Mon journal du Concil. I.*, Cerf, Paris 2002, 180.

²⁸⁸ Uo., 345.

²⁸⁹ LAFONT, Gh., *A katolikus egyház teológiatörténete*, 130–131.

²⁹⁰ Uo., 403.

²⁹¹ Uo.

tárgya nem a hit vagy a vallás, és hitbeli, vallási meggyőződéstől függetlenül kell az emberi közösség szolgálatát ellátnia a közjó érdekében. Ugyanakkor a kereszténység, amennyiben a politika birtokában áll (és nemcsak a nyelvtani minőségjelző vagy birtokos szerkezet értelmében), elfeledkezik arról, hogy a politika nem vált meg²⁹²; noha minden politika, de a politika nem minden, és ezzel annak veszélyét hordozza magában, hogy a kereszténységet eszközzé silányítja, ezáltal pedig valójában a szegényeket és a népet – az evangélium szíve közepét – a perifériára szorítja.²⁹³

A tanítványokhoz intézett kérdés Fülöp Cezáreájában bizonyos értelemben a politika keresztény képviselőinek is szól: „Hát ti mit mondotok, ki vagytok?” (Mk 8,29). Vagyis: kicsoda Jézus, a kereszténység milyen szerepet játszik a politikában?

Ferenc pápa az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus záró szentmiséjén mondott beszédében a Hősök terén arra hívja fel a figyelmet, hogy „nem abban áll a különbség, hogy ki vallásos, és ki nem. A lényegi különbség a valódi Isten és az énünk istene között van.” Majd kiegészítve, hozzátette:

„Mennyire messze áll Ő, aki csendben uralkodik a keresztén, attól a hamis istentől, akitől elvárjuk, hogy erővel uralkodjon és elhallgattassa ellenségeinket! Mennyire más Krisztus, aki egyedül a szeretettel áll elénk, mint e világ hatalmas, győzedelmes és ajnározott messiásai! Jézus megráz bennünket, nem elégszik meg a hitről szóló kijelentéseinkkel, azt várja, hogy megtisztítsuk vallásosságunkat a keresztje előtt, az Eucharisztia előtt.”²⁹⁴

Vagyis annak lehetünk tanúi, hogy két logika, az isteni és az emberi gondolkodás áll szemben egymással.²⁹⁵ Isten útja a kereszt útja, amely a gyöngédség és a szolgálat stílusa, és mentes a triumfalizmustól²⁹⁶, a másik oldalon pedig az a világius

²⁹² RATZINGER, J. / XVI. BENEDEK, *A közép újrafelfedezése*, SZIT, Budapest 2008, 298.

²⁹³ Vö. XVI. BENEDEK, *A názáreti Jézus I.*, SZIT, Budapest 2007, 50. „[a] hit politikai hatalommal való egybeolvadásának az ára végül mindig az, hogy a hit a hatalom szolgálatába szegődik, és meg kell hajolnia annak mércéi előtt.”

²⁹⁴ Ferenc pápa homíliája az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus záró szentmiséjén a budapesti Hősök terén 2021. szeptember 12-én.

²⁹⁵ Vö. uo.

²⁹⁶ Itt érdemes idéznünk Yves Congar beszámolóját a még a II. Vatikáni Zsinat megnyitását megelőzően, az előkészületi munkák során 1960. november 14-én rendezett egyik pápai kihallgatáson szerzett fájdalmas élményeiről: „Mindenütt ott vannak a pápai csendőrök vagy a svájci gárdisták, ünnepi egyenruhában. A szertartás tökéletes rendben zajlik le, de mennyi dísz, mekkora ünnepélyesség! Kármivörös ruhában díszelgő fiatalemberek teljesítenek fantasztikus szolgálatot. A svájci gárdisták, sisakban, büszkén tartják alabárdjukat. Valamennyi római papnevelő kollégiumot mozgósították, és

gondolkodás található, amelynek középpontjában a siker, a megbecsülés, az előjogok, az erő és az uralkodás állnak. Utóbbi szemlélet, mint Péter apostolt, úgy a politikát is elvakíthatja, sőt szemrehányást tesz Jézusnak (Mk 8,32), fel nem vállalva a kereszt útját, ami a messiási küldetés elválaszthatatlan része, és aminek a fényében válik csak érthetővé és felismerhetővé, hogy Jézus „valóban Isten Fia” (Mt 27,54).

Az Isten népeként felfogott egyházkép (vö. LG 12.) mint a politikai szeretet inspiráló és meghatározó alapja annak elkerüléséhez is ajánlatot tesz a politikum számára, hogy a kereszténység pusztán egy eszmeként vagy politikai ideológiaként funkcionáljon és a politikai számítások és sikerek érdekében eszközként legyen felhasználva.

Ennek alapján a politikai kereszténység helyett teológiai értelemben a keresztény politika az autentikus vízió, ami a keresztény hitből fakadó alapelvek mentén alkot politikát, a politikai szeretet teológiai forrásaiból inspirálva, az evangéliumi realizmus talaján állva, mindig új reményt, távlatot és kreativitást merítve a feltámadás hitéből. Nem a keresztény üzenetet igazítja a politikához, hanem a politikát a kereszténységhez.

Ebben az értelmezésben a politikai kereszténységgel szemben a keresztény politika víziójában a kereszténység nem eszköz, hanem az „irgalmasság balzsama”, ami begyógyítja a nép sebeit, és ami „Isten már köztünk jelen lévő országának jele”²⁹⁷, és mint ilyen, a politika valóban az Isten országáért való munkálkodás nemes hivatása. Az előbbi narratíva a birodalmi egyházképből ered, ami felülről lefelé irányuló mozgást feltételez, utóbbi az ősegyházi alapokból, amely egy alulról építkező testvéri közösséget foglal magában;²⁹⁸ nem ideológiai alap kíván lenni, hanem a politikai

biztosan több mint tízezer kispap van jelen. De mire való mindez? Mekkora időpazarlás! Mintegy negyven bíboros foglal helyet karosszékeken. Mögöttük az emelvényeken püspökök és érsekek ülnek. Bejön a pápa gyalog. Ez egy szép pillanat, de ezt követően a Sixtus-kápolna énekkara egy színpadias *Tu es Petrus* antifónát énekel. A darab közepes operajellegű. A 10000 résztvevő, a 40 bíboros, a 250 vagy 300 püspök nem szól egy szót sem. Csak egy valaki beszél. A keresztény nép pedig nincs jelen, sem jogilag, sem valóságosan. Érzem, hogy az ünnepély alapját képző egyháztan irányzata téves. Egy monarchikus hatalom pazar pompája látható. Miután a pápa (egyedül, mindig egyedül) megadta áldását a 10000-nek, a 300-nak, a 40-nek, sajnos, felszáll a hordozható trónusára. A résztvevők bután elkezdenek tapsolni. A pápa egy kézmozdulatot tesz, amellyel mintha azt akarná mondani: Sajnos, nem tehetek ellene semmit.” CONGAR, Y., *Mon journal du Concil.* I., Cerf, Paris 2002, 30.

²⁹⁷ FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus*, 5.

²⁹⁸ Ugyanez kimutatható az LG 10. és 12-ben is, lehetővé téve az általános papságról szóló tan felelevenítését, valamint a *sensus fidei*t.

cselekvést akarja a nép szolgálatába állítani. És „most minden eddiginél fontosabb, hogy alulról építsük a jövőt, a néppel együtt folytatott politikából, amely az emberekben gyökerezik”²⁹⁹.

Itt is fontos megjegyeznünk, hogy az egyházi önértelmezés mekkora szerepet játszik az egyház politikai értelmezésében: az egyház politikai és társadalmi gondolkodása az ekkleziológiában is nyomot hagy. Kijelenthető, hogy a történelemben a politikai elmélettől nem volt független az egyházkép alakulása, annak ellenére, hogy az ekkleziológia fő forrása nem a politikaelmélet.³⁰⁰ Jelen disszertáció tézise inverz módon vizsgálja ezt a folyamatot, arra rámutatva, hogy a történelmi múlt gyakorlatával szemben, amelyben a „birodalmi (uralkodó) egyház” koncepciója jut kifejezésre, „egyházi (szolgáló) politika” jusson érvényre abban az értelemben, hogy a politika és a politikai szeretet ihlető ereje, teológiai forrása és hajtóereje az egyház Ferenc pápa által képviselt önreflexiója legyen. Vagyis tézisünk szerint a ferenci ekkleziológia a politika új teológiájának forrása lehet. Mindezek alapján valójában az első lépés annak a „társadalmi megtérést” megelőző „egyházi megtérésben” és átfogó egyháztanhoz való visszatérésben mutatkozik, amiről „Az önmagából kilépő és a »testet öltő« egyház” c. fejezetünkben értekezünk.

2. A misszionárius tanítványság pedagógiai gyökerei – Paulo Freire és az „evangéliumi pedagógia”

Ferenc pápa ekkleziológiai és teológiai gondolkodásának súlypontjait vizsgálva kulturális, szellemi, filozófiai és teológiai hagyományok széles spektrumát fedezhetjük fel, amely mentén a pápa víziói és irányai megfogalmazódnak, és amely forrásként meghatározza hangsúlyait, fogalmi készletét és stílusát.

Ennek keretében a latin-amerikai történelmi és kulturális kontextus számos tényezője és alakja formáló erővel és hatással bírt gondolkodására, különösen egyházképére, amelyek formáló erői visszatükröződnek megnyilatkozásaiban és egész

²⁹⁹ Ferenc pápa „A népben gyökerező politika” c., londoni konferenciára küldött videóüzenete 2021. április 15-én.

³⁰⁰ LAFONT, Gh., *A katolikus egyház teológiatörténete*, 386.

teológiai és egyházi irányt kijelölő programjában is. Jelen fejezetben ezen gyökereket kutatva fedezhetjük fel a kritikai pedagógia meghatározó teoretikusa, a 20. századi művelődés és felnőttoktatás egyik legnagyobb hatású alakja, a brazil Paulo Freire (1921–1997) munkásságát, aki a nép teológiája és a keresztényszociális gondolat számára is jelentős forrásként tekinthető pedagógiai gyakorlatának újszerű koncepciójával. A mélyszegénységből és saját vallomása szerint a gyermekkorában az éhséget is megtapasztaló Freire kritikai pedagógia alapmunkájának tekinthető, 1968-ban megjelent – legnagyobb hatású – műve, *Az elnyomottak pedagógiája*³⁰¹ tézisünk szerint nemcsak a pedagógia és a társadalomtudomány számára, hanem Ferenc pápa teológiai gondolkodásának, és az egyházkép, a nép és a politikai szeretet vonatkozásában is irányadó reflexió, és ennek jegyében az alábbiakban Ferenc pápára gyakorolt hatását kívánjuk kimutatni.

Jellemző motívum, hogy miután 1961-ben kinevezték a Recifei Egyetem Kulturális Kiterjesztés Tanszékének igazgatójává, és ezáltal lehetősége nyílt oktatási elméleteinek nagyszabású alkalmazására, amely során mintegy 300 brazil cukornádmunkást tanított meg írni és olvasni mindössze negyvenöt nap alatt.³⁰² Az 1964-es brazil katonai puccs és a katonai junta működése miatt száműzetésbe kényszerült hazájából, ekkortájt jelent meg *Az elnyomottak pedagógiája* című könyve, amelynek jelentős nemzetközi sikerét mutatja, hogy publikálását követően a Harvard Egyetem vendégprofesszori állást ajánlott számára 1969-ben. A mintegy ötéves bolíviai száműzetése után a chilei Kereszténydemokrata Agrárreform Mozgalomnál és az Egyesült Nemzetek Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezeténél, majd az 1970-es évek elején az Egyházak Világtanácsa speciális oktatási tanácsadójaként dolgozott. Miután 1979-ben amnesztiában részesült, hazatérését követően São Paulo-i Egyetem tanáráként dolgozott, majd oktatási miniszterré nevezték ki 1988-ban.

Paulo Freire kritikai pedagógiájának meghatározó része a bankkoncepción³⁰³ alapuló oktatás kritikai megközelítése, amelyben a narratív jellegű oktatás helyett –

³⁰¹ FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974.

³⁰² Megjegyezzük, hogy a 19. század végén Braziliában volt a legalacsonyabb az írni-olvasni tudók aránya (15%) az amerikai kontinensen. Vö. MUSACCHIO, A.–FRITSCHER, A. M.–VIARENGO, M., *Colonial Institutions, Trade Shocks, and the Diffusion of Elementary Education in Brazil, 1889–1930*, Harvard Business School, Working Paper, 2012. december 18.

³⁰³ Az elnevezés utal a letétbe helyezett tudásra, amelynek befogadására és tárolására hivatott a tanuló.

ahol csak „beleönti a tanár a diák fejébe a tananyagot, a diák pedig „konténerként” tárolja – a tanár-diák dialógusalapú, valamint hogy a tanulás mint önképzés a demokratikus berendezkedés alapfeltétele az egyén boldoguláshoz.

Freire abból indul ki, hogy olyan pedagógiai fordulatra van szükség, amelyben az elnyomottak felszabadulnak az elnyomóiktól, de ebben a folyamatban ezt a felszabadítást nem számukra kell megteremteni kívülről, hanem szükségszerűen egy velük együtt folytatott küzdelemről van szó a szabadság elnyerésének irányába.³⁰⁴

Tézisünk szerint Freire felszabadító oktatás-koncepciójában egy lehetséges forrást fedezhetünk fel Ferenc pápa ekkleziológiai gondolkodását illetően. Meglátásunk szerint párhuzamot állíthatunk az előző fejezetben tárgyalt birodalmi, felülről lefelé irányuló egyházképből eredő narratíva és Freire pedagógiai kritikai koncepciója között. A felszabadító oktatás azon vonására reflektálunk, amelynek lényege, hogy kilépjen a felülről lefelé irányuló, alá-főlé rendeltséget és függési viszonyt leképező ellentétek kereteiből, amelyek voltaképp az elnyomó társadalmat és annak módszereit és attitűdjét tükrözik az alábbiak szerint:³⁰⁵

- a) tanár tanít, a diák tanítva van
- b) a tanár mindent tud, a diák semmit
- c) a tanár gondolkodik és irányítja diákjait
- d) a tanár beszél, a diákok pedig alázatosan hallgatják
- e) a tanár fegyelmez, a diákok pedig fegyelmezve vannak
- f) a tanár választ és érvényre juttatja az akaratát, a diákok pedig alkalmazkodnak
- g) a tanár cselekszik, a diákok pedig a cselekvés illúzióját élik át azáltal, hogy a tanár cselekszik
- h) a tanár kiválasztja a képzési tartalmakat, a diákok pedig (akiket nem kérdeztek erről meg) alkalmazkodnak
- i) a tanár összemosza a tudás hatalmát a szerepéből adódó hatalommal, mindezzel korlátozva a diákok szabadságát

³⁰⁴ Vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974, 27–56.

³⁰⁵ Uo. Az ellentétek felsorolására és kimutatására a *Pedagogy of the Oppressed* könyvből vett magyar nyelven megjelent szemelvény szövegét emeltük be. Vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974, in *Fordulat* 28. szám, 2021/1., 236–244., 238.

j) a tanár a tanulási folyamat tárgya, míg a tanulók egyszerű alanyai annak.

E modell alapján a bankkoncepció oktatási módszer kapcsán szembetűnő a hasonlóság és párhuzam azzal az egyházzal, a papi szolgálatról, a világi hívők szerepéről, az egyházi felelősségről, a kormányzati szerepekről felülről lefelé irányuló elképzeléssel, amelyen előző fejezetünkben tárgyaltunk.³⁰⁶ Felidézzük ennek kimutatásának további igazolásaként Lafont *homo hierarchicus*-ról szóló értelmezését, ahol a nép írástudatlan és önálló gondolkodásra kevésbé képes entitásként létezik a felülről lefelé irányuló, a Lafont által gregoriáni struktúrának nevezett egyházképben.³⁰⁷ Ebben „a hierarchia legalsó szintjén lévők sokasága teljes egészében befogadói és függési viszonyban áll a felsőbb szintekkel”³⁰⁸. A bankkoncepció szemléletű oktatás a diákok érett gondolkodása helyett hiszékenységüket erősíti, hiszen az érettség lényegi vonása a kritikai gondolkodás, amely ebből a bankkoncepcióból alapvetően hiányzik. A tézisünk szerint fennálló párhuzamból kiindulva mindebből az is következik, hogy az érett hit számára is szükségszerű motívum a kritikai gondolkodás, ami elengedhetetlen az egyház társadalomban való megtestesüléséhez és társadalmi szolgálatához, valamint ahhoz, hogy a kereszténység társadalomkritikai éberségű legyen.³⁰⁹ A függési viszony felismerése a saját öntudatra³¹⁰ ébredéssel együtt jár, és mindezek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a kiszolgáltatottak ne fatalista módon viszonyuljanak a helyzetükhöz.³¹¹

Miben áll a probléma feloldása? Meglátásunk szerint itt lép be Ferenc pápa misszionárius tanítványság fogalma³¹², ami abból indul ki, hogy helytelen az az elképzelés, amiben a nép tagjai egyszerűen csak befogadják a „szakképzett munkások” által folytatott evangelizációt.³¹³

³⁰⁶ Vö. Ferenc pápa beszéde a püspöki szinódus előkészítő szakaszán a Vatikánban „Egy szinodális Egyházért: közösség, részvétel és küldetés” témájában 2021. október 9-én.

³⁰⁷ Vö. LAFONT, Gh., *A katolikus egyház teológiai története*, 130–131., 403.

³⁰⁸ Uo. 407.

³⁰⁹ Vö. METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, 60. Vö. METZ, J. B., *Memoria passionis*, 116.

³¹⁰ Freire a *conscientização* szót használja, amelynek jelentése az öntudatra ébredés, amelyben összekapcsolja a politikai, szociális és gazdasági ellentmondások felismerését és az abból következő aktív fellépést az elnyomás ellen.

³¹¹ Vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974, 27–56.

³¹² Vö. EG 120.

³¹³ Vö. uo.

Ferenc pápa a misszionárius tanítványságot a keresztség szentségére vezeti vissza, amely által Isten népe minden tagja részesedett a missziós hivatásból (vö. Mt 28,19), misszionárius tanítvánnyá válva. A probléma megoldása tehát a hitérezékből, a *sensus fidei* teológiai fogalmából indul ki, amely által Isten egész népe a keresztségi felkentsége révén tévedhetetlen „in credendo”.³¹⁴ Ezért tanítja Ferenc pápa, hogy „többé ne mondjuk, hogy »tanítványok« és »misszionáriusok« vagyunk, hanem azt mondjuk, mindig »misszionárius-tanítványok« vagyunk.”³¹⁵ Itt is kimutathatjuk, hogy Paulo Freire ezzel megegyezően állítja a bankszemléletű oktatással való szakítás eredményeként létrejött új viszonyrendszert, ahol a „diákok-tanára” és a „tanár-diákjai” megszűnik, és helyébe lép a „tanár-diák” és a „diák-tanár” szerep.³¹⁶ Felfedezhető ezen a ponton Newman bíboros „együttlélegzés” metaforája is,³¹⁷ amely alapján az egyházban mindenki egyszerre tanító és tanuló.³¹⁸

A *sensus fidei*vel összefüggésben fontos rámutatni az *intellectus fidei*, vagyis a hit megértésének a jelentőségére is, amely kulcsfogalom az egyházkép megújításában, hiszen a gregoriáni struktúra idején fennálló viszonyok³¹⁹ ma már nem állnak fenn. Isten népe nem iskolázatlan, tehát nem műveletlen és nem alkalmatlan a hit megértésére (*intellectus fidei*), és ebből kifolyólag a „sensus fidelium gyakorlatává válhat, és azzá is kell, hogy váljon”³²⁰. Ennek a gyakorlati útnak a távlata nyílik meg a politikai szeretetben.

A Freire és Ferenc közti párhuzam és megegyezés ott is megragadható, hogy amíg Freirénél ebből következően a tanár önmaga is tanul, és mialatt tanít, egyben tanul is, addig Ferencnél ugyanez a szegények evangelizáló ereje kapcsán kerül

³¹⁴ Vö. EG 119.

³¹⁵ EG 120. Ennek párhuzamaként Paulo Freire is ott látja az ellentétek megoldását, ha „már nem elnyomó és nem elnyomott, hanem a szabadság kivívása felé haladó” emberről van szó.

³¹⁶ Vö. SIMON, T. L., *Rejtek és ragyogás. A tanítvány életének erőtere a Máté-evangéliumban*, in *Pannonhalmi szemle*, 2013. XXI/4., 6–19., 10. Jézus, a Tanító „tökéletesen azonosul tanítványaival”.

³¹⁷ NEWMAN, J. H., *On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine*, Sheed & Ward, Kansas City 1961.

³¹⁸ Newman bíboros abban a tekintetben is összefüggésbe hozható, hogy „szakított azzal a gondolkodásmóddal, amely szerint (...) az Egyházat két csoportra osztják: a tanító egyházra (ecclesia docens), és a tanuló egyházra (ecclesia discens). Newman felfogása szerint az egész Egyház kiveszi a részét a hit átadásában.” GAILLARDÉZ, R. R., *A katolikus teológia megalapozása. Bevezetés a teológiai ismeretelméletbe*, L'Harmattan Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2011, 157.

³¹⁹ Vö. LAFONT, Gh., *A katolikus egyház teológiatörténete*, 403.

³²⁰ Uo. 408.

kibontásra: „Mindnyájunknak engednünk kell, hogy a többiek állandóan evangelizáljanak bennünket”³²¹. Továbbá: „A szegények sok mindenre képesek megtanítani minket. Túl azon, hogy részesei a *sensus fidei*nek, szenvedéseik révén ismerik a szenvedő Krisztust. Mindannyiunknak hagynunk kell, hogy evangelizáljanak minket.”³²²

Itt voltaképpen a pedagógia és az evangelizáció kapcsolódására lehetünk figyelmesek, amelyből kiindulva tézisünk szerint Ferenc pápa nem „politizál”, hanem evangéliumi pedagógiát művel, amely során pasztorális és ekkleziológiai megnyilatkozásait beilleszthetjük a politikai praxis kereteibe, így megalapozva a politikai szeretet hermeneutikáját. A politikai szeretet így evangéliumi pedagógiát jelent, amelyben a nép vezetése³²³ a néppel és különösen is a szegényekkel együtt való vezetés, amely az igazságtalan különbségekből fakadó ellentétek felszabadítására törekszik.

Ferenc pápa teológiájában fontos szempont a „kicsiség” és az egyszerűség, és ez a hangsúly a társadalom megújításában is vezérmotívumként szerepel. Ferenc pápa abból indul ki, hogy Isten azáltal lesz egyre nagyobb önmagánál (vö. *Deus semper maior*), hogy alacsonnyá, kicsinnyé teszi magát, ezért a mi kicsinnyé válásunk a kulcsa annak, hogy megláthassuk az ő arcát.³²⁴

Ahogyan Jézus megváltó működése nem a politikai, kulturális és vallási központból, Jeruzsálemből indul, hanem a jelentéktelennek és legkisebbnek számító Betlehemből (vö. Mik 5,1), úgy elmondhatjuk, hogy a társadalmi megújítás is a legkisebbektől indul. Itt mutatkozik meg az oktatás jelentősége mint a jövő építésének legnagyobb erőforrása,³²⁵ amelynek súlyát és kiemelt szerepét Ferenc pápa is magáénak érzi. A nevelés-oktatás melletti elkötelezettség jut kifejezésre abban is, hogy ő kezdeményezte a Globális Nevelési Egyezményt 2020 októberében, annak

³²¹ EG 121.

³²² EG 198.

³²³ A pedagógia fogalma a görög παιδαγωγία szóból származik, ami a „gyermek” és a „vezetés” szavakból összetevődve a tanítást a gyermek kézenfogva vezetésének képével fejezi ki. Ebből kövekezik, hogy a Freire által képviselt paradigmaváltás a politikus mint vezető számára is irányadó.

³²⁴ Vö. Ferenc pápa beszéde „Új humanizmus Krisztus Jézusban” címmel az olasz katolikus egyház nemzeti kongresszusának, Firenzében a Liliomos Szűz Mária székesegyházban 2015. november 10-én.

³²⁵ Vö. SCHUMACHER, E. F., *A kicsi szép*, Katalizátor, Budapest 2014.

érdekében, hogy mindenki hozzáférhessen az olyan minőségi neveléshez, amely összhangban van a személy méltóságával és a testvériség megteremtésére szóló közös küldetésünkkel, és amely felfedezi a családban az első és nélkülözhetetlen nevelőt, szem előtt tartja a közös otthonunk őrzését és ápolását, a marginalizáltakat, valamint a gazdaság, a politika, a növekedés és haladás megértésének más módjait kutatja.³²⁶

Freire további, Ferenc pápára gyakorolt feltételezett hatására disszertációnk további részeiben reflektálunk, ugyanis megállapítható, hogy a néppel való azonosulás jelentősége, valamint a periféria és a centrum viszonya vonatkozásában is kimutathatjuk koncepciójának gyökereit a pápa teológiai gondolkodásában.

3. A perifériákra eljutó egyház

Már többször utaltunk arra, hogy Ferenc pápa ekkleziológiai gondolkodásának megértéséhez mindenekelőtt szükség van azoknak a teológiai irányzatoknak és forrásoknak a bemutatására, amelyek voltaképp Ferenc teológiai háttérét jelentik. A fentiekben ennek jegyében elemeztük a dél-amerikai teológiában hangsúlyosan jelenlévő felszabadítási teológiát és az abból kinőtt nép teológiáját, valamint a II. Vatikáni Zsinat egyháztani hangsúlyait, amelyek jelentősen meghatározzák Ferenc pápa teológiai hátterét. Egyháztani gondolkodásának teljesebb elemzéséhez és megértéséhez azonban további reflexiókra van szükség, amelyekre az alábbiakban térünk ki.

Meglátásunk szerint, ha Ferenc pápa egyháztanát akarjuk megérteni, akkor nem önmagában kell néznünk az ő alakját, hanem egy láncolatnak lehetünk tanúi, amely visszavezethető az 1960-as évekig, nem megfélemezve a dél-amerikai közegben szerzett egzisztenciális és lelkipásztori tapasztalatairól. Ennek egy részére a fentiekben már rámutattunk, a jelen értekezésünkben arra lehetünk figyelmesek, hogy ez a láncolat bizonyos értelemben összeköti Latin-Amerikát és Rómát, a „perifériát” a „központtal”, Szent XXIII. Jánost, Szent VI. Pált és Ferenc pápát a dél-amerikai teológián, a szinódusi dokumentumokon, a II. Vatikáni Zsinaton keresztül.

³²⁶ Vö. Ferenc pápa videóüzenete a Pápai Lateráni Egyetemen tartott virtuális rendezvényen 2020. október 15-én.

Ugyanakkor ennek a láncolatnak értéke abban is megmutatkozik, hogy kifejezi az egyház folytonosságát és a hit és a hagyomány növekedését, dinamikus fejlődését és gazdagodását is, amelyben nem ellentétek vannak, hanem eltérő hangsúlyok, amelyek ugyanakkor kiegészítik egymást.

Fontos azt is megjegyezni, hogy bár számos teológiai irány nagy hatással volt és van Ferenc pápa gondolkodására (és legfőképpen lelkipásztori tapasztalatai a „perifériákon”), mégsem tartozik kifejezetten egyik „iskolához” sem. Ferenc pápa „személyiségének egyik fontos eleme a stabil és előre adott kategóriákba való besorolhatatlanság”³²⁷, és különösképpen érezhető távolságtartása a különféle ideológiáktól, ugyanis azt vallja, hogy „a valóság fontosabb az eszménél”.³²⁸ Az eszme a valóság megértésének szolgálatában áll, de a valóság az eszme fölött áll. Erre az alapvetésre disszertációnk későbbi részében még külön pontban kitérünk, mint a politikai szeretet egyik meghatározó tényezőjére.

Teológiai besorolhatatlansága és kategóriákba illeszthetlensége kapcsán eligazítást adhatnak saját, erre vonatkozó szavai: „Az ideológia nem vonzó. Az ideológiákban nincs jelen Jézus: nincs jelen gyengédsége, szeretete, szelídsége. Az ideológiák mindig merevek. Amikor egy keresztény az ideológia tanítványává válik, akkor elveszítette hitét: többé már nem Jézus tanítványa, hanem ennek a gondolati magatartásnak a tanítványa.”³²⁹ Ennek elkerülése végett fontos az imádság, mert anélkül „elhagyjuk a hitet és az ideológia vagy a moralizmus hibájába esünk.”³³⁰ Azt mondhatjuk tehát, hogy Ferenc pápa teológiája leginkább tisztán evangéliumi kíván lenni. Valójában nem Ferenc pápa megnyilatkozásai a forradalmiak, hanem az evangélium ereje bír forradalmi erővel, amit ő képviselni és közvetíteni szeretne. Ez pedig abban nyilvánul meg nála, hogy a perifériákra küldi őt, ahol a néppel érintkezik és találkozik. Ez a néppel való találkozás jellemzi leginkább teológiáját, és egyházképe is ebből indul ki, ezért fontos, hogy értekezésünkben a periféria fogalmi tisztázására és jelentőségének kimutatására is kitérjünk.

³²⁷ TÖRÖK, Cs., *Ferenc pápa a mérlegen?*, in *Vigilia* (2019/10.), 723.

³²⁸ EG 231.

³²⁹ Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2013. október 17-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLIII, 2013. október 18., 239.

³³⁰ Uo.

3.1. A perifériák „központi” szerepe

Talán nem túlzás azt állítanunk, hogy Európa politikai és kulturális értelemben, de egyházi és teológiai szinten is elveszítette a globális súlyát és központi szerepét. Az egyház központi statisztikai hivatala által 2023 márciusában közzétett (legfrissebb) statisztikai évkönyv³³¹ (*Annuario Statisticum Ecclesiae*) erős kontrasztot mutat a bő száz évvel ezelőtti viszonyokhoz képest a katolikusok földrajzi eloszlását illetően. 1910-ben a megkeresztelt katolikusok 70%-a élt északon (65% Európában) és 30%-a délen (24% Latin-Amerikában). Ezzel ellentétben az *Annuario Statisticum Ecclesiae* 2021-ra vonatkozóan megállapítja, miközben a világ katolikusainak 48%-a (661 millió fő) tartozik Amerikához, és közülük csaknem 57%-uk Dél-Amerikában, 27%-a csak Brazíliában él, ahol a világon a legmagasabb a megkeresztelt katolikusok száma: 180 millió, addig Európában hanyatlás mutatkozik: 2021-ben a 2020-as 21,1%-ról három százalékponttal, 18%-ra csökkent az arányuk, 249 millió főre (2013-ban 22,9% volt). Miközben Európában a katolikusok száma csökkenőben van, addig Afrikában 3,1%-kal nőtt, mint ahogyan Ázsiában (+0,99%) és Amerikában (+1,01%) is. A statisztikai adatokból az is kiderül, hogy katolikusok a világ népességének 17,67%-át teszik ki.

Noha a szám és a statisztika nem minden, mégis erős folyamatokra és helyzetértékelésre mutat rá. Róma már nem Rómában van, ahogyan Michel Onfray francia gondolkodó azt találóan megfogalmazta³³². Ez az elmozdulás nemcsak abban mutatható ki egyházi vonatkozásban, hogy az argentin Bergoglio az első dél-amerikai pápa a történelemben, aki a „világ végéről”³³³ érkezett, hanem az egyház geopolitikai viszonyait illetően, de Ferenc pápa gondolkodásában is éppen a perifériák hangsúlyozásával, amely kifejezésnek nála nem annyira földrajzi értelmezésű, mint inkább egzisztenciális és teológiai, és ezáltal ekkleziológiai, de szociális és politikai relevanciája is van.

A periféria gondolatának politikai perspektívája is van. Ez jut kifejezésre abban az interjúban is, amit Ferenc pápa 2023. március 10-én az RSI-nek (*Radiotelevisione*

³³¹ SEGRETERIA DI STATO VATICANO, *Annuario Statisticum Ecclesiae 2021*, Libreria Editrice Vaticana.

³³² ONFRAY, M., *La nostra civiltà muoia con eleganza*, in *La Repubblica*, 2017. január 14. Lásd még: Uő., *Décadence. De Jésus à Ben Laden Vie et mort de LOccident*, Flammarion, Paris 2017.

³³³ A Szent Péter bazilika loggiáján, megválasztása utáni rögtönzött beszédében így fogalmazott 2013. március 13-án: „Úgy tűnik, a bíborosok a világ végéről választottak pápát...”

svizzera di lingua italiana) adott. Ebben, arra a kérdésre, hogy mit hozott a pápa a „világ végéről”, válaszában egy argentin filozófusra, Amelia Podettire, Argentína '70-es éveinek egyik legjelentősebb gondolkodójára hivatkozik, aki megfogalmazta, hogy a valóság jobban látható kívülről, a szélről, mint a központból; a távolságból érhető meg az egyetemesség – ez pedig egy szociális, filozófiai és politikai alapvetés.³³⁴

Az, hogy az egyházban geopolitikai áthelyeződésnek lehetünk tanúi, magával hozza azt is, hogy az egyház abból a kontextusból indul ki, amelyben jelen van. Ezt a környezetet vizsgálva azt láthatjuk az Oxfam 2023-ban megjelent tanulmánya³³⁵ szerint, hogy tízmilliók szenvednek éhínségben, további százmillióknak pedig az alapvető árucikkek és otthonuk fűtésének rohamosan növekvő költségével kell szembenéznük. A Világbank adatai arra is rámutatnak, hogy három évtized után először nőtt a mélyszegénységben élők száma: mára több mint 700 millióan élnek kevesebb, mint napi 2,15 dollárból.³³⁶ A globális egyenlőtlenségeket kifejezi az a számadat is, hogy a világ leggazdagabb egy százaléka kétszer annyi pénzt keresett az elmúlt két évben mint a maradék 99 százalék. Továbbá a leggazdagabb egy százalék birtokolja a globális összvagyon 45,6 százalékát, miközben a legszegényebb egy százaléknak mindössze 0,75 százalék jut. Emellett arról is számot ad az Oxfam tanulmánya, hogy 81 milliárdos nagyobb vagyont birtokol, mint a Föld lakosságának ötven százaléka. Mindezt azért fontos látnunk, mert innen érhető meg az egzisztenciális periféria és a szegénység teológiájának a jelentősége, ahogy arról később értekezünk. Vagyis a latin-amerikai favellák és a *cartonerók* között, az afrikai mélyszegénységben és ázsiai nélkülözésben a szegénység perspektívájából művelt teológia hitelességi kérdés az egyháznak. Persze európai viszonylatban is jelen van az egzisztenciális periféria, de meglátásunk szerint sokkal inkább lelki, szellemi vagy mentális értelemben, mintsem olyan anyagi szegénység vonatkozásában, mint ami a világ más tájain tapasztalható. Mindez arra figyelmeztet, hogy a szegénység teológiai

³³⁴ „Mi viene in mente una cosa che ha scritto la filosofa argentina Amelia Podetti: la realtà si vede meglio dagli estremi che dal centro. Dalla distanza si capisce l'universalità. È un principio sociale, filosofico e politico.” Ferenc pápa interjúja az RSI-nek 2023. március 10-én.

³³⁵ CHRISTENSEN, M.-B.–HALLUM, Ch.–MAITLAND, A.–PARRINELLO, Q.–PUTATURO, Ch., *Oxfam, Survival of the Richest, How we must tax the super-rich now to fight inequality*, Oxfam GB, Oxfam House, Oxford 2023, <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621477/bp-survival-of-the-richest-160123-en.pdf> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

³³⁶ A Világban 2022-es adatai: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#1> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

jelentőségét nem politikai vagy filozófiai kategóriákból kell levezetnünk, hanem az evangéliumi ihletettségen túl nem hagyhatjuk figyelmen kívül, amire a Katakombapaktum (1965) is emlékeztet (lásd a Függelékben): a testi, kulturális és erkölcsi nyomorúságban lévő emberi sokaság az emberiség kétharmadát adja. Az egyház a szegénység hirdetésével tehát nem a szegénységet akarja idealizálni, hanem a szegénység és az egyenlőtlenség botránya láttán az önmérséklet, a mértékletesség és a szolidaritás erényének a szükségességét hangsúlyozza.

3.2. Amelia Podetti (1928–1979) filozófus öröksége és hatása

Ferenc pápa gondolkodásában tehát a „periféria” nem egy hangzatos jelszó, hanem teológiai kulcsfogalom, amely valójában sokkal mélyebb gondolati hagyomány örökségeként áll előttünk, ahogyan azt kimutatta³³⁷ Massimo Borghesi is, és amelynek nyomán az alábbiakban azokra a filozófiai gyökerekre kívánunk reflektálni, amelyek Ferenc pápa „periférikus” gondolkodására nagy hatást gyakoroltak.

Azt láthatjuk, hogy az említett Amelia Podetti filozófiai munkájával nagy hatást gyakorolt Ferenc pápára. Podetti 1928-ban született Argentínában. 1954-ben csatlakozott a Peronista Párthoz. 1956-ban szerzett filozófiai diplomát a Buenos Aires-i Egyetemen (UBA), diplomamunkájának témája Husserl volt.³³⁸ Ezt követően a Párizsi Egyetemen és a Párizsi Katolikus Intézetben végzett posztgraduális tanulmányokat, ahol Jean Wahl, Paul Ricoeur, Ferdinand Alquié és Henri Gouhier tanításaival találkozhatott. 1963-tól haláláig az UBA-n, a National University of La Plata-n és a Salvadori Egyetemen tanított. Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején az úgynevezett *Cátedras Nacionales*-nek (1967–1971) is oktatója volt, amely a Buenos Aires-i Egyetem Filozófiai és Irodalmi Karán létrehozott tanszékek sorozataként működött a szociológia tudományterületén, olyan szociológia kidolgozása érdekében, amely az argentin és a latin-amerikai társadalmi problémákat vizsgálja. Ennek során ötvözték a peronizmusból, a marxizmusból és a

³³⁷ BORGHESI, M., *Jorge Mario Bergoglio. Una biografía intellettuale. Dialettica e mistica*, Jaca Book, Milano 2017, 53–54, 57–61.

³³⁸ Husserlről könyvet is írt: PODETTI, A., *Husserl: esencias, historia, etnología*, Editorial Estudios, Buenos Aires 1969.

kereszténységből származó szempontokat, amik a polgári-katonai diktatúrával szembeni ellenállási mozgalmat alkották.³³⁹ Scannone *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*³⁴⁰ című könyvében is olvashatunk arról az argentin politikai kontextusról, amelyben az értelmiségiek, professzorok és hallgatók jelentős része támogatta a peronizmust mint a katonasággal szembeni népi ellenállást és a társadalmi tiltakozás mozgalmát, ami nem Perón elnöksége ideje alatt volt. Ekkor született meg a *Cátedras Nacionales*, olyan személyiségekkel, mint Justino O'Farrell, Gonzalo Cárdenas, Alcira Argumedo, José Pablo Fenmann, és Scannone is említi e sorban Amelia Podetti filozófust. Podetti tehát „azon gondolkodók csoportjához tartozott (...), akik az egyházat tartották kulcsfontosságú tényezőnek egy új latin-amerikai kontinentális lelkiismeret kialakulásában (...), amely képes nemzetközileg is megállni a helyét, és fontos befolyást szerezni a modern világban. Ez volt Bergoglio értelmiségi családja: egy katolikus nacionalizmus, amely többet törődött a néppel, mint az állammal, Argentínán túlra, egész Latin-Amerikára tekintett...”³⁴¹

Podetti Szent Ágoston példáján keresztül,³⁴² aki a Birodalom peremén lévő tartományból és ennek sérelme nélkül megalkotta az ókori világ utolsó nagy szintézisét, rámutatott, hogy a perifériáról jobban lehet látni, mint a központból.³⁴³ Podetti ennek alapján az amerikai kontinensnek fontos szerepet tulajdonít, és megállapítja, hogy „az egész bolygó csak az utolsó elfoglalt helyről, az igazi *finis terrae*-ből látható, ahol a föld gyakorlatilag véget ér”³⁴⁴, utalva Dél-Amerikára:

³³⁹ FRIEDEMANN, S., *De las Cátedras Nacionales (1967-1971) a la Universidad Nacional y Popular de Buenos Aires (1973-1974). Experiencias configuradoras de institucionalidad universitaria.*, *Sociohistorica*, 39, e026.

³⁴⁰ SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 14.

³⁴¹ Austen Ivereigh *El gran reformador. Francisco, retrato de un papa radical* c. művét idézi BORGHESI, M. in: *Jorge Mario Bergoglio. Una biografía intelectual. Dialettica e mistica*, Jaca Book, Milano 2017, 53–54, 57–61.

³⁴² Ezzel a példával kapcsolatban kritikai megjegyzéssel kell élnünk, amelyre köszönöm Dr. Sághy Ádám teológus kollégám figyelemfelhívását. Kritikánk tartalma abban áll, hogy az észak-afrikai régió, ahol Ágoston tevékenykedett, valójában nem számított perifériának, „peremnek” geopolitikai értelemben, és abban a tekintetben sem, hogy a korban az afrikai kontinens az egyházi és teológiai élet meghatározó központja volt: elég ha csak az észak-afrikai egyháztartomány Karthágóban tartott zsinataira gondolunk, vagy arra, hogy az egyház első századaiban Róma püspökét három alkalommal is a Birodalom észak-afrikai provinciája adta (I. Viktor, Miltiádész és I. Szent Gelasius), de említhetjük Szent Ágostonon túl Tertullianus vagy Szent Ciprián teológiára jelentős alakját is. Vö. STRABÓN, *Geógraphika*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1977.

³⁴³ PODETTI, A., *La irrupción de América en la historia*, Centro de Investigaciones Culturales, Buenos Aires 1981., 7.

³⁴⁴ Uo. 8.

„Amerika megjelenése a történelemben gyökeresen megváltoztatja nemcsak a forgatókönyvet, hanem az ember útjának értelmét is a Földön. Az „Új Világ” felfedezése valójában a világ teljes felfedezését jelenti. Ez annak a ténynek a felfedezése, hogy a világ valami egészen más volt, mint amit addig az emberek mindkét oldalon ismertek. Az egyetemes történelem valójában Amerikával kezdődik. Bergoglióban a Dél-Amerikából látott világ a perifériáról, a nyomornegyedekből, a *Villas de miseria*-ból, Latin-Amerika végtelen metropoliszaiból látható világ lesz. A filozófiai átértékelés átadja a helyét az evangéliumi perspektívának. A periféria-centrum kapcsolat intuíciója azonban fontosnak bizonyul majd.”³⁴⁵

Ez a periféria-gondolkodás már Ferenc pápasága első percétől kezdve visszaköszön. Amikor 2013. március 13-án megválasztotta a konklávét, a Szent Péter bazilika loggiáján rövid, rögtönzött beszédében így fogalmazott: „Tudjátok, hogy a konklávét kötelessége, hogy püspököt adjon Rómának. Nekem úgy tűnik, hogy bíboros testvéreim a világ végére mentek érte. De itt vagyunk...”³⁴⁶

Az, hogy Ferenc pápa egyházfői utazásaiban miért a perifériákat célozza meg programszerűen, innen érthető meg. Ferenc pápa egyébként még a jezsuiták provinciálisaként találkozott Podettivel Buenos Airesben, és olvasta is műveit. „Nagy hatással volt rám. Tőle kaptam a „periféria” intuícióját. Sokat dolgozott ezen. Egyik testvére továbbra is publikálja írásait és jegyzeteit. Methol Ferrét és Podettit olvasva vettem át valamit a dialektikából, antihegelianus formában, mert ő Hegel specialistája volt, de nem hegelianus.”³⁴⁷

Andrea Tornielli, a *La Stampa* folyóirat vatikáni tudósítója is beszámol arról, hogy Ferenc pápa Villa La Cárcovában, egy Buenos Aires-i külváros plébániai közlönyében adott interjújában úgy fogalmazott: „A valóság jobban látható a perifériáról, mint a központból.”³⁴⁸

³⁴⁵ PODETTI, A., *La irrupción de América en la historia*.

³⁴⁶ Az eredeti olasz beszéd részlete így hangzott: „Voi sapete che il dovere del Conclave è di dare un Vescovo a Roma. Sembra che i miei fratelli cardinali sono andati a prenderlo quasi alla fine del mondo. Ma siamo qui...”

³⁴⁷ Ferenc pápa 2017. január 3-án adott nyilatkozata Borghesinek, hangfelvétel, in: BORGHESI, M., *Jorge Mario Bergoglio. Una biografia intellettuale. Dialettica e mistica*, Jaca Book, Milano 2017, 53–54, 57–61.

³⁴⁸ TORIELLI, A., *Los viajes de Francisco*, Planeta, Buenos Aires 2017, 8.

A periféria-gondolkodás nyomán Ferencnél ez az eltolódás abban is megmutatkozik, ahogyan Ferenc pápa a schumanni (1886–1963) „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz” gondolatától a szeretet primátusa felé mozdul el, amikor azt mondja, hogy az európai egyházban az igazságosságért és a békéért folytatott küzdelem kell, hogy érvényesüljön, vagy pedig nem lesz, valamint, hogy vagy tiszteletben tartja az összegyházi, egyetemes (vagyis katolikus) kultúrát, vagy jelentéktelenségbe süllyed az evangélium felkínálása és a világ üdvössége szempontjából.³⁴⁹

Podetti a perifériákon központi szerepén túl Szent Ágoston *De Civitate Dei* művének aktualitására is felhívta Bergoglio bíboros figyelmét a *La irrupción de América en la historia* című könyvében található, *San Agustín: el problema de la justicia* című esszéjében írt értekezéseivel. Borghesi könyvében olvasható, hogy Bergoglio előszót³⁵⁰ írt Podetti Hegeliánus-kommentárjához, amiben úgy fogalmazott:

„A sors úgy akarta, hogy munkaanyagként ajánlja fel egyik utolsó, 1978-as történelemfilozófiai jegyzetét. Ez a kurzusa, megerősítve azt az elképzelést, hogy szükség van a nyugati történelem saját újragondolására, középpontjában Szent Ágostonnal és Hegellel, kifejlesztette a nyugati történelemfilozófia két »pontját«.”³⁵¹

3.3. Az egzisztenciális periféria

A periféria a fentiek alapján nem újkeletű gondolat. Ugyanakkor meglátásunk szerint a periféria fogalmának tartalmi feloldására és tisztázására van szükség, és pontszerűen körbe kell határolnunk Ferenc pápa tanítása alapján. Ennek keretében

³⁴⁹ Ferenc pápa interjúja a *L'Eco di Bergamo* című napilapnak, 2018. május 24.

³⁵⁰ BERGOGLIO, J. M., *Prólogo*, in PODETTI, A., *Comentario a la Introducción a la „Fenomenología del Espíritu”*, Biblos, Buenos Aires 2007.

³⁵¹ BORGHESI, M., *Jorge Mario Bergoglio. Una biografía intelectual. Dialettica e mistica*, 53–54, 57–61. A szerző hozzáteszi: „Hegelnél az állam Isten országává válik a földön, Ágostonnál a két város, a földi város és Isten városának dualizmusa megakadályoz minden teológiai-politikai monizmust. Esszéjében Podetti a »pueblóval« [néppel] foglalkozott, de Ágoston fényében minden »populista« vagy nacionalista ideológia ki volt zárva. Ágostonnál nem szabad összetéveszteni a földi várost a Római Birodalommal vagy más állammal vagy történelmi birodalommal, sem az égi várost az egyházzal.”

kérdésként merül fel az is, hogy a periféria képes-e centralizálni, vagy szintézist alkotni, ahogyan azt Podetti álláspontjában láthattuk.

Tézisünk az, hogy valójában akkor létezik periféria, ha van centrum is. Ebben az értelemben a periféria tartalma relatív, mert nem biztos, hogy akiket a centrum „periférián élőknek” tekint, ők maguk is így értelmezik létüket és helyzetüket. Ez érvényes politikai, kulturális és teológiai értelemben is. Ennek megértésére jó példa Kína hagyományos kozmológiai felfogása,³⁵² amely alapján „Zhongguo”-nak (Csungkuo), azaz „középső birodalom”-nak, „központi ország”-nak nevezte és tekintette magát, amelyben a „mennyek mandátuma” birtokában kiemelkedve a geopolitikai környezetéből, a császárt egy univerzális politikai hierarchia csúcspontján helyet foglaló személynek tartották, akihez képest a többi állam uralkodója csak vazallus volt. Ez a felfogás a kínai világtérkép szerkesztésében is tükröződik, ahol Kína nem félreeső országgént, hanem a középpontban terül el, és mindenki más hozzá igazodik.

Paulo Freire szintén rámutat arra,³⁵³ hogy a társadalom peremére szorultakat valójában nem „integrálni” kell, hanem a rendszert és a szemléletet kell úgy átalakítani, hogy abban ne elnyomottakként és perifériára taszítottakként, hanem „önmagukért létezőként”, nem pedig „másokért létezőként” (kizsákmányoltakként) élhessenek. Vagyis alapvetően abból indul ki, hogy nem „kívül”, a társadalom perifériáján, hanem „belül”, a centrumban voltak, de az elnyomásban váltak „másokért létezőkké”.

Podetti hatása jól látható a pápa periférikus gondolkodásának a kialakításában, ugyanakkor az is fontos, hogy Ferencnél nemcsak földrajzi, hanem egzisztenciális perifériákról beszélhetünk,³⁵⁴ amelynek teológiai jelentőségét már a konklávé megelőző bíborosi tanácskozáson elmondott beszédében, majd az *Evangelii gaudiumban* is kiolvashatjuk.

³⁵² Vö. KISSINGER, H., *Kínáról*, Antall József Tudásközpont, Budapest 2014, 20–21. és 35.

³⁵³ Vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974.

³⁵⁴ „A perifériák kifejezés [...] egyre kevésbé földrajzi fogalom, egyre inkább egzisztenciális fogalommmá válik.” Ferenc pápa interjúja a *L'Eco di Bergamo* című napilapnak, 2018. május 24.

Ennél a pontnál fontos azt a megkülönböztetést kifejeznünk, ami a földrajzi, geopolitikai értelemben vett periféria és a teológiai alapokkal is rendelkező, egzisztenciális periféria tartalmi jelentése között találunk. Fontos annak felismerése, hogy a periféria teológiai gyökerei evangéliumiak: Krisztus maga lett periféria (vö. Fil 2,6–8; Jn 1,14),³⁵⁵ aki „állandóan kilép saját területének perifériái vagy az új társadalmi-kulturális területek felé.”³⁵⁶

3.4. Az egzisztenciális periféria evangéliumi gyökerei – a periféria és a centrum szintézise

Meglátásunk szerint a periféria teológiája összefüggésben van a szegénység teológiájával, vele párhuzamba állítható, hiszen az egzisztenciális periférián élők azok, akik a szegénység különböző kategóriájával jellemezhetők, ahogyan azt a szegénység teológiájáról szóló fejezetünkben kifejtjük. Ebből a perspektívából az egzisztenciális periférián élők azok, akiket Ferenc a gazdasági és politikai rendszer által „leselejtezetteknek”³⁵⁷, „kidobottaknak” nevez, a lelki, morális és anyagi értelemben vett szegények, a kirekesztettek és a társadalom peremére taszított emberek, akik sokszor remény, kilátás nélkül élnek mindennapjaikat; ők a „kicsik”, az „egyszerűek”, a „gyöngék”, azok, akik nem tartoznak a „kultuszhoz”, a vallási közösséghez, akik a Törvény értelmében „bűnösök”. Tehát nemcsak földrajzi értelemben kell kilépni önmagunkból, hanem el kell indulni „a létezés peremvidékei felé, a bűn, a fájdalom, az igazságtalanság, a tudatlanság, a vallási közömbösség, mindenféle nyomorúság felé”³⁵⁸. Az „egzisztenciális periféria” teológiai jelentésében Pál apostol korintusiakhoz írt levelét eligazításként használhatjuk: „Isten azonban azt választotta ki, ami a világ szemében balga, hogy megszegyenítse a bölcseket, s azt választotta ki, ami a világ előtt gyöngé, hogy megszegyenítse az erőseket, s ami a világ előtt

³⁵⁵ Vö. *Gaudete et exsultate*, 135.

³⁵⁶ EG 30, vö. XVI. BENEDEK, *Beszéd az „Ad gentes” zsinati határozat 40. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi összejövetelen* (2006. február 11.): AAS 98 (2006), 337.

³⁵⁷ FERENC PÁPA, *Laudato si’* (LS) kezdetű enciklika a közös otthon gondozásáról, SZIT, Budapest 2015, 45.

³⁵⁸ Bergoglio bíboros beszéde a 2013-as konklávét megelőző bíborosi tanácskozáson. Az elhangzott szöveg nem volt meg eredetileg írásban, de Jaime Lucas Ortega y Alamino havannai bíboros kérésére és a pápa jóváhagyásával nyilvánosságra kerültek a beszédhez készített jegyzetek.

alacsonyrendű és lenézett, azt választotta ki az Isten, a semminek látszókat, hogy megsemmisítse azokat, akik valaminek látszanak.” (1Kor 1,27–28).

Evangéliumi gyökerekből táplálkozó fogalomról van szó, és mint ilyen, pontos meghatározásához és megértéséhez a bibliai szövegekhez kell visszafordulnunk, és azokat kell alapul vennünk.

Ennek során azt láthatjuk az ószövetségi Jónás történetében is, hogy Isten az emberi, szűklátókörű elvárásokkal szemben cselekszik, meglepi Jónást, aki értetlenkedik és ellenáll (hasonlóképpen a tékozló fiú idősebb testvérével), aki nem képes felfogni és elfogadni, hogy Isten irgalma határtalan és küldetése ahhoz is szól, „aki még nem tud különbséget tenni a jobb és a bal keze között” (Jón 4,11).

De legplasztikusabb módon az evangélium tárja fel előttünk a választ. Annak lehetünk tanúi, hogy Jézus a periférián születik egy jelentéktelen városban (vö. Mik 5,1), a mélyszegénység, a nincstelenség és a hajléktalanság állapotába, és egész küldetése³⁵⁹ a periférián élőkhez viszi őt. Tekintete őket keresi (vö. pl. Lk 17,14), irgalma őket emeli fel (Lk 10,25–37), szíve rajtuk indul meg (Jn 11,38) és esik meg (Mt 9,36; Lk 7,13; Lk 10,33; Lk 15,20), boldogmondásai (Mt 5,3–12; Lk 6,20–26) nekik szólnak. Érintkezik a betegekkel, leprásokkal³⁶⁰, vagyis a társadalmi és vallási értelemben is kitaszítottakkal; „a pogányok Galileájába” (Mt 4,15) megy, hogy a kultikus, liturgikus, vallási és politikai értelemben vett központtól, Jeruzsálemtől félreeső, megvetett vidékre menve a bűnösöket hívja és gyógyítsa (Mk 2,17), nem az egészségeseket, hanem a betegeket (Mt 9,12); hogy megmentsen és ne elítéljen (Jn 12,47).

A centrum és a periféria viszonyát teológiailag megalapozza Lukács „itinerárium-egysége”³⁶¹ (Lk 9,51–19,28), Jézus tíz fejezeten keresztül történő úton levése, amelyen Jézus voltaképp a perifériával azonosulva és magára véve azt, elviszi

³⁵⁹ „Az Úr Lelke van rajtam, azért kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek. Elküldött, hogy hirdessem a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, hogy szabadon bocsássam az elnyomottakat, és hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét.” (Lk 4,18).

³⁶⁰ „Jézus bejárta egész Galileát, tanított a zsinagógákban, hirdette országa evangéliumát, s gyógyított minden betegséget és fogyatékossgot a nép közt. Híre elterjedt egész Szíriában. Elvittek hozzá minden szenvedőt, olyanokat, akiket különféle betegségek és bajok gyötörtek, ördögtől megszállottakat, holdkórosokat, bénákat, és meggyógyította őket.” (Mt 4,23–24).

³⁶¹ Vö. SÁGHY, Á.–WAPPLER, A., *Bevezetés az Újszövetségbe*, 92–94.

a centrumba, Jeruzsálembé, ahol megdicsőül, és ahol a kereszten Jézus egyesíti a perifériát a centrummal: a periféria átváltozik centrummá, középpontba helyezve a szegényeket. Itt „nem földrajzi, hanem elsősorban spirituális út áll előttünk, [amely annak] teológiai kifejezése és hangsúlyozása, hogy Isten meglátogatja az embert, közel van hozzá, keresi őt, és folyamatosan úton van, soha nem fárad bele abba, hogy elmenjen a legtávolabbiakhoz.”³⁶²

Annak lehetünk tehát tanúi, hogy az egzisztenciális periféria értelmében a „periféria” centrummá válik, mert az evangélium elsődleges címzettjei és Isten szíve közepe a periférián élők.³⁶³

3.5. Az egzisztenciális periféria egyházi és politikai perspektívái

Ha Jézus útja a perifériákra vezet – kezdve a megtestesülése első pillanatától, majd egész küldetése folyamán az ő horizontja mindig a periféria –, akkor az egyház útja is oda vezet, vagyis minket is oda küld. Valójában ez nem egy opcionális kérdés, hanem valamennyien arra kaptunk meghívást, hogy kilépünk saját kényelmünkből, hogy eljussunk az összes perifériára.³⁶⁴

Mindennek egyháztani felfogás és politikai praxis szempontjából is jelentősége van, hiszen az egzisztenciális periféria víziójában a középpont nem önmagunkban található, hanem a szegényeknél. Ezzel áll szemben az a földrajzi, geopolitikai periférikus gondolkodás, ahol a szegények csak mint félreeső, „leselejtezett hulladékok” szerepelnek. Ha ez utóbbi értelmezést vesszük alapul, akkor valójában periféria akkor van, ha magunkat képzeljük a középpontba, és ez pedig „teret nyit a narcisztikus és tekintélyelvű elitizmus előtt, ahol evangelizáció helyett csak elemzik és kategorizálják a többi embert”³⁶⁵.

Az „önmagunkból kilépés” hangoztatása Ferencnél tehát az ebből a merev és énközpontú mentalitásból való sürgő kilépést is jelenti, mert „elképzелhetetlen, hogy a

³⁶² Uo. 93.

³⁶³ Vö. EG 197.

³⁶⁴ EG 20.

³⁶⁵ EG 94.

kereszténység eme beszűkített formáiból hiteles evangelizáló dinamizmus fakadjon.”³⁶⁶

Ennek veszélye a „teológiai nárcizmusban”³⁶⁷ és az autoreferens egyházi gondolkodásban is tetten érhető, amely élesen szembe megy Ferenc pápa gondolkodásával és egyháztani elképzelésével.³⁶⁸ Ferenc pápa nagyon határozottan és világosan kijelenti:

„Nem akarok olyan Egyházat, amely középpont akar lenni, és úgy végzi, hogy belebonyolódik a rögzelmék és procedúrák szövevényébe. Ha valaminek szentül nyugtalanítania és aggasztania kell a lelkiismeretünket, akkor az az, hogy oly sok testvérünk él a Jézus Krisztussal való barátság ereje, világossága és vigasztalása nélkül, az őt befogadó hívő közösség és az élet értelmének horizontja nélkül.”³⁶⁹

Ugyanez a vezérmotívum visszhangzott a II. Vatikáni Zsinat kezdetének 60. évfordulója alkalmából tartott misén mondott homíliájában is, amikor felhívta a figyelmet arra, hogy „az Egyház nem azért tartotta a zsinatot, hogy csodálja magát, hanem hogy odaadja önmagát.”³⁷⁰ Éppen ezért szükséges, hogy visszatérjünk „a zsinathoz, hogy kilépjünk önmagunkból, és legyőzzük az önmagunk körül forgás kísértését, mely a világiasság egyik formája!”³⁷¹

Az egzisztenciális periféria értelmezési kísérlete során a fentiek mellett Ferenc pápa periférikus gondolkodásának egy másik aspektusára is érdemes reflektálnunk. Ebben az jut kifejezésre, hogy a perifériára irányultság merészség és bátorság, ami a kockázatától sem ijed meg: „a határon kell élni, és merésznek kell lenni.”³⁷² Éppen

³⁶⁶ Uo.

³⁶⁷ Vö. Bergoglio bíboros beszéde a 2013-as konklávé megelőző bíborosi tanácskozáson.

³⁶⁸ Vö. Ferenc pápa beszéde a Római Kúria tagjaihoz karácsony alkalmából 2014. december 22-én, amelyben felsorolja és kifejti azokat a „betegségeket”, amelyeknek „mint minden test”, a Római Kúria is ki van téve.

³⁶⁹ EG 49.

³⁷⁰ Ferenc pápa homíliája a II. Vatikáni Zsinat kezdetének hatvanadik évfordulója alkalmából 2022. október 11-én.

³⁷¹ Uo.

³⁷² FERENC PÁPA in: *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, JTMR, Budapest 2013, 44. Ugyanez jut kifejezésre abban a gondolatában is, hogy „aki kockáztat, azt az Úr nem csapja be” (EG 3.). Ugyanez elhangzott csíksomlyói homíliájában is 2019. június 1-én, amikor a papírból olvasott beszéde közben felnevezett, és kétszer megismételte: „aki kockáztat, annak az Úr nem okoz csalódást”.

ez a stílus teszi lehetővé azt, hogy az egyház teljesítse küldetését és folytonos úton levését, elkerülve annak veszélyét, hogy laboratóriumban éljen, ahol „felveszik és hazaviszik a problémát, hogy háziasítsák, hogy kipingálják, összefüggéseiktől függetlenül.”³⁷³ Ez azt jelenti, hogy mindig a tapasztalatokból kell kiindulni, nem pedig elvont igazságokra szorítkozni; vagyis itt is megmutatkozik, hogy a „valóság az eszme felett áll”³⁷⁴.

Ha abból indulunk ki, hogy a követendő modell a poliéder, ami a politikai és társadalmi szintre is vonatkozik – mint ahogyan azt az egységről és a konfliktusokról szóló fejezetünkben kifejtjük –, akkor ez azt is jelenti, hogy „be kell vonni a perifériákat is.” A poliéder és periféria összetartozik. „A periférián élőknek [ugyanis] más nézőpontjaik vannak: a valóság olyan aspektusait is látják, amelyeket a hatalmi központokból, ahol a legmeghatározóbb döntéseket hozzák, nem lehet észrevenni”³⁷⁵. Szembetűnő a periféria teológiai jelentősége a politikai perspektívára nézve, ami az egyház társadalmi tanításában is tetten érhető: ennek egyik alappillére éppen az, hogy minden politikai intézkedést a szegények, „a periférián élők” érdekeit szem előtt tartva, a szegények „szemével” kell meghozni. Vagyis egy, a szegények perspektívájából művelt teológiáról beszélhetünk, ami egy ebből eredő politika távlatát nyitja meg előttünk.

Másrészről pedig a szubszidiaritás elve is párhuzamba állítható a periféria gondolatmenetével, amelyben megfogalmazódik a „kisegítés elveként” az egyház társadalmi tanításának és a kereszténydemokráciának azon alapvetése, ami alapján

„egy magasabb szintű közösségnek nem szabad beavatkoznia egy alacsonyabb szintű közösség belső életébe, és nem szabad megfosztania illetékességétől, épp ellenkezőleg, szükségleteiben támogatnia és segítenie kell, hogy annak

³⁷³ Uo. A „laboratórium” kifejezés megértésére az alábbi erőteljes gondolata is magyarázatot ad: „szívesebben látok egy olyan Egyházat, amelyet baleset ért, amely megsebesült és bepiszkolódott, miközben kiment az utcákra, mint egy olyan Egyházat, amely belebetegedett a zártságba és a kényelembe, mert a saját biztonságához ragaszkodott.” (EG 49.).

³⁷⁴ EG 233.

³⁷⁵ FT 215.

tevékenységét összehangolja a társadalmat alkotó más tényezőkkel, tudniillik a közjó érdekében.”³⁷⁶

Ez a párhuzam érvényes az önkormányzatiság elvének a jelentőségére nézve is. Valamint ugyanez, meglátásunk szerint Ferenc pápa egyházi perspektívájában a decentralizációs törekvéseivel és a helyi egyházak súlyának felértékelésével hozható összefüggésbe a szinodalitás jegyében. Nem véletlen az sem, hogy megválasztásakor köszöntőbeszédében „Róma püspökeként” mutatkozott be, nem a „pápa” szót használva.

4. „... mindenki egyháza, de különösképpen a szegényeké” – Szent XXIII. János pápa és a periféria

Ferenc pápa egyik nagy példaképe³⁷⁷ XXIII. János pápa, akit éppen ő avatott szentté 2014-ben (II. János Pál pápával együtt), és akit 2013. július 28-án, hazatérőben a riói ifjúsági világtalálkozóról így jellemzett: „Egy ember, aki engedte, hogy az Úr vezesse”, utalva a zsinat összehívására. Szentté avatásán is ezt emelte ki:

„A zsinat összehívásában XXIII. János kifinomult, Szentlélektől való tanulékonyaságról tanúskodott, engedte vezetni magát, és pásztor volt az egyház számára, egy vezetett vezető, a Szentlélek által vezetett vezető. Ez volt az ő nagy szolgálata az egyház számára; ő volt a Szentlélektől való tanulékonyaság pápája.”³⁷⁸

De nemcsak ezért áll példaképként Ferenc számára a „jó pápa”, hanem azért is, mert a szegények iránti elköteleződés erőteljes hangsúlya már XXIII. Jánosnál megjelenik. A

³⁷⁶ II. JÁNOS PÁL, *Centesimus annus* enciklika, 48: AAS 83 (1991) 854; vö. XI. PIUS, *Quadragesimo anno* enciklika: AAS 23 (1931) 184–186. Vö. KEK 1883.

³⁷⁷ Ferenc pápa interjúja a *L'Eco di Bergamo* című napilapnak, 2018. május 24. „Mit találok János pápában, amit közel érzek magamhoz, ami inspirációt jelent számomra? Kevéssel halála előtt elárulta, hogy papságának titka, miként említettem már, a hálósobájában található megfeszített Krisztusban volt, akihez beszélt, és aki beszélt hozzá, azokban a kitért karokban, melyek arra emlékeztették, hogy ő mindenkiért meghalt, hogy az ő szeretete, irgalma, bocsánata senkit sem vet el... Ebben közel érzem magamhoz.” Továbbá ebben az interjúban kifejti Ferenc, hogy XXIII. János inspiráló forrás számára abban, hogy mindenkivel párbeszédre törekedett, közelségében tábori lelkészként a világháború alatt a betegek és a szenvedők irányába, azt kereste, ami összeköt, és abban a lelkiségében, amely alapján nem kedvelte a „térítés” és a „keresztes háború” szavakat.

³⁷⁸ Ferenc pápa homíliája XXIII. János pápa és II. János Pál pápa szentté avatásán 2014. április 27-én.

II. Vatikáni Zsinat előkészületekor mondott beszédében 1962. szeptember 11-én úgy fogalmazott, hogy „az egyház úgy jelenik meg, mint amilyen, és amilyen lenni akar, azaz mint mindenki egyháza, de különösképpen a szegényeké”.³⁷⁹

János pápa szegények iránti elkötelezettsége fontos lépés a perifériákra elmozduló egyház életében, és abban a láncolatban is, amely egyfajta ívet vezet fel az egymást követő pápák között, valamint a teológiai gondolkodás hangsúlyeltolódásában, amely nyomán egyre nagyobb jelentőséget kap a szegénység témája. Ennek igazolásaképpen a Zsinat magáévá tette, és VI. Pál ennek megfelelően folytatta is ezt az utat, mégha mérsékelten is: az egyházzal szülő *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciójában az evangéliumi szegénység az egyház és Krisztus misztériumának alapjaként jelenik meg.³⁸⁰ Az Egyház missziós tevékenységéről szóló *Ad gentes* kezdetű dekrétuma pedig világossá teszi, hogy az egyház útja Krisztushoz hűen a szegények felé visz.³⁸¹

5. „Egy szolgáló és szegény egyház”³⁸² - A Katakomba-paktum (1965)

A perifériákra való elmozdulás, ahogyan láthattuk, voltaképp azon a láncolaton át vezet, amelyre fentebb rámutattunk. Ennek további nagyon fontos forrása, mégis kevésbé ismert és feldolgozott kezdeményezése az úgynevezett Katakomba-paktum³⁸³, amelyben a zsinati püspökök egy csoportja erőteljes és radikális elköteleződésre vállalkozott a szegények és az evangéliumi szegénység megélésé mellett.

A Katakomba-paktum során a Zsinat befejezéséhez közeledve, 1965. november 16-án negyven püspök³⁸⁴ a Domitilla katakombában aláírt egy nyilatkozatot, amelyben „egy szolgáló és szegény egyház”³⁸⁵ mellett kötelezték el

³⁷⁹ *Enchiridion Vaticanum* I., 25.

³⁸⁰ Vö. LG 8.

³⁸¹ Vö. AG 5.

³⁸² Ezt a címet adta Kloppenburg Boaventura a Katakomba-paktum szövegét bemutató fejezetnek a II. Vatikáni Zsinatról szóló könyvében. Vö. KLOPPENBURG, Boaventura (org.). *Concilio Vaticano II. Vol. V, Quarta Sessão*. Petrópolis: Vozes, 1966, 526–528.

³⁸³ A Katakomba-paktum teljes, saját fordítású szövegét lásd a Függelékben.

³⁸⁴ Később még mintegy ötszáz püspök csatlakozott hozzájuk.

³⁸⁵ Ez a kifejezés mintegy előszele és ihlető forrása lehetett Ferenc pápa számára is, aki a „szegények közt élő szegény egyház” víziójában gondolkodik. Meglátásunk szerint Ferenc pápának a szegénység

magukat. Köztük volt a brazil Hélder Camara (1909–1999), későbbi Rio de Janeiro-i segédpüspök és Óscar Romero³⁸⁶ (1917–1980), későbbi San Salvador-i érsek is, akik mindketten a szegénység kiemelkedő prófétái és a szegények szószólói voltak.³⁸⁷ Romero érseket 1980. március 24-én szentmise közben halálbrigádok végeztek ki épp a szegények, a campesinok jogai melletti kiállása miatt. A nyilatkozat aláírói többek között arra tettek vállalást, hogy úgy élnek, ahogyan a nép a mindennapokban, lemondanak címekről, rangjaikról, az előkelőséget és uralmi viszonyokat tükröző megszólításokról, ingatlanjaikról, a gazdagságról és annak látszatáról, és elkötelezik magukat amellett, hogy hivatal helyett valós szolgálat legyen püspökségük.

A szegény egyház motívuma tehát, ami a II. Vatikáni Zsinaton megjelenik, voltaképp ezzel az alulról szerveződő kezdeményezéssel veszi kezdetét. Maga a Katakomba-paktum a Zsinat végén született, de a „Szegények egyháza”³⁸⁸ csoport már a zsinati munkálatok elején megalakult,³⁸⁹ azzal a céllal, hogy ráirányítsák a szegényekre és az elnyomottakra a Zsinat figyelmét.³⁹⁰ Ennek jegyében vettek részt főként a mai világban élő egyházzal szülő, *Gaudium et spes* konstitúció kidolgozásában. Megalakulásukat követően első összejövetelükön egy, a Pierre-Marie Gerlier bíboros, lyoni érsek által előterjesztett, alábbi részt is magában foglaló

teológiai fogalmáról kialakított lelkiségében és egyháztanában nagy szerepet játszik az a teológiai kör, lelkiségi-pasztorális és ekkleziológiai irányzat, amely a Zsinat alatt bontakozott ki és formálódott csoporttá, ahogyan azt kifejtjük ebben a fejezetben. Ennek az inspirációnak a kimutatására egy további konkrét hasonlóságot hozunk példaként. A Katakomba-paktum 12. pontjában az szerepel, hogy a pasztorális szeretett mellett elkötelezett püspökök kezdeményezik életük „felülvizsgálatát”, méghozzá „a Krisztusban élő testvéreikkel”, köztük papok és laikusok egyaránt, vagyis az egész néppel. Ez meglátásunk szerint korrelál Ferenc pápa azon beszédében elhangzott résszel, amelyet a Római Kúria tagjainak intézett 2014 karácsonya alkalmából a Szent Kelemen teremben. Ebben rámutat azokra a betegségekre, amelyek a Kúriát mint minden testet érint, és ezek közt említi azt is, ha „úgy éreztük: »halhatatlanok«, »védettek« vagy egyenesen »nélkülözhetetlenek« vagyunk és elhanyagoljuk a szükséges és megszokott ellenőrzéseket. Egy kúria, amely nem önbíráló, amely nem naprakész, amely nem törekszik arra, hogy jobba legyen, az egy beteg test.”

³⁸⁶ Ferenc pápa 2018. október 14-én avatta szentté, VI. Pál pápával együtt.

³⁸⁷ Hélder Camara és Óscar Romero szegénység melletti kiállása és megnyilatkozásai vonatkozásában eligazítást adnak az alábbi műveik. CAMARA, H., *Spirale de Violence*, Desclée de Broucker, Bursell 1970; CAMARA, H., *Révolution dans la paix*, Seuil, Paris 1970. Továbbá ROMERO, O., *The Scandal of Redemption*, Plough Publishing House, Walden, New York 2018; ROMERO, O., *Homilias I-II-IV-V*, UCA Editores, El Salvador 2005–2009.

³⁸⁸ Vö. PUIG I TÁRRECH, A., *Az egyház és a szegények*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk: Riccardi, A.), 219–242., 221.

³⁸⁹ A csoport tagjai a Római Belga Kollégiumban találkoztak egymással. Vö. MENNINI, M., *La Chiesa dei poveri. Dal Concilio Vaticano II a papa Francesco*, Guerini e Associati, Milano 2016. Továbbá lásd: PLANELLAS I BARNOSELL, J., *La chiesa dei poveri. La sfida sempre attuale del Concilio Vaticano II*, Francesco Mondadori, Milano 2011, 47–58. és 125–134.

³⁹⁰ Vö. O'MALLEY, J. W., *Mi történt a II. Vatikáni Zsinaton*, Jezsuita Kiadó 2015, 173–174.

nyilatkozatot fogadtak el tagjai, akik közt megemlíjtük IV. Maximosz Szaigh³⁹¹ melkita pátriárkát és Giacomo Lercaro bolognai bíboros, érseket is: „Napjaink egyházának kötelessége, hogy hatékony választ adjon azokra a helyzetekre, amelyek oly sok embernek szenvedést okoznak. [...] Az egyháznak meg kell mutatnia, hogy valóban a szegények atyja.”³⁹²

Lercaro bíboros zsinati teológusával, Giuseppe Dossettivel együtt meghatározó alakja volt az egyház és a szegények témájának a Zsinaton, ahol felszólalásában krisztológiai távlatot adott neki: „Krisztus misztériuma az egyházban mindig is, s ma különösen Krisztus misztériuma volt a szegényekben, [...] az evangélium hirdetése a szegényeknek.”³⁹³ Lercaro programadó módon foglalja össze az egyháztant is megalapozó, biblikus gyökerű krisztológiáját: „A zsinat témájának az egyháznak kell[ene] lennie, pontosabban a szegények egyházának”³⁹⁴.

Lercaro *Feljegyzések a szegénység témájáról az egyházban. Jelentés a pápának* címmel VI. Pál pápa részére jelentést küldött el a Zsinat harmadik ülészakájának bezárása előtt, amelyben részben felhasználta a Szegények egyháza csoport munkáját is.³⁹⁵ A feljegyzés – amely a végleges formáját Giuseppe Dossetti és a „Bolognai műhely”³⁹⁶ szerkesztése által nyerte el – a szegénység teológiai helyének az újrafelfedezését sürgeti, valamint a „moralizáló hozzáállás teológiai megváltoztatását” kezdeményezi annak érdekében, hogy mind a bővelkedő társadalmakkal, mind pedig a marxista ateizmussal szemben fel tudjon lépni.

Meglátásunk szerint a Szegények egyháza csoport kezdeményezése és perspektívája abban a formában és hangsúllyal nem valósult meg a zsinati tanításban,

³⁹¹ Ralph M. Wiltgen mértékadó művében is találkozhatunk IV. Maximosz Szaigh névvel és jelentős szerepével a liturgikus tervezet kidolgozásában, amely során ez a „tiszteletreméltó, 84 éves szakállas aggastyán [...], aki hamar ismert lett beszédjének erőteljes, vaskos modoráról” az anyanyelvi liturgia mellett szólalt fel. Vö. WILTGEN, M. R., *A Rajna a Tiberisbe ömlött. A II. Vatikáni Zsinat története*, SZIT, Budapest 1999, 23–24.

³⁹² Vö. uo. 174. Lásd továbbá: CAMARA, H., *Lettres conciliaires 1962–1965*, 2. kötet, Cerf, Paris 2007.

³⁹³ LERCARO, G., *Chiesa e povertà*, in *Per la forza dello Spirito. Discorsi consiliari del card. Giacomo Lercaro (1962–1965)*, szerk.: Istituto di Scienze Religiose, EDB, Bologna 1984 (II ed. 2014), 113–122.

³⁹⁴ Uo.

³⁹⁵ Vö. PUIG I TÁRRECH, A., *Az egyház és a szegények*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk: Riccardi, A.), 219–242., 222.

³⁹⁶ Az elnevezés utal a teológiai körre, amely a Zsinaton közreműködött Lercaro bolognai bíboros-érsekkel. Lásd. LERCARO, G., *Appunti sul tema della povertà nella Chiesa. Rapporto al papa*, in *Per la forza dello Spirito*, i.m. 157–170.

ahogyan azt szerették volna. A Zsinat csak mérsékelten veszi át a felvázolt egyháztani nézőpontot, ahogyan arra már fentebb utaltunk. Talán ennek fényében értelmezhető és értékelhető igazán a Katakomba-paktum létrejötte és súlya, ahol viszont érvényre jutattják az evangéliumi szegénység melletti elkötelezettségüket „egy szolgáló és szegény egyház” érdekében.

Összességében elmondhatjuk, hogy a Szegények egyháza csoport kezdeményezése bizonyos értelemben a Zsinat lelkiismeretként kívánt működni. Tevékenységük nem félrehulló lábjegyzet, hanem fontos öröksége az egyházi hagyománynak, sőt, ahogy megfigyelhető, előszele a szegénység melletti elsődleges döntésnek. A dél-amerikai teológia átveszi és kibontakoztatja ezt a témát, ahogyan fentebb kimutattuk.

A Katakomba-paktum végső soron a Szegények egyháza csoport zsinati tevékenységének összefoglaló hitvallása és csúcspontja, amelyben kifejezésre jut a Zsinat alatt felvázolt egyháztan, középpontjában a szegényekkel. A Katakomba-paktum így jelentős forrásként hozzájárul az egyházban és a teológiában a szegénység fogalmának visszatéréséhez, lendületet adva a perifériára való elmozdulás felé, ahogyan azt a következő fejezetekben bemutatjuk. Ahogy látni fogjuk, ezt először a dél-amerikai teológia veszi át és bontakoztatja ki, de a „láncolaton” keresztül II. János Pál³⁹⁷ és XVI. Benedek³⁹⁸ is magáévá teszi. Így jut el egészen napjainkig, ahol Ferenc pápa szolgálatának központi elemévé válik, amelynek részletes kifejtésére az alábbiakban kerül majd sor.

6. Elmozdulás a „perifériák” felé – Medellín (1968), *Evangelii nuntiandi* (1975) és Puebla (1979)

Vizsgálódásunk során arra lehetünk figyelmesek, hogy a periféria fogalmi szerepe, ahogyan a filozófiai síkon, úgy az egyházi gondolkodás területén sem Ferenc pápánál jelenik meg először: már VI. Pál elmozdította az egyház dinamikus központját

³⁹⁷ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Centesimus annus*, SZIT, Budapest 1991, 11.; II. JÁNOS PÁL, *Sollicitudo rei socialis*, 42.

³⁹⁸ Vö. XVI. BENEDEK PÁPA, *Beszéd a brazíliai püspökökhöz Sao Pauló-i székesegyházban rendezett találkozó alkalmával* (2007. V. 11.), 3: AAS 99 (2007), 428.

a periféria felé, elindítva az egyházi geopolitika új korszakát.³⁹⁹ Nem véletlenül jellemezte őt Ferenc pápa szentté avatási miséjén, hogy „egy kifelé forduló Egyház prófétája lett, amely a messzibe tekint, és gondot visel a szegényekre.”⁴⁰⁰ Így érkezett Latin-Amerika órája.⁴⁰¹

VI. Pál már az *Ecclesiam suam* (1964) kezdetű enciklikájában feltett kérdéssel is ebbe az irányba tekint: „a lelkipásztorok és a hívők hogyan tudnák beszédüket és magatartásukat a szegénységre irányítva, azzal összhangba hozni” (56.). Végző soron a saját kérdésére ő maga adja meg a választ azzal a gesztusával, hogy a pápai tiarát ünnepélyesen levette, és az oltárra helyezve odaajándékozta a szegényeknek.

Az *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli buzdításával (1975) pedig egyfajta hidat képzett a két földrész (Európa és Dél-Amerika) között azáltal, hogy összekötötte a kolumbiai Medellín-i konferencián (1968) megfogalmazottakat a mexikói Pueblai dokumentum (1979) tartalmával: mindkét nyilatkozatban megjelenik a döntés a szegények mellett, valamint a teljes szabadság követelése az emberek és a népek számára, de az *Evangelii nuntiandi* révén elmozdultak az „elnyomás-felszabadulás” értelmezési keretétől a „felszabadulás-evangelizáció” sémájáig.⁴⁰²

Jellegzetes és sokat mondó VI. Pál *campesinos*hoz intézett beszéde is Bogotában, amikor Medellínbe utazott a CELAM ülésére, amelyben a szegények és az Eucharisztia közti hasonlóságra mutat rá, „szentségnek” titulálva a szegényeket.⁴⁰³ A pueblai nyilatkozat átveszi az *Evangelii nuntiandi* azon elemeit, melyeket VI. Pál az egyetemes egyháznak ajánl: így az evangelizáció és az emberi fejlődés kapcsolatát, a népi vallásosságot, a bázisközösségek evangelizációban betöltött szerepét, valamint a fiatalokat.

³⁹⁹ LA BELLA, G., *Latin-Amerika és az argentin laboratórium*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk: Riccardi, A.), 37–56. 37.

⁴⁰⁰ Ferenc pápa homíliája VI. Pál szentté avatási miséjén a Szent Péter téren 2018. október 14-én.

⁴⁰¹ Vö. LA BELLA, G., *Latin-Amerika és az argentin laboratórium*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk: Riccardi, A.), 37. Vö. PAOLO VI, *Sacra ordinazione di settanta sacerdoti destinati ai popoli dell'America Latina*, in Uő., *Insegnamenti di Paolo VI*, vol. 4, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1966, 351–352.

⁴⁰² Vö. PUIG I TÁRRECH, A., *Az egyház és a szegények*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk: Riccardi, A.), 219–242., 227.

⁴⁰³ Vö. MENNINI, M., *La Chiesa dei poveri. Dal Concilio Vaticano II a papa Francesco*, Guerini e Associati, Milano 2016, 236–238.

Mind az *Evangelii nuntiandi*, mind a pueblai konferencia nyilatkozata kitér a teologizmus és a teológiai szekularizmus veszélyére, melynek elkerülésére mindkét dokumentum felhívja a figyelmet. VI. Pál így fogalmaz: „amikor az egyház hirdeti a felszabadulást és azok oldalán áll, akik a szabadságért fáradoznak és szenvednek, nem tűri, hogy hatáskörét kizárólagosan a vallás területére korlátozzák, és ne engedjék törődni az emberek evilági gondjaival.”⁴⁰⁴ Puebla még ennél is határozottabban azt tanítja, hogy

„a kereszténységnek az emberi életet a maga teljességében kell evangelizálnia és ehhez a politikai dimenziók is hozzátartoznak. Ezért az egyház joggal bírálja azokat, akik a hit hatáskörét pusztán a személyes vagy a családi élet területére korlátozzák és háttérbe kívánják szorítani mind a szakmai, gazdasági, mind a társadalmi és politikai élet szféráit, mintha e területeken nem lenne ugyanolyan jelentősége a bűnnek, a szeretetnek, az imádságnak és a megbocsátásnak”⁴⁰⁵.

De a (teológiai) szekularizmus, vagyis a politikai beszűkültség is veszélyezteti az egyház küldetését,

„mivel a hitet kizárólag evilági célok összefüggésébe helyezi és olyan emberközpontú szemléletet sugall, mely fontosabbnak tartja a politikai és szociális kérdésekben való kezdeményezést, továbbá az anyagi jólétet, mint az egyház eredeti vallási küldetését, mégpedig azt, hogy az üdvösség hírnöke és szentségi jel legyen a világban.”⁴⁰⁶

Puebla jelentősége abban foglalható össze, hogy magáévá teszi a zsinat egyháztani felfogását (az egyház Isten szent népe), meghatározva a nép teológiájának távlatait, amit fentebb kifejtettünk.

⁴⁰⁴ EN 35.

⁴⁰⁵ DP 515.

⁴⁰⁶ DP 483., Vö. EN 32.

7. Az *Aparecidai dokumentum* (2007) – Alulról fölfelé irányuló pasztorális és teológiai program

Annak lehetünk tanúi, hogy Latin-Amerika nem maradt adós azzal a „tanúságtétellel”, amelyet az egész világ várt tőle a társadalmi megújulásról, az egyetértésről és a békéről.⁴⁰⁷ Ennek a tanúságtételnek és a perifériát a középpontba állító egyháztani gondolkodás meghatározó láncszem a braziliai Aparecida, ahol 2007-ben tartották a Latin-Amerikai és Karibi Püspökök (CELAM) V. Általános Konferenciáját, és amelyen megszületett a Bergoglio bíboros vezetésével szerkesztett *Aparecidai dokumentum*.

Ezzel egy olyan új, pasztorális és teológiai program jött létre, amelynek középpontjában a perifériákon élő kirekesztett szegények állnak, akiket kiselejteznek, és amely azt hangsúlyozza, hogy „a perifériák szegény népének éreznie kell az egyház közelségét”, és hogy az egyháznak figyelnie kell „a szegények legégetőbb szükségleteire és ugyanúgy jogaik megvédésére, valamint egy olyan társadalmon való közös munkálkodásra, amely az igazságosságon és békén alapul”⁴⁰⁸

Aparecida úgy kínálja fel a „hit isteni balzsamát”, hogy nem feledkezik meg „a materiális kenyérről” sem.⁴⁰⁹ Olyan missziós egyházat képzel el, ahol „nem maradhatunk többé csöndben, nem várakozhatunk passzívan a templomainkon belül”.⁴¹⁰

Igazán nagy jelentősége abban állt, hogy az 1992-es, kudarcént megélt Santo Domingo-i konferencia után, ahol a résztvevők szerint nem volt lehetőség a valódi dialógusra a római befolyás miatt, először történt meg, hogy a CELAM közgyűlése „nem egy előre-gyártott szövegből indult ki, hanem a nyílt párbeszédéből, amely már korábban megkezdődött és azóta is folytatódik CELAM és a püspöki konferenciák között”, és amely „alulról fölfelé irányult” – így vallott 2007-ben a konferenciáról a

⁴⁰⁷ Vö. PAOLO VI, *Sacra ordinazione di settanta sacerdoti destinati ai popoli dell'America Latina*, in Uő., *Insegnamenti di Paolo VI*, vol. 4, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1966, 351–352.

⁴⁰⁸ DA, 550.

⁴⁰⁹ Uo.

⁴¹⁰ Uo. 548. Vö. EG 15.

30 *Giorni* c. lap által közölt interjúban Bergoglio bíboros, aki kegyelmi pillanatnak nevezte azt a latin-amerikai egyház számára.⁴¹¹

Aparecida alapvető paradigmaváltást hoz a szegénység teológiai fogalmának újragondolásában, amelynek történelmi-történeti nyitottságát meghagyja. Így haladja meg Gutiérrez azon felfogását, amelyben vagy szociológiai-történeti módon szerepel a szegénység, vagy pusztán anyagi értelemben hivatkozik rá.⁴¹² Aparecida ilyen értelemben már akkor hatást gyakorol az egyház életére, amely XVI. Benedek pápa Aparecidában mondott, már korábban hivatkozott beszédében is tükröződik: „Az evangélium kiváltságos címzettjei ma és mindenkor a szegények.”⁴¹³

Erőteljes kifejezéseket használ a szegénység és a periféria vonatkozásában, felhívva a figyelmet a társadalmi igazságtalanság súlyosságára: „A kirekesztettek nem csupán a »kizsákmányoltak« (*explodatos*), hanem a »maradék«, a »fölösleg«, a »hulladék« (*sobrantes*), az »eldobhatók, egyszer használhatóak« (*desechables*).”⁴¹⁴ Ezeknek a fogalmaknak az összefüggésben érdemes arra a kapcsolódásra rámutatnunk, amely Aparecida és Ferenc pápa későbbi pápai megnyilatkozásai között fennáll.⁴¹⁵ Mint ahogyan látni fogjuk Ferenc pápa *Evangélii gaudium* apostoli buzdítására reflektáló fejezetünkben, Ferenc ekkleziológiai víziójának programadó pillére és forrása Aparecida.

8. „Az egyház útja a következő évekre” – Az *Evangélii gaudium* apostoli buzdítás (2013) egyháztani hangsúlyai

Ferenc pápa még megválasztásának évében, 2013-ban, a Hit Évének⁴¹⁶ lezárásaként adta közzé az *Evangélii gaudium* (Az evangélium öröme) kezdetű apostoli buzdítását,

⁴¹¹ A 30 *Giorni* c. lap interjúja Jorge Mario Bergoglio bíborossal 2007-ben.

⁴¹² Vö. GUTIÉRREZ, G., *A Theology of Liberation* (15th Anniversary Edition), 337.

⁴¹³ XVI. BENEDEK PÁPA, *Beszéd a braziliai püspökökhöz Sao Pauló-i székesegyházban rendezett találkozó alkalmával* (2007. V. 11.), 3: AAS 99 (2007), 428.

⁴¹⁴ DA 65.

⁴¹⁵ Vö. EG 53. és LS 45. Erre a kapcsolódásra hívja fel a figyelmet Dr. Sággy Ádám is monográfiájában. Vö. SÁGGY, Á. *Bevezetés a város teológiájához*, *Studia Theologica Budapestinensia* sorozat, SZIT, Budapest 2023, 31.

⁴¹⁶ XVI. Benedek pápa 2012 és 2013 közötti időszakra hirdette meg a Hit Évét, amely a II. Vatikáni Zsinat megnyitásának 50. évfordulóján, 2012. október 11-én kezdődött és 2013. november 24-ig, Krisztus király ünnepéig tartott. Ennek fényében szimbolikusan tekinthetjük, hogy a Hit Évének

amelynek jelentősége nem kisebb, minthogy kijelöli és meghatározza az egyház útját a következő évekre. (EG, 1.) Ez a dokumentum gyakorlatilag pápasága Magna Chartája, programadó írása, egyházképének összefoglalása és iránymutatása „az Egyház útjának a következő évekre.”⁴¹⁷ Megkerülhetetlen forrásról van szó, ha Ferenc pápa egyháztana, valamint egyházhoz tartozásunk és egyházi identitásunk kapcsán kívánunk választ és irányt kapni. Ezért döntő jelentősége van témánk vonatkozásában is.

Hogy mennyire egy hosszú folyamat eredményeként és egyfajta láncolat csúcsaként beszélhetünk az *Evangelii gaudium* kapcsán, annak felismeréséhez érdemes felidézni Ferenc pápának, a jezsuita rend 36. rendi gyűlésén mondott beszédét, amelyben kijelentette: „Az *Evangelii gaudium* csak keret, nem az eredeti. Szeretnék egyértelmű lenni. Egybefoglalja az *Evangelii nuntiandit* és a *Documento de Aparecidát*... Újra elő akartam venni ezt a két dokumentumot, hogy fölfrissítsem, s visszatérve rájuk új tálcán kínálhassam őket.”⁴¹⁸ Ezt támasztja alá az is, hogy benne 20-szor idézi az *Evangelii nuntiandit*, és 27-szer *Aparecidat*.

Egyaránt felfedezhetőek benne Ferenc pápa latin-amerikai pasztorális tapasztalatai, a nép teológiájának hangsúlyai és a II. Vatikáni Zsinat tanítására támaszkodása, számos hivatkozás elődeire. Mégis nyilvánvalóan új, erőteljes és átfogó képet ad számunkra, amelynek megélésére kivétel és kizárás nélkül meghívást kaptunk.

Mindezek alapján, kellő megvilágításba helyezve az alapokat, feltehetjük a kérdést: melyek azok a szempontok, amik pilléreként meghatározzák és jellemzik azt az egyházképet, amire Ferenc pápa hív meg az *Evangelii gaudiumban*, és amelyek világosan kirajzolódnak különféle megnyilatkozásaiból? Az alábbiakban ezeket a vonásait emeljük ki, amelyek tézisünk szerint a politikai szeretet vonatkozásában is alkalmazhatóak, vagyis ezek a teológiai gyökerek politikai távlatokat nyithatnak.

lezárásaként jelent meg az egyház új korszakának távlatait megfogalmazó *Evangelii gaudium*, amely így mintegy átmenetet és folytonosságot is kifejez a maga erőteljes újdonsága mellett.

⁴¹⁷ EG 1.

⁴¹⁸ *Dialogo di papa Francesco con i gesuiti riuniti nella 36a Congregazione Generale*, in *La Civiltà Cattolica*, IV, 2016, 428.

8.1. Az egyház „Isten szent népe”

Ferenc egyházképében az egyház leginkább a *Lumen gentium* 12. fejezetében megfogalmazottakhoz áll közel: „Isten szent népe”. De úgy is hivatkozik a zsinati dokumentumra (vö. LG, 1.), hogy „az Egyházat Jézus Krisztus úgy küldi, mint az Istentől felkínált üdvösség szentségét.”⁴¹⁹ Vagyis számára az egyház „jóval több egy szervezett és hierarchikus intézménynél, mert elsősorban egy Isten felé úton lévő nép”, melyet „Isten kiválasztott magának és egybehívott”⁴²⁰.

Tehát egyház alatt egy kiváltságos, szűk elit zárt közösségével szemben Isten egész népét érti a klerikalizmus minden formáját elutasítva, amely alapján „helytelen volna egy olyan elképzelésre gondolnunk, miszerint szakképzett munkások viszik előre az evangelizációt, miközben a nép többi tagja egyszerűen csak befogadja cselekedeteiket.”⁴²¹ Ez egyfajta „spirituális világiasság” lenne, „mely képes elrejtőzni a vallásosság, sőt az Egyház szeretetének látszata mögött is”, és „abban áll, hogy nem az Úr dicsőségét, hanem az emberi dicsőséget és a személyes jólétet keressük”, és „ha ez a magatartás elterjedne az Egyházban, akkor az »katasztrofálisabb lenne bármilyen más, pusztán erkölcsi világiasságnál«”⁴²². „Rettenetes romlottság ez a jó látszata mögött”⁴²³, amely révén „az Egyház élete múzeumi tárgyá vagy kevesek tulajdonává alakul át.”⁴²⁴, elvilágiasodott egyházzá válik, ahol „nincs evangéliumi buzgóság, csak az önközpontú tetszelgés hamis öröme.”⁴²⁵

Az Isten evangelizáló népe összességéként felfogott egyházban „minden megkeresztelt emberben, az elsőtől az utolsóig hat a Lélek megszentelő ereje, mely evangelizálásra késztet. Isten népe szent e felkentség miatt, amely tévedhetetlen »*in credendo*«.”⁴²⁶ Ez a gondolat tisztán zsinati megfogalmazás⁴²⁷, amely annak a ferenci

⁴¹⁹ EG 112.

⁴²⁰ EG 113.

⁴²¹ EG 120.

⁴²² EG 93.

⁴²³ EG 97.

⁴²⁴ EG 95.

⁴²⁵ EG 97.

⁴²⁶ EG 119.

⁴²⁷ Vö. LG 12.

elgondolásnak adja a teológiai alapját, hogy nem „tanítványok” és „misszionáriusok”, hanem „misszionárius-tanítványok” vagyunk.⁴²⁸

Ferenc pápa arra emlékeztet minket, hogy az egyházat mint Isten népét, nemcsak papok, hanem kétségtelenül jóval nagyobb arányban a világi hívek alkotják.⁴²⁹ Így amikor az egyház politikai szerepvállalásáról és kötelező részvételéről beszélünk, akkor ebből kiindulva érthetjük meg ennek értelmét teljes egészében. Mindez „magával hozza a missziósság, az önmagából való kilépés és a zarándoklét kegyelmét”⁴³⁰.

8.2. A missziós egyház

Az *Evangelii gaudium* programadó dokumentum teljes címe is eligazítást ad a misszióra nézve: „Ferenc pápa Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek és a világi híveknek az evangélium hirdetéséről a mai világban.” Lényegi üzenete tehát, amelyre irányul, az evangélium hirdetése, az evangelizáció, amely az egyház feladata.⁴³¹

Az új evangelizáció, az evangélium hirdetése összefügg a misszióval, amely során „új utak, kreatív módszerek, más kifejezési formák, beszédesebb jelek és a mai világ számára megújult jelentésű szavak tárulnak fel. Valójában minden hiteles evangelizáló cselekvés mindig »új«.”⁴³² Összhangban a *Lumen gentium* tanításával, amely szerint az egyház természete szerint missziós jellegű, Ferenc felhívja a figyelmet arra, hogy a missziós tevékenység az Egyház minden művének a paradigmája⁴³³, ahogyan erre utalt már II. János Pál is: „ez az Egyház feladata”⁴³⁴. Sőt, a szent pápa hozzá is teszi, hogy enélkül az a veszély fenyeget, hogy egyfajta egyházi magába fordulás prédájává válunk. Ezen gondolatmenetet továbbvezetve

⁴²⁸ EG 120.

⁴²⁹ Vö. EG 102.

⁴³⁰ EG 124.

⁴³¹ EG 111.

⁴³² EG 11.

⁴³³ EG 15.

⁴³⁴ II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio* enciklika (1990. XII. 7.), 34, AAS 83 (1991), 280.

juthatunk arra a megállapításra, hogy az egyház természete szerint missziós jellege korrelál azzal, hogy az egyház természetesen politikai.⁴³⁵

Az Aparecidai dokumentumot idézve (aminek a szerkesztőbizottságának az elnöke volt, ahogy utaltunk rá korábban), Ferenc pápa rámutat az egyházzal összefüggésben a misszió alapvető szükségességére, amely missziós jellegnek meg kell határoznia az egész egyházi gondolkodást és lelkipásztori stílust.⁴³⁶ „Itt fedezzük fel a valóság egy másik mély törvényét: az élet olyan mértékben növekszik és érlelődik, amilyen mértékben odaajándékozunk mások életéért.”⁴³⁷

Ferenc pápa számára tehát az egyház nem hagyományörző társaság, amely csak őriz és véd, hanem mozgásban lévő, úton lévő, dinamizmusban lévő egyházban gondolkodik, amelyre jellemző az alábbi kifejezés: „Magunkhoz ragadni a kezdeményezést”⁴³⁸

Ez az úton levés jellemzi az egyházat, Isten zárandok népét. Ez egy mélyen bibliai alapokon nyugvó felfogás, ami világosan megmutatkozik a bibliai hagyományban, már a kezdetektől:

Ábrahám elfogadja a hívást, hogy induljon el egy új föld felé (vö. Ter 12,1–3). Mózes meghallja Isten hívását: „Menj, elküldelek” téged (Kiv 3,10), és kivezeti a népet az Ígéret földje felé (vö. Kiv 3,17). Jeremiásnak azt mondja JHWH: „Menj el azokhoz, akikhez küldelek” (Jer 1,7). Ferenc pápa rámutat: ma „a Jézus által parancsolt „menjetek”-ben jelen vannak az Egyház evangelizáló küldetésének mindig új helyszínei és kihívásai, és mi valamennyien meghívást kaptunk erre az új missziós »kilépésre«”.⁴³⁹ És így válik az egyház az önmaga zártságából kilépő egyházzá, követve Jézus mintáját, aki nem frusztrált nyugtalanságból, hanem szenvedélyes missziós lelkülettől vezérelve arra hívja minden kor tanítványait, hogy: „Menjünk máshová, a szomszédos helységekre, hogy ott is hirdessem az evangéliumot, hiszen azért jöttem ki!” (Mk 1,38).

⁴³⁵ Ennek kifejtését lásd a disszertáció „A politikai szeretet harmonizálása Ferenc pápa egyháztani és pasztorális programjával” c. fejezete alatt.

⁴³⁶ Vö. EG 10.

⁴³⁷ DA 360.

⁴³⁸ EG 24.

⁴³⁹ EG 20.

Az „önmagából kilépő egyház” a periféria-központú egyháztan dinamikáját fejezi ki, amelynek szemléltetésére Ferenc pápa felhívja a figyelmünket arra, hogy „igaz, hogy ki kell nyitni az ajtót Jézus Krisztusnak, mert ő zörget és szólít (vö. Jel 3,20)”, de Jézus „zárkózottságunk fojtogató levegője miatt” belülről is zörget, hogy engedjük ki őt ki a néphez.⁴⁴⁰

Ez a küldetés nem opcionális a keresztény ember számára, hanem kötelesség. Ez a missziós lelkesedés annyira erősen részét képezi Ferenc teológiájának, hogy nyomatékosan hangsúlyozza apostoli buzdításában:

„Lépjünk ki! Lépjünk ki, hogy mindenkinek felkínáljuk Jézus Krisztus életét. Itt az egész Egyháznak szólóan megismétlem azt, amit gyakran mondtam a Buenos Aires-i papoknak és híveknek: szívesebben látok egy olyan Egyházat, amelyet baleset ért, amely megsebesült és bepizkolódott, miközben kiment az utcákra, mint egy olyan Egyházat, amely belebetegedett a zártságba és a kényelembe, mert a saját biztonságához ragaszkodott. Nem akarok olyan Egyházat, amely középpont akar lenni, és úgy végzi, hogy belebonyolódik a rögeszmék és procedúrák szövevényébe. Ha valaminek szentül nyugtalanítania és aggasztania kell a lelkiismeretünket, akkor az az, hogy oly sok testvérünk él a Jézus Krisztussal való barátság ereje, világossága és vigasztalása nélkül, az őt befogadó hívő közösség és az élet értelmének horizontja nélkül.”⁴⁴¹

Ferenc gyakran idézi névadója, Assisi Szent Ferenc mondását, hogy „hirdessétek az evangéliumot, és ha kell, akkor szavakkal is”⁴⁴². Ez szinte vezérfonala tanításának, amely sokat elárul a misszió stílusáról és módjáról. Abból indul ki, amit XVI. Benedek pápa is megfogalmazott, hogy az egyház „nem térítéssel, hanem vonzással növekszik”⁴⁴³, és éppen ezt jelenti a „gyöngédség forradalma”⁴⁴⁴. Ferenc, ahogyan XXIII. János is, kifejezetten elutasítja a térítés fogalmát (mint

⁴⁴⁰ Vö. FERENC PÁPA, *Gaudete et exultate*, SZIT, Budapest 2018, 136.

⁴⁴¹ EG 49.

⁴⁴² Assisi Szent Ferencet idézi Ferenc pápa a *Veritatis gaudium* apostoli konstitúció fényében megvilágított mai teológiai távlatokat vizsgáló nápolyi konferencián mondott beszédében 2019. június 21-én.

⁴⁴³ XVI. BENEDEK PÁPA, *Homília a Latin-Amerikai és Karibi Püspökök V. Általános Konferenciájára nyitó szentmiséjén „La Aparecida” kegyhelyen* (2007. V. 13.), AAS 99 (2007), 437.

⁴⁴⁴ EG 88.

prozelitizmust), és határozott eligazítást ad a misszió összefüggésében erről: „a térítés pogány dolog, nem vallásos és nem evangéliumi.”⁴⁴⁵

8.3. A „szegényekért élő szegény egyház”

Talán az evangéliumi szegénység az a stílus és motívum, amely leginkább jellemzi Ferenc ekkleziológiáját. Ez nemcsak a személyesen tapasztalt egzisztenciális tapasztalatából gyökerezik, de forrása a jezsuita lelkiség is.⁴⁴⁶

Felfedezhetjük ennél a pontnál, ahogy XXIII. János „szegények egyháza” víziójától eljutunk Ferenc pápa „egy szegényekért élő szegény Egyház”⁴⁴⁷ teológiai koncepciójáig. Ez nem egy pápaság divatja, nem tiszavirág életű opció, hanem biblikus gyökerű és az egyház hagyományát mindig is megalapozó egyháztani alapvetés. Ferenc pápa átveszi a felszabadítási teológia hangsúlyát, amikor Isten szegények melletti elsődleges döntésének egyértelmű üzenetére reflektál: „Az evangélium kiváltságos címzettjei ma és mindenkor a szegények”, Isten nekik mutatja meg „a maga első irgalmasságát”.⁴⁴⁸ Továbbá „egyértelműen állítanunk kell, hogy elszakíthatatlan kapcsolat van hitünk és a szegények között.”⁴⁴⁹

Nagyon fontos megállapítás, hogy ez nem felülről alulra irányuló törődés, hanem épp fordítva – ugyanis „a szegények sok mindenre képesek megtanítani minket. Túl azon, hogy részesei a *sensus fidei*nek, szenvedéseik révén ismerik a szenvedő

⁴⁴⁵ Ferenc pápa katekézise 2023. január 18-án.

⁴⁴⁶ Szent Ignác így ír a jezsuita rendalkotmányban: „A szegénység a szerzetesrendek védőbástyája: megtartja azok jó szellemét, őrzi fegyelmét és sokféle ellenségtől megoltalmazza. Éppen ezért ezt a bástyát mindenféleképpen le akarja rombolni a gonoszlélek.” in *Jézus Társaságának Rendalkotmánya és Kiegészítő Szabályok*, JTMR, Budapest, 1997, 816. Valamint: „Rendkívül fontos a Társaság jó állapotának folytonos megőrzése végett, hogy nagy gondossággal zárjuk ki a nagyravágyást, amely minden államban és közösségben min-den baj szülőanyja szokott lenni, és zárjuk ki a lehetőséget, hogy bárki, közvetlenül vagy közvetve valamilyen méltóságra vagy előjáróságra törekedjen.” (uo. 817.).

⁴⁴⁷ Ferenc pápa a megválasztását követően a média munkatársainak tartott sajtótájékoztatóján a VI. Pál teremben így fogalmazott: „Ó, hogy szeretnék egy szegény egyházat, amely a szegényekért él!” Ez a kifejezés visszavezethető egyébként a „nouvelle théologie” egyik úttörőjéhez, Yves Congarhoz, aki egy „szolgáló és szegény egyház” megszületéséről álmódva adott címet egyik könyvének. Vö. CONGAR, Y., *Pour une Église servante et pauvre* (Szolgáló és szegény egyház megvalósítása érdekében), Cerf, Paris 1963. Emellett Walter Kasper bíboros Irgalmasság c. könyvében is megtalálható ez a formula (i.m. 230.), amely könyvről Ferenc pápa első Úr angyala imádsága során úgy fogalmazott, hogy nagy hasznára volt.

⁴⁴⁸ Uo.

⁴⁴⁹ EG 48.

Krisztust. Mindannyiunknak hagynunk kell, hogy evangelizáljanak minket.”⁴⁵⁰ Az utolsókkal törődés, azokkal, akiket a társadalom kiselejtez és eldob, egy jel, amely soha nem hiányozhat akkor, amikor az evangélium szépségét akarjuk felmutatni.⁴⁵¹ Olyan jel ez, amely az evangéliumhoz való hűség és így a keresztény hitelesség záloga.

A szegényekért élő szegény egyház felhívás egyben a politikai szeretet és a társadalmi küldetés megalapozója: „minden keresztény személy és közösség arra hivatott, hogy Isten eszköze legyen a szegények felszabadítására és támogatására, oly módon, hogy teljesen beépülhessenek a társadalomba; ez azt feltételezi, hogy tanulékonyak és figyelmesek legyünk a szegények kiáltásának meghallására és megsegítésükre.”⁴⁵² Mert „amilyen mértékben nyugalmat akarnak maguknak az egyházi közösségek – anélkül hogy kreatív módon törődnének s hatékonyan együttműködnének a szegények méltó élete és mindenki bevonása érdekében –, oly mértékben kockáztatják önnön feloldódásukat, még ha beszélnek is a szociális kérdésekről vagy bírálják is kormányokat. Könnyen úgy járhatnak, hogy alámerülnek a vallásos gyakorlatokkal, terméketlen összejövetelekkel vagy üres szócsépléssel leplezett világias lelkiségben.”⁴⁵³

8.4. „Az irgalmasság egyháza”

Ferenc pápa további teológiai kulcsfogalma és tanításának egyik pillére az irgalmasság, amely nála Isten legkifejezőbb attribútuma, az ő „személyi igazolványa”⁴⁵⁴; vagyis nem pusztán egy lekipásztori magatartás, hanem az Isten lényege és stílusa, amely a Szentírásban, különösen Jézuson keresztül megmutatkozik.

„Ez az üzenet annyira világos, oly közvetlen, oly egyszerű és beszédes, hogy nincs az az egyházi hermeneutika, amelynek joga volna relativizálni azt. Az e

⁴⁵⁰ EG 198.

⁴⁵¹ EG 195.

⁴⁵² EG 187.

⁴⁵³ EG 207.

⁴⁵⁴ FERENC PÁPA, *Isten neve irgalmasság*, Helikon, Budapest 2016.

szövegekre vonatkozó egyházi eszmélkedésnek nem szabad elhomályosítania vagy gyengítenie buzdító erejüket”⁴⁵⁵

Érdeemes rámutatnunk arra, hogy már püspöki jelmondatában kifejezésre jut az irgalmasság vezérmotívuma, amely szimbolikusan is kijelöli pápasága központi témáját.⁴⁵⁶ A *Miserando atque eligendo* jelmondata Szent Beda Venerabilis-tól, a 7-8. században élő tudós bencés szerzetestől származik⁴⁵⁷, amelyben kifejezésre jut „az irgalmasság és a megkülönböztetés gyakorolásának”⁴⁵⁸ együttes motívuma. Ennek a gondolatnak a lenyomata olvasható ki az irgalmasság rendkívüli szentévé meghirdető, *Misericordiae vultus* kezdetű apostoli bullájának soraiban is: „az irgalmasság nem pusztán az Atya cselekedete, hanem annak ismérve is, hogy kik az ő valódi gyermekei. Összegezve: arra kaptunk hivatást, hogy gyakoroljunk irgalmasságot, mert korábban irgalmasságot cselekedtek irántunk.”⁴⁵⁹

Felidézzük azt is, hogy megválasztását követő első Úrangyala imádsága során mondott beszédében a hallgatóságnak ajánlotta Walter Kasper akkor megjelent, az irgalmasság témájáról szóló kötetét⁴⁶⁰, amely kapcsán elmondta, hogy „nagyon jót tett nekem az a könyv”⁴⁶¹.

Ha szemügyre vesszük, már XXIII. János is az „irgalmasság gyógyírját” kérte a „szigor fegyverei” helyett⁴⁶², és ezt az utat követve írta meg II. János Pál az irgalmasságról szóló enciklikáját (*Dives in misericordia*, 1980), amely aztán elvezetett az Isteni Irgalmasság ünnepének bevezetéséhez is (2000). Azt láthatjuk, hogy irgalmasság nem egy olcsó kegyelem, nem is relativizálás, hanem „Isten első igazságossága”, ami meghaladja a mi sokszor annyira kicsinyes, emberi sémáinkat és kereteinket. Ahogy a szent pápa, II. János Pál fogalmazta: irgalmasság nélkül „nem

⁴⁵⁵ EG 194.

⁴⁵⁶ Ez indította Ferenc pápát az irgalmasság rendkívüli szentévének meghirdetésére is. Vö. FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus*, SZIT, Budapest 2015.

⁴⁵⁷ BEDE THE VENERABLE, *Homily 21*, in CCL 122, 149–151. „Vidit ergo Jesus publicanum, et quia miserando atque eligendo vidit, ait illi, »Sequere me.«” [„Jézus tehát meglátja a vámszedőt, és mivel megkönyörülve és kiválasztva néz rá, azt mondja neki: »Kövess engem!«”]

⁴⁵⁸ Vö. SCANNONE, J. S., *Discernere e accompagnare. Le indicazioni dell'„Amoris laetitia”*, in *La Civiltà Cattolica*, 2017/október, IV., 11–23.

⁴⁵⁹ FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus*, 9.

⁴⁶⁰ KASPER, W., *Irgalmasság*, Újember, Budapest 2014.

⁴⁶¹ Ferenc pápa beszéde az Úrangyala imádság előtt mondott beszéde 2013. március 17-én.

⁴⁶² Vö. XXIII. János pápa nyitóbeszéde a II. Vatikáni Zsinaton 1962. október 11-én. Idézi: WILTGEN, M. R., *A Rajna a Tiberisbe ömlött. A II. Vatikáni Zsinat története*, SZIT, Budapest 1999, 11.

maradna más, csak rideg és tekintet nélküli igazságosság, (...) ahol mindenki mindenkinek ellensége”⁴⁶³, és az irgalmasság „voltaképpen Isten neve, az az arc, amellyel Isten megmutatkozott...”⁴⁶⁴

Éppen ezért Ferenc pápa világossá teszi, hogy az egyháznak az ingyenes irgalmasság helyévé kell válnia, ahol mindenkinek helye van a maga fáradságos és megküzdött életével.⁴⁶⁵ Ferenc vágya és álma világosan megfogalmazódik arra nézve, hogy így legyen. 2019 pünkösöd előestéjén homíliájában így fogalmazott: „Annyira szeretném, ha a[z] [...] emberek felismernék az egyházat erről a több irgalomról – nem más dolgokról! –, erről a több emberségről és gyengédségről ismernének fel bennünket, melyre akkora szükség van!”⁴⁶⁶

Az irgalmasság egyháza összefüggésben áll a „kilépő egyházzal”, amelynek az a feladata, hogy kiárássa irgalmasságát mindenkinek, mert „nem azért van a világon, hogy ítélkezzen, hanem hogy lehetővé tegye a találkozást azzal a zsigeri szeretettel, ami Isten irgalma”⁴⁶⁷. Így jutunk el az egyház következő „attribútumához”, hiszen az irgalmasság anyai érzésének⁴⁶⁸ felfedezésével maga is az anyai gyöngédség gyakorlására kap meghívást, amely arra készíti, hogy a sebesültek tömegéhez lépjen, mint „tábori kórház”⁴⁶⁹.

8.5. „Az egyház legszebb képe: anya”

Ferenc pápa egyháztani elgondolásának további meghatározó vonása annak hangsúlyozása, hogy az egyház nő⁴⁷⁰, és ennek nyomán olyan egyház áll előttünk, aki

⁴⁶³ II. JÁNOS PÁL, *Dives in misericordia*, SZIT, Budapest 1981, 90.

⁴⁶⁴ XVI. Benedek pápát idézi Ferenc pápa, in FERENC PÁPA, *Isten neve irgalmasság*, 25.

⁴⁶⁵ Vö. EG 114. és EG 47.

⁴⁶⁶ Ferenc pápa homíliája Pünkösöd előestéjén a Szent Péter téren 2019. június 8-án.

⁴⁶⁷ FERENC PÁPA, *Isten neve irgalmasság*, 69–70.

⁴⁶⁸ Itt emlékeztetünk arra, amit már „A politikai szeretet Isten szeretetművében” fejezetben kifejtettünk: az irgalmasság szó héber megfelelője a רַחַם (*ráham*), ami az anyaméh is jelöli.

⁴⁶⁹ A tábori kórház hasonlata szintén kedvelt kifejezése Ferenc pápának, amelyre több alkalommal hivatkozott. Az egyház mint tábori kórház analógiával azt akarja kifejezésre juttatni a pápa, hogy az egyháznak ki kell lépnie a „harcmezőkre”, ahol az emberi élet zajlik, ahol azonnali beavatkozásokra van szükség a sebesülteket ellátva, hogy életben tartsuk őket. Vö. FERENC PÁPA, *Isten neve irgalmasság*, 70. Továbbá: vö. *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013, 27–28.

⁴⁷⁰ Az „egyház” szó nőnemű alakjai is ezt fejezik ki a különféle nyelvekben: *ecclesia* (lat.), *die Kirche* (ném.), *la Chiesa* (ol.).

anya. Ez a kép Ferenc pápa számára a legszebb képe az egyháznak,⁴⁷¹ és ennek alapján az egyházat az élet hordozása és továbbadása kell, hogy jellemezze. Ahogyan az anya hordozza gyermekét a méhében, úgy van az egyház is a hívő emberrel, akit a Szentlélek fogantat a hitben.⁴⁷² A hit ajándékozása mellett a kísérés feladata is következik ebből a képből, amellyel a hitben növekedést és az önmagunkból kilépést segíti a tanítás és a szentségek által.⁴⁷³

Ferenc pápa megközelítése mögött ott rejlik Loyolai Szent Ignác tanítása, aki a Lelkigyakorlatokban „anyánkról, a hierarchikus egyházzól”⁴⁷⁴ beszél, és megjelenik már az Aparecidai dokumentum megfogalmazásában is ezen hangsúly: „Anya, aki elénk jön”⁴⁷⁵.

Ezt emeli be az *Evangelii gaudium*ba, ahol „egyházias-anyai légkörről” beszél (140.). Továbbá kiemeli, hogy az egyház anyai vonásának erőteljes kifejezése az a „máriás stílus”, amely az egyház evangelizáló tevékenységét meghatározza: Mária olyan anyaként rajzolódik ki ugyanis, aki „sietve” (Lk 1,39) útra kel falujából, hogy másokon segítsen.⁴⁷⁶ Mi jellemzi tehát az ilyen egyházat? Mint Máriát, az alázat és a gyöngédség, az imádság és dolgoosság, a figyelmesség és az úton levés mások felé. Ennek alapján az egyház mint anya figyelmes (14.), nyitott szívű (46–49.), olyan, aki a gyermekéhez beszél és akit a szeretet vezet (139.).

Az egyház pasztorális anyaságát ott találjuk Ferenc pápa katekéziseiben⁴⁷⁷ is, és Carlos María Galli mértékadó tanulmányában figyelemre méltóan is rámutat, hogy Ferenc pápa összekapcsolja a „nép” és az „anya” fogalmát a latin hagyomány⁴⁷⁸ és a

⁴⁷¹ „Számomra ez az Egyház legszebb képe: az Egyház – anya.” Vö. Ferenc pápa katekézise a Szent Péter téren 2013. szeptember 11-én.

⁴⁷² Vö. uo.

⁴⁷³ Vö. uo.

⁴⁷⁴ LOYOLAI SZENT IGNÁC, *Lelkigyakorlatok*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2019, 353.

⁴⁷⁵ DA 370.

⁴⁷⁶ Vö. EG 288.

⁴⁷⁷ FRANCESCO, *Pueblo de Dios en camino. Catequesis sobre la Iglesia*, Ciudad Nueva, Madrid, 2014.

⁴⁷⁸ Vö. CONGAR, Y., *Au lecteur. Préface de Yves Congar*, in DELAHAYE, K., *Ecclesia Mater cher les Pères des trois premiers siècles. Pour un renouvellement de la Pastoral d'aujourd'hui*, Cerf, Paris, 1964, 7–32.

mai egyháztan⁴⁷⁹ alapján.⁴⁸⁰ Ennek alapján annak lehetünk tanúi, hogy „egzisztenciális perifériára” eljutás terve összefüggésben áll az egyház anyai vonásával, amely mindig inkluzivitást hordoz magában.⁴⁸¹ Az egyházi megújulás perspektívái között ezért Ferenc pápa kiemelt figyelmet fordít a nők egyházban való jelenlétének és szerepének a felértékelésére, alkalmasságukat szem előtt tartva, nem pedig az egyes nyugati társadalmak politikai programjában szereplő kvóták értelmében. Ennek az intézményes kultúra megváltoztatásának organikus folyamatában gyakorlati kifejezésképpen 2020-ban hat nőt kért fel a Gazdasági Tanácsba, amely hét bíboros és hét világi tagból álló testület; a hét világi tagból így hat nő lett. 2021-ben nevezte ki Raffaella Petrini nővért a Vatikáni Kormányzóság főtitkárának, így ő az első nő, aki betölti ezt a tisztséget. 2022 júliusában három nőt nevezett ki a Püspöki Dikasztérium tagjai közé, akik ezután részt vesznek az új püspökök kiválasztásának folyamatában: az előbb említett Raffaella Petrini nővért és Yvonne Reungoat nővért, a Segítő Szűz Mária leányai egykori főelőljáróját, valamint Maria Lia Zervino világi hívőt, a Katolikus Nőszervezetek Világszövetségének elnökét. Továbbá megemlíjtük, hogy 2023. április 1-én a Pápai Társadalomtudományi Akadémia elnökévé nevezte ki Helen Alford angol domonkosrendi szerzetesnővért. A legmagasabb tisztséget Francesca di Giovanni tölti be nőként a Vatikánban, aki az egyház multilaterális szervezetekkel fenntartott kapcsolataiért felelős helyettes-államtitkár; ő az első nő, aki ezt a posztot ellátja.

Természetesen a nők integrálása és vezetői kinevezése kapcsán nem funkcionalizmusról van szó, és nem szükségképpen alkalmasságot akar sugallni. A női méltóság⁴⁸² és egyenjogú jelenlét kifejezése ez, a női látás- és gondolkodásmód

⁴⁷⁹ Vö. LUBAC, H.d., *La maternidad de la Iglesia*, in UŐ., *Las iglesias particulares en la Iglesia universal, Sígueme*, Salamanca, 1974, 143–231; BALTHASAR, von H. U., *La maternidad envolvente de la Iglesia*, in UŐ., *El complejo antirromano. Integración del papado en la Iglesia universal*, BAC, Madrid, 1981, 185–229.

⁴⁸⁰ GALLI, C. M., *Az „Isten népe” fogalom visszatérése. Argentín egyháztan és az egyház megújítása*, in *Sapientiana* 9 (2016/1), 74.

⁴⁸¹ Vö. Ferenc pápa beszéde a Centesimus Annus Pro Pontifice Alapítvány és a Katolikus Kutatóegyetemek Stratégiai Szövetsége (SACRU) közös szervezésében tartott találkozón a Vatikánban 2023. március 11-én.

⁴⁸² Megjegyezzük, hogy a nő méltóságáról és hivatásáról II. János Pál apostoli buzdítást tett közzé 1988. augusztus 15-én. Vö. II. JÁNOS PÁL, *Mulieris dignitatem*, SZIT, Budapest 1989.

gyakran egyedi és sajátos képességeivel, amely az egyház működését és feladatainak megfelelőbb ellátását teszi lehetővé.⁴⁸³

Az egyház anyai természete a bátorságában is kifejezésre jut: azon túl, hogy az egyedüli férfi (János apostol) mellett csak a nők maradtak ott a keresztfa lábánál (vö. Jn 19,25) – az igazi bátrak –, az egyházat ahhoz a bátor édesanyához hasonlítja Ferenc, akit a naimi özvegyasszony képében fedez fel (vö. Lk 7,11–16): tudni sírni gyermekéért.⁴⁸⁴ Mindezeket szem előtt tartva megállapíthatjuk, hogy „az Úrnak nem lenne kedvére, hogy az Egyházból hiányozzék a női ikon.”⁴⁸⁵

⁴⁸³ „Ők ugyanis egyedülálló módon képesek arra, hogy cselekvésükben három különböző nyelvet szintetizáljanak: az elme nyelvét, a szív nyelvét és a kezek nyelvét. De szimfonikus értelemben. Egy nő, ha érett, azt gondolja, amit érez és tesz; azt érzi, amit tesz és gondol; azt teszi, amit érez és gondol: ez egy harmónia. Ez a nő zsenialitása, és erre tanítja a férfiakat, de a nő az, aki először jut el a kifejezésnek, a három nyelven való gondolkodásnak ehhez a harmóniájához. Ez a szintézis határozottan emberi, és a nők csodálatos módon testesítik meg – nem kizárólagosan, de csodálatos módon és elsődlegesen...” Ferenc pápa beszéde a Centesimus Annus Pro Pontifice Alapítvány és a Katolikus Kutatóegyetemek Stratégiai Szövetsége (SACRU) közös szervezésében tartott találkozón a Vatikánban *Több női vezetés egy jobb világért. A gondoskodás, mint közös otthonunk hajtóereje* című kötet bemutatása alkalmából 2023. március 11-én. Továbbá vö.: *A Zsinat üzenete a nőknek 1965. december 8-án*, AAS 58:13.

⁴⁸⁴ Vö. Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2013. szeptember 17-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLIII, 2013. szeptember 18. 213.

⁴⁸⁵ EG 285.

IV. TEÓRIA ÉS PRAXIS – A POLITIKA SPIRITUÁLIS TEOLÓGIÁJÁNAK LEHETSÉGES VONÁSAI

1. A politika és teológia kapcsolata

Ferenc pápa egyházképe tükrében megjelentek előttünk azok az alapok és szempontok, amelyek – mint egyházat meghatározó pillérek – meg kell határozzák az egyház missziós stílusát és teológiai hangsúlyait és irányvonalát is.

A *Querida Amazonia*, vagyis „*A szeretett Amazónia*” kezdetű, szinódus utáni apostoli buzdításában Ferenc pápa rámutat arra, hogy nekünk is fel kell háborodnunk az igazságtalanság és a szegények elnyomása láttán, ahogyan tette ezt Mózes (vö. Kiv. 11,8) és Jézus (vö. Mk 3,5) is.⁴⁸⁶ Jézus példája nyomán az egyháznak az elnyomottak oldalán kell állnia, amely „társadalmi álomban” a „szolidaritás és a fejlődés hálózatát” kell kiépíteni, amely mindenki elkötelezettségét igényli, a politikai vezetőket is.⁴⁸⁷

Mindezek alapján az alábbiakban a teológia szerepéről kell szót ejtenünk, annak fényében, hogy miként alapozza meg a társadalomért és a közjó megteremtéséért vállalt küldetést, azért, hogy a „társadalmi álom” társadalmi küldetéssé váljon a politikai szeretet praxisa által.

1.1. A „szegények perspektívájából” művelt teológia⁴⁸⁸

Edmund Burke (1729–1797) azon gondolata nyomán, miszerint a gonosz diadalmához csak annyi kell, hogy a jók tétlenek maradjanak, a teológiai és egyházi gondolkodás nem fordíthat hátat a politika területének, még akkor sem, ha – ahogyan fentebb utaltunk rá – tapasztalhatjuk a „veszélyességét”. Figyelemreméltó Szókratész azon szóhasználata is, amelyben az jut kifejezésre, hogy nem függetlenítheti magát senki a politikától; összekapcsolja a felelős és érett állampolgári magatartást a

⁴⁸⁶ FERENC PÁPA, *Querida Amazonia*, 15.,

⁴⁸⁷ Uo. 15–19.

⁴⁸⁸ Jelen alfejezetben a *Vigilia* (2016/3). számában megjelent tanulmányomat vesszük alapul, amely disszertációnkban annak bővített és szerkesztett változataként jelenik meg. Vö. WAPPLER, Á., *Politika az új evangelizáció fényében*, in *Vigilia* (2016/3.), 186–194.

politikával, az attól való közömbösséget pedig az önző és önös érdekek megnyilvánulási formájával: *πολίτης*-ként jelöli azt az embert, akit érdekel a közösség java, *ιδιωτής*-ként (többesszámban *ιδιωται*) azokat, akiket csak önmaguk érdeke foglalkoztat, távol tartva magukat a polisztól, a közügyektől.

Fontos annak rögzítése, hogy a politika és a teológia kapcsolatát illetően nem ideológiai megalapozásra reflektálunk, és nem egy politikai programot kísérő ideológiát dolgozunk ki.⁴⁸⁹ Arra akarunk rámutatni, hogy ha a teológus Isten titkainak gondnoka (1Kor 4,1), és Isten a szegényekben, a kicsikben rejtette el titkait (vö. Mt 11,25), akkor ez azt jelenti, hogy Jézus üzenetét leginkább az ő szemszögükből lehet megérteni, és „a keresztény teológia művelése csak a szegények perspektívájából lehetséges.”⁴⁹⁰ Ennek alapján azt is állíthatjuk, hogy amelyik teológus nem azonosul a szegényekkel, nem is lehet igazán keresztény.⁴⁹¹ Mindez a teológiai fogalomképzés újszerűségének szükségességét jeleníti meg, és ilyen értelemben a teológia művelésének egy új módjáról van szó. Ebben az összefüggésben fontos szempont Gutiérrez gondolata, hogy „a teológia, bármilyen jelentős szerepet tölt is be, csak eszköz, amely a hit elmélyítésére szolgál.”⁴⁹²

A szegények perspektívájából művelt teológia és az abból merítő politikai szeretet arra emlékeztet, hogy végső soron a politikai programok erkölcsi minőségét és értékét az fogja meghatározni, hogy amit a legkisebbek közül eggyel is teszünk, azt Krisztussal tesszük. (vö. Mt 25,31–46). Ez egy olyan „alapszabály, amely alapján meg leszünk ítélve”⁴⁹³. Aranyszájú Szent János egyházatya is erre mutat rá: „Így történik az életben: miután elérkezett a halál és véget ért a színjáték, mindenki leveszi magáról a gazdagság és a szegénység maszkját és eltávozik ebből a világból. És csak tetteik alapján ítélik meg őket, egyesek valóban gazdagok, mások szegények.”⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Vö. METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, 60. Vö. EG 182.

⁴⁹⁰ PATSCH, F., *A felszabadítás teológiája – korunkban*, in *Korunk* - 3. folyam, 19/11. (2008. november).

⁴⁹¹ Uo.

⁴⁹² GUTIÉRREZ, G., *A felszabadítás teológiája és a szegények jövője*, in *Mérleg* (1998/4.), 424–452.

⁴⁹³ FERENC PÁPA, *Gaudete et exsultate*, SZIT, Budapest 2018, 95.

⁴⁹⁴ ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, *Beszédek a szegény Lázárról*, II., 3.

1.2. A „*compassio*” és a „politikai misztika”

Disszertációnkban már hangsúlyoztuk, hogy a hiteles teológia teória és praxis. Ez a kiinduló alap a valóság és az eszme kapcsolatára nézve is eligazítást ad, amely kapcsán Ferenc pápa világossá teszi a néppé válás folyamatának alapvetéseként, hogy a valóság fontosabb az eszménél.⁴⁹⁵ A teológia nem a nép és a valóság fölött áll, hanem a népben és a valóságban bontakozik ki és gyökerezik.

A teológia „politikai érzékenységét” innen nyeri. Ugyanis az Isten iránti szeretet a felebaráti szeretetre készítet,⁴⁹⁶ és ebből az következik, hogy ennek az elköteleződésnek mint szeretetnek a teológiában is döntő szerepe van. Ennek a másokért való elköteleződésnek és másokkal való azonosulásnak a kifejezője a *compassio*⁴⁹⁷, ami nem pusztán együttérzés érzelmi és elméleti szinten, hanem egy tevékeny, megindító magatartás, amelyben jelen van önmagunk behelyezése mások szenvedésébe. Ezt a *compassiot* fejezi ki a רַחֵם (ráham), amiről korábban már értekezünk, és amely „a mai világ politikai, társadalmi és kulturális konfliktusainak frontvonalára küldi a keresztényeket”⁴⁹⁸.

Voltaképpen a „kinyújtott kéz” és a „kinyitott szem” és a „megnyitott fül” mozzanata a *compassio*, amely meghallja a nép kiáltását (vö. Kiv 2,24), észreveszi a szükségben élő szenvedését, és megesis rajta a szíve (vö. Lk 10,25), ezért kinyújtja kezét, mert nem fél érintkezni a periféria drámáival. Éppen a *compassio* mentén beszélhetünk politikai misztikáról, amely kifejezi, hogy „az Isten iránti szenvedély másokkal közösséget vállaló, részvételi szenvedély,”⁴⁹⁹ amelyet „a nyitott szemek misztikájaként kell átélnünk és igazolnunk,”⁵⁰⁰ és ami felfedezi a népben, hogy arccal rendelkező személyekből áll, sőt maga a nép korrelál a személy fogalmával.⁵⁰¹ Meglátásunk szerint a *compassio* teológiai kulcsfogalom a politikai szeretet teológiai alapjait vizsgálva, amely mintegy lelkiismeret mindig emlékezetünkbe idézi: „ébredés,

⁴⁹⁵ Vö. EG 231.

⁴⁹⁶ Vö. XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, 16. „a felebaráttól való elfordulás Isten irányában is vakká tesz”.

⁴⁹⁷ Vö. METZ, J. B., *Memoria passionis*, 194–233.

⁴⁹⁸ Uo., 205.

⁴⁹⁹ Uo., 201.

⁵⁰⁰ Uo., 204.

⁵⁰¹ Vö. FT 182.

kinyitni a szemet!”⁵⁰² Kinyitni a szemet azt jelenti, hogy észrevesszük mások arcát, meghalljuk mások kiáltását, és átéljük mások szenvedését, amely mögött a „Szentlélek tényleges nyögése”⁵⁰³ található.

Figyelembe véve Pál apostol szavait, a misztika és a *compassio* emberben való összetartozása és kapcsolódása bontakozik ki előttünk: „részesedünk Krisztus szenvedéseiben” (2Kor 1,5) és „testünkben folyton-folyvást viseljük Jézus szenvedését, hogy egyszer Jézus élete is megnyilvánuljon testünkön.” (2Kor 4,10). A szenvedés és a szenvedőkkel való cselekvő együttérzés (*compassio*) és azonosulás (misztika) voltaképp megnyitja Jézus élete megnyilvánulásának lehetőségét testünkön. Jézus élete a szenvedők keresésében és a velük való azonosulásban ragadható meg leginkább, ebből kiindulva pedig Jézus életének megnyilvánulása azt jelenti, hogy őt követve mi is arra vagyunk hivatva, azonosuljunk a szegényekkel és szenvedőkkel, végső soron a néppel – mintahogyan arról a nép teológiája kapcsán már értekeztünk. Vagyis a keresztény ember magában hordozza az azonosulást Krisztussal, és Krisztus azonosulását velünk.⁵⁰⁴ És éppen legutolsókkel való azonosulás által lehetünk mindenki testvére.⁵⁰⁵

Isten meghallotta Egyiptomban szenvedő népe kiáltását vagy éppen Jób panaszát. És mi? Johann Baptist Metz élesen rámutat arra a veszélyre, hogy ha elnémítjuk Jób sóhaját, panaszos kiáltását („meddig még”), akkor nem teológiát művelünk, hanem mitológiát dolgozunk ki. El kell gondolkozni azon, hogy amit Istenről mondunk, az egy Istenhez intézett kérdésben, egyszóval az imádságok nyelvében gyökerezik.⁵⁰⁶

Valamiképp ezt fejezik a Ferenc pápa Miatyánkról szóló katekézisében elmondottak is:

„Egyszer azt mondta valaki: az hisz, aki hozzászókkott a kiáltáshoz. [...] Az imában Jézus nem akarja kioltani, nem akarja elaltatni az emberit. Nem akarja,

⁵⁰² Uo. 216.

⁵⁰³ Ferenc pápa homíliája Pünkösöd előestéjén a Szent Péter téren 2019. június 8-án.

⁵⁰⁴ Vö. XVI. BENEDEK, *Az Egyház apostoli arca. Katekézisek az apstolok Egyházáról*, 124.

⁵⁰⁵ Vö. FT 287. Vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974, 27–56.

⁵⁰⁶ METZ, J. B., *Memoria passionis*, 119.

hogy elfojtsuk kéréseinket és megtanuljunk mindent elviselni. Ezzel szemben azt akarja, hogy minden szenvedés, minden aggodás az ég felé lendüljön és párbeszéddé alakuljon.”⁵⁰⁷

Majd evangéliumi példát elénk hozva a vak Bartimeus meggyógyítására irányítja a figyelmet: „Jézus visszaadja látását, és azt mondja neki: »Hited megmentett« (Mk 10,52), mintha azt akarná elmagyarázni neki, hogy a gyógyulását elérő döntő tényező az az ima, az a hittel kiáltott megszólítás volt, amely erősebbnek bizonyult az őt csitítgató sok ember »józan eszénél«.”⁵⁰⁸

A *compassio* eredetileg krisztológiai fogalom, a krisztológia pedig az ekkleziológia meghatározója, amely pedig tézisünk szerint a politikai szeretet teológiai ihletője lehet, így a *compassio* ebben a perspektívában nemcsak teológiai kulcsfogalom, hanem a társadalmi kapcsolatok fontos mozgatórugója is lehet. Ez egy politikai paradigmaváltást is jelent abban az értelemben, hogy a politikai hatalom társadalmi szerződésen alapuló nézetét⁵⁰⁹ felválthatja a *compassio* alapján létrejövő társadalmi kötelék. Ennek értelmében a politika az egyénnel és a társadalommal való *compassióból* is ered, nem pusztán a társadalmi szerződés alapján. A *compassio*-alapú társadalmi szerződés pedig egy szociálisan érzékeny és a periférián élők érdekeit szem előtt tartó politika és társadalom távlatát nyithatja meg az egyetemes testvériség eszméje felé.

1.3. Isten népébe ágyazott teológia

A fenti gondolatmenetet folytatva megállapíthatjuk, hogy nem folytathatunk „fiókteológiát”, és nem lehetünk „önmagába záruló, vagy újra és újra bezáródó teológiai rendszer”⁵¹⁰. Ferenc pápa kiritkálja az „újgnoszticizmus” irányába is ebben gyökerezik, amikor élesen rámutat, hogy egyesekben hivatkozó törődés mutatkozik az egyház liturgiája, tanítása és presztízse iránt, anélkül, hogy belehelyeznék az

⁵⁰⁷ Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról 2018. december 12-én.

⁵⁰⁸ Uo.

⁵⁰⁹ Vö. ALTHUSIUS, J., *Politica methodice digesta atque exemolis sacris et profanis illustrata*, Herborn 1603.

⁵¹⁰ METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, 157.

evangéliumot Isten népébe és a történelem konkrét szükségleteibe.⁵¹¹ Itt mutatkozik meg az a szent nyugtalanság, amiről már szót ejtettünk, és ami nem a „frusztrált keresztények”⁵¹² megnyilvánulása, hanem a kritikai lelkiismereté.⁵¹³ Éppen ez a kritikai alapelv int arra, hogy ne legyünk passzívak, engedékenyek vagy vétkesen cinkosok az igazságtalansággal és az azt fenntartó politikai rezsimekkel szemben.⁵¹⁴ Az ennek jegyében művelt teológia nem fordít hátat a társadalmi és a gyakorlati aspektusoknak.⁵¹⁵ Éppen ezt fejezi ki Miguel Bonini (1924–2012) is, amikor azt mondja, hogy a teológiának abba kell hagynia a világ értelmezését, és el kell kezdenie megváltoztatni azt. Ebben mutatkozik meg a teóriából táplálkozó praxis, amely a világ átalakítására vállalkozik.

A politikai misztika kifejezi, hogy Isten Fiának megtestesülésnek analógiájára (vö. Jn 1,14) a mi életünket is bele kell helyezni Isten népébe. Ez pedig gondolkodásmódunkat is meghatározza, oly módon, hogy a néppel való azonosulás és a nép körében (vö. Mt 4,23) való élet teszi lehetővé számunkra, hogy mi is tudjuk, mi lakik az emberben. (vö. Jn 2,25). Mert ez a keresztény ember két kincse: Isten és a felebarát (vö. Mk 12,30–31), az „Isten és felebarát iránti szeretet az égbe szóló útlevelünk”⁵¹⁶. És ebből kiindulva elmondhatjuk: Hinni azt jelenti, hogy szeretjük Istent és szolidárisak vagyunk a szegényekkel és a világ kisémmizetteivel; a társadalmi rétegek központi magjától kiindulva a felszabadításért folytatott népi küzdelemben.⁵¹⁷

Végző soron tehát „a politika nem küszöbölheti ki a »Mi végre való az ember« kérdést és implicit vagy explicit módon legalább fel kell tételeznie azt. A politika ezért nem hagyhatja figyelmen kívül a teológiát sem, s ez fordítva is igaz.”⁵¹⁸

⁵¹¹ EG 95.

⁵¹² METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, 60.

⁵¹³ Vö. Uo. 18. Megjegyezzük, hogy ez alatt Metz nemcsak a társadalmi és politikai szféra, hanem az egyház irányában megfogalmazott kritikát is érti, amelyben az egyház is vád alá kerül „ha túl halkán, vagy túl későn ad hangot kritikai szavának világunk hatalmasságaival szemben, illetve ha csak vonakodva száll síkra.”

⁵¹⁴ Vö. HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Libertatis nuntius* instrukció (1984. augusztus 6.), XI. 18: *AAS* 76 (1984), 907–908.

⁵¹⁵ Uo. 61.

⁵¹⁶ Ferenc pápa homíliája hamvazószerdán a római Szent Szabina-bazilikában, 2020. február 26.

⁵¹⁷ GUTIÉRREZ, G., *La fuerza histórica de los pobres* (Selección de trabajos), Centro de Estudios y Publicaciones, Lima 1979. (Olasz fordítás: *La forza storica dei poveri*, Queriniana, Brescia 1981, 25–26. Vö. CAMARA, H., *Révolution dans la paix*, Seuil, Paris 1970.

⁵¹⁸ TWOMEY, V., in RATZINGER, J. – XVI. BENEDEK, *A közép újrafelfedezése*, SZIT, Budapest 2008, 252.

2. A politikai szeretet harmonizálása Ferenc pápa egyháztani és pasztorális programjával

2.1. Az önmagából kilépő és a „testet öltő” egyház

Amikor a politikai szeretet teológiai alapjait vizsgáljuk, és az Isten népéből gyökerező politikát értelmezzük, annak lehetünk tanúi, hogy a politikai szeretet és az egyház politikai szerepvállalása, társadalmi küldetése mindenekelőtt valójában egy helyes egyházképtől függ. Egy új és egyben mégis ősi egyháztanhoz visszatérés és annak elsajátítása válik szükségessé, aminek meghatározó része az első századokban megélt testvériség, ami az uralkodói és hatalmi logikán alapuló struktúrák, társadalmi rangok és osztályok helyett a Krisztushoz tartozás, az egyházi testvéri közösség és szolgálat lelkeségét vallotta.⁵¹⁹ Ebben az „átfogó egyháztanban”⁵²⁰ tehát az egyház Isten szent népeként határozza meg magát, vagyis nem egy kiváltságos és zárt elit közösségként, hanem minden megkeresztelt testvéri közösségként, Isten úton lévő népeként, amelyben a hívek teljes jogú tagok a felszentelt papokkal együtt. Sőt, az egyház nemcsak úton lévő nép, hanem magának ennek a megvalósítása is egy úton levést, egy szinodalitást⁵²¹ (σύν + ὁδός), vagyis együtt járási folyamatot igényel, ami a II. Vatikáni Zsinattal elkezdődött, de még nem fejeződött be. Hívek és papság együtt alkotják az egyházat, és ennek döntő jelentősége van az egyház politikai cselekvése, elkötelezettsége értelmezésében. Isten népének tagjai arra kaptak meghívást, hogy az élet minden területén, legyen az akár a kultúra, a gazdaság, a művészet, vagy éppen a politika, tanúságot tegyenek az evangélium újdonságáról.

⁵¹⁹ Vö. LG 32. „A világi híveknek isteni ajándékként testvérük Krisztus, aki jóllehet mindenk Ura, mégsem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy Ő szolgáljon; ugyanúgy azok is testvéreik, akik a szent szolgálatban Krisztus tekintélyével tanítván, megszentelvének és igazgatván úgy legeltetik Isten családját, hogy a szeretet új parancsát mindenki teljesítse.”

⁵²⁰ Ferenc pápa beszéde a helyi egyházak püspöki konferenciái világiakért felelős referenseinek nemzetközi konferenciáján a VI. Pál aula szinódusi termében 2023. február 18-án.

⁵²¹ A szinódus szó latin megfelelője a *concilium*, ami legkorábban Tertullianus *De jejuniis*, c. xiii szövegében fordul elő, a szünodosz (gör.) a mait megközelítő értelemben az *Apostoli kánonok*, 36. (vagy 38.), illetve *Apostoli konstitúciók*, 5, 20 szövegében. Mindkettő a harmadik századból. In: *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie* vol. 15/2 (szerk. CABROL, F.–LECLERQ, H.), Letouzey et Ané, Paris 1953, 1837. Ezek alapján elmondható, hogy nem bibliai eredetű szóról van szó. Bibliai vonatkozású azonban a szünodoszra hasonlító szünodia, ami a Lk 2,44-ben olvasható „úti társaság”, zarándokcsoport értelmében, érdekes módon pedig ugyanez a 2Ezdr 17,5.64 részben a család jelentésével bír. A szinódusoknak a II. Vatikáni Zsinat fényében megfogalmazott tartalmi és teológiai jelentése kapcsán vö.: KASPER, W., *A II. Vatikáni Zsinat és a Zsinat utáni szinódusok*, in *Communio* XXX. évf. 2022., 89–105.

Egy ilyen átfogó egyházban nem korlátozható az egyház cselekvési köre a templom falai közé,⁵²² és nem engedheti meg magának a „fiokteológia” magatartásának a kísértését, mivel ez az egyházi önazonosság megalapozza a politikai szeretetet és „terepre” küld, cselekvésre készítet és az anyagi és spirituális értelemben vett perifériák irányába vezérel. Az „egyház nem politizál” tétele ennek fényében nem állítható, és a kereszténység sem zárható a magánszféra területére, hiszen ahogyan az egyház természeténél fogva missziós,⁵²³ úgy az is elmondható, hogy az egyház természeténél fogva politikai. Politikai érzékenységet jelent mindez, kifejezve azt, hogy az egyház nem a társadalom felett vagy mellett álló valóság, hanem mint evangéliumi mag és kovász a társadalomban él és mozog, a néppel, a nép között, a népért és a népből származva.

Ennek alapján fontos annak megfogalmazása, hogy a politikai szeretet teológiája nem is annyira az egyház külső, hanem inkább a belső viszonyainak és rendjének a megújítására irányul,⁵²⁴ vagyis első lépésként az egyház belső megtérésére van szükség.⁵²⁵ Ez a gondolat már VI. Pál pápánál megjelenik, amikor úgy fogalmaz az *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli buzdításában, hogy „az egyház evangelizál, de az evangelizálást önmagán kezdi.”⁵²⁶ VI. Pál ezen dokumentuma fontos alapot jelent Ferenc pápa számára, és maga Montini személye is nagy hatást gyakorol gondolkodására: ennek egyik lenyomata ebben az összefüggésben az a katekéziselőadása, amelyben – az evangélium melletti tanúságtételről beszélve többször hivatkozva az *Evangelii nuntiandira* – erőteljesen kifejezte: „az Egyháznak is azzal kell

⁵²² Vö. DA 548.

⁵²³ Vö. A II. Vatikáni Zsinat *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciója az Egyházzól (LG), 1. in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, (szerk. Diós, I.), SZIT, Budapest 2007.

⁵²⁴ Vö. METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, 60.

⁵²⁵ Vö. EG 182. Ez a gondolat visszatükröződik Ferenc pápa azon, többször hangoztatott elképzelésében, amely szerint az egyházi reform minden strukturális változtatást megelőzően a szívekben kezdődik. Az argentin *La Nación* napilapnak adott, 2014. december 10-én megjelenő interjújában így fogalmazott: „Ami most inkább foglalkoztat, az a lelki reform, a szív reformja.” Vagy ahogyan az olasz katolikus egyház nemzeti kongresszusa előtt mondott, „Új humanizmus Krisztus Jézusban” című beszédében fogalmazott 2015. november 10-én Firenzében: „A reform nem merül ki a struktúrák megváltoztatására irányuló valahányadik tervben. Ellenben azt jelenti, hogy Krisztushoz kapcsolódunk, beléje gyökerezünk, és engedjük, hogy a Szentlélek vezessen minket. Így minden lehetséges lesz, zsenialitással és kreativitással.” Továbbá azt is szükséges megemlíteni, hogy ez a gondolat az (új) pelagianizmus azon jellegzetességével áll szemben, amely Ferenc pápa értelmezésében az egyház egyik jelenkori kísértéseként abban mutatkozik meg, hogy az egyház a struktúrákba és a szabályokba helyezi a bizalmát.

⁵²⁶ VI. PÁL, *Evangelii nuntiandi*, SZIT, Budapest 2012², 15.

kezdenie, hogy önmagát evangelizálja. Ha az Egyház nem evangelizálja önmagát, akkor múzeumi darab marad.”⁵²⁷

Tehát nem magának a politika új programjának a kidolgozásáról van szó, hanem arról, hogy visszatérjünk a kezdeti idők egyházképéhez és aszerint definiáljuk magunkat – mindez a keresztény identitás szempontjából és a politikai szerepvállalás és illetékesség tekintetében is fontos. Ezért is szükséges e disszertációban is külön foglalkoznunk az ekkleziológiai perspektívával mint a politikai szeretet teológiájának kiindulási alapjával. Mindebből következik az is, hogy az egyházi és lelkipásztori megtérés⁵²⁸ alapja a társadalmi megtérésnek.

Az egyházkép és a politikai szeretet szoros kapcsolatának vizsgálata során megfogalmazódik tehát az igény, hogy újragondoljuk „mindazt, ami a társadalmi rendet és a közjó megvalósítását érinti.”⁵²⁹

Arról van szó, ahogyan tézisünk is szól, hogy analógiát mutathatunk ki a pap és a politikus között, hiszen sajátos értelemben mindketten a nép pásztorai, és ennek alapján ugyanúgy korreláció is van köztük.⁵³⁰ Ezért az alábbiakban nem pusztán az egyházi vonatkozásban kerül képbe a klerikalizmus problematikája, hanem ugyanúgy megfeleltethető a politikai relevanciával is. Az egyházi értelemben vett nép vezetőinek szóló Ferenc pápai megnyilatkozások megfeleltethetőek a politikai értelemben vett nép vezetői felé szóló iránymutatásokkal és így mint politikai spirituális teológiai alapvetésekkel is foglalkozhatunk velük.

Ez a Ferenc pápa által is képviselt egyháztan szükségessé teszi a klerikalizmus felszámolását. A klerikalizmusra az egyház egyik legnagyobb veszélyeként tekint Ferenc, az egyház „egyik legnagyobb torzulásaként” nevezi a Marc Ouellet

⁵²⁷ Ferenc pápa katekézise a Szent Péter téren 2023. március 22-én.

⁵²⁸ Vö. EG 25–33. „Az Egyház központi struktúráinak is meg kell hallaniuk a lelkipásztori megtérésre hívó felszólítást.” (EG 32.)

⁵²⁹ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia in America* kezdetű apostoli buzdítás (1999. január 22.), 27: AAS 91 (1999), 762., vö. EG 182.

⁵³⁰ Megjegyezzük, hogy értekezésünkben ez a tézisünk szerinti viszony különbözik és eltér középkori „két kard” elméletétől. Nem a hatalom megosztásának szabályozására kívánunk reflektálni, sem a hatalom teológiai fejtegetésére, hanem a Ferenc pápa által hangsúlyozott egyháztanból fakadóan és az „általános papságban” való részesedése révén a politikus pásztori küldetésére.

bíboroshoz, a Püspöki Kongregáció prefektusához írt levelében⁵³¹. A pápa szavait figyelembe véve különös figyelmet kell fordítani a klerikalizmusra, olyannyira, hogy „nem foglalkozhatunk a laikusok témájával” anélkül, hogy nem vesszük észre ezt a torzulást.

Ferenc radikálisan kritizálja és ellenzi a klerikalizmus jelenségét, ami alatt a papi felsőbbrendűséget és a néptől való eltávolodást érti, összefüggésbe hozva a „spirituális világiasság” fogalmával, azonosítva a lelki elvilágiasodás kísértésével, amit Henri de Lubac (1896–1991) úgy jellemezett, hogy „rosszabb, tragikusabb, mint a szégyenteljes lepra, amely a szabados életű pápák idejében torzította el a hön szeretett Jegyes arcát”⁵³².

A klerikalizmus által eltorzított egyházkép blokkolja a politikai szeretet és az egyház politikai küldetését, amennyiben az egyház alatt kizárólag a hierarchia tagjait értik.⁵³³

Hozzá kell tennünk azt is, hogy a ferenci ekkleziológiában a „klerikus” és a „laikus” nem két, egymással szemben álló és különálló csoport, amelyben egymás ellensúlyozását láthatnánk, és az egyház legkevésbe sem olyan klerikális intézmény, amelyben a „laikusok” vendégek; sőt, nála Isten népe létezik, amelynek tagjai a papság és a hívek együtt.⁵³⁴ Úgy is fogalmazhatunk, hogy „a laikusoknak nincs szükségük arra, hogy »laikusiként« határozzák meg őket: a szerepek újrameghatározása a szótáréval együtt folyamatban van.”⁵³⁵ Annak vagyunk tanúi, hogy Ferenc pápa szakít

⁵³¹ Ferenc pápa levele a Püspöki Kongregáció prefektusához Marc Ouellet bíboroshoz 2016. március 19-én. Kifejező az a szóhasználat is, amit 2018. október 3-án „a hit, a fiatalok és a hivatástisztázás” hármas témaköréről tárgyalt püspöki szinódus tizenötödik rendes közgyűlésén mondott beszédén használt: „A klerikalizmus perverzió.” Ugyanez a fordulata 2022. június 29-én, a Szent Péter és Pál apostol ünnepén mondott homíliájában is szerepel.

⁵³² LUBAC, H.d, *Méditation sur L'Église*, Paris 1968, 321. Lubac tézisei a klerikalizmus kapcsán kimutathatóan hatottak Ferenc pápa gondolkodására. A klerikalizmus vonatkozásában Lubac úgy fogalmaz továbbá, hogy az „formalizmusba és megszokásba zuhan, [...] szertartások és áhítatok, díszek és közönséges vigaszok vallása [...]. Klerikális kereszténység, formalista kereszténység, élettelen és megkeményedett kereszténység” LUBAC, H.d, *Il dramma dell'umanesimo ateo. L'uomo davanti a Dio [Az ateista humanizmus drámája. Az ember Isten előtt]*, Milánó 2017, 103–104.

⁵³³ Vö. Ferenc pápa levele a Püspöki Kongregáció prefektusához, Marc Ouellet bíboroshoz 2016. március 19-én.

⁵³⁴ „Ezt az egységet rendíthetetlenül fenn kell tartanunk és védelmeznünk kell, elsősorban nekünk, püspököknek, akik előljárók vagyunk az Egyházban, hogy bizonyosságot adjunk arról, hogy maga a püspökség is egy és osztatlan.” SZENT CIPRIÁN, *A Katolikus Egyház egységéről*, 5.

⁵³⁵ FAGGIOLI, M., *A laikusok Ferenc egyházában*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk. RICCARDI, A.), Bencés Kiadó, Pannonhalma 2019, 183–197., 197.

azzal középkorban kialakult hierarchizált struktúra-szemlélettel, amely a laikusoknak a klérus alá rendelésével, illetve így a laikusok és a klerikusok éles elkülönülésével járt. Nála a keresztség szentsége révén „mindnyájan testvérek” vagyunk, és a klérust is emlékezteti arra, hogy Isten népéből származnak, ezáltal rámutatva arra a hídra, amely összeköti az egyház tagjait.⁵³⁶ Ez voltaképp a szinodalitás útja, aminek a

„kiindulópont[ja] az egyházi testben ez és nem más: a keresztség. A keresztségből, életünk forrásából ered Isten gyermekeinek az egyenlő méltósága, jóllehet a szolgálatok és karizmák különbözőségében. Ezért mindenkinek feladata, hogy részt vegyen az Egyház életében és küldetésében. Ha hiányzik Isten egész népének valódi részvétele, félő, hogy a közösségről szóló eszmefuttatások csak jámbor szándékok maradnak.”⁵³⁷

Disszertációnk érintett témái összefüggésének ívét adva, arra is érdemes rámutatni, hogy „Ferenc egyháza többé nem a szekuláris világ *visszahódításáról* beszél [noha az *imperiumból* a *sacerdotiumba* vonult vissza a felvilágosodást követően]⁵³⁸: az irányváltás leginkább a laikusoknak szól”⁵³⁹, ami a politikai szeretet gyakorlatában is megmutatkozhat.

A klerikalizmus azért jelentkezik veszélyként és a politikai szeretet teóriájának akadályaként, mert megfosztja az egyházat lényegi vonásától, azzal, hogy eltávolítja a népet az egyháztól,⁵⁴⁰ és mert „ez a magatartás nem csupán semmivé teszi a keresztények személyiségét, de hajlamos arra, hogy kisebbitse és aláértékkelje a keresztség kegyelmét, amelyet a Szentlélek ültetett népünk szívébe. A klerikalizmus egyöntetű masszává teszi a laikusokat, csupán »megbízottnak« tekinti őket, korlátozva a különféle kezdeményezéseket és erőket, és merem mondani, azt a vakmerő

⁵³⁶ Mindezek szilárd biblikus alapjaként áll előttünk Pál első korintusi levele: „az egy Lélek által mi is mindnyájan egy testté lettünk a keresztségben” (1Kor 12,13).

⁵³⁷ Ferenc pápa beszéde a püspöki szinodus előkészítő szakaszán a Vatikánban „Egy szinodális Egyházért: közösség, részvétel és küldetés” témájában 2021. október 9-én.

⁵³⁸ FAGGIOLI, M., *A laikusok Ferenc egyházában*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk. RICCARDI, A.), 183–197., 196.

⁵³⁹ Uo. 197.

⁵⁴⁰ Vö. Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2016. december 13-án, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLVI, 2016. december 14., 286.

bátorságot, amely szükséges ahhoz, hogy az evangélium Jó Hírét elvigyék a társadalmi tevékenység minden területére, és főleg a politikába.”⁵⁴¹

A prófétai küldetéssel fentebb összefüggésbe hozott társadalmi küldetés és politikai hivatás jelentősége éppen itt mutatkozik meg, mert „amikor az egyházban hiányzik a prófécia, akkor magának Istennek az élete hiányzik és helyébe lép a klerikalizmus”⁵⁴².

Érdeemes itt reflektálnunk arra, ahogyan Ferenc pápa a Szent Márta házban mondott, 2016. december 13-i beszédében Júdás példáján keresztül magyarázza a „klerikalizmusból”, a néptől elszakadásból adódó, a nép és a nép vezetői, jogi, vallási és erkölcsi tekintélyei közti feszültséget.⁵⁴³ Júdás, noha „megbánta” árulását és a nép vezetőihez fordult, ők nem törődtek vele és magára hagyták kétségbeesésében. (vö. Mt 27,3). Hiú, gögös és felsőbbrendű emberekként visszaéltek hatalmukkal és a szegény, szenvedő népet leselejtezve áldozattá tették. A „vallás értelmiségeiként”, vélt felsőbbrendűségük tudatában eltávolodtak a néptől: már nem a népet szolgálták, hanem a népen uralkodtak. Ez számunkra is irányadó: a népről való megfélemlítés ide vezet. Ezért hangsúlyozta azt Ferenc pápa, hogy „át kell alakítani bizonyos felülről lefelé irányuló, torz és részleges elképzeléseket az Egyházzal, a papi szolgálattal, a világi hívők szerepéről, az egyházi felelősségről, a kormányzati szerepekről és így tovább.”⁵⁴⁴

Ferenc számára egyébként a klerikalizmus elleni küzdelem gyökerei mélyen az ignáci megkülönböztetés szempontjaiban erednek.⁵⁴⁵ A klerikalizmus mentalitása a „hiú tiszteletre” törekvés” és „kevélység”, amit Szent Ignác az ördög táboránál emleget.⁵⁴⁶ Éppen ezért összeegyeztethetetlen a klerikalizmus és a kereszténység, ennek első tanítója Szent Pál volt, azzal, hogy elsőként fordult a pogányokhoz, a más vallásban hívőkhöz. Elmondhatjuk azt is, hogy a klerikalizmus lebontása azért is

⁵⁴¹ Ferenc pápa levele a Püspöki Kongregáció prefektusához, Marc Ouellet bíboroshoz 2016. március 19-én.

⁵⁴² Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2013. december 16-án.

⁵⁴³ Uo.

⁵⁴⁴ Ferenc pápa beszéde a püspöki szinódus előkészítő szakaszán a Vatikánban „Egy szinodális Egyházért: közösség, részvétel és küldetés” témájában 2021. október 9-én.

⁵⁴⁵ KORONKAI, Z., *Ferenc pápa és a megkülönböztetés az ignáci hagyomány fényében*, in *Vigilia* (2019/10.), 735.

⁵⁴⁶ LOYOLAI SZENT IGNÁC, *Lelki gyakorlatok*, JTMR, Budapest 1994, 143.

szükséges, mert az egyház társadalmi, politikai szerepvállalása nem a birodalmi egyházkép szerinti – aminek jellegét a hierarchikus struktúra határozza meg –, hanem az egyház mint nép ekkleziológiájából indul ki.

Ugyanez a kérdéskör egy másik aspektusból vizsgálva érinti az „újgnoszticizmus” és az „újpelagianizmus” jelenségeit, amely kifejezések Ferenc pápa beszédeiben visszatérő terminusok, szintén olyan veszélyként aposztrofálva ezeket, amelyek napjainkban a Lubac által idézett „spirituális világiasság” megnyilvánulási formáiként jelentkeznek az egyház életében.

Exkurzus: Az I. Vatikáni Zsinat és a pápai tévedhetetlenség dogmája

Annak érdekében, hogy megvilágítsuk azt az ívet, amely elvezet a II. Vatikáni Zsinaton hangsúlyosan megjelenő *sensus fidei* teológiai fogalmának perspektívikusabb megértéséhez, szükséges kitekintenünk az alábbiakban a pápai tévedhetetlenség témájára a fentebb kifejtett „átfogó egyháztannal” összefüggésben.

IX. Piusz pápa vezetésével (1846–1878) az I. Vatikáni Zsinat (1869–1870) keretében kihirdették az „infallibilitás” dogmáját, a pápai tévedhetetlenség tanát. A Zsinat a pápa primátusáról és tévedhetetlenségéről szóló *Pastor aeternus*⁵⁴⁷ konstitúcióban azt fogalmazta meg, hogy:

„A római pápa, amikor tanítói székről (ex cathedra) nyilatkozik, azaz amikor az összes keresztények pásztorának és tanítójának feladatát teljesítve legfelsőbb apostoli hatalmának kinyilvánításával meghatározza, hogy egy hitbeli vagy erkölcsi tanítást az egyetemes egyháznak tartania kell – minthogy Isten mellette áll, amint ezt neki Szent Péter személyén át megígérte –, azzal a tévedhetetlenséggel bír, amellyel az isteni Megváltó a hitre vagy az erkölcsökre vonatkozó tanítás meghatározására nézve egyházát felkészültté akarta tenni. Ezért a római pápa ilyen határozatai nem az egyház

⁵⁴⁷ Az I. Vatikáni Zsinat *Pastor aeternus* kezdetű dogmatikus konstitúciója: <https://w2.vatican.va/content/pius-ix/la/documents/constitutio-dogmatica-pastor-aeternus-18-iulii-1870.html>, (a kutatás ideje: 2020. április 11.). Vö. DENZINGER, H.–HÜNERMANN, P., *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai* (DZ), SZIT, Budapest 2004, 3050–3075.

beleegyezése miatt, hanem önmagukban megmásíthatatlanok.” (Pastor aeternus konstitúció).

Szükséges egyfajta értelmezési keretet nyújtani az erre az eseményre való reflexió és a *sensus fidei* tágasabb keretek közötti megértése és értelmezése érdekében, valamint kitérni a zsinati tanításra, és az arra adott reakciókra. Így a teológiai, történelmi és politikai kontextus elengedhetetlen. A helyes és átfogó értelmezéshez ezért adódik a Zsinat előzményeinek és körülményeinek, valamint az infallibilitás kérdése egyházi történelemben megjelenésének rövid bemutatása.

a) Egyháztörténelmi előzmény

Meglepő módon már csaknem 550 évvel az I. Vatikáni Zsinatot megelőzően megszületik a pápai tévedhetetlenség tantétele, ráadásul egy azzal teljesen ellentétes közegben. Páduai Marsilius, a párizsi egyetem korábbi rektora a *Defensor pacis* (1324) című vitairatában megfogalmazza az első olyan államelméletet, amely hangsúlyozza, hogy az államhatalom legyen független az egyháztól, a püspökök ne fűggenek a pápától, a gyülekezetek pedig ne fűggenek az egyházi hierarchiától.⁵⁴⁸ A szerző szerint a pápai teljhatalomnak nincsen semmiféle bibliai és teológiai alapja, és a társadalomban mutatkozó békétlenség fő okát látja benne. Ugyanígy ezt a teljhatalmat bírálja William Ockham is. Éppen ebben a környezetben jelenik meg a pápai tévedhetetlenség nézete az eretnekséggel megvádolt Petrus Olivi ferences szerzetes nyomán, aki annak érdekében, hogy a pápa tévedhetetlenségére vonatkozó tétel kötelezze az elkövetkező idők minden pápáját III. Miklós azon dekrétumának betartására, amely a ferencesek számára szigorú szegénység útját jelölte ki.⁵⁴⁹

Erre reagálva, a pápák tévedhetetlenségére és döntéseik megváltoztathatatlanságára vonatkozó korai tanítást XXII. János 1324-ben kiadott

⁵⁴⁸ Vö. MARSILIUS OF PADUA, *Defensor pacis*, Columbia University Press, 2001.

⁵⁴⁹ Vö. TIERNEY, B., *Origins of Papal Infallibility, 1150–1350. A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages*, Studies in the History of Christian Traditions, Vol. 6., 1988.

bullájában⁵⁵⁰ az ördög, azaz „minden hazugságok atyjának” műveként elítéli. A 19. században azonban újra előkerül ez a kérdés.

b) Az I. Vatikáni Zsinat kulturális és politikai kontextusa

A IX. Piusz pápa által összehívott I. Vatikáni Zsinat alapvető célja a racionalizmussal szembeni vita jegyében, valamint a liberális „korszellemmel” szemben az egyház tanítás ünnepélyes kifejezése. Ennek közvetlen előszele már az 1864-ben kiadott *Syllabus errorum*, amelyben IX. Piusz összegyűjtötte az egyházellenes és téves tanokat, a katolikusok számára tilos gondolatokat, eszméket, reagálva az egyre terjedő liberalizmus, nacionalizmus, racionalizmus ideológiájára.

Fontos látni a 19. századi történelmi és kulturális kontextust: az egyházat egyre inkább kontrollálni akaró nemzetállami törekvéseket, ugyanis mind a liberalizmus, mind a nacionalizmus eszméjében az egyházból sokan az egyházi autonómia veszélyét látták.

A pápai tévedhetetlenség dogmája tehát az egyház egységét, a pápaság hatalmát volt hivatott megerősíteni, tekintettel a nemzeti szakadások veszélyére. (lásd protestantizmus és ortodoxia).⁵⁵¹ Látni kell azt is, hogy 1860-ban az egyházi állam a piemonti csapatok előnyomulása következtében Rómára és környékére zsugorodott, (a dogma kihirdetése után két hónappal, 1870. szeptember 20-án pedig Róma elfoglalására is sor kerül). A Kúriában tehát az volt az elképzelés, hogy a pápai primátus és tévedhetetlenség deklarálása egyúttal Róma elfoglalásának visszatartását jelenti.⁵⁵²

⁵⁵⁰ Vö. XXII. JÁNOS PÁPA, *Quia quorundam* bulla, 1324,

<https://www.papalencyclicals.net/john22/qquor-e.htm> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

⁵⁵¹ Joseph de Maistre savoyai-piemonti katolikus nemes (1753–1821) egy 1814-ben írt levelében így fogalmazott: „Tartsd ezt az oksági láncot mindig észben. Nincs közerkölcs vagy nemzeti jelleg vallás nélkül; nincs európai vallás kereszténység nélkül; nincs kereszténység katolicizmus nélkül; nincs katolicizmus pápa nélkül, és nincs pápa az őt megillető szuverenitás nélkül.” Illetve: „Nem lehetséges emberi társadalom kormányzat nélkül, és kormányzat szuverenitás nélkül, és szuverenitás sem csalhatatlanság nélkül” DE MAISTRE, J., *A pápáról*, Kocsi Sándor Nyomdája, Pest, 1867, Előszó, III. 14. A pápai tévedhetetlenség dogmájának és a pápai hatalom értelmezései kapcsán lásd még: GÁJER, L., *A pápai tévedhetetlenség dogmája és a pápai hatalom rivális értelmezései*, in *Vigilia* (2021/5.), 367–370.

⁵⁵² Vö. uo.

Ilyen értelemben nemcsak teológiai, de politikai szempont is szerepet játszik a Zsinat és a dogma helyes értelmezésének keretében. Ahogyan arra Ghislain Lafont nyomán is rámutattunk a birodalmi egyházkép és az egyházi, szolgáló politika összefüggését vizsgálva, itt mutatkozik meg és igazolódik be az az állítás, miszerint

„nem kizárt, hogy a pápa és a császár civódásai hosszú távon azt a tendenciát erősítették, hogy a pápai primátus teológiai kérdése lényegétől idegen megfogalmazásban vetődjék fel, s így az Egy politikai misztikája döntőbb szerephez jusson benne, mint az Evangélium és a hagyomány Péterre és az első római egyházra vonatkozó adatainak értékelése.”⁵⁵³

c) A Zsinat menete

A környező ideológiai áramlatok és történelmi kontextus elemzését követően rá kell térni arra a megosztottságra is, amely az egyházat, a püspököket és a teológusokat jellemezte a pápai tévedhetetlenség kérdése kapcsán. Alapvetően két tábor közti feszültség határozta meg ugyanis a Zsinat menetét:⁵⁵⁴ az egyik oldalon álltak az ultramontánok, akik a pápahűséget és a pápai tévedhetetlenség deklarálásának helyeslését testesítették meg, a másik oldalon pedig a liberális katolicizmus képviselői voltak, akik a modernitással szembeni egyházi konfrontálásban azt a veszélyt látták, hogy aláássák az egyház maradék tekintélyét is.

Összefoglalóan három irányzat volt képviselve a Zsinat során: egyrészt a szélsőséges infallibilisták (neoultramontanisták), akik a pápai tévedhetetlenséget a legtágabb értelemben fogták fel; másrészt azok, akik mérsékeltabb álláspontot képviselve azt vallották, hogy a pápai tévedhetetlenség a hit területére terjed ki és az egyház konszenzusával érvényesül,⁵⁵⁵ harmadrészt pedig a kisebbségben megjelenő „inopportunistáknak” nevezett csoport, akik egyetértettek ugyan a dogma tartalmával, ám a körülményeket alkalmatlannak találták a kihirdetésre (pl. Simor János esztergomi

⁵⁵³ LAFONT, Gh., *A katolikus egyház teológiatörténete*, 133.

⁵⁵⁴ GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, JEL, Budapest, 2009, 302.

⁵⁵⁵ A Zsinat során a pápa határozottan elvetette ezt az álláspontot is, ugyanis – élve az ügyrendben biztosított jogával – a szövegbe utólagosan beszúratta azt a formulát, miszerint a pápa tévedhetetlen döntése „önmagától, nem pedig az egyház egyetértésétől” válik érvényessé. (GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, 304.).

érsék) – és ezen irányzaton belül helyezkedett el a radikálisabb álláspontot képviselő (a dogmát elvető) Strossmayer diakovári püspök is, valamint azok, akik az infallibilitás teológiai és egyházjogi alapjait kérdőjelezték meg.⁵⁵⁶ A magyar főpapi kar maga is a liberális irány felé hajolt.⁵⁵⁷

Utóbbiak voltak tehát az „ellenzékiek”, arányukat tekintve pedig a kisebbség, akik a Zsinat lezárása előtt már hazautaztak Rómából, hátrahagyva „non placet” szavazatukat, azt remélve, hogy ezáltal érvénytelen lesz a dogma definiálása. Azonban a Zsinaton ezzel szemben nem vették figyelembe szavazataikat, így történt meg, hogy egyhangúlag megszavazták a *Pastor aeternus* konstitúciót.

Az ebben megfogalmazott pápai tévedhetetlenség és a primátus dogmája alapján a pápa jogilag kötelező érvényű joghatósági primátussal rendelkezik minden egyes nemzeti egyház és minden egyes keresztény felett.

Azt is kimondja, hogy a pápa saját ünnepélyes („ex cathedra”) tanítóhivatali döntéseiben a tévedhetetlenség adományával rendelkezik. A tévedhetetlenség oka a Szentlélek különleges segítsége, a megváltoztathatatlanság („irreformabel”) pedig önmagától fogva, nem pedig az egyház jóváhagyásának következtében lép érvénybe.

d) A zsinati döntés fogadtatása és következményei

A porosz-francia háború miatt félbeszakadt Zsinat igen heves reakciókat váltott ki egyházi és politikai vonalon is, a tiltakozások ellenére mégis a helyi egyházak sorra elfogadták és közzétették a *Pastor aeternus* konstitúciót, bár a Szentszék azzal is megelégedett, ha valaki nem agitált nyíltan a pápai tévedhetetlenség ellen.⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ Közéjük tartoztak az osztrák és a magyar püspökök majdnem mind, valamint a németek és a franciák egy része, vezetőik pedig Rauscher bécsi és Schwarzenberg prágai bíboros, érsek, Dupanloup orléans-i és Ketteler mainzi püspök, s nem utolsósorban Haynald Lajos kalocsai érsek voltak. (GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, 303.).

⁵⁵⁷ SALACZ, G., *A Vatikáni Zsinat és a placetum*, in *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*, 1934, 392–433., 402.

⁵⁵⁸ GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, 305.

A magyar kormány,⁵⁵⁹ illetőleg Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter a tetszvényjog⁵⁶⁰ újból való alkalmazása mellett érvelt: „A pápai tévedhetetlenség elve, abban a formában, amint azt a zsinat kimondotta, ellentétben van az állami rend újabb alapjait alkotó elvekkel. Épen ezért annak gyakorlati alkalmazása szükségképen konfliktusokra fog vezetni az államhatalom és a katolikus egyház között. Ennek pedig mind az államra, mind az egyházra nézve hátrányos következményei lehetnek.”⁵⁶¹ Eötvös két nappal azután, hogy előterjesztését a királynak megtette, kijelentette Simor János akkori hercegprímásnak, hogy „a minisztérium a vatikáni zsinat határozatai, illetőleg a pápai tévmentesség kimondása miatt, az állam jogainak megoltalmazása és a nehéz helyzet békés megoldása céljából szükségesnek találja a placetum-jog újból való gyakorlását javasolni az uralkodónak.”⁵⁶² Ferenc József egyébként ezzel szembeni álláspontot képviselt. Mindazonáltal a magyar püspöki kar a kormánnyal szemben eleget tett a *Pastor aeternus* konstitúciónak és annak kihirdetésének.

A zsinati döntés egyik talán legfontosabb következménye azonban szakadáshoz vezetett: Németországban és Svájcban a dogma ellenzői elhagyták a katolikus egyházat, és megalapították Ignaz von Döllinger⁵⁶³ szellemi irányításával a továbbra is katolikus, de Rómától független az Ókatolikus Egyházat (Svájcban Kereszténykatolikus Egyház a neve), amely az első évezred (az első hét zsinat) egyházának hitéhez kíván visszatérni (innen a név), és amely a pápa rangját illetően csupán a „tiszteletbeli primátust” ismeri el.

⁵⁵⁹ Megjegyezzük, hogy Deák Ferenc utolsó, 1873. június 28-án tartott parlamenti beszéde éppen ebben a témában, egyházpolitikai kérdésekben hangzott el, az egyház és állam szétválasztását és a polgári házasságkötést szorgalmazva, a pápai tévedhetetlenség ellen megnyilatkozva. Ez a parlamenti a felszólalása egyben politikai végakarátának is tekinthető, amelyben a „szabad egyház – szabad államban” elvét jelölte ki követendő irányynak.

⁵⁶⁰ *Placetum regium* (királyi tetszvényjog): „a királynak, ill. az államhatalomnak az állami felügyeleti jogból, Magyarországon a főkegyúri jogából származtatott vélt joga, melynek alapján az Apostoli Szentszéknek az országba küldött iratait, valamint a püspököknek, papoknak és híveknek az Apostoli Szentszékhez intézett leveleit, a püspökök körleveleit előzetesen átvizsgálhatja, azok továbbítását, kihirdetését vagy hatálybalépését megakadályozhatja.” in Magyar Katolikus Lexikon, lexikon.katolikus.hu/K/királyi_tetszvényjog.html , (a kutatás ideje: 2020. április 11.).

⁵⁶¹ SALACZ, G., i.m. 404.

⁵⁶² Uo. 410.

⁵⁶³ Döllinger egyébként Janus álnéven írt pamfletet (*Der Papst und das Conzil*) a pápai primátus és a vatikáni centralizáció ellen állást foglalva a Zsinatot megelőzően.

A zsinati döntés fogadtatását és következményeit összefoglalva elmondható, hogy a zsinati döntés alapján olyan egyházkép alakult ki, amely alapján egyetlen főben, a pápa személyében összpontosul a hatalom, ezzel tulajdonképpen elutasítva azt a konciliarista szemléletmódot, amelyre már a reformáció időszaka is kísérletet tett.

e) A pápai tévedhetetlenség értelmezése és az „ex cathedra” megnyilatkozás az egyházban

A *Pastor aeternus* döntése értelmében a pápai tévedhetetlenség „ex cathedra” jogával hit kérdésében XII. Piusz 1950-ben élt, amikor „ex cathedra” ünnepélyes formában hirdette ki a Mária-dogmát, amit egyébként a keresztény hagyomány az első századoktól kezdve tartott), mely szerint „Mária földi életének befejezése után testével-lelkével együtt fölvetelt nyert a mennybe, föltámadt Fia dicsőségébe.”

Egyes megközelítések alapján erkölcs dolgában II. János Pál nyilatkozik meg „ex cathedra” az *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában, amikor így tanít: „... azzal a tekintéllyel, amelyet Krisztus adott Péternek és utódainak, közösségben a katolikus Egyház Püspökeivel, megerősítem, hogy az ártatlan emberi élet közvetlen és szándékos kioltása mindig súlyosan erkölcstelen. E tanítást - mely azon íratlan törvényen alapszik, amelyet az értelem világosságával minden ember megtalál a saját szívében - megerősíti a Szentírás, folyamatosan továbbadja az Egyház Hagyománya és hirdeti a rendes és egyetemes Tanítóhivatal.”⁵⁶⁴

A pápai tévedhetetlenség értelmezése és megítélése kapcsán megemlítendő a II. Vatikáni Zsinatot összehívó XXIII. János pápa sokatmondó megnyilatkozása a római Görög Kollégium diákjai előtt, amikor mosolyogva kijelentette, hogy „én nem vagyok tévedhetetlen”, hozzáfűzve, hogy „csak akkor vagyok tévedhetetlen, ha ex cathedra nyilatkozom meg, de sosem fogok ex cathedra megnyilatkozni.”⁵⁶⁵

Itt jegyezzük meg azokat a fokozatokat és megkülönböztetéseket is, amelyek az egyház történelmének folyamán alakultak ki a hitben való eligazodásra

⁵⁶⁴ II. JÁNOS PÁL, *Evangelii vitae*, SZIT, Budapest, 1995, 57.

⁵⁶⁵ Hans Küng *Tévedhetetlenség* c. írásában említi ezt a történetet, 2016. március 9., <http://www.merleg-digest.eu/tevedhetetlenseg/> (a kutatás ideje: 2020. április 11.).

vonatkozóan.⁵⁶⁶ Ennek a felosztásnak és megkülönböztetésnek az alapján a hívő ember a dogma és a definitív tanítások vonatkozásában tartozik hívő engedelmességgel és megvallással, míg a tekintéllyel kimondott tanítások és egyházi útmutatások és eseti intézkedések tekintetében – mivel fennáll a tévedés lehetősége – az értelem és akarat vallásos engedelmisségével” és együttműködéssel tartozik.⁵⁶⁷ Ugyanakkor fontos megemlítenünk az „epikeia” klasszikus erényét is, amit az ókori görög polisz jogi fogalmainak értelmezésére használtak, és ami alapján – a lelkiismeret törvényével összefüggésben – ha „[a törvény] követése káros a köz vagy az egyén java szempontjából”⁵⁶⁸, akkor nem szükséges engedelmeskedni a törvénynek.

A Szent XXIII. János pápa által összehívott Zsinat, amely egyben az I. Vatikánum hivatalos lezárása volt az, hivatkozik az I. Vatikáni Zsinat szövegére, amikor a *Lumen gentium* kezdetű, egyházzal szóló konstitúcióban így tanít: „A püspökök rendje viszont, mely az apostolok kollégiumának helyére lépett a tanítás és a lelkipásztori gondoskodás terén, sőt melyben megszakítás nélkül megmarad az apostoli testület, fejével, a római pápával együtt – és sohasem e fő nélkül – szintén hordozó alanya az egész Egyházra kiterjedő legfőbb és teljes hatalomnak, de ezt a hatalmat csak a római pápa beleegyezésével gyakorolhatja.”⁵⁶⁹ Sőt, a pápai tévedhetetlenséget kiterjeszti a püspökökre is.⁵⁷⁰

Ugyanakkor az is megállapítható, hogy szélesebb horizontba helyezi értelmezését, amikor kijelenti, hogy „a hívők összessége, mely a Szentlélek kenetének birtokában van (vö. 1Jn 2,20.27), a hitben nem tévedhet és ezt a különleges tulajdonságát az egész nép természetfölötti hitérzéke révén nyilvánítja ki, amikor »a

⁵⁶⁶ Ebben a témában lásd részletesen: GAILLARDÉZ, R. R., *A katolikus teológia megalapozása. Bevezetés a teológiai ismeretelméletbe*, L'Harmattan Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2011, 134–146.

⁵⁶⁷ Vö. Uo. 177.

⁵⁶⁸ Vö. „Epikeia”, in *Harper Collins Encyclopedia of Catholicism*, Harper-Collins, San Francisco 1995.

⁵⁶⁹ A II. Vatikáni Zsinat *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciója az Egyházzal (LG), 22.

⁵⁷⁰ Vö. LG 25. „A római pápával közösségben tanító püspököket mindenkinek úgy kell tisztelnie, mint az isteni és katolikus igazság tanúit; a hívőknek pedig egyet kell érteniük a nyilatkozattal, melyet hit és erkölcs dolgában püspökük Krisztus nevében terjeszt elő, és a lélek vallásos engedelmisségével kell ragaszkodniuk hozzá.”

püspököktől kezdve a legjelentéktelenebb világi hívőkig» hit és erkölcs dolgában kifejezi egyetemes egyetértését.⁵⁷¹

Szent II. János Pál pápa azon igyekezett, hogy megtalálja „a primátus gyakorlásának azt a formáját, amely semmiképpen nem tagadja meg küldetésének lényegét, de nyitott az új helyzetre”⁵⁷². Ferenc pápa ezzel kapcsolatosan és II. János Pál iménti idézetét hivatkozva megállapítja: „Keveset haladtunk előre ezen a téren. A pápaságnak és az egyetemes Egyház központi struktúráinak is meg kell hallaniuk a lelkipásztori megtérésre hívó felszólítást”⁵⁷³, és ezzel összefüggésben a szinodalitás útját és jelentőségét hangsúlyozza. Ahogyan Paulo Freire is rámutat: „A néphez történő megtéréshez teljes újjászületés szükséges”, és ez csak a szegényekkel való sorsközösség és azonosulás útján történhet meg.⁵⁷⁴

Az egyház elkövetkező éveire irányt mutató apostoli buzdításában Ferenc, a II. Vatikáni Zsinat szellemiségében ezzel összefüggésben ad értelmezési keretet, amikor azt írja, hogy az Isten evangelizáló népe összességként felfogott Egyházban „minden megkeresztelt emberben, az elsőtől az utolsóig, hat a Lélek megszentelő ereje, mely evangelizálásra készlet. Isten népe szent e felkentség miatt, amely tévedhetetlen »in credendo«.”⁵⁷⁵

2.2. A *sensus fidei* és a szinodalitás⁵⁷⁶ jelentősége a társadalom szolgálatában

A fentebb bemutatott *sensus fidei* kulcsfogalomnak számít az Isten népe összeségeként értelmezett egyház megértéséhez, ami magában foglalja azt is, hogy ennek gyakorlati megélése és megvalósítása a társadalmi és politikai szinten is érvényesítésre hivatott. A *sensus fidei* olyan ajándék, amely nemcsak „képesé teszi az egyént arra, hogy bensőleg megértse Isten kinyilatkoztatását”⁵⁷⁷, hanem általa az is kifejezésre jut, hogy

⁵⁷¹ LG 12.

⁵⁷² II. JÁNOS PÁL, *Ut unum sint enciklika* (1995. V. 25.), 95: AAS 87 (1995), 977–978.

⁵⁷³ FERENC PÁPA, *Evangeli gaudium* (EG), Szent István Társulat, Budapest, 2013, 32.

⁵⁷⁴ Vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974, 27–56.

⁵⁷⁵ EG 119.

⁵⁷⁶ A szinodalitás történeti kialakulása kapcsán lásd: KASPER, W., *A II. Vatikáni Zsinat és a Zsinat utáni szinódusok*, in *Communio* XXX. évf. 2022. Suppl., 89–105.

⁵⁷⁷ GAILLARDÉZ, R. R., *A katolikus teológia megalapozása. Bevezetés a teológiai ismeretelméletbe*, L'Harmattan Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2011, 154.

minden hívő ember hozzátesz valamit az egyház hittudatához.⁵⁷⁸ A *sensus fidei* gyakorlati útja összefüggésben van a szinodalitással, és abban bontakozik ki, ahol minden megkeresztelt ember, az „egész nép” a „hit tanítását” „egyre inkább alkalmazza életében”⁵⁷⁹. Továbbá abban a tanúságban is megragadható, aminek a társadalom életében is meg kell nyilvánulnia.⁵⁸⁰ Mindemellett a helyes értelmezése kapcsán fontos annak a hasonlatnak a felidézése, amelyet Newman bíboros a már hivatkozott „együttlélegzés” metaforájával ír le,⁵⁸¹ és amiben kifejezésre jut, hogy az egyház nem egy szűk klerikalizált közösség, hanem Krisztus-hívők közössége, akikhez a pásztor ugyanúgy hozzátartozik a nyájjal, és így alkotják együtt Isten szent népét. Ez az egyházkép és egyházi út gyakorlatilag ellentéte annak a narratívának, ami a lafonti „*homo hierarchicus*”⁵⁸² mintájában ölt testet.

Ferenc pápa a szinodalitásnak mint az egyház ősi gyakorlatának⁵⁸³ felpezsdítésére vállalkozott és erre hív meg egyháztani elképzeléseiben, de mindezt nemcsak az egyház javára és az egyházi viszonyok, működés- és stílusbeli utak módszerének fejlesztéseként teszi, „hanem az emberiségnek tett szolgálatként is, amely oly gyakran megdermedt véleménykülönbségekbe van zárva.”⁵⁸⁴ Vagyis a szinodalitás a cselekvésnek egy olyan kifejezési módjaként áll előttünk, ami a politika és a társadalmi viszonyok számára is gyümölcsöző lehet, jóllehet „a szinódus egy egyházi esemény, melynek főszereplője a Szentlélek. Ha nincs jelen a Lélek, akkor nem lesz szinódus.”⁵⁸⁵

⁵⁷⁸ Vö. DV 8. „egyre teljesebb lesz az áthagyományozott dolgok és szavak megértése, részben a hívők elmélkedése és keresései folytán, akik a szívükben el-elgondolkodnak rajtuk (vö. *Lk 2,19.51*); részben a tapasztalt lelki dolgok benső megértéséből; részben azok igehirdetéséből, akik a püspöki utódlással együtt megkapták az igazság biztos karizmáját is.”

⁵⁷⁹ Vö. LG 12.

⁵⁸⁰ Vö. LG 35.

⁵⁸¹ NEWMAN, J. H., *On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine*, Sheed & Ward, Kansas City 1961.

⁵⁸² Vö. Egyházkép és politika – Birodalmi (uralkodó) egyházképtől az egyházi (szolgáló) politikáig c. fejezetünk.

⁵⁸³ Ha figyelembe vesszük az első apostoli zsinatot, 49 körül Jeruzsálemben, ami tulajdonképpen a pogánykeresztények befogadásának a kérdését vitatta meg azzal, hogy vajon meg kell-e tartaniuk a pogánykeresztényeknek is a zsidó törvényeket és szokásokat, azt láthatjuk, hogy az egyház az integrálás útját választotta és jelölte ki a kezdetektől.

⁵⁸⁴ FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt*. 131.

⁵⁸⁵ Ferenc pápa beszéde a püspöki szinódus előkészítő szakaszán a Vatikánban „Egy szinodális Egyházért: közösség, részvétel és küldetés” témájában 2021. október 9-én.

Ebből kiindulva azon szempontokat vesszük sorra, amik alapelvei lehetnek a társadalmi barátságoknak. Ha szem előtt tartjuk tézisünket, miszerint Ferenc pápa ekkleziológiája a politikai praxis számára a politikai szeretet gyakorlati megvalósítására ihlető erőként és forrásként mutatkozik, akkor érdemes Ferenc pápa három-három azon kulcsszavát figyelembe vennünk, amiket a jelenleg is zajló szinódusi folyamat előkészítő szakaszán mondott beszédében hangoztatott 2019 októberében.⁵⁸⁶ Ezek a kulcsszavak a *közösség*, *részvétel* és *küldetés*, szemben azokkal a kockázatokkal, amik veszélyeztetik az eredményességet mint a *formalizmus*, *intellektualizmus* és *mozdulatlanság*. Mit jelenthetnek és milyen lehetőségeket rejthetnek ezek az alapelvek tehát a politikai gyakorlatra?

Ferenc pápa kifejti, hogy a közösség és a küldetés – amelyek egyébként szentháromsági mintából fakadnak, hiszen a Szentháromság közösség *ad intra*, a küldetés pedig *ad extra* forrása – elvont fogalmak maradhatnak a konkrétság nélkül, a valódi részvétellel viszont mindannyiunk bevonása megvalósul, ezáltal gyümölcsözővé válva az egyház és a társadalom számára.

Ezekkel szemben áll a formalizmus, amely megelégedve a formával, elszakítja a pásztort a néptől; az intellektualizmus, azaz az elvontság, amely „a valóságtól való teljesen elrugaszkodott gondolkodás meddő ideológiai és pártos beskatulyázásba” esést jelenti, elszakadva a nép és az élet valóságától, Isten szent népének valóságától; valamint a mozdulatlanság⁵⁸⁷, amely a szokások rabjává teszi a közösség tagjait, és a hagyományban a múlt restaurálását látja ahelyett, hogy a jövő horizontjának szemlélésére és építésére ösztönöznék. Így ez a folyamat „alulról indulva – bevonja a helyi egyházakat egy szenvedélyes és konkrét formát öltő munkába, melynek a küldetés távlatát hordozó közösségi és részvételi stílusa van.”⁵⁸⁸

A szinodális egyház útja egyben a decentralizáció útja, ami a politikai gyakorlatba átültetve a szubszidiaritás alapvető egyházi társadalmi tanításával korrelál

⁵⁸⁶ Uo.

⁵⁸⁷ Vö. EG 33.

⁵⁸⁸ Ferenc pápa beszéde a püspöki szinódus előkészítő szakaszán a Vatikánban „Egy szinodális Egyházért: közösség, részvétel és küldetés” témájában 2021. október 9-én.

a helyi közösségek autonómiájának és szuverenitásának elismerésével és értékelésével.

A *sensus fidei* megfelel annak a képnek, amit Ferenc pápa több alkalommal a „nép szimata” képpel fejez ki.⁵⁸⁹ „A Szentlélek megadta a népnek a »szimatolás« képességét, amivel megérzi azt, hogy ki az igazi püspök. (...) Isten népe jól tudja, mikor pásztor a pásztor, mikor örködik, és mikor kész életét adni a nyájáért.”⁵⁹⁰ Ezért jó az, utal rá⁵⁹¹ gyakran Ferenc pápa, ha a pásztornak „bárányszaga” van, vagyis a nép között él, olykor előtte, hogy vezesse és irányt mutasson, olykor között, mert „jó szimata” van a népnek arra, hogy tudja, merre menjen. Ez a „szimat” és a nyáj közti élet a politikai praxis kereteibe ültetve felismerhető a néprészvétel és a demokratikus gyakorlat kibontakoztatása, a nép politikai döntéshozatalba való bevonása és meghallgatása, a nemcsak a népért, de a néppel történő politikai cselekvés által is. A pásztor harmadrészt pedig olykor hátul van, hogy a lemaradottakat felkarolja. Mindez kifejezésre juthat a társadalmi integrációban, a szegények, a kiszolgáltatott csoportok, a betegek és fogyatékkal élők, a munkanélküliek – vagyis azok felkarolásában és kiemelt támogatásában a szolidaritás és a *compassio* által, akik a perifériára szorultak anyagi, szellemi vagy akár erkölcsi értelemben.

A társadalmi életben megvalósított szinodalitás útja képes előmozdítani a társadalmi párbeszéd kultúráját, a társadalmi „lövészárkok”, történelmi sebek, kiélezett társadalmi és politikai ellentétek és konfliktusok áthidalásához vezetve.⁵⁹² „Az erre épülő politika több a kampánynál és a vitánál, amikor a meg- és legyőzés a

⁵⁸⁹ „Olyan képességről van szó, amellyel a hívek szinte ösztönösen megérik, hogy mi való Istentől, és mi nem.” GAILLARDÉZ, R.R., *A katolikus teológia megalapozása. Bevezetés a teológiai ismeretelméletbe*, L’Harmattan Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2011, 154.

⁵⁹⁰ Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2018. május 4-én, in *L’Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLVIII, 2018. május 5., 101.

⁵⁹¹ Lásd pl.: Homília Szent Péter és Pál apostolok ünnepén 2019. június 29-én: „... sosem egyedül, hanem Isten egész szent, hűséges népével együtt. És mint jó pásztoroknak a nép előtt, a nép közepén és a nép mögött kell mennetek, de mindig Isten szent, hűséges népével, mert ők Isten szent, hűséges népének tagjai.” Vagy pl.: Beszéd a kongói püspöki konferencia tagjai előtt Kongóban 2023. február 3-án: „A püspök »igazgatói munkája« a pásztoré kell, hogy legyen: a nyáj előtt, a nyáj közepén, a nyáj mögött. A nyáj előtt, hogy mutassa az utat; a nyáj közepén, hogy érezze a nyáj szagát, nehogy elveszítse; a nyáj mögött, hogy segítse a lassabban haladókat, és azért is, hogy egy időre magára hagyja a nyáját, és nézze, hol talál legelőt. A pásztornak ebben a három irányban kell mozognia.”

⁵⁹² Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, Queriniana, Brescia 2019, 157.

cél. Jótékony cselekedet inkább, amelyben együtt keresünk megoldásokat mindenki javára.”⁵⁹³

A szinodalitás a társadalom szolgálatában kifejezésre juttatja azt a harmóniát, ami a sokszínűségben létező egységet tükrözi vissza, anélkül, hogy feloldaná a különbözőségeket és ezáltal uniformizálna. Az egyházatyák nem véletlenül nevezték Harmóniának a Szentlelket. „A Szentlélek [ugyanis] áthidalja a távolságot, összeköti a távoliakat, visszavezeti az elveszetteket. Különféle hangszíneket egyetlen harmóniába olvaszt, mert mindenekelőtt a jót látja, az emberre tekint a hibái előtt, a személyre a tettei előtt. A Lélek gyermekek és testvérek helyévé alakítja az Egyházat és a világot.”⁵⁹⁴ Nagy Szent Gergely egyháztanító is emlékeztet bennünket a harmonikus egység jelenetőségére, amikor ezt írja: „Hogy mennyit ér a harmónia erénye, az mutatja, hogy nélküle az összes többi erény egyáltalán semmit sem ér”⁵⁹⁵.

Nemcsak az egyháznak, de az egész világnak nagy szüksége van a szinodális megközelítésre, másik aspektusból nézve nemcsak az egyházi értelemben vett nép, de a világi, politikai nép javának szolgálatában áll, vagyis:

„ahelyett, hogy keresnénk a konfrontációt és háborút hirdetnénk, amelyben mindkét fél azt reméli, hogy legyőzi a másikat, olyan folyamatok kívánatosak, amelyek lehetővé teszik számunkra a különbségek kifejezésre juttatását, meghallását, és oly módon hagyják ezeket megérlelődni, hogy a másik elpusztításának vágya nélkül haladhassunk együtt tovább. (...) Egy népet nem háborús fegyverekkel, hanem az együtt haladás [szinódus] termékeny feszültségében építhetünk fel.”⁵⁹⁶

Ez az út voltaképp a boldogságmondások megvalósítását jelenti: „Boldogok a békességben élők” (Mt 5,9). A szinodalitás mint politikai cselekvési mód a béke megteremtésének az eszköze lehet tehát.

⁵⁹³ FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 126.

⁵⁹⁴ Ferenc pápa pünkösdi homíliája a Szent Péter téren 2019. június 9-én.

⁵⁹⁵ NAGY SZENT GERGELY, *Homíliák Ezeiel könyvéről*, I., VIII., 8.

⁵⁹⁶ FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 133.

2.3. A „város teológiájából” kiindulva

Napjainkban a nyugati társadalmakban talán legáltalánosabb szinten az egyház és a társadalom kapcsolatának vonatkozásában leginkább a szekularizációt, a szétválasztást hangsúlyozzák a semlegesség elvét hangoztatva. Erre a szekularizációra erősen rányomta bélyegét a totalitárius diktatúrák erőszakos egyházüldözése is. Így az egyház működését gyakran csak „megtűrik”, a magánszféra területére korlátozzák és a templom falai közé „számúzik”. Sokszor magukat a keresztényeket is jellemzi az a felfogás, hogy az egyház nem „illetékes” adott kérdésekben, ehelyett maradjon csak a saját területén. Pedig az egyház nem a társadalmi valóság „mellett” vagy „felett” él, hanem benne, ebből adódóan alakítója és formálója, és kritikai-felszabadító feladata van (az evangéliumi üzenetből indítva), ilyen módon társadalomkritikai intézményként ebben a valóságban létezik, a társadalmi világ szolgálatában.⁵⁹⁷

Szent II. János Pál pápa is határozottan rámutatott arra, hogy

„az egyházon belüli közösség alapján a testvéri szeretet, természeténél fogva, megnyílik az egyetemes szolgálat előtt, s a tevékeny és konkrét szeretet tetteire buzdít bennünket minden emberi teremtmény iránt. Olyan terület ez, amely döntő módon minősíti a keresztény életet, az egyházi stílust és a lelkipásztori programokat.”⁵⁹⁸

Fentebb már kifejtésre került, hogy a közjóért végzett társadalmi küldetés szeretetből fakadó felelősségvállalást jelent a közösségért, a népért. Úgy tűnik, az evangélium társadalmi vetülete az evangelizációra nézve is eligazítást ad. Ezt juttatta kifejezésre Fernando Boasso (1921–2015) jezsuita biblikus teológus is, aki Ferenc pápa egykori tanára volt a San Miguel Kollégiumban, amikor arra hívta fel a figyelmet, hogy az evangelizálást a nép körében kell kezdeni, a népet a történelmi folyamatok közepén értelmezve.⁵⁹⁹

Isten ugyanis a „népe körében lakozik, együtt jár vele, és vele együtt éli életét. Hűsége konkrét, közelség gyermekei mindennapi létéhez. Sőt, amikor Isten mindent

⁵⁹⁷ METZ, J. B., *Szenvedéstörténet és megváltástörténet*, 15.

⁵⁹⁸ II. JÁNOS PÁL, *Novo millennio ineunte*, 2001. január 6., 49.

⁵⁹⁹ Vö. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/elhunyt-fernando-boasso-jezsuita-biblikus-teologus-ferenc-papa-egykori-tanara>, (a kutatás ideje: 2020. április 5.).

meg akar újítani Fián keresztül, nem a templomból kezdi, hanem a népéhez tartozó egyik kicsiny és szegény nőnek a méhéből.”⁶⁰⁰

Korunk dél-amerikai teológiája és a kontinens püspöki szinódusai által elfogadott szövegek, főként az *Aparecidai dokumentum* éppen ebbe az irányba mozdultak el, azt hangsúlyozva, hogy egy új, a „város teológiájára” van szüksége a katolikus egyháznak, ha újra missziós lendületre akar jutni.

A város *Aparecida* értelmezésében újfajta perspektívát nyer, és emlékeztet, hogy korunk keresztényeinek jelentős része a városban él, közülük is döntő részük a társadalmilag szegény, kirekesztett – vagy ahogyan a dokumentum fogalmaz: a „maradék”, a „fölösleg”, a „hulladék”, az „eldobhatók, egyszer használhatóak”.⁶⁰¹ Fontos annak a párhuzamnak a felfedezése, hogy az egyház kezdete és kibontakozása, teológiai fejlődése és kialakulása is egy nagyvároshoz, Antióchiához kötődik, és ennek mentén elgondolhatjuk és értelmezhetjük jelen helyzetet is egyfajta új kezdetnek, amely Isten meglepetéseit hordozza magában népe számára.⁶⁰²

A városok, a dél-amerikai megapoliszok voltaképp a „kultúra helyei”, amely korrelál azzal, hogy a nép teológiája a kultúra teológiája is, és ennek mentén a város az a tér, ahol az egyház elérheti az embereket.⁶⁰³ A város teológiája éppen ezért kiemelt jelentőséget tulajdonít a városnak mint a „találkozás kulturája”⁶⁰⁴ területének. A város ezen döntő fontossága abban is megmutatkozik Ferenc pápánál, hogy számára a város az a közeg,

„ahová Isten elküldi az ő szavát, mely a Lélek segítségével beköltözik lakosainak szívébe, és arra készíti őket, hogy higgyenek, mindenk ellenére reméljenek, szeressenek, és mindenki javáért harcoljanak. (...) Ránk bízva az ő szavát, és arra indít, hogy vegyüljünk el az emberek között, találkozzunk és

⁶⁰⁰ Ferenc pápa homíliája szilveszterkor a Szent Péter bazilikában, 2019. december 31.

⁶⁰¹ Vö. DA 65. és 176.

⁶⁰² Vö. SÁGHY, Á. *Bevezetés a város teológiájához*, *Studia Theologica Budapestinensia* sorozat, SZIT, Budapest 2023, 32. A kötet további részei is hiánypótló betekintést nyújtanak a város teológiájának témájába.

⁶⁰³ Vö. GIOVAGNOLI, A., *Ferenc pápa és az ő ideje. Utószó*, in *Ferenc pápa és az ő ideje* (szerk. RICCARDI, A.), 265–286., 281.

⁶⁰⁴ EG 220. Vö. FT 215–221.. Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 157.

maradjunk kapcsolatban a város lakóival, hogy »gyorsan fusson az ő üzenete« (Zsolt 147,4).⁶⁰⁵

Az evangélium is úgy számol be nekünk, hogy Jézus Isten országát hirdetve „bejárta a városokat s a falvakat, tanított” (Lk 8,1), amikor pedig a tanítványok a feltámadás után útnak indultak, hogy „mindenütt” hirdessék az evangéliumot, „az Úr velük volt munkájukban”, és „kísérte” tevékenységüket (vö. Mk 18, 20).

Mindezek alapján itt tehát nem az egyház és a társadalom szétválasztásának oldaláról, hanem éppen kapcsolatuk és együttműködésük szemszögéből közelítjük meg e fejezet kérdését, amely sokkal gyümölcsözőbb lehet.

2.4. Az egyház és a társadalom viszonya

Az Isten országáról való értekezésünk során már részben kitértünk ezen témára, itt most kiegészítve és más szemszögből megközelítve folytatjuk vizsgálódásunkat.

Van egy szép kép⁶⁰⁶, amely kifejezheti számunkra az egyház, az állam és a társadalom harmonikus kapcsolatát. Eszerint az állam úgy jelenik meg, mint a testnek a feje, amely test pedig maga a társadalom, a nép. Ennek a testnek a szíve pedig az egyház, amely teljesen azonosul a néppel (vö. nép teológiája) és lüktetésével élteni. E kép szerint a három tényező – az egyház, az állam és a társadalom – egymásra van utalva, és egymás javát kell, hogy szolgálják, anélkül, hogy elveszítenék autonómiájukat.⁶⁰⁷ Az egyháznak a hivatása, hogy kovász legyen, mely életre kelti a társadalmat.⁶⁰⁸ (vö. Lk 13,21). Nem kormányok alakítására hivatott, hanem arra, hogy az evangéliumi logikát beültesse a politikai gondolkodásba.

⁶⁰⁵ Ferenc pápa homíliája szilveszterkor a Szent Péter bazilikában, 2019. december 31.

⁶⁰⁶ Ennek a képnek a kidolgozásában segítségemre voltak Puskás Attila professzor kiegészítő megfontolásai.

⁶⁰⁷ Vö. GS 76.

⁶⁰⁸ Az éltető erő kifejezésének vonatkozásában idézhetjük Gratianus római imperátort (359–383), akinél hasonló módon jelenik meg ez a gondolat: tagadva a „két kard”-elméletet azt állította, hogy „az Egyháznak csak lelki kardja van, mely nem öl, hanem elevenít” („*Ecclesia gladium non habet, nisi spiritualem, non occidit, sed vivificat*”). Vö. *LThK*, X., 1429. Itt is megjegyezzük, hogy a disszertációnkban az egyház és az állam néphez fűződő kapcsolatát illetően azt a Ferenc pápai szempontot tartjuk irányadónak, ami szerint „az egyháznak az emberek lelkéért és testéért egyaránt felelősnek kell éreznie magát.” Vö. Ferenc pápa interjúja a *La Repubblica* újságnak 2013. október 1-én.

De van egy másik kép is, amely szerint az egyház nemcsak szív, hanem maga is test, méghozzá Krisztus teste (vö. Ef 1,23). Így válik teljessé a kép, melynek üzenete az, hogy az egyház legyen Krisztus testeként jelen a társadalom szíveként, és mit ilyen, a társadalom megszentelésére hivatott.

Ha komolyan teljesíteni akarja az egyház ezen hivatását, hogy tudniillik Krisztus teste legyen, akkor szakítania kell a „látszattest” magatartásával, és valóban testté (σὰρξ) kell válnia, a konkrét történelmi szituációban.⁶⁰⁹ Azonosulnia kell Isten népével, szolgálnia kell a szegénységben és az igazságtalanságban szenvedőket. Nem lehet „semleges” politikailag, nem lehet közömbös, és ily módon nem igaz az, hogy az egyház nem politizál, hanem – ahogyan azt már korábban kifejtettük – természetesen politikai, vagyis a közösség iránt elkötelezett és a közös megteremtését szolgáló jelleggel bír. Ilyenkor rendszerűen azzal az ellenérvvel találkozunk, hogy jobb lenne a biztonság és könnyebb volna visszavonulni egy biztonságos fellegrába.

„Elrejtőzni egyszerűbb lenne. »Nem szíthatunk konfliktust, okosságra van szükségünk, még okosabbnak kell lennünk« – mondogathatnánk. Krisztus azonban nem ilyen volt – azt pedig sátánnak nevezte, aki azt tanácsolta neki, hogy kerülje el a veszélyt.”⁶¹⁰

A mi egyházunk teste alatt nem egy test és kereszt nélküli, tisztán spirituális Krisztust értünk, hanem a mi hitünk az Isten testté lett Fiába vetett hit, amelytől elválaszthatatlan az önátadás és a közösséghez tartozás,⁶¹¹ és ahol „a kitárt és megfeszített karú Krisztusban előttünk áll a megfeszített nép.”⁶¹² Enélkül az újgnoszticizmus tévedésébe esnénk.⁶¹³

⁶⁰⁹ Vö. ROMERO, O., *Homilias IV*, 1978. április 30., 193. , idézi ZECHMEISTER, M., *A megfeszített nép egyháza*, in *Vigilia* (2013/9.), 649–656., 652.

⁶¹⁰ Uo. *Homilias V*, 1978. szeptember 3., 162.

⁶¹¹ Vö. EG 88., 270.

⁶¹² ROMERO, O., *Homilias IV*, 1978. március 19., 80., idézi ZECHMEISTER, M., *A megfeszített nép egyháza*, in *Vigilia* (2013/9.), 649–656., 652.

⁶¹³ Vö. FERENC PÁPA, *Gaudate et exsultate*, 57–59.

Következtetésképpen „a keresztény ember [...] nem állhat karba tett kézzel, közönyösen, vagy kitárt kézzel, megadóan, nem! A hívő kinyújtja kezét, ahogyan Jézus teszi velünk.”⁶¹⁴

Az új evangelizáció jegyében megfogalmazott egyházi reform is éppen erre irányul és ebben foglaltatik: Lépünk ki önmagunk zártságából és biztonságosnak vélt kényelméből, és érintsük meg a szenvedőkben, a szegényekben Krisztus testét. Inkább vállaljuk a bepíszkolódást és a megsebesülést, miközben kimentünk az utcákra, minthogy belebetegedjünk a zártságba és a kényelembe.⁶¹⁵ Ahogy Leonardo Boff fogalmaz, az egyházat saját biztonsága helyett az igazság kell, hogy foglalkoztassa, s ahelyett, hogy saját nyilvános önképének ápolásával foglalatoskodik, inkább a Föld megalázottait kell szolgálnia.

2.5. A szegények társadalmi befogadása

Fontos hangsúlyoznunk, hogy az egyház lényegéhez tartozik a szeretet szolgálata (διακονία), olyannyira, hogy nem választható el az Isten igéjének hirdetése (κήρυγμα-μαρτυρία) és a szentségek ünneplése (λειτουργία) feladatától.

Olyan egyházzól álmodik a Ferenc pápa által megfogalmazott egyházi reform, amely a népért és a néppel van, szegények közt szegényen. Az új evangelizáció éppen arra szólít fel, hogy ismerjük fel a szegények életének üdvözítő erejét, és helyezzük azt az egyház útjának középpontjába; barátaink legyünk, meghallgassuk, megértsük őket, és fogadjuk be azt a titokzatos bölcsességet, amelyet Isten általuk akar közölni velünk.⁶¹⁶

Ahogy Jon Sobrino (1938–) jezsuita pap, a felszabadítási teológia egyik képviselője mondja, a szegények a keresztény igazság és gyakorlat megértésének autentikus teológiai forrásai, ezért nekünk, az egyháznak is olyanokká kell lennünk,

⁶¹⁴ Ferenc pápa homíliája a szegények világnapján a Szent Péter bazilikában, 2018. november 18.

⁶¹⁵ Vö. EG 88., EG 49.

⁶¹⁶ Uo. 198.

„mint szűkölködők, mégis sokakat gazdagítók, mint akiknek semmijük sincs, mégis mindenük megvan” (2Kor 6,10).

Az egyháznak ez a hivatása és feladatvállalása nem szorulhat a peremre – ehelyett inkább a perifériákra kell irányulnia – és nem merülhet ki pusztán a karitatív szolgálatok és a szociális, önkéntes tevékenység végzésében, noha kétségtelen, hogy „az egyháznak minden más intézménynél jobban kell támaszkodnia az önkéntes, ingyenes, ám magas szinten motivált feladatvállalásra,”⁶¹⁷ mert ezáltal még inkább erkölcsi tekintéllyé válhat, és új missziós erőt bontakoztathat ki.⁶¹⁸ De nem feledkezhetünk meg arról a feladatról sem, amely arra szólít, hogy folyamatosan felébredszük és megtisztítsuk a társadalom erkölcsi és szellemi erejét, amelyek nélkül nem lehet igazságos struktúrákat felépíteni és működésben tartani.⁶¹⁹

Eljutni a perifériákra azt jelenti, hogy nem lehetünk közömbösek a legszegényebbek, a kirekesztettek, a lemaradottak és a remény vesztettek irányába, hanem a „központból” és a biztonságosnak vélt kényelemből és a megszokottságból kilépve behelyezzük magunkat az ő életükbe, eljutva a nép életébe, azonosulva szenvedéseikkel és reményeikkel. Igazából Isten küld a „perifériák és a frontvonalak felé”, ahol már „ott találjuk őt. Jézus megelőz bennünket annak a testvérnek a szívében, a sebesült testében, elnyomott életében, elsötétült lelkében. Ő már ott van.”⁶²⁰

Amikor az egyház és a társadalom viszonyát vizsgáljuk, fontos látni, hogy az egyház társadalmi tanítása nem fogalmaz meg konkrét, részletekbe menő együttműködési stratégiát az állammal. A közjó elve, megteremtése és biztosítása viszont olyan alap, amely az egyházat és az államot egymáshoz fűzi e közös érdek és feladat minél hatékonyabb megoldása érdekében. Ilyen módon az egyház – a „szegényekért élő szegény egyház” – képes hozzájárulni az állam közjóért való kötelezettségei teljesítésének eredményességéhez.

⁶¹⁷ KASPER, W., *Irgalmasság*, 230.

⁶¹⁸ Uo.

⁶¹⁹ XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, SZIT, Budapest 2007, 29.

⁶²⁰ FERENC PÁPA, *Gaudete et exsultate*, 135.

2.6. „A lélekben politikus” – A politikai lelkeség lehetséges vonásai

Ha a népből gyökerező politikából indulunk ki, amelyet fentebb kifejtettünk, akkor ez a megközelítés a politikust a nép szívébe küldi, hogy osztozzon életében. Ferenc pápa erről mintegy vallomásszerűen ír az *Evangelii gaudiumban*:

„A nép szívéhez szóló küldetés nem életem egy része vagy díszítőeleme, amit elhagyhatok, nem függelék vagy csupán egy, életem sok összetevője közül. Olyasvalami, amit nem tudok kitépni önmagamból, hacsak nem akarom tönkretenni magamat. *Küldetés vagyok* ezen a földön, ezért vagyok ebben a világban. Fel kell ismernünk, hogy meg vagyunk bélyegezve a megvilágosításra, megáldásra, éltetésre, felemelésre, gyógyításra, szabadításra vonatkozó küldetésünk által. Ezekben mutatkozik meg a lélekben gyógyító, a lélekben mester, a lélekben politikus – mindaz, aki gyökeresen úgy döntött, hogy a többiekkel és a többiekért van. Mindazonáltal, ha valaki szétválasztja a kötelességét és a magánéletét, minden elszürkül, és állandóan az elismerést fogja keresni vagy védekezni fog. Megszűnik nép lenni.”⁶²¹

Ebben a személyes vallomásban ott találjuk a „lélekben politikus” fogalmát, amivel olyan valakit jelöl, aki „a többiekkel és a többiekért van”, mások megvilágítására, áldására, éltetésére, felemelésére, gyógyítására és szabadítására.

Tézisünk szerint itt felfedezhetjük a politikai szeretet megnyilvánulási formáit, és azt, hogyan válik a politikai hivatás küldetéssé. Abból kiindulva, hogy a nép és a személy korrelatív fogalmak,⁶²² a politikus a nép szolgálata során az egyének méltóságát is szolgálja. Ennek mentén a politikai lelkeség lehetséges vonásaira mutatunk rá az alábbiakban, amely hozzájárulhat egy olyan politikai mentalitás és gyakorlat kialakításához, ami a közjó szolgálatában áll.⁶²³ Ennek a politikai lelkeségnek a felvázolásánál Ferenc pápa egyháztani és pasztorális megnyilatkozásaiából indulunk ki, és azokat harmonizáljuk a politikai szeretettel. Fontos rámutatnunk arra, hogy ha a politikát a szeretet egyik legmagasabb formájaként értelmezzük, akkor ennek jegyében kirajzolódnak előttünk a politikusi hivatás és

⁶²¹ EG 273.

⁶²² Vö. FT 182.

⁶²³ Vö. EG 205.

lelkiség jellemzői, mint az alkotás, az ambíciózus célok, a széles látókör, a reális és pragmatikus jövőkép.⁶²⁴

A politikai szeretet ennek fényében olyan alkotóként határozza meg a politikust, aki új távlatot nyithat a társadalmi életben, a gondoskodás kultúrájának kialakításában.

Mindenenelőtt két iránytű bontakozik ki a politikai szerepvállalás hivatását gyakorlók, a közjó és a társadalmi barátság civilizációjának az építői lelkisége vonatkozásában. Ennek mentén arra mutatunk rá, hogy ha a nyolc boldogság (Mt 5,3–12) a keresztény életprogram stílusát adja meg, vagyis a „milyen”-re ad választ, akkor a Mt 25,31–46 a kereszténység konkrét tartalmára mutat rá, vagyis a „mi” kérdőszóra felel.⁶²⁵

A társadalmi küldetés felelőssége mellett elkötelezett politikusok számára ez a két hivatkozott evangéliumi rész breviárium-jellegű útmutatás: a nyolc boldogság és a Mt 25,31–46 annak felismerése, hogy a másik emberben, különösen a bajba jutottakban és a szűkséget szenvedőkben felismerjük Krisztus arcát, és ennek megfelelően forduljunk hozzájuk. És ha megfigyeljük, mindkét evangéliumi részletben a címzettek és a főszereplők a szegények. Ők Isten szívének közepén vannak, és így ők nemcsak az evangélium, de egyben az evangelizáció főszereplői is, ma is.

A népben gyökerező politikából kiindulva a politikus felfedezi, hogy a nép körében él és a néphez tartozik, felelősséggel tartozva a közös jó iránt. Ahogyan a nép teológiája analógiát állít Isten népe és a világi nép között, úgy analógiát állíthatunk Ferenc pápa Isten népe kormányzásáról szóló, lelkipásztori megnyilatkozásai, valamint a világi nép vezetése, vagyis a politika között. Annak lehetünk tanúi, hogy az Isten közelsége, amely megszentelte a választott népet,⁶²⁶ a nép számára is prófétává tesz, „képessé a megmentő Ige magjainak elvetésére a saját föld sebzett történelmében”⁶²⁷. Ez a néphez szóló prófécia, amellyel a politikus a „nemzetek

⁶²⁴ Vö. FT 188. és vö. LS 231.

⁶²⁵ Vö. SÁGHY, Á.–WAPPLER, Á., *Bevezetés az Újszövetségbe*, 77.

⁶²⁶ Vö. Az Isten népéről szóló értekezésünk fejezete az Ószövetség vonatkozásában.

⁶²⁷ Ferenc pápa beszéde a kongói püspöki konferencia tagjaival való találkozó alkalmából a Kongói Demokratikus Köztársaságban 2023. február 3-án.

prófétájává” válik (vö. Jer 1,5). Vagyis az Istenhez való közelség nemcsak a népet szenteli meg, hanem abban is forrásként mutatkozik, hogy éppen ez teszi profétává az embert a politikai szeretet útján. Ennek jelentősége abban mutatkozik meg, hogy ha „az egyházban hiányzik a prófécia, akkor magának Istennek az élete hiányzik és helyébe lép a klerikalizmus”⁶²⁸. Ezért hangsúlyozza Ferenc pápa, és hívja fel a figyelmet arra, hogy „most minden eddiginél fontosabb, hogy alulról építsük a jövőt, a néppel együtt folytatott politikából, amely az emberekben gyökerezik”⁶²⁹.

Következtetésképpen a „lélekben politikus” soha nem fordíthat hátat a szegényeknek, és nem mondhat le a nép meghallgatásáról⁶³⁰, hanem prófétai hangként kell megszólalnia. Amikor ugyanis az értékek sérülnek, szükség van a prófétai hangokra.⁶³¹ Olyanokra, akik mint szóvivők felemelik hangjukat és felráznak minket. Olyanokra, akik a jövő távlatát fürkészve képesek elhozni az újat és a reményt a jelenbe.⁶³² Ezt az újat fejezi ki disszertációnk elején is idézett új bort, új tömlőkbe gondolat is (vö. Mt 9,17; Mk 2,22). Az ilyen „lélekben politikus” az új kihívásokra kreatívan új megoldásokat és új utakat talál. Mindez az egyház prófétai küldetésének megnyilvánulása. Ez a próféta pedig kulcsfontosságú az egyházban, mert ennek hiánya azt veszélyezteti, hogy az egyház a magába zárkózás prédájává válik, akadályozva a dolgok előrehaladását.⁶³³

2.6.1. A politikus mint próféta és pásztor⁶³⁴

A népről szóló fejtegetésünkhöz szorosan kapcsolódnak a nép vezetőire vonatkozó reflexiók a politikai szeretet összefüggésében. Itt ismételtlen abból a tézisünkből indulunk ki, hogy Isten népének pásztorai cselekvési módja és küldetése

⁶²⁸ Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2013. december 16-án.

⁶²⁹ Ferenc pápa „A népben gyökerező politika” c., londoni konferenciára küldött videóüzenete 2021. április 15-én.

⁶³⁰ Ennek összefüggésében érdemes felidézni Ferenc pápa beszédét, amit a Népi Mozgalmak Világtalálkozóján mondott el a bolíviai Santa Cruz de la Sierrában 2015. július 9-én: „a jövő alapvetően a népek kezében van, a népek önszervező képességében”.

⁶³¹ EG 218.

⁶³² Vö. VON RAD, G., *Az Ószövetség teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest 2007, 107.

⁶³³ Ferenc pápa homíliája Szent Márta-házban 2018. április 17-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLVIII, 2018. április 18., 88.

⁶³⁴ A jelen fejezet egyes részei szerkesztett változatában korábban megjelentek a *Vigilia* folyóiratban. Vö. WAPPLER, Á., *Politika az új evangelizáció fényében*, in *Vigilia* (2016/3.), 186–194.

megfeleltethetők analóg módon a világi nép vezetőire, vagyis a politikus úgy jelenik meg mint pásztor és próféta.

Ezt az analógiát erősíti Ferenc pápa is, amikor a politikusokhoz intézett beszédében a pásztori küldetés vonásaira reflektált. Ennek alapján a politikus mint pásztor nem feledkezhet meg arról, hogy „az igazi pásztor olyan ember, aki az emberek előtt, között és mögött igyekszik járni: előttük, hogy mutasson nekik valamit az előttük álló útból; köztük, hogy együtt érezzen az emberekkel és hogy ne tévedjenek rossz útra; és mögöttük, hogy segítése a küszködőket és lehetővé tegye, hogy az emberek maguk is rátaláljanak a helyes utakra”⁶³⁵. Éppen ezért buzdít a népi mozgalmakkal való együttműködésre, akik a „változás folyamatának” magvetői.⁶³⁶

Tézisünk alapján tehát Isten népe pásztorainak cselekvési módja és küldetése megfelelhetők analóg módon a világi nép vezetőire, vagyis a politikus úgy jelenik meg mint pásztor és próféta. Így a közjó szolgálata mint prófétai küldetés jelenik meg előttünk.

Mint ahogyan már rámutattunk, a 72. zsoltár megjelöli a király feladatait: ő a צדק („cedek”: társadalmi igazságosság) és a מִשְׁפָּט („mispát”: jog előtti egyenlőség) védnöke, aki a שָׁלוֹם („shalom”: békés, harmonikus állapot) biztosítója, és akinek figyelme kiterjed a szegényekre.

Meglátásunk szerint itt felfedezhető a politikai hivatás mibenléte is és kirajzolódik az a teológiai alap, amely mentén harmonizálhatjuk Ferenc pápa pásztorális megnyilatkozásait a politikai szeretettel. Ezt az teszi lehetővé, hogy a próféta személye a király helyett hivatott arra, hogy Isten birodalmának helytartója legyen,⁶³⁷ akinek feladata, hogy szerezzen igazságot a gyengének, a szegénynek, és tegye szabaddá az elnyomottat és a szűkölködőt (Zsolt 82,3–4). A próféta mint hírvivő Isten küldötteként jelenik meg, akit a történelemben Isten – látva népe nyomorúságát és meghallva kiáltását – a népéhez küld. „Akkor Izrael fiai az Úrhoz kiáltottak, és az Úr szabadítót támasztott nekik.” (Bír 3,15). A próféta (נָבִיא „nabi”) tehát hírvivő és

⁶³⁵ Ferenc pápa „A népben gyökerező politika” c., londoni konferenciára küldött videóüzenete 2021. április 15-én.

⁶³⁶ Ferenc pápa beszéde a Népi Mozgalmak Világtalálkozóján a bolíviai Santa Cruz de la Sierrában 2015. július 9-én.

⁶³⁷ BUBER, M., *A próféták hite*, Atlantisz, Budapest 1998, 280.

küldött, vagy ahogy a bibliai hagyomány közvetítői mivoltukat hangsúlyozva kifejezi: מלאך („mal’ak”: küldött; pl. 2Krán 36,15 köv.; Iz 44,26; Ez 30,9), akinek „küldetése és feladata arra irányul, amit a biblikus tudomány szóhasználata az »üdvösségnek« nevez”⁶³⁸. Ezért nevezi a biblikus teológia a prófétákat üdvösségkövetítőknél, amely összefüggésben azt is megállapíthatjuk, hogy ők a szabadítás, a felszabadítás és a megmentés hírvivői is, hiszen a héber Bibliában az üdvösség megszabadulást, megmenekülést is jelent.

Annak lehetünk tanúi ezen a ponton, hogy az elnyomás és a felszabadítás fogalma összekapcsolódik, és éppen ebben bontakozik ki a politikai hivatás is.⁶³⁹ Tézisünk szerint ennek alapján analógiát, párhuzamot állíthatunk a prófétai és a politikai hivatás között.⁶⁴⁰ Izajás próféta így vall küldetéséről:

„Az Úr lelke nyugszik rajtam, mert az Úr kent föl engem. Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, és meggyógyítsam a megtört szívűeket. Hogy szabadulást hirdessek a foglyoknak, és szabadságot a börtönök lakóinak. Hogy hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét...” (Iz 61, 1–2).

Izajás küldetése abban áll, hogy „igazságot vigyen a nemzeteknek” (Iz 42,1), és hogy megszilárdítsa az igazságot a földön. (42,4). Ebből indul ki és ezzel korrelál a II. Vatikáni Zsinat, már hivatkozott, *Ad gentes* kezdetű dekrétuma is az egyház missziós tevékenységéről szólva: „A nemzetekhez küldte [ugyanis] Isten az egyházat, hogy »az üdvösség egyetemes szakramentuma«⁶⁴¹ legyen.”⁶⁴²

Jeremiás próféta meghívása szintén beleilleszkedik a missziós elköteleződés a és a politikai szolgálat egymásra irányultságának víziójába: az a hivatása és küldetése, hogy kilépve önmagából, elmenjen azokhoz, akikhez Isten küldi (vö. Jer 1,7), hogy

⁶³⁸ RÓZSA, H., *Üdvösségkövetítők az Ószövetségben*, SZIT, Budapest 2005, 17.

⁶³⁹ Az elnyomás, a kizsákmányolás és a jog csorbítása elleni kiállás és felszólalás Izajás és Jeremiás mellett Ámosz, Ezekiel, Ozeás, Mikeás és Zakariás próféták működésében is hangsúlyosan jelen van. Ezen a ponton megmutatkozik a politika mint „evangéliumi pedagógia” értelmezése, amelyet a Ferenc pápa és Paulo Freire közti párhuzam és megegyezés kapcsán tárgyaltunk: a Freire által képviselt paradigmaváltás a politikus mint vezető számára is irányadó. Vö. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974.

⁶⁴⁰ Vö. WEBER, M., *A tudomány és a politika mint hivatás*, Kossuth Kiadó, Budapest 2004, 60–62.

⁶⁴¹ LG 48.

⁶⁴² AG 1.

országok fölé állítva gyomláljon és romboljon, pusztítson és szétszórjon, építsen és ültessen. (vö. Jer 1,10).

Ezekiel próféta szintén hangsúlyosan beszél a próféta felelősségéről, amely megmutatkozik a nép „riasztásában”, felrázásában, Isten szavainak és üzenetének meghallásában és közvetítésében, és amely alapján a prófétai hivatás az „őrálló” felelősségben és feladatban jelenik meg, azaz az értékek őrzésében jut kifejezésre (vö. Ez 33,1–9).

Álláspontunk szerint ebből kiindulva a politikus is מַלְאָךְ („mal’ak”); olyan küldött, aki elviszi Isten vigasztaló és felszabadító üzenetét a nemzeteknek, s mikor elvégezte feladatát, visszatér Istenhez.⁶⁴³ Ez a visszatérés kulcsfontosságú a politikai szeretet teológiai megalapozásánál, hiszen ez újít meg, ez éltet és ez emlékeztet arra az üzenetre, amit Isten ad számunkra, valamint arra az „első szeretetre” (vö. Jel 2,4), amely a meghívás tüzes lelkületét és örömét hordozza magában. Ez a visszatérés az imádság, az Istennel való találkozás, amelynek bibliai képe a hegyre felmenetel. Keresztény létünk voltaképp folytonosan ebből a dinamikából áll: az imádságban felmegyünk az Istennel találkozás hegyére, de nem azért, hogy elvonjuk magunkat az emberektől, hanem hogy újult erővel tudjunk szolgálni, miután onnan visszatérünk, hogy magának Istennek a szeretetével szolgáljuk testvéreinket.⁶⁴⁴ Nagy Szent Gergely *Regula pastoralis* című művében eligazítást ad erre vonatkozóan: „Az igazi pásztornak a kontemplációban kell gyökereznie. Csak így lehetséges számára, hogy mások szükségleteit úgy magába fogadja, hogy azok egészen az övéi legyenek.”⁶⁴⁵ Mózes példáját élénk tárva, rámutat, hogy „[o]dabent (a sátorban) a szemlélés magasba ragadta, odakinn (a sátoron kívül) a szenvedők terhe szorongatta.”⁶⁴⁶

Ebben a megközelítésben ezt a „hegyet” különösen a nyolc boldogság hegyében fedezhetjük fel, ahol elhangzik a keresztény ember programja. Talán éppen ebből a megfontolásból fogalmazta meg François-Xavier Nguyễn Văn Thuận bíboros (1928–2002) „a politikus boldogságmondásait”:

⁶⁴³ Vö. RÓZSA, H., *Üdvösségkövetők az Ószövetségben*, 17.

⁶⁴⁴ Vö. XVI. Benedek pápa beszéde Úrangyala imádsága előtt a Szent Péter téren 2013. február 24-én.

⁶⁴⁵ „Per pietatis viscera in se infirmitatem ceterorum transferat” NAGY SZENT GERGELY, *Regula pastoralis*, II, 5: SCh 381, 196.

⁶⁴⁶ Uo. 198. „intus in contemplationem rapitur, foris infirmantium negotiis urgetur”

„Boldog az a politikus, aki feladatának megfelelő önismerettel és lelkiismerettel rendelkezik;

Boldog az a politikus, akinek a személye hiteles;

Boldog az a politikus, aki a közjóért dolgozik, nem pedig saját érdekében;

Boldog az a politikus, aki következetesen hű önmagához;

Boldog az a politikus, aki egységet teremt;

Boldog az a politikus, aki törekszik a radikális változásokra;

Boldog az a politikus, akire lehet figyelni;

Boldog az a politikus, aki nem fél.”⁶⁴⁷

Tézisünkéből adódik, hogy a politikus is נביא („nabi”) vezér, és így sajátos vonása az Ebed-Jahve, a Szenvedő Szolga mintájára az új elhivatás megvalósításának, kiharcolásának, tetteinek és szenvedéseinek vállalása.⁶⁴⁸

Figyelemremémelő az is, hogy a Második Szentély időszakában a papok átvették a király szerepét és kiváltságát, valamint hogy az ószövetségi hit értelmezésében a királyt nemcsak uralkodónak, hanem pásztornak is tekintették. Ennek összefüggésében olvashatjuk Ozeás prófétánál a megfeddő szavakat, „Pap, téged vádollar!” (Oz 4,4), amelyeket Isten számonkérő és szembesítő szavaként közvetít azok felé, akik a nép szolgálatára lettek volna hivatottak, azonban nem teljesítették ezt a küldetésüket, ezért a nép „gyászba öltözött” (Oz 4,3). Ez a politikai szeretet spirituális teológiájának kidolgozásában egy fontos szempont: a néphez való közelség; nemcsak a népért, de a néppel folytatott szolgálat. Mint ahogyan Ezekiel próféta jövendölése is a pásztorról eligazítást ad ebben a tekintetben:

„Jaj Izrael pásztorainak, akik magukat legeltették! A pásztoroknak nem a nyájat kell-e legeltetniük? A tejet felhasználtátok eledelül, a gyapjút ruházatul, a kövér állatokat levágtátok, de a nyájat nem legeltettétek. A gyengét nem gyámolítottátok, a beteget nem gyógyítottátok, a sérültet nem kötöttétek be. Nem mentetek utána az eltévelyedettnek, nem kerestétek meg az elvesztettet. Durván és kegyetlenül hatalmaskodtatok fölöttük. Így aztán szétszéledtek

⁶⁴⁷ François-Xavier Nguyễn Văn Thuận bíboros idézi Ferenc pápa „A jó politika a béke szolgálatában áll” című békeüzenetében a béke 52. világnapjára 2019. január 1-én.

⁶⁴⁸ Vö. BUBER, M., *A próféták hite*, 279–280.

juhaim, mert nem volt pásztoruk, és a mezei vadak zsákmányává lettek és szétszéledtek.” (Ez 34,2–5).

A politikus mint pásztor képének összefüggésében felidézzük az ἀγάπη, az ἔρωσ és a חַסֵד hármas egységéről szóló értekezésünket, amelyben kifejtettük, hogy a szeretet mintegy „túlcsordulásaként” az Isten népe szolgálatára és a nép körében végzett, egymás közti szeretetre készítet. A „túlcsordulás” (περισσεύω) a pásztor motívumát illetően, a politikusi lelkiség vonásai kapcsán is kulcsfogalom. Ahogyan említettük, a 23. zsoltárban – amely a jó pásztorról szól – is ez a kifejezés szerepel, amelyben arról ír a Zsoltáros, hogy „a poharát színültig töltötte” (Zsolt 23,5) a jó pásztor. De érdemes rámutatnunk arra is, hogy ugyanez a περισσεύω szerepel János evangéliumában is, amikor szintén a jó pásztorról van szó Jézus beszédében: „Én azért jöttem, hogy életük legyen és bőségben legyen.” (Jn 10,10).

Ezekből a pásztorra vonatkozó bibliai alapokból kiindulva arra a következtetésre juthatunk, hogy a politikai szeretet teológiája alapján értelmezett politikus voltaképp a néphez szóló prófécia pásztor, akinek szeretetét a „túlcsordulás”, a felebarát, a szükségét szenvedő, a nép iránti szeretet és önátadás határozza meg. Meglátásunk szerint ez a megközelítés egy lehetséges hozzájárulás annak a szociális érzéknek a kialakításához, amely alapfeltétele a politikai szeretetnek, és amely nem tömeget lát a népben, hanem arcokat. Ebben a politikai misztikában továbbá az is kifejezésre jut, hogy „az egyszerű nép iránti szeretet lelkierő, amely segíti az Istennel való találkozást”⁶⁴⁹.

Ez a nép iránti elkötelezettség, prófétai és pásztori megnyilvánulás a misszionárius vonásait is magán hordozza, amely alapján Ferenc pápa misszióról való felfogása is olyan tényezőként áll előttünk, amit a politikai szeretetre vonatkoztatva harmonizálhatunk.

⁶⁴⁹ EG 272.

2.6.2. Prozelitizmus helyett vonzás: a párbeszéd útján

Ebben az alfejeztünkben arra a missziós stílusra mint lehetséges mintára szeretnénk reflektálni, amely a politika művészetében irányadó lehet. Ennek tulajdonképpeni pillérét az emberi személy méltóság képezi, amely alapján „minden látszaton túl, mindenki mérhetetlenül szent, és megérdemli szeretetünket és odaadásunkat.”⁶⁵⁰ Ez egy nagyon fontos alapvetés a politikai szeretet praxisában, mert ettől vezérelve a politikai szeretet megkülönböztetés nélkül komplexitásra törekszik, és hidakat teremtve egységet alkothat. A pásztori motívum is erre készíti, amely a horizontját a perifériára irányítja, annak érdekében, hogy mindenkit elérjen, hogy ne veszítsen el senkit.⁶⁵¹ Itt felfedezhetjük a politika sajátos vonását is, amely természeténél fogva a minél szélesebbkörű támogatottság megszerzésére és szavazatmaximalizálásra irányul. Ily módon politikai távlatot is magában hordoz ez a fajta missziós értelmezés, amelynek célja „nem hívők toborzása [prozelitizmus], hanem szeretet. Felebarát iránti szeretet, kovász, mely a közjót szolgálja.”⁶⁵² Ennek egyik megnyilvánulási formája a politikai cselekvésben a humanista posztulátum elve is, amely arra törekszik, hogy azokat a meggyőződéseket, életfelfogásokat, amelyek értelmesen nem tarthatók, mindenki számára érthető, magasabb szintű nyelven, általános emberi érdekek kategóriáinak segítségével igyekszik leírni.⁶⁵³ Olyan stratégia ez, amely a saját sémák és elképzelések rögeszmés egymásra erőltetése helyett a párbeszéd útját járja.

Ez a megközelítés rámutat arra és kifejezi azt a helyesen értelmezett missziós lelkületet, hogy az egyház feladata nemcsak a katolikusok, hanem minden embernek a szolgálata, és nemcsak az egyház jogai, hanem az emberi személy jogai érdekében kell fellépnie, éppen abból az alapvetésből kiindulva, hogy „mindenki mérhetetlenül szent”⁶⁵⁴.

⁶⁵⁰ EG 274.

⁶⁵¹ Vö. Ferenc pápa homíliája a Szent Péter téren Jézus Szíve alkalmából a papokkal együtt tartott misén 2016. június 3-án.

⁶⁵² „Non è proselitismo, è amore. Amore per il prossimo, lievito che serve al bene comune.” Ferenc pápa interjúja a *La Repubblica* újságnak 2013. október 1-én. Továbbá uo. „Az erőszakos térítés [prozelitizmus] bődületes számárság, nincs értelme. Inkább meg kell ismerni, meg kell hallgatni egymást, igyekeznünk kell egyre jobban megismerni a körülöttünk lévő világot.” Emellett vö. Ferenc pápa katekézise 2023. január 18-án.

⁶⁵³ Vö. KIS, J., *Az állam semlegessége*, Atlantisz, Budapest 1997, 106.

⁶⁵⁴ EG 274.

A Ferenc pápa teológiája által értelmezett missziós ekkleziológiából kiindulva, és azt harmonizálva a politikai szeretettel, elmondhatjuk tehát, hogy a keresztény politika nem feltétlenül és nem kategorikusan az önmagukat katolikusnak vagy kereszténynek definiált pártok támogatását jelenti – mint ahogyan a missziós jellegből adódóan az egyház sem csak saját táborához szól –, hanem a „nép-párti” jelleget és programot megfogalmazó és amellettkötelezett politika mellett érvel. Ebből pedig az következik, hogy a keresztény pártoknak – a missziós jelleget alapul véve – egyszersmind minél szélesebb társadalmi csoportokat megszólítani képes néppártoknak is kell lenniük.

Továbbmenve a pásztori képen, a politikus ebben az összefüggésben mint „pontifex” jelenik meg, azaz hídépítő, akinek feladata a társadalmi lövészárkok és távolságok áthidalása a harmónia megteremtésével, az „egység a sokféleségben” elve alapján. Voltaképp ez a párbeszéd útja, amelyben a felek az ideológiai gyarmatosítást elkerülve nem abszolút érvénnyel, kivont karddal akarják meggyőzni egymást és érvényre juttatni álláspontjukat, ráerőltetve saját sémáikat és elképzeléseiket egymásra, hanem párbeszédet akarnak folytatni mindenkivel, akár „velük vannak”, akár nem, ezáltal megteremtve a „találkozás kultúráját”⁶⁵⁵, amelyben lehetőség nyílik megismerni, meghallgatni egymást a látókörök kiszélesítésével.

2.6.2.1. Dokumentum az emberi testvériségről

Ennek a párbeszédnek egy fontos, történelmi mérföldköve *Dokumentum az emberi testvériségről*,⁶⁵⁶ amelyet a világbéke és a békés együttélés érdekében együtt fogalmazott meg és írt alá Ferenc pápa és Ahmad et-Tajjeb, a szunnita iszlám legfőbb vallási központjának vezetője, az al-Azhar egyetem és mecset főimámja az Abu-Dzabiban megrendezett vallásközi találkozón 2019-ben, azaz bőven a jelenleg is zajló orosz-ukrán háború előtt. Ez a nyilatkozat nemcsak az iszlám világgal folytatott vallásközi párbeszéd egyik meghatározó eseménye, nemcsak diplomáciai jelentőségű

⁶⁵⁵ EG 220. Vö. FT 215–221.. Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 157.

⁶⁵⁶ *Dokumentum az emberi testvériségről, a világ békéje és a békés emberi együttélés érdekében*, Abu-Dzabi (2019. február 4.), in *L'Osservatore Romano*, 2019. február, 4–5.

aktus, hanem az egyetemes testvériség gondolatának a foglalat, amely egyben a *Fratelli tutti* szociális encikla forrását is jelenti.⁶⁵⁷

Ebben a nyilatkozatban a két vallási vezető közösen tesz hitet az emberi testvériség és a békés együttélés értékei, a szabadsághoz való jog, az irgalmasságon alapuló igazságosság mint követendő út, a párbeszéd, a megértés, valamint a tolerancia, a teljes állampolgárság fogalma, a nők oktatáshoz, munkához és politikai jogaik gyakorlásához fűződő joga, a gyermekeknek a családi környezetben felnevelkedéshez, a táplálkozáshoz, az oktatáshoz és a gondozáshoz fűződő alapvető jogai, valamint az idősek, a gyengék, a fogyatékkal élők és az elnyomottak jogainak védelme mellett.

Hozzáteesszük, hogy *Dokumentum az emberi testvériségről* nemcsak forrása a *Fratelli tutti* enciklikának, hanem egyúttal a politikai irányelvek és a politikai gyakorlat számára is perspektívákat nyújt a legutolsók jogainak védelmében. Ennek továbbgondolása és részletes kidolgozása még további kutatások tárgyát képezhetik.

2.6.2.2. Ideiglenes megállapodás Kínával

A párbeszéd útján *Dokumentum az emberi testvériségről* nyilatkozat mellett a Szentszék és a Kínai Népköztársaság közötti kapcsolat megújítására is érdemes reflektálnunk, amely szintén történelmi fordulatnak tekinthető az egyház életében.

2018-ban Antoine Camilleri prelátus, a Szentszék államközi kapcsolatainak altitkára és Vang Csao, a Kínai Népköztársaság külügyminiszter-helyettese közösen ideiglenes egyezményt írtak alá, amely nyomán a pápai kinevezés nélkül beiktatott püspököket teljes szeretetközösségbe hozták Rómával.⁶⁵⁸ A megállapodás szerint a pápa joga az utolsó szó kimondása az új püspökök kinevezése kapcsán, ugyanakkor a püspöki jelöléseket illetően közös utat biztosít.

⁶⁵⁷ Ferenc pápa a *Fratelli tutti* 5. pontjában beszél erről, amikor azt írja: „Az az enciklika a közösen megerősített dokumentumban rögzített nagy témákat gyűjti egybe és fejleszti tovább.”

⁶⁵⁸ Ferenc pápa az irgalmasság jegyében kiengesztelődést adott annak a hét „hivatalos” püspöknek, akiket pápai engedély nélkül szenteltek fel, valamint eltörölte minden erre vonatkozó kánoni büntetésüket, visszahelyezve őket a teljes egyházi közösségbe.

A Kínával való párbeszédet meglátásunk szerint a periféria és a centrum kapcsolatába érdemes illeszteni, és annak hermeneutikai keretében értelmeznünk. Itt megjegyezzük, hogy ez jut kifejezésre abban is, hogy a megállapodást követően a kínai katolikusoknak írt üzenetében Ferenc pápa „Középső Királyság” kifejezéssel illeti Kínát, észrevehetően a tiszteletteljes és gesztusértékű párbeszéd jegyében.⁶⁵⁹ Matteo Ricci jezsuita misszionáriusnak az európai és a kínai kultúra közötti kapcsolat kialakítása és jelentős evangelizációs tevékenysége után így három évszázad után újra lehetőség nyílik a Kínával való tiszteletteljes párbeszédre, amelynek meglátásunk szerint éppen ennek a hozzáállásnak a hiánya vetett véget a 17. században.

Ferenc pápa indíttatása kapcsán fontos rámutatni, hogy a pápa úgy tekint Kínára

„mint lehetőségekben gazdag földre, a kínai népre pedig mint egy felmérhetetlen kulturális és bölcsességi örökség ápolójára és őrzőjére, amely örökség ellenállva a viszontagságoknak és magába építve a különbözőségeket egyre tökéletesedett, és – nem véletlenül – a kezdetektől fogva érintkezésbe lépett a keresztény üzenettel.”⁶⁶⁰

Ennélfogva ez az ideiglenes megállapodás, amely meghosszabbításra került 2024-ig, a „találkozás kulturájának”⁶⁶¹ irányvonalába illeszkedik, amelynek elsődleges célja nem politikai, hanem inkább pasztorális jellegű. Ennek alapján is annak lehetünk tanúi tehát a Kínával való kapcsolatot elemezve, hogy Ferenc pápa pasztorális programja és egyháztani elképzelése miként lehet a politikai gyakorlat ihletője és forrása.

A megállapodás értékelése kapcsán fontos megjegyeznünk ugyanakkor azokat a kritikákat és aggodalmakat, amelyek az ideiglenes megállapodást övezték és Ferenc pápa diplomáciai közeledését bírálták. Tény, hogy Kína megszegte a püspökök kinevezésére vonatkozó megállapodást, amikor 2022. november 24-én John Peng Weizhao csiucsiangi püspököt a Csianghszi Egyházmegye segédpüspökeként iktatták be, amely egyházmegyét a Szentszék nem ismeri el. Ugyanakkor fontos rámutatnunk

⁶⁵⁹ Ferenc pápa üzenete a kínai katolikusoknak 2018. szeptember 26-án. Vö. KISSINGER, H., *Kínáról*, Antall József Tudásközpont, Budapest 2014, 20–21. és 35.

⁶⁶⁰ Uo.

⁶⁶¹ EG 220. Vö. FT 215. Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 157.

arra is, hogy Ferenc pápa abból a megközelítésből indul ki, amelyre a *Gaudate et exsultate* (2018) kezdetű apostoli buzdításában is és a kínai katolikusoknak írt üzenetében is hivatkozik:

„Kérjük az Úrtól a kegyelmet, hogy ne késlekedjünk, amikor a Lélek azt várja tőlünk, hogy lépünk egyet előre; kérjük az apostoli bátorságot, hogy közölni merjük az evangéliumot másokkal, és le merjük mondani arról, hogy az életünk emléktárgyak múzeuma legyen. Engedjük, hogy a Szentlélek minden helyzetben a föltámadott Jézus távlatában mutassa meg a történelmet. Így ahelyett, hogy elfáradna, befogadva az Úr meglepetéseit, az Egyház képes lesz haladni.”⁶⁶²

Így a Szentszék és Kína közötti ideiglenes megállapodás abba a „kis lépések politikájába” illeszkedik, amely a vatikáni *Ostpolitik*⁶⁶³ keleti politikáját jellemezte a hidegháború idején Agostino Casaroli (1914–1998) bíboros vezetésével, és amely arra az éleslátásra hívja fel a figyelmet, hogy „a zárt helyzettel szemben a lehetőség, nem pedig az ideális utat kell keresni. A diplomácia a lehetséges művészete és a lehetséges valósággá tétele.”⁶⁶⁴

2.6.3. Az idő és a valóság talaján

Ferenc pápa első apostoli buzdításában négy olyan alapelvet jelöl meg, amelyek a néppé válás folyamatának fontos alkotórészei.⁶⁶⁵ Ezeket szem előtt tartva és ebből az elgondolásból merítve a „lélekből politikus” további sajátosságait is felvázolhatjuk, amelyek tájékozódási pontok lehetnek a politikai szeretet praxisában.

Ennek alapján a politikusnak inkább a folyamatok elindításával, mintsem a terek birtoklásával kell foglalkoznia, mert az idő a tér fölött áll.⁶⁶⁶ Ennek a vízióknak a gyökerei Ferenc pápánál szintén visszanyúlnak Romano Guardinihez, aki megfogalmazta:

⁶⁶² FERENC PÁPA, *Gaudate et exsultate*, 138.

⁶⁶³ A témában lásd: SZABÓ, F., *Az „Ostpolitik” emlékezete*, in *Vigilia* (1992/11.), 844–848.

⁶⁶⁴ Ferenc pápa interjúja a Reuters hírügynökségnek 2022. július 1-én.

⁶⁶⁵ Vö. EG 221.

⁶⁶⁶ Vö. EG 222–223.

„Az egyetlen modell egy korszak sikeres megítéléséhez az, ha feltesszük a kérdést: mily mértékig fejlődik ki abban és éri el tulajdonképpeni létokát az emberi létezés teljessége, összhangban az adott kor sajátos karakterével és lehetőségeivel.”⁶⁶⁷

Ennek összefüggésében az államférfiúi magatartás rajzolódik ki előttünk, amely a távlatokban, perspektívákban gondolkodásban és politizálásban mutatkozik meg, és amely nem rövidtávú egyéni vagy politikai hasznokat és érdekeket tart szem előtt, hanem a horizonton tartva a tekintetét, hosszútávú és nemzedékek javát szolgáló folyamatokat indít el ahelyett, hogy a pillanatot és a területeket akarná leuralni.

Szorosan ehhez a gondolatkörhöz kapcsolódik a valóság és az ideológia kapcsolata is, amely szintén meghatározó része a politikai cselekvésnek. Ebben a perspektívában az az egyháztani megközelítés állhat előttünk ihlető erőként, amelyet Ferenc pápa pünkösdi homíliájában mondott 2020 májusában:

„A világ jobb- és baloldaliakat lát bennünk, ezzel vagy amazzal az ideológiával; a Lélek az Atyáénak és Jézusénak lát bennünket. A világ konzervatívokat és haladókat lát; a Lélek Isten gyermekeit. A világias tekintet hatékonyabbá teendő struktúrákat lát; a Lélek szerinti tekintet irgalmat kolduló testvéreket.”⁶⁶⁸

Arról van szó, hogy ahogyan az idő a tér felett áll, úgy a valóság az eszme felett van.⁶⁶⁹ Az eszme célja a valóság megragadása és minél pontosabb értelmezése, de a valóság szolgálatában állva, nem pedig egy alternatív valóságot képezve. Ez a keresztény realizmus talaján álló politikusok számára is irányadó annak érdekében, hogy a hitet ne eszközként használják, a népet pedig ne silányítsák arctalan tömeggé. A tesvériség politikája ez, ami az életben gyökerezik. Egyúttal a hagyományos politikatörténeti felosztás (jobb- és baloldal) elkülönülését és távolságát is áthidalhatja egy olyan megközelítés, ami nem az ideológiából és az abból adódó különbségekből indul ki, hanem a valóságból, ami egységet teremthet nemcsak egy szűk körben és az egésznek csupán egy részében, hanem a részek felett az egészben.⁶⁷⁰ A valóságtól elszakadt és

⁶⁶⁷ GUARDINI, R., *Das Ende der Neuzeit*, Werkbund Verlag, Würzburg, 1965, 30–31.

⁶⁶⁸ Ferenc pápa homíliája pünkösdvasárnap a Szent Péter bazilikában 2020. május 31-én.

⁶⁶⁹ Vö. EG 231–233.

⁶⁷⁰ Vö. EG 234–237.

az ideológiák világába zárkózott politika a néptől is elszakad, és ennek következtében nép-szerűség helyett populizmust és „látványpolitikát” folytat, a liberalizmus narratívájaként pedig az individualizmust maximalizálja, jelentéktelenítve a nép méltóságát és jelentőségét.

2.6.4. Az egység legyőzi a konfliktust⁶⁷¹

A szinodalitás témája során már kifejtettük a szembenállások és konfliktusok feszültségeit, valamint a különféle társadalmi polaritásokban rejlő lehetőségeket, rámutatva, hogy az úton való együttthaladás, valamint a nép tevékeny részvétele járulhat hozzá egy nép építéséhez és gyarapodásához.

A társadalmak legégetőbb problémái között azokat a feszültségeket és törésvonalakat tarthatjuk számon, amelyek az alapvető párbeszéd kultúráját lehetetlenítik el, ássák alá a megosztottság, a kategorizálás és az ideologizmus által. Ezen a ponton, az egység és a különbözőség találkozásában és feszültségében, valamint a konfliktusok kezelésében felfedezhetjük Ferenc pápa teológiai gondolkodásának meghatározó gyökereit, amelyeket Romano Guardini (1885–1968) teológiai munkásságát kutatva sajátított el Bergoglio. Erre az argentin Juan Carlos Scannone, Ferenc pápa egykori mestere, a nép teológiájának meghatározó teológusa is reflektált, rámutatva arra, hogy Bergoglio Guardini egyik korai (1925) művét⁶⁷² tanulmányozva akarta elkészíteni a doktori disszertációját, és valójában éppen itt rejlik Ferenc vágyott „találkozási kultúrájának” végső alapja.⁶⁷³ Ferenc pápa saját elmondása alapján „megvilágosító erejű bepillantást engedett” neki Guardini a konfliktusok kezelésében azzal, „hogyan elemezte bonyolult voltukat, miközben elkerülte a leegyszerűsítő redukcionizmus minden fajtáját: a feszültségben lehetnek

⁶⁷¹ Vö. EG 226.

⁶⁷² GUARDINI, R., *Der Gegensatz. Versuche zu einer Philosophie des Lebendig-Konkreten*, Mathias Grünewald, Mainz 1955. Bergoglio disszertációja „A poláris szembenállás mint a napi gondolkodás és a keresztény kinyilatkoztatás struktúrája” címet viselte, de befejezni nem volt alkalma, így odaadta egy Guardinit kutató papnak azt, amit addig írt. Ferenc pápa gondolkodására és lelkeségére Guardini hatása minden bizonnyal abban is kimutatható, hogy éppen az általa tanulmányozott művek szerzői mint Dosztojevszkij és Hölderlin számítanak Ferenc pápa kedvelt írói közé, ahogyan arról a *La Civiltà Cattolica*-nak adott első interjújában beszámolt: *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013, 40.

⁶⁷³ SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 157.

különbségek, amelyek széthúznak, de minden egyidejűleg létezik egy nagyobb egységben.”⁶⁷⁴ Bergoglio disszertációjának témája ennek a módszernek a megértése és a nyilvánvaló ellentétek metafizikai úton történő feloldása a lelkek megkülönböztetésének (vö. Loyolai Szent Ignác) segítségével. Guardini nyomán Ferenc pápa megtanulta, hogy a világ tele van a szembenállások (*Gegensätze*) okozta feszültségekkel, a horizont/határ, helyi/globális, egész/rész polaritásaival. (És egyháztanát szemügyre véve azt láthatjuk, hogy éppen ezek mentén találjuk teológiájának kulcsfogalmait és alapelveit.). A szembenállással azonban nem azonosak az ellentmondások (*Widersprüche*), mert ezek megkövetelik a helyes és a helytelen közötti választást. Ferenc pápa arra hívja fel a figyelmet, hogy „a szembenállás ellentmondásnak látása a középszerű gondolkodás eredménye, amely elvon bennünket a realitástól. A gonosz szellem – a konfliktus párbeszédet és testvériséget aláásó szelleme – a szembenállásokat ellentmondásokká alakítja, azt követelve, hogy válasszunk, és a valóságot az egyszerű igen-nem kettőségére egyszerűsíti. Ezt teszik az ideológiák és a gátlástalan politikusok.”⁶⁷⁵ Ferenc pápa saját elmondása szerint Guardinitől tanulta el, hogy ne keressen mindenben abszolút bizonyosságokat, és az *el pensamiento incompleto*, „befejezetlen gondolkodás” segítségével, alkalmassá téve a lelkek megkülönböztetésének elvére, az összetett problémák és konfliktusok között eligazodhasson.⁶⁷⁶

Scannone hivatkozik⁶⁷⁷ Diego Fares jezsuita papra, aki szerint Bergoglio összhangban áll Guardinivel a „figyelő szemek”⁶⁷⁸ vonatkozásában is, teret engedve a szemlélődő szubjektum önlemondásán keresztül arra, hogy a megfigyelt („az élő konkrétum”) megnyilvánulhasson a történelemben. Meglátásunk szerint – ezt kiegészítve – ennek vonalán felfedezhető Johann Baptist Metz azon inspirációja is, ami hatással lehet Ferenc gondolkodására, és aki a „nyitott szemek misztikája” jegyében fogalmaz úgy, hogy „ébredés, kinyitni a szemet! (...) Ki kell jelentenünk, hogy Jézus nem a behunyt szem, hanem a nyitott szem misztikájára tanított, olyan

⁶⁷⁴ FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 126. Vö. EG 226–230.

⁶⁷⁵ FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 128.

⁶⁷⁶ Vö. uo. 90–91. Vö. FERENC PÁPA, *Gaudate et exsultate*, 41.

⁶⁷⁷ Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 205–206.

⁶⁷⁸ FARES, D., *Prefazione. L'arte di guardare il mondo*, in Guardini *Der Gegensatz* c. könyvének a „La biblioteca di papa Francesco” könyvsorozat által olasz nyelven publikált kiadásában.

misztikára, amely szerint feltétlen kötelességünk, hogy észrevegyük mások szenvedését.⁶⁷⁹

Scannone nyomán láthatjuk azt is, hogy Guardini számára az „élő konkrétum” alapvetően Krisztus, de ugyanakkor az emberek, a népek, és Isten hűséges népe is, saját történelmük folyamatában, akiket a politikusnak és a lelkipásztornak kell segíteni annak felismerésében, hogy megkeressék és megtalálják azt az új lépést, amit az egyre nagyobb és jobb minőségű béke és igazságosság elérése érdekében kell megtenni.

Fares elénk tárja Bergoglio személyes feljegyzéseit egy Guardini által elbeszélte álomról. Ezek szerint az álom azzal bízta meg őt, hogy amikor mindenki megszületik, kap egy szót – vagy ahogyan Scannone fogalmaz: meghívást –, amely jelszóként (Password) szolgál mindenhez, ami vele történik, amit életre kell váltania és meg kell valósítania cselekedeteiben, és ami alapján meg fogják ítélni. Ferenc akkori feljegyzéseiben „egzisztenciális kérügmaként” értelmezte ezt a szót. Az ezzel a szóval (meghívással) való összhang a vigasztalásban és békében a helyes útra mutat, míg a disszonancia (pusztulás) vagy azt jelzi, hogy az ember még mindig keresésben van, vagy nem ért egyet (önmagával, másokkal, a valósággal, Istennel).

Érdemes megfigyelnünk azt, ahogyan arra Scannone is rámutat hipotézisében, és amire mi is reflektálni kívánunk, hogy Ferenc pápa Guardini módszerét és a Szent Ignác-i megkülönböztetés elvét nemcsak az egyének, de a népek és Isten népe életében is alkalmazza, vagyis lelkipásztori belátásának politikai perspektívája is van e tekintetben.⁶⁸⁰

Ferenc pápa az egység megteremtésének hangsúlyozásával és értelmezésével – amelynek a szinodalitás témájában már említett harmónia a kulcsszava – a polgári párbeszéd művészetére invitál, elkerülve egyrészt a konfliktus előli menekvést, a feloldódást, az önazonosságunk és álláspontunk azonnali teljes felhagyását, másrészt elkerülve annak kísértését is, hogy kivont karddal és az igazságot monopolizálva védjük és juttassuk érvényre érdekeinket.

⁶⁷⁹ METZ, J. B., *Memoria passionis*, 216.

⁶⁸⁰ Vö. SCANNONE, J. C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, 205–206.

Ehhez kapcsolódóan Ferenc pápa elgondolásának fontos és sokat hangoztatott része a poliéder modell, ami a „találkozás kultúrájának” kialakítását teszi lehetővé, szemben a gömbbel, „amelyben minden pont egyenlő távolságban van a középponttól és nincs különbség az egyes pontok között”⁶⁸¹. A poliéder forma – amelynek több oldala és csúcsa van, és az árnyalatok ellenére is egységet alkot – „olyan társadalmat modellez, amelyben a viták és fenntartások ellenére a különbségek egymást kiegészítve, gazdagítva és megvilágítva léteznek egymás mellett.”⁶⁸²

Ezt a poliéder modellt Ferenc pápa mind a lelkipásztori, mind a politikusi tevékenységben ösztönzi, és ebben egyúttal hipotézisünk is kifejezésre jut, miszerint a pápa lelkipásztorokra mint Isten népének pásztoraira vonatkozó megnyilvánulásai átültethetőek és megfeleltethetőek a politikusokra mint a világi értelemben vett nép „pásztoraira”.⁶⁸³ Vagyis elmondhatjuk, hogy a poliéder olyan stílust, utat és formát foglal magában, amely egyházi és politikai szinten egyaránt kifejezi azt, hogy az „egész több mint a rész”⁶⁸⁴ és „az egység legyőzi a konfliktust”⁶⁸⁵.⁶⁸⁶

Érdemes arra is rámutatnunk, hogy Ferenc „egység a különbözőségben” víziója Oscar Cullmann (1902–1999) evangélikus teológus álláspontját is tükrözi, ami a Lutheránus Világszövetségben „Egység a kiengesztelődött különbözőségekből” címmel meghatározó alapelv lett.⁶⁸⁷

Jól láthatóan Ferenc pasztorális útmutatása, valamint ekkleziológiai víziója olyan útmutatást jelent, ami a politika számára is irányadó és alkalmazható forrásként

⁶⁸¹ EG 236.

⁶⁸² *Fratelli tutti*, 215., vö. EG 236.

⁶⁸³ A poliéder modell egyházi szinten az ökumenizmus perspektívájában is távlatokat nyithat. Ezzel kapcsolatosan lásd: KASPER, W., *Ferenc pápa. – A gyengédség és a szeretet forradalma. Teológiai gyökerek és lelkipásztori távlatok*, Vigilia, Budapest 2015, VII. fejezet. Valamint Ferenc pápa 2014. július 28-án, casertai látogatásán a Kiengesztelődés templomában, a pünkösdistákkal való találkozón mondott beszédében is a poliéder képét használja az ökumenikus egység kifejezésére.

⁶⁸⁴ EG 237.

⁶⁸⁵ EG 226.

⁶⁸⁶ Itt ismét felfedezhetjük Guardini hatását, aki a poláris ellentétek dialektikájával (Gegensätze) eltér mind a marxista osztályharc elméletétől, mind a hegeli ellentmondás (Widerspruch) gondolatától, ami a gömb vagy a spirál formájában fejeződik ki, szemben a Ferenc által hozott „poliéder” formájával.

⁶⁸⁷ MEYER, H., *Versöhnte Verschiedenheit. Aufsätze zur ökumenischen Theologie*, Bd. 1, Frankfurt a. M. / Paderborn 1998, 101–119. Ezen felül a *Reconciliatio et poenitentia*, a kiengesztelődésről és bűnbánatról szóló apostoli buzdításban is visszaköszön ez a fordulat: „Amilyen mértékben képes az Egyház saját belső egyetértésének – egység a különbözőségben – megvalósítására, alázatos szolgálóként a többi egyház és keresztény közösség, más vallások számára a kiengesztelődés tanúságtételére, úgy lesz nyomatékos kifejezője Szent Ágoston „kiengesztelt világának”. II. JÁNOS PÁL, *Reconciliatio et poenitentia*, 1984, 25.

áll előttünk. Tehát a felvázolt elképzelése jelentőséggel bír az egymással szemben álló politikai felek párbeszédének folytatására és felülgondolására. A politikus feladatai közt a nemzet harmonikus⁶⁸⁸ egységének a megteremtése is szerepel, amely arra készlet, hogy a tagadhatatlanul és természetszerűen jelenlévő ellentéteket áthidalják az összetartozás, a testvériség és a közös érdekek és értékek segítségével. Az „egységben az erő” gondolata ez, amely kifejezi, hogy a

„különbözőségeik ellenére lehetővé válik a közösségalkotás, de ezt csak olyan nemes személyek tudják megtenni, akikben megvan a bátorság arra, hogy túllépjenek a konfliktusos felszínen, és a többieket legmélyebb méltóságukban lássák. Ehhez van szükség a társadalmi barátság felépítésének elengedhetetlen alapelveire: az egység a konfliktus felett áll.”⁶⁸⁹

A politikai szeretet, ha elsajátítja ezt az alapelvet, akkor történelmet építő stílussá, éltető környezetté válik, amely új életet fakaszt.⁶⁹⁰

Ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy a politikában azonban a politikai cselekvés előfeltétele a támogatottság minél szélesebb körű megteremtése, a szavazatok maximalizálása, ami a toborzás kategóriájába tartozik, szemben azzal a missziós stílussal, ami a „gyöngédség forradalmát” hirdeti. A politikai praxisban az igazság erő nélkül keveset ér. A probléma ott húzódik, hogy egy politikai erő, párt természetszerűen a népszerűsége törekszik annak érdekében, hogy minél szélesebb társadalmi támogatottságot és bázist érjen el a politikai felhatalmazás megszerzéséért és a politikai mozgástér biztosításáért, a kormányzóképes erő megszerzéséért.

Ebben a tekintetben társadalmi szinten a feszültség és a dilemma abban áll, hogyan lehet megtalálni az egyensúlyt a ferenci koncepció és a politikai praxis között. Lehetséges-e politikai hatalmi technikák alkalmazása, támogatói bázist közösségbe formáló, mozgósító és egyben tartó – ugyanakkor a politikai ellenfél, és így a társadalmi egység töredezettségét, megosztottságát célzó programok, kommunikáció és ideológiák izmus-szerű felhasználása nélkül *nép-szerű* politikát folytatni, ami abban

⁶⁸⁸ Ferenc pápánál a harmónia kulcsfogalom, és előszeretettel használja ennek kifejezésére a zenekar működésének analógiáját, vagy egy festmény kontúrjai, árnyalatai és színei együttes jelentőségének hasonlatát.

⁶⁸⁹ EG 226.

⁶⁹⁰ Uo. 228.

az értelemben is népszerű, hogy sikeres és eredményes? Bergoglio bíborosként írt tanulmányában feltett kérdését és megállapítását jelen disszertációba is implikálhatjuk: „Építhetünk-e olyan politikai kultúrát, amelynek célja a találkozás és nem a steril konfrontáció? Talán ez a legnagyobb kihívás a népünk számára.”⁶⁹¹

3. A közjó pillérei

A politikai szeretet teológiai alapjait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a politika ebben hermeneutikánkban a szeretet megnyilvánulási formáját, szolgálatot, testvériség melletti elköteleződést jelent, olyan hivatást, amely társadalmi küldetést fejez ki.

VI. Pál is rámutat arra, hogy a politikára úgy tekinthetünk, mint szolgálatra: egy közösség, egy társadalom, egy nemzet szolgálatára.⁶⁹² A szolgálat sajátos vonásaként pedig a másik ember felé küld. Ez a küldetés-jelleg arra készíti, hogy kilépjen önmagából és odaforduljon a másik ember felé, a közösség felé, hiszen a szenvedés drámái és a nyomorúság láttán a keresztények nem maradhatnak közömbösek vagy érzéketlenek.⁶⁹³ A teória és a praxis harmonizálása ez, amely gyakorlatba ülteti az elvekben megfogalmazott erkölcsi és spirituális tanításokat. Ebből a megközelítésből kiindulva a politika olyan szolgálat, amely megszervezi a közösségeket, rendet és rendezettséget teremt, rögzíti a közösség szervezeti szabályait és gondoskodik azok betartásáról, vagyis interperszonális kapcsolatok legáltalánosabb dimenzióját képviseli.⁶⁹⁴

Minden szervezés, így a közösségek és a rend szervezése is igényli a szilárd alapokat, amire épülve kezdetét veheti a szervezés folyamata. Ennek összefüggésében fel kell tennünk a kérdést, hogy melyek azok az alapelvek, azok az „alappillérek”, amelyek mozgatórugóként meghatározhatják a társadalmak és a politikai programok és rendszerek működését és vitalitását? Nyilvánvalóan eltérő és különféle válaszok születhetnek a kérdésfelvetésre. Az alábbiakban néhány fundamentum kerül

⁶⁹¹ BERGOGLIO, J. M., *Hacia un bicentenario en justicia y solidaridad, 2010–2016. Nosotros como ciudadanos, nosotros como pueblo*, Claretiana, Buenos Aires 2010, 12.

⁶⁹² Vö. VI. PÁL, *Octogesima adveniens*, 46, *AAS* 63 (1971) 433–436.

⁶⁹³ Vö. Ferenc pápa homíliája a Migránsok és Menekültek világnapján 2019. szeptember 29-én.

⁶⁹⁴ FISICHELLA, D., *A politikatudomány alapvonalai*, Osiris, Budapest 2006, 63.

kiemelésre, amelyek meglátásunk szerint vezérmotívumai lehetnek a közjó megteremtésének és a testvériség politikájának, és amelyek egymásból fakadva a társadalmi béke kialakításához járulhatnak hozzá, „megszentelve” a társadalmakat.

3.1. A közjó mint az újjászületés gyümölcse

A teológia és így az általa ihletett és értelmezett politikai szeretetnek az alapja és záloga maga a Lélek, amely mindent betölt és mindent megújít, és így képessé teszi közösségeinket is, hogy újjászülessenek. Ennek az újjászületésnek egyik jele éppen a közjó.⁶⁹⁵ Az említett alapelvek felvázolásához a közjó fogalmának tisztázását követően jutunk el.

A közjó fogalma alatt azon társadalmi életfeltételek összességét értjük, melyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket.⁶⁹⁶ Ebben a közjóban senki sem szükölködő, és senki sem mond semmit sem a magáénak a birtokából (vö. ApCsel 4,32–37), tehát a közösség szolgálatában áll. Mi az alapja ennek a szemléletmódnak? Mindenekelőtt az emberi személy méltóságának felismerése és tiszteletben tartása. Ez magában foglalja az egyén kibontakoztatásának lehetőségét, és élete boldogulásának biztosítását. A közjó mindannyiunk java, a közös jó, amely mindenkit egyaránt illet, ugyanakkor mindenki egyaránt felelős is annak előmozdítása érdekében. Senki sem bújhat ki ez alól, senki sem függetlenítheti magát a társadalomtól, már csak azért sem, mert az ember természetszerűen társas lény. Szent Alberto Hurtadot ismét idézve elmondhatjuk, hogy „a katolikus ember szociális magatartású. Mert katolikus.” Az evangélium szívéből kiindulva senki sem összpontosíthat csupán önmagára, hanem mindig figyelemmel kell lennünk a másik ember javára is. A közjó ugyanakkor nem számolja fel az egyén autonómiáját és egyéni érdekeit, sőt inkább megszenteli azokat, helyes összefüggésbe helyezi, és ily módon a közjó és az egyén java nem ellentétben állnak egymással, hanem kiegészítve egymást, teljessé és egységessé válnak.

⁶⁹⁵ Vö. Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban, 2015. április 14, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLV, 2015. április 15., 85.

⁶⁹⁶ GS 26.

Az igazi jóság magában foglalja a szeretetet, az igazságot és az egységet is. Ezért nem elégedhetünk meg azzal, hogy mindenkinek meglegyenek a csupán megélhetéséhez szükséges életfeltételek. A közjó nem áll meg ennél, „álmunk magasabbra szárnyal.”⁶⁹⁷ Nemcsak arról van szó, hogy mindenkinek biztosítani kell a „tisztességes ellátást”, hanem arról is, hogy mindenki elnyerhesse a jólétet, annak sokféle szempontjából⁶⁹⁸.

Végül a közjó magában foglalja a békét is, amely az igazságos rend állandóságát és biztonságát fejezi ki.⁶⁹⁹ Ahogyan a Zsoltáros írja, ha igazságosság jár elől, béke lesz a lába nyomában (vö. Zsolt 85,14), ahol „az igazságosság és a béke csókot vált”. (Zsolt 85,11). Ennél a pontnál fedezhetjük fel azt, hogy a „politika több, mint a közrend létrehozásának technikája: eredete és célja éppen az igazságosság”⁷⁰⁰.

3.2. Társadalmi küldetés az igazság szolgálatában

Annak, hogy a közjó valóban a közösség javait foglalja magában, nélkülözhetetlen feltétele az igazságosság megléte. Az igazságosság kérdésénél lép be az egyház azon felelőssége, „hogyan az igazságosság ügyvédje legyen, így megvédve a szegényeket attól a számos társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségtől, amely az égre kiált...”⁷⁰¹ És itt lép be az igazság fogalma is.

Szent Ágoston mondja, hogy amely államot nem az igazságosság határozza meg, az csak rablóbanda lehet.⁷⁰² Az igazság és az igazságosság kérdésének vizsgálatában érintkezik egymással a politika és a hit.⁷⁰³ A hit megvilágítja a politikát, hogy olyan választ adjon, és abból fakadóan olyan megoldásokat válasszon, amelyek valóban a közjót szolgálják, nem pedig „rablóbandák” szűk csoportját. Az igazságosság megértéséhez pedig előzetesen már tisztában kell lennünk magával az

⁶⁹⁷ EG 192.

⁶⁹⁸ A BRAZIL PÜSPÖKÖK NEMZETKÖZI KONFERENCIÁJA: *Exigencias evangélicas e éticas de superação da miséria e da fome* (2002. április), Bevezetés 2.

⁶⁹⁹ KEK 1909.

⁷⁰⁰ XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, 28.

⁷⁰¹ DA 395.

⁷⁰² Vö. SZENT ÁGOSTON, *Isten városáról*, Kairosz, Budapest 2005, IV, 4., I. kötet, 265.

⁷⁰³ XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, 28.

igazság fogalmával. Mert ha nem ismerjük az igazságot, miféle igazságosság marad?⁷⁰⁴

Pilátus is felteszi azt a kérdést, hogy mi az igazság (vö. Jn 18,38), de nála ez „kísérlet volt a kitérésre a lelkiismeret elől, mely az igazság elismerését és követését várja az embertől.”⁷⁰⁵ Azóta is tanúi lehetünk ennek a kísérletnek, az igazság megvallása előli kitérésnek, vagy az igazság relativizálásaának. A keresztény hitben gyökerező politika abból indul ki, hogy „szükség van valamilyen közös mércére, amely valóban mindenki számára garantálja az igazságosságot”, és amely mérce nem vélemények és hatalmi érdekek függvénye.⁷⁰⁶

Aquinói Szent Tamás úgy ragadta meg az igazság fogalmának a tartalmát, mint a valóság és a megértés megfelelését.⁷⁰⁷ Továbbvezetve gondolatát, megállapítja, hogy Isten „a legfőbb és első igazság”⁷⁰⁸. Így tehát Isten lesz a mérce, aki felé igazodik az ember; ő a mérce és az irányjelző az egész emberiségnek, népeknek, nemzeteknek, akik sóvárogva vágyakoznak az igazság felé. Ő az út, az igazság és az élet (Jn 14,6), és ő mint igazság, szabaddá tesz (Jn 8,32). Ennek az igazságnak a tanúságára hív meg bennünket is (vö. Jn 15,27).

Az igazságosság – az igazságból táplálkozva – annyit tesz: megadni mindenkinek azt, ami őt illeti; ami neki jár. Ebben a dinamikában felfedezhetjük ugyanakkor, hogy Isten nemcsak igazság, hanem szeretet is. (vö. 1Jn 4,8). Az igazságosság és a szeretet nem áll ellentétben, hanem elválaszthatatlan egységet alkotnak, „ám a szeretet túlhalad az igazságosságon, mert szeretni annyi, mint odaadni a másoknak azt, ami az »enyém«”⁷⁰⁹ Azonban ahhoz, hogy odaadjam a másoknak azt, ami az „enyém”, előbb azt kell megadnom, ami az „övé”, ami neki jár. Vagyis „aki szeretettel van mások iránt, az mindenekelőtt igazságos.”⁷¹⁰ Így a politikának, vagyis a szeretet intézményes útjának, igazságosnak kell lennie.

⁷⁰⁴ Uő., *A názáreti Jézus II.*, SZIT, Budapest 2011, 146.

⁷⁰⁵ II. János Pál pápa nagypénteki keresztúti elmélkedése a Colosseumban, Róma, 2000. április 21.

⁷⁰⁶ XVI. BENEDEK, *A názáreti Jézus II.*, 146.

⁷⁰⁷ AQUINÓI SZENT TAMÁS, *De veritate*, q 1 a 4 c. „*Adequatio rei et intellectus*.”

⁷⁰⁸ Uő., *Summa theologiae*, I q 16 a 5 c, „*ipsa summa et prima veritas*”

⁷⁰⁹ XVI. BENEDEK, *Caritas in veritate*, 6.

⁷¹⁰ Uő.

Mindezek fényében az egyház társadalmi tanításának alapelve a szeretetben megvalósuló igazság. Az egyház feladata, hogy „bátor harcos” módjára – mégis a „gyöngédség forradalmával” – síkra szálljon a hűségért, alázatért és igazságért (vö. Zsolt 45), mert ha látva az igazságtalanságot, nem panasználja fel azt – bizonyos körök kegyeit megnyerve –, és ha nem hirdetné bátran Isten országát, akkor elárulná küldetését; „[h]a hallgatna, cinkosa lenne annak, aki beteges és bűnös konformizmusban tengeti életét, vagy annak, aki kihasználja a nép tompaságát”.⁷¹¹

3.3. Társadalmi küldetés a szeretet szolgálatában

Amíg az előbbieken azt láttuk, ahogy Szent Ágoston felhívja a figyelmünket az igazságosság nélküli állam fogyatékoságára, addig Aquinói Szent Tamás rámutatott arra, hogy ez az igazságosság a szeretet nélkül elviselhetetlen lenne. Tudnunk kell tehát, mit foglal magában a szeretet tartalma, hiszen a politika ennek a szeretetnek az intézményes útja. Fontos az a megállapítás, hogy szüksége van a politikának a szeretetre. „Nincs olyan igazságos államrend, mely fölöslegessé tehetné a szeretet szolgálatát.”⁷¹² Ez semmiképpen sem érzélgősséget jelent, nem valamiféle szentimentalista gondolkodást, hanem „szeretetet az igazságban”, ahogy azt már kifejtettük. Nem merül ki pusztán a jótékonykodásban, vagy a felületes, felszínes akciókban, hanem radikális elköteleződésre szólít fel, hogy teljesen átadjuk magunkat a másik embernek.

A keresztény ember hivatása éppen ebben az önzetlen ön-odaajándékozásban áll, amelynek alapja és mintája maga Krisztus, aki kiüresítette magát (vö. Fil 2,7), és értünk szegénnyé lett (vö. 2Kor 8,9), vállalta a szenvedést és a kereszthalált. Ő odaadta magát értünk. (vö. Gal 2,20). Ő mindig előbb szeret minket, és éppen ez ösztönzi és formálja a mi szeretetünket is (vö. 1Jn 4,10). Bennünket is arra készítet, hogy ajándékozzuk el életünket, mert „az élet olyan mértékben növekszik és érlelődik, amilyen mértékben odaajándékozzuk mások életéért. Végző soron ez a misszió.”⁷¹³

⁷¹¹ ROMERO, O., *Homíliás I-II*, 1977. augusztus 21., 190., idézi ZECHMEISTER, Martha, *A megfeszített nép egyháza*, in *Vigilia* (2013/9.), 649–656., 651.

⁷¹² XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, 28.

⁷¹³ DA 360.

Ezt fejezi ki Morus Szent Tamás is, amikor arról ír, hogy emberség és jóság, ha lemondasz valamiről, hogy másoknak adhasd; soha annyit el nem von, mint amennyit szerez.⁷¹⁴

Meglátásunk szerint a szeretet a politikában kötelékként írható le. Olyan kötelék, amely összeköti az emberek legkülönbözőbb kapcsolatait, kezdve az egyéni, személyes kapcsolatoktól a családokon át egészen a nemzeti, közösségi szintig. Szeretni a politikában azt jelenti, hogy elkötelezzük magunkat mások szolgálatára, a szegények szolgálatára, a haza szolgálatára. A politikai hivatás során nem teszünk mást, mint hogy eleget teszünk a jézusi szeretetparancsoknak. „Szeressétek egymást!” (vö. Jn 15,12). Szeretni a népet, a hazát, az örökséget, amely iránt felelősséggel tartozunk. Itt jelenik meg a hazaszeretet fogalma is. A haza iránti szeretet is elköteleződés, aziránt az örökség iránt, amelyet őseink ránk bízottak. Ez pedig egyúttal olyan lelki erőként is jelentkezik, amely a népen keresztül utat nyit az Istennel való találkozásra is.⁷¹⁵

Az evangéliumi ihletésű politika a szeretet szolgálatában Isten országának örömhírét akarja jelenvalóvá tenni a társadalomban, és ezért áldozatokat is hajlandó vállalni, ahogy minden igazi szeretet a keresztben nyeri el teljességét. Amikor tehát a szeretet egyik legmagasabb formájáról beszélünk a politika kapcsán, akkor nem valamiféle ópiumról van szó, amely ideig-óráig enyhítő megoldást nyújt a problémákra, hanem olyan radikális dinamizmusról és indítatásról, amely tettekben és igazságban szeretet (vö. Jak 2,14–26), és amelyben megkérdezzük magunktól: „mit tettem ennek a népnek a megfeszítéséért? Mit tegyek azért, hogy megszabadítsam a keresztjétől? Mit kell tennem azért, hogy feltámadjon?”⁷¹⁶ És közben nem feledkezünk meg arról sem, hogy „az embert csak a szeretet váltja meg”; olyan szeretet, amely feltétlen bizonyosságával adva van, s amelyben megmutatkozik a szeretet és az igazság tökéletes kapcsolata.⁷¹⁷ Ez a szeretet pedig Isten irgalmában tárul fel előttünk a legplasztikusabb módon.

⁷¹⁴ MORUS SZENT TAMÁS, *Utopia*, Officina, Budapest 1942, 53.

⁷¹⁵ Vö. EG 272.

⁷¹⁶ ELLACURIA, I., *Las iglesias latinoamericanas interpelan a la Iglesia de España*, Sal Terrae 3 (1982), 230., idézi ZECHMEISTER, Martha, *A megfeszített nép egyháza*, in *Vigilia* (2013/9.), 649–656., 654.

⁷¹⁷ Vö. XVI. BENEDEK, *Spe salvi*, 26.

3.4. Társadalmi küldetés az irgalmasság szolgálatában

A lelki élet nagy mestere, Hollai Antal (1958–2014) fogalmazott úgy, hogy az irgalmasság nem más, mint az igazságosság tökéletes kinyilatkoztatása. Benne nem ellentét húzódik a szeretet és igazságosság között, hanem egymáshoz köti, egységbe forrasztja e két erényt, és így magasabb szintre emeli őket. Benne kiviláglik az örök szabály: a bűnt el kell ítélni, de a bűnös irgalomra szorul. Így „az irgalom győzelmet arat az ítélet fölött.” (Jak 2,13) És eszerint teljesítjük Jézus parancsát: „Legyetek hát irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas” (Lk 6,36), amely az ő tökéletessége (vö. Mt 5,48).

Az irgalmasság ezen üzenetének időszerűségét érezte meg Ferenc pápa, amikor a 2016-os esztendőre az irgalmasság rendkívüli szentévé hirdette meg. Ahogy a politikának szüksége van a szeretetre, úgy az irgalmasságra is. Irgalmasság, megbocsátás nélkül ugyanis „nem maradna más, csak rideg és tekintet nélküli igazságosság, (...) ahol mindenki mindenkinek ellensége.”⁷¹⁸ Az irgalmasság felhívja a politika figyelmét arra, hogy „az igazságosság önmagában nem elég. Sőt önmagában felhasználható arra is, hogy általa tagadják és kioltsák magát az igazságosságot, ha nem teszik lehetővé, hogy az emberi életet átjárja a maga sokféle formájában egy magasabbrendű erény: a szeretet.”⁷¹⁹ *Summum jus summa injuria*. (A végsőkéig érvényesített jog a legnagyobb igazságtalanság.)

Az irgalmasság Isten stílusa. Ez az ő útja, a legelső attribútuma.⁷²⁰ Ez az ő isteni lényegének kifejeződése, amelyben megmutatkozik istensége.⁷²¹ És ha az ő útját akarjuk járni, akkor hozzá kell hasonlunk, nekünk is irgalmasnak kell lennünk. Hiszen „az Egyház életének boltozatát az irgalmasság oszlopa tartja.”⁷²² A meghirdetett szentév, és az irgalmasság üzenetének sürgető időszerűsége, valamint Walter Kasper is arra hívta fel a figyelmet Irgalmasság című könyvében, hogy az irgalmasság mentén szükségessé válik az istentan újragondolása is, mivel „Isten metafizikai tulajdonságainak a keretében alig marad hely az irgalmasság számára”,

⁷¹⁸ II. JÁNOS PÁL, *Dives in misericordia*, SZIT, Budapest 1981, 90.

⁷¹⁹ Uo. 71.

⁷²⁰ FERENC PÁPA, *Isten neve irgalmasság*, 78.

⁷²¹ AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologiae* I., q. 21 a. 3 f; q. 25 a. 3 ad 3.

Vö. KASPER, W., *Irgalmasság*, 66.

⁷²² FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus*, SZIT, Budapest 2015, 10.

pedig az irgalmasság „Isten lényegének metafizikai meghatározása, amely az egyház kezdeti idejétől jellemezte a teljes teológiai hagyományt”.⁷²³

Azt már fentebb kifejtettük részletesen, hogy Istennek ezt a tulajdonságát és annak valódi tartalmát miképpen fejezi ki a héber רַחֲמִים („rahamím”) szó, amely anyaméhet is jelöl, és amely így utal Isten anyai gyengédségére. Nem beszélve a tékozló fiú evangéliumi példabeszédről, amelyet nem véletlenül nevez például Joachim Jeremias (1900–1979) „Jóságos atyáról szóló példabeszédnek”, rámutatva a történet mélységes krisztológiájára. Ezért ebben a részben külön nem térünk ki ismét teológiai elemzésére és távlataira. Felmerül ugyanakkor a kérdés, vajon hogyan lehetséges ezen gondolatoknak a megvalósítása és gyakorlatba ültetése a politika és a társadalom, a közjó terén. Ugyanis az irgalmasság középpontba helyezése alapvető hermeneutikai irányelvet nyitott, amely jóllehet nem változtatja meg az eddigi érvényes tanokat, de új látásmódot és horizontot nyit meg, amely paradigmaváltásnak a politikai praxisban is keresni kell a helyét.⁷²⁴ A jubileumi szentévet meghirdető bulla segít ebben a kérdésünkben választ találni: figyelmünkbe ajánlja az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit. Ugyanis

„ez az egyik módja annak, hogy lelkiismeretünk – mely gyakran elszunnyad a szegénység drámája előtt – fölébredjen, és egyre mélyebbre hatoljunk az evangélium szívébe, ahol a szegények az isteni irgalmasság különleges kedvezményezettjei. Jézus igehirdetése elénk állítja az irgalmasság e cselekedeteit, hogy fölmérhessük, vajon az ő tanítványaiként élünk-e, vagy sem.”⁷²⁵

Abból indulunk ki, hogy „az irgalmasság nem pusztán belső problémája a teológiának; a modern ideológiával folytatott vitában társadalmi probléma is.”⁷²⁶ Enélkül ugyanis a vallás csak a világtól való menekülés lenne, és „a nép ópiuma”⁷²⁷ Ebből következik annak szükségessége, hogy a kereszténység társadalomkritikai éberségű legyen.⁷²⁸ Ez

⁷²³ KASPER, W., *Irgalmasság*, 20.

⁷²⁴ Vö. KASPER, W., *Ferenc pápa – A gyengédség és a szeretet forradalma*, 50–52.

⁷²⁵ FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus*, 10.

⁷²⁶ KASPER, W., *Irgalmasság*, 22.

⁷²⁷ MARX, K., *A hegeli jogfilozófia kritikájából, Bevezetés*, in *Karl Marx és Friedrich Engels művei*, I., Kossuth, Budapest, 1957, 378.

⁷²⁸ METZ, J. B., *Memoria passionis*, 116.

pedig lehetővé teszi annak elkerülését, hogy egyrészt a keresztény fundamentalizmus és tradicionalizmus merőben defenzív fantáziájaként létezzon, amely „csak olyan keresztényeket programoz be, akik végezetül humort nem ismerő szektás mentalitással csak azt várják, hogy kiszolgálják őket”⁷²⁹, másrészt hogy „jámbor pszichológiává”⁷³⁰ tegyünk a kereszténységet. Az evangéliumból kiindulva az irgalmasság szolgálatában álló politikának az irgalmasság testi és lelki cselekedetei a hajtómotorja. Így az irgalmasság ihlető és ösztönző erőt jelenthet a politikai cselekvésben, a szeretet kultúráját építve.⁷³¹ Világos, hogy az irgalmasság teológiai fogalma új perspektívákat nyit a politikai gyakorlat terén is. Az irgalmasság testi cselekedetei közt szerepelhetnek a menekült- és bevándorlaskérdésre adott megoldások, a szegények, hajléktalanok és betegek gondozása, ápolása. Az irgalmasság lelki cselekedetei is éppúgy kapcsolatba hozhatók a társadalmi vonatkozással, gondoljunk csak az oktatás és a képzések területére, vagy a reménytelenségben élők megvigasztalására.

A politika az irgalmasság szolgálatában mindig felteszi a kérdést: „Uram, mikor láttunk éhesen, hogy enned adtunk volna, vagy szomjasan, hogy innod adtunk volna? Mikor láttunk idegenként, hogy befogadtunk volna? Mikor láttunk beteg vagy börtönben, hogy meglátogathattunk volna?” (Mt 25,37–39). Éleslátást követel meg, amely által felfedezhetjük a legkisebbekben a szenvedő Krisztust. Az irgalmasságban meghatározott politika képes lehet a társadalmi törésvonalak és ellentétek felszámolására is, a történelmi sebek és fájdalmak begyógyítására, a kiengesztelődés által, mert „a rossz (...) elé állított végső korlát éppen az Isteni Irgalom.”⁷³² Az irgalmasság a politikai szeretet összefüggésében abban is távlatot nyújt, hogy a szegénység drámája előtt gyakran elszunnyadó lelkiismeretünk felébredjen, cselekvő szolidaritásra késztesen, és így valójában a társadalmi küldetés egyik mozgatórugójáról van szó.⁷³³

⁷²⁹ Uo.

⁷³⁰ Uo.

⁷³¹ Vö. KASPER, W., *Irgalmasság*, 228.

⁷³² II. JÁNOS PÁL, *Emlékezet és azonosság*, Európa, Budapest 2005, 61.

⁷³³ Vö. FERENC PÁPA, *Misericordiae vultus*, 15.

V. AZ ÚJ EVANGELIZÁCIÓ TÁRSADALMI DIMENZIÓJA – A JELEN VILÁG KIHÍVÁSAIRA ADOTT MEGFONTOLÁSOK

A politikai szeretet arra int, hogy az egész politikai cselekvésnek és a társadalmi rendnek, a közjóért tett erőfeszítések során mindig a személyek javára kell irányulnia; „a dolgok rendjét kell a személyek rendjéhez szabni, nem pedig fordítva”.⁷³⁴ Miután a politikai szeretet fogalmát harmonizáltuk Ferenc pápa egyháztani és pasztorális programjával, ebből a perspektívából térünk ki disszertációnk zárófejezetében azokra a területekre, amelyekkel teológiai elgondolásaink a politikai gyakorlat útján érintkeznek. Ezekre érintőlegesen reflektálunk az alábbiakban, azzal a megjegyzéssel, hogy mindezeknek a mélyrehatóbb vizsgálata a teológiai kutatás és gondolkodás további tárgyát képezhetik.

Szent II. János Pál pápa az *Evangelium vitae* kezdetű enciklikában emlékeztet arra, hogy „Isten emberszeretetének Evangéliuma, a személy méltóságának Evangéliuma és magának az életnek az Evangéliuma egy és oszthatatlan Evangéliumot alkot.”⁷³⁵ Ez arra kell, hogy készítse a keresztény embert, hogy felismerje az evangélium üzenetének társadalmi életre vonatkozó jelentőségét, és az Isten- és a felebaráti szeretethez való hűség útján eljusson arra az elköteleződésre, amely a világ megváltoztatására és jobbá tételére vállalkozik az evangélium – és így az élet szolgálatában. Az evangélium forradalmi erejével – amely mindig küld és feltüzesít – nem egyeztethető össze az a közönyös magtartás, amely a kényelmet, a nyugalmat és a biztonságot választja, ahelyett, hogy másokat szolgálva elajándékozná az életet, és így megízlelné a valódi szabadság ízét. Az evangélium arra hív, „hogy komolyan elkötelezzük magunkat egy igazságosabb világ építésében, ahol mindenki hozzáfér a föld javaihoz, ahol mindenkinek lehetősége van arra, hogy megvalósítsa önmagát mint személy és mint család, ahol mindenkinek biztosítják alapvető jogait és méltóságát.”⁷³⁶

⁷³⁴ GS 26.

⁷³⁵ II. JÁNOS PÁL, *Evangelium vitae*, 2.

⁷³⁶ Ferenc pápa homíliája a Migránsok és Menekültek világnapján 2019. szeptember 29-én.

Mivel „[a] társadalmi dimenzió [...] lényegi és kikerülhetetlen dimenziója az evangélium hirdetésének”⁷³⁷, ezért elkerülhetetlen, hogy érintsük a társadalmi dimenzió egyes területeit. Mindezek alapján ebben a fejezetben a személy fogalmából, az emberi méltóságból fogalmazzuk meg megfontolásainkat, amelyhez kapcsolódik, és amelyből tisztán és helyesen értelmezhető az emberi élet kérdése, a munka jelentősége, a gazdaság és a pénz világa, valamint a teremtett világ helyzete.

1. Az emberi méltóságból kiindulva

Az emberi méltóság kulcsfogalom, amely képes minket bevezetni abba a mentalitásba, amely által valóban emberi és az ember javát szolgáló társadalmi rendet alakíthatunk ki. Ebből kiindulni azt jelenti, hogy a középpontba minden mást megelőzve az emberi személyt helyezzük. És hogy teljes egészében megértsük az emberi méltóság lényegét, fel kell fedoznünk a „méltóság” és a „transzcendens” közötti szoros párhuzamot.⁷³⁸

1.1. Az ember mint Isten képmása

A keresztény teológia alapvetése, amely az egyetemes humanizmust is megalapozza, hogy az ember méltóságát istenképisége adja: „saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.” (Ter 1,27) Azáltal nyeri el méltóságát, hogy JHWH belelehelte az élet leheletét (vö. Ter 2,7), a „ruah”-ot (רוּחַ), amely által élőlényé, „élő lélekké” (נֶפֶשׁ חַיָּה „nefes hájjá”) lesz, és amely mozzanat lényegében megkülönbözteti a teremtett világ más élőlényeitől. Az Ószövetségből már azt is megismerhetjük, hogy a férfi és a nő közötti méltóság tekintetében egyenlőség van, hiszen JHWH úgy állította Ádám elé az asszonyt, mint „vele szemben lévő” (כַּנְגֹד „könegdő”), azaz vele egyenlő értékű személyt. Nagy Szent Leó pápa arra hív meg minden keresztényt karácsonyi beszédében, hogy ismerjük fel emberi méltóságunkat, amelyben „megistenültünk”⁷³⁹ a csodálatos csere által. És így az ember Isten

⁷³⁷ AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 526.

⁷³⁸ Vö. Ferenc pápa beszéde az Európai Parlamentben, 2014. november 25.

⁷³⁹ Vö. SZENT IRÉNEUSZ, *Adversus haereses*, III, 19, 1; V, 1, 1.

dicsőségére válik, ahogyan Szent Iréneusz is kifejezi: az ember Isten legnagyobb dicsősége.

Az ószövetségi megközelítést egy magasabb szintre emelve az Újszövetségben már nemcsak Isten „képmásai” vagyunk, hanem Isten gyermekei, mert Jézus Krisztus által – akarata és tetszése szerint – fogadott gyermekeivé lettünk (Ef 1,5).

Krisztus emberként képmása lett a láthatatlan Istennek (vö. Kol 1,15), és ez döntő jelentőségű az ember misztériuma kapcsán: ugyanis egyedül a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg az ember misztériuma, aki arra rendeltetett, hogy Isten emberré lett Fiának képmása legyen...⁷⁴⁰ Innentől kezdve tehát az ember nem valami, hanem valaki, aki képes önmagát megismerni, önmagát szabadon odaajándékozni, vagyis szeretni, és közösségre lépni Istennel és más személyekkel.⁷⁴¹ Ha pedig Krisztus megtestesüléséből indulunk ki, akkor főként azoknak az arcán fedezzük fel képmását, akikkel ő maga is azonosult: „Éhes voltam, és adtatok ennem. Szomjas voltam, és adtatok innom. Idegen voltam, és befogadtatok. Nem volt ruhám, és felruháztatok. Beteg voltam, és meglátogattatok. Börtönben voltam, és fölkerestetek” (Mt 25,35–36).

Pál szerint „Isten gyermekei vagyunk” (Róm 8,17), amellyel kifejezésre jut dogmatikailag a megszentelő kegyelem legnagyobb hatása.⁷⁴² Ebből a misztériumból pedig öröm és bátorítás származik az emberi hivatás elvégzéséhez, mert bár a mi »fiúságunk« csak fogadott – és ezt János evangélista is jelzi a Jézusra használt »υιός« (fiú) szóval és az emberre használt »τέκνον« (gyermek) megkülönböztető kifejezésekkel – mégis az örök élet örökösei lettünk, és ez komoly reményre ad okot, mert így az ember is úgy szólíthatja Istent, hogy „Abba, Atya!” (Róm 8,15).

Az ember személy, megismételhetetlen egyed, individuum, és ezért mindezek miatt tisztelet és védelem illeti meg. Mivel pedig a nép és a személy fogalma között korreláció áll fenn,⁷⁴³ ez a védelem és tisztelet a népek irányában is megjelenik. A krisztusi szeretetparancs is messze felülmúlja az ószövetségit, mert ott a felebaráti

⁷⁴⁰ GS 22.

⁷⁴¹ Vö. KEK 355–359.

⁷⁴² Vö. *LThK* IV:1114.

⁷⁴³ Vö. FT 182.

szeretet határa megáll az önmagam szeretetéhez viszonyítva, míg Jézus azt parancsolja, hogy úgy szeressük egymást, ahogyan ő szeret minket (vö. Jn 15,12). Innen érthető meg, amit Szent Alberto Hurtado Cruchaga fogalmazott meg, hogy „a szegény – Krisztus. Az újságkihordó, a cipőtisztító, a tüdőbeteg asszony, a tetves ember: Krisztus. A részeges, ne botránkozzunk meg rajta, Krisztus.” Az istenképiség a kulcs annak megértéséhez, ahogyan Isten közelít az emberhez; Assisi Szent Ferenc Intelmei nyomán ugyanis „az ember annyit ér, amennyit Isten szemében ér”.

1.2. A közösség értéke és jelentősége

A perszonalitásból fakadóan szorosan ide tartozik a »*communio*« is, vagyis a közösség fogalmi szintje. A *communio* által valósul meg az egység, amelyre minden emberi törekvés irányul. A közösség az a hely, ahol az ember önmagára és másokra találhat, felfedezve az emberi erények forrását. Az emberi közösség elkerülhetetlen, hiszen az ember természeténél fogva nyitott a közösségre és afelé rendeltetett, és megtalálható a legalapvetőbb emberi érintkezésben is, kezdve a család, a barátok, a társadalom, a nemzet és a világ emberiségének területén. Senki sem különálló sziget. A politika ennek összefüggésében ott lép be, hogy a leghatékonyabb eszköz lehet arra, hogy közösséget építsünk és az emberi tevékenység céljait előmozdítsuk”. ezzel együtt viszont az a veszély jelentkezik, hogy „ha a hatalom birtokosai nem az emberi közösség szolgálatként tekintenek rá, akkor könnyen a kirekesztés és az elnyomás, sőt, a pusztítás eszközévé válhat.”⁷⁴⁴

Az egyén önmagából való kilépés⁷⁴⁵ mozzanata lehetővé teszi, hogy felismerjük a közösség értékét és szükségességét. Ennek során és a közösségek szolgálata útján felfedezzük, hogy a család az első és a legfontosabb közösség: „egy olyan általános, mégis különleges út, mely egyetlen és megismételhetetlen, mint ahogyan megismételhetetlen minden ember; olyan út, melytől az emberi lét nem képes elszakadni.”⁷⁴⁶ A család a társadalom alapsejtje. „Ha a család hiányzik, a világra jövő

⁷⁴⁴ Ferenc pápa üzenete a béke 52. világnapjára, 2018. december 8..

⁷⁴⁵ Vö. EG 10., 49.

⁷⁴⁶ II. JÁNOS PÁL, *Levél a családokhoz*, 1994, 2.

személyben fájdalmas hiány támad, mely teherként kíséri egész életét.”⁷⁴⁷ És „ezért meghatározó és pótolhatatlan a család szerepe az élet kultúrájának építésében.”⁷⁴⁸

A közösség fogalmának vizsgálata során érdemes figyelmünket az ősegyház kezdeteire fordítani, ahol felfedezhetjük, hogy az apostolok „ugyanazon a helyen mindnyájan együtt voltak”, és hogy mindenük közös volt. (ApCsel 2,1). Többször fellelhetjük e fordulatot, amikor »kenyértörésre« gyűltek össze a tanítványok. Ezen események azt mutatják, hogy maga az egyház is a közösség misztériumán alapszik.

A politikai szeretet számára ezért irányadó a közösség értékének szem előtt tartása, amely olyan gyakorlati intézkedések meghozatalának szükségességére figyelmeztet, amelyek a társadalmi rend és a közjó érdekében – az ember javára, és az embert középpontba helyezve – járulnak hozzá a valóban emberi humanizmushoz.⁷⁴⁹

2. Az „élet kultúrája” szemben a „halál kultúrájával”

Ha az ember személyének méltóságából indulunk ki, akkor nemet kell mondani azokra az ideológiákra és magatartásokra, amelyek az élet kultúrája helyett a halál szolgálatában állnak.

Szent II. János Pál pápa használja ezeket a fogalompárokat az emberi élet sérthetlenségéről szóló enciklikájában, felhívva a figyelmet arra az élet és a halál kultúrája közti küzdelemre, amely „drámai párharcként”⁷⁵⁰ társadalminkban ma is zajlik. Ebben a kontextusban hívja fel a figyelmet arra a kezdeti lépésre, mely a közjó szolgálatáért vállalt erőfeszítések során is irányadó: „Azzal kell kezdenünk, hogy a keresztény közösségeken belül megújítjuk az élet kultúráját.”⁷⁵¹

Jézus világosan beszél az evangéliumban arról, hogy azért jött, hogy életünk legyen és bőségben legyen (Jn 10,10). Az evangélium az életre, a teljes életre hív, ezért az egyház is erre az útra hivatott az élet tiszteletének és védelmének hirdetése során.

⁷⁴⁷ Uo.

⁷⁴⁸ II. JÁNOS PÁL, *Evangelium vitae*, 92.

⁷⁴⁹ Vö. XVI. BENEDEK, *Caritas in veritate*, 78.

⁷⁵⁰ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Evangelium vitae*, 95.

⁷⁵¹ Uo.

2.1. Az ember egész életének védelme

2.1.1. Abortusz

Mivel az egyház az emberi életet a fogantatástól kezdve számítja, ezért már magzati állapotától szentnek és sérthetetlennek tekinti, és már onnantól védelem és tisztelet illeti meg. Ebből kiindulva nem nevezhető „progresszívnek” az ártatlan és védekezésképtelen emberi életek elpusztítása, és nem gondolhatja senki komolyan, hogy a magzatok elvetésében van a probléma megoldása. Nem eldobható tárgyakról van szó, hanem emberi életokról, amelyek megsértése Isten előtt bosszúért kiáltanak.⁷⁵² Alapvetésünk, hogy az emberi élet szent és sérthetetlen, mindig, minden körülmény közt érték és ajándék.

Meglátásunk szerint az abortusz kérdése elsősorban a születendő gyermek értékének oldaláról megközelítendő, és ennél fogva az ész is elegendő önmagában minden emberi élet sérthetetlen értékének felismerésére.⁷⁵³ Ennek összefüggésében nem elsősorban vallási kérdésről, hanem antropológiai válságról van szó.⁷⁵⁴ „De az is igaz, hogy keveset tettünk azért, hogy megfelelő kísérést nyújtsunk azoknak a nőknek, akik nagyon nehéz helyzetbe kerültek, amelyben az abortusz gyors megoldást kínál mélységes szorongásukra, különösen akkor, ha a bennük növekedő élet erőszak következménye, vagy szélsőséges szegénységben élnek.”⁷⁵⁵ Ezért az irgalmasságot középpontba állító egyházi és teológiai hermeneutika keretében fontos annak kiegészítése, hogy az abortusz kérdésében is az irgalmasság jegyében kell segítséget és támaszt nyújtania a kísérés jegyében.

Az egyház morális tanítása világos az abortusz vonatkozásában, ezért meglátásunk szerint a missziós lelkipásztorkodás és a kérügmaticus igehirdetés módszerét szem előtt tartva nem törvények és erkölcsi parancsok rögeszmés ismételtetésével és erőltetésével lesz hűséges az egyház az evangéliumhoz, hanem ha figyelembe veszi, hogy a dogmatikai vagy morális tanítások között is vannak

⁷⁵² II. JÁNOS PÁL, *Christifideles laici* (1988. december 30.), 37, *AAS* 81 (1989), 461.

⁷⁵³ EG 213.

⁷⁵⁴ Vö. Ferenc pápa beszéde a „Yes to Life” konferencia résztvevőinek 2019. május 25-én.

⁷⁵⁵ EG 214.

értékkülönbségek,⁷⁵⁶ sőt minden erény közül az irgalmasság a legnagyobb.⁷⁵⁷ Ez nem a tanítások kioltását vagy feloldását jelenti, hanem a megkülönböztetés elvének, avagy a „láss, ítélj, cselekedj” – nép teológiáját meghatározó – módszer alkalmazását annak érdekében, hogy az evangéliumi logika minél teljesebben érvényesüljön az emberi élet határhelyzeteiben és válságaiban is. Azt is fontos megjegyeznünk, hogy az élet védelme nem korlátozódhat pusztán a fogantatás és a gyermekvárás időszakára, mert az emberi élet teljességéhez és méltóságához a születést követő körülmények és élethelyzet is hozzátartozik egészen a halálig menően, vagyis az emberi élet szentsége és sérthetlensége az élet minden fázisában érvényes. Az óvatosság és kritika, amit a fundamentalista életvédők egyes megnyilatkozásaival szemben fogalmaz meg Ferenc pápa, éppen ebből a megfontolásból fakad.

Gyakorlati vonatkozásban meglátásunk szerint ezért támogatandóak olyan házak létesítése, amelyek biztosítják ezt a kísérést a nő és gyermeke számára, segítve őket akár lelki, akár anyagi, egzisztenciális javakkal.

2.1.2. Eutanázia

Az élet védelmével és tiszteletével összefüggésben megjelenő problémaként kitérünk az eutanázia kérdésére is. Az egyház ezzel összefüggésben megfogalmazott tanítása mögött olyan megfontolás húzódik, amely rámutat, hogy az eutanázia („jó halál”) hamis együttérzést tanúsít, és az élet feletti önrendelkezést hirdeti, pedig mi nem a magunkéi vagyunk (vö. 1Kor 19). Abból indulunk ki, hogy a szenvedésnek is van értéke, hiszen maga Jézus is a szenvedésből tanulta meg az engedelmisséget (Zsid 5,8), és ő tudta, mi a szenvedés (Iz 53,3). Az eutanáziát támogatva voltaképp úgy viselkednénk, mint akik iszonyattal eltakarjuk arcunkat a szenvedő Jézus elől, és megvetjük, mert nem becsüljük sokra (vö. Iz 53,3).

⁷⁵⁶ Vö. *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013, 30.

⁷⁵⁷ Vö. EG 37.

Az eutanázia a halál kultúráját erősíti, amely kirekeszti és kiselejtezi a gyengéket, szegényeket, kicsiket és betegeket, és szemben áll azzal, hogy Jézus azért jött, hogy életünk legyen (vö. Jn 10,10).

Isten mindig felteszi a kérdést a szívünkben: „Hol van a te testvéred?” (Ter 4,9). Ez a kérdés mindannyiunkhoz szól, és arra hívja fel a figyelmünket, hogy felelősek vagyunk egymásért, és ezért nem hallgathatunk, nem maradhatunk csöndben, nem lehetünk néma cinkosok, mert különben a mi kezünk is vértől csöpögne.⁷⁵⁸

Hol van a testvérünk? Vannak olyan mondatai a Szentírásnak, amelyek mintegy refrénként szólnak, és a politikai hivatásban különösen is érvényes ez erre a kérdésre. Az evangéliumból kiinduló politika mindig oda kell, hogy fordítsa tekintetét a másik ember felé; a szenvedők, a gyengék felé, és nem szabad elfeledkeznünk azokról sem, akikre senki sem gondol, és akik nem tudják hallatni hangjukat. Ha a politika valóban néphez szóló prófécia, ahogy azt kimutattuk, akkor ebben a prófétai szerepben a politikai szeretet alapján cselekvő politikusoknak mint „hírvivőknek” az ő hangjukat, az ő kiáltásukat kell közvetíteniük a mai világban.

2.1.3. Halálbüntetés

Az emberi méltóság vonatkozásában felmerül a halálbüntetés kérdése is, amely szintén érinti az állam hatáskörét. Jóllehet 2018-ig az egyház társadalmi tanítása szerint a halálbüntetésre – mint az állam büntetőmonopóliumának legsúlyosabb formájára – volt lehetőség bizonyos körülmények közt és erkölcsi szinten is igazolva volt,⁷⁵⁹ már addig is rögzítette azt, hogy a mai modern állam berendezkedéseiben és az adott helyzetekben képes arra, hogy a közbiztonságot veszélyeztető egyéneket elzárja a társadalom többi tagjától, így megvédve őket.⁷⁶⁰

⁷⁵⁸ Uo. 211.

⁷⁵⁹ A halálbüntetés erkölcsi legitimálásának feltételeként az alábbi tényezők együttes jelenléte állt: súlyos bűn elkövetése, minden kétséget kizáróan bizonyított az elkövető személye és az elkövetés ténye, a társadalomtól az állam nem tudja elzárni az elkövetőt, ezáltal a közrend biztosítását nem tudja garantálni.

⁷⁶⁰ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Evangelium vitae*, 56.

2018. augusztus 3-tól azonban hivatalosan is új szövegezést kapott a Katolikus Egyház Katekizmusának a halálbüntetésről szóló 2267. pontja⁷⁶¹, abból kiindulva, hogy az ember súlyos bűncselekmények elkövetésével sem veszíti el személyi méltóságát, és elképzelhetetlen, hogy napjainkban az államok ne tudnák elzárni az elkövetőt a társadalomtól. Ennek alapján az egyház azt tanítja, hogy „»a halálbüntetés megengedhetetlen,⁷⁶² mert vét a személy sérthetlensége és méltósága ellen«⁷⁶³, és eltökélten küzd annak eltörléséért az egész világon.”⁷⁶⁴ Ugyanis az ember az istenképiséget semmilyen körülmény közt sem veszíti el, még a legnagyobb bűnös sem.

Figyelemreméltó, hogy Ferenc pápa a *Fratelli tutti* enciklikában a halálbüntetés eltörlését összekapcsolja az életfogytig tartó szabadságvesztéssel, amelyről úgy tartja, hogy az egy „rejtett halálbüntetés”⁷⁶⁵.

Ennek a teológiai megfontolásnak a politikai gyakorlatra nézve is következménye van a közbiztonság, a büntetés-végrehajtás és az igazságszolgáltatás radikális megújításával. Ez azt jelenti, hogy a halálbüntetés helyett arra van szükség, hogy olyan közbiztonság működjön, amely képes megelőzni és elhárítani a súlyos bűncselekményeket is, valamint szükséges az igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás valóban igazságos, büntető és elrettentő jellegű, ugyanakkor az irgalmasság jegyében rehabilitáló erejű átfogó megújítása is. „Az irgalmassággal az igazságszolgáltatás még igazságosabb lesz, valódi önmagát valósítja meg.”⁷⁶⁶ Ez arra a reformra hív, hogy a börtönök legyenek egyszerre a büntetés végrehajtásának helyszínei, de ugyanakkor olyan rehabilitáló intézmények is, amely során képes lesz az adott elítélt visszailleszkedni a társadalomba. Az egyház szerepe ebben is jelentős

⁷⁶¹ „Az Egyház hagyományos tanítása -- a tettes kilétének és felelősségének teljes bizonyítását föltételezve -- nem zárja ki a halálbüntetéshez folyamodást olyan esetekben, amikor ez az egyetlen járható út az emberek életének hatékony megvédésére a jogtalan támadóval szemben.”

⁷⁶² Ferenc pápa beszéde a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság delegációjához (2014. október 23.): *AAS* 106 (2014), 842.

⁷⁶³ FERENC PÁPA, *Beszéd az Új Evangelizáció Pápai Tanácsa által szervezett találkozó résztvevőikhez* (2017. október 11.), *L'Osservatore Romano*, 2017. október 13., 5.

⁷⁶⁴ KEK 2267.

⁷⁶⁵ Ferenc pápa beszéde a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság delegációjához (2014. október 23.): *AAS* 106 (2014), 840–841.

⁷⁶⁶ FERENC PÁPA, *Isten neve irgalmasság*, 96.

lehet, mert a börtönpasztoráció által a lelkipásztorok a remény hírnökeiként valóban ehhez a megfogalmazott célhoz járulhatnak hozzá.

2.1.4. Háború

A háború erkölcsi megítélését nemcsak az élet védelme és tisztelete témájához kapcsolódva taglaljuk, de a politikához fűződően is, hiszen a háború voltaképpen „a politika és az emberiség kudarc”⁷⁶⁷, valamint „az összes jog tagadása és drámai támadás a környezet ellen”⁷⁶⁸.

Ferenc pápa megnyilatkozásaiban rendszeresen előkerül annak hangoztatása, hogy valójában már a harmadik világháborúnak lehetünk tanúi, amely darabokban zajlik. Prófétai érzéssel előre vetítette, hogy „a háború nem a múlt rémképe, hanem szüntelen fenyegetéssé vált.”⁷⁶⁹ És egy nappal az orosz-ukrán háború kitörése (2022. február 24.) előtt az általános kihallgatáson „nagy szívfájdalmát” fejezte ki a súlyosbodó ukrajnai helyzet miatt, majd a politikai vezetők felé fordulva határozottan kijelentette: Isten „a béke, és nem a háború Istene”⁷⁷⁰.

Már a háború másnapján a béke melletti elkötelezettségének jelét adta Ferenc pápa azzal a rendkívüli és a diplomáciai protokollban szokatlan gesztusával, hogy személyesen látogatott el az Oroszországi Föderáció Alekszander Avdejev által vezetett vatikáni nagykövetségére, ahol mintegy félórát töltött.

Ahogy a halálbüntetés vonatkozásában, úgy a háború megítélésében is paradigmaváltásnak vagyunk tanúi Ferenc pápa korszakában az alábbi értelemben. Ahogy a halálbüntetést érintő egyházi hagyomány fejlődve és kiérlelődve eljutott arra, hogy az semmilyen körülmények között nem megengedett erkölcsi értelemben, úgy az „igazságos háború”⁷⁷¹ fogalmának tarthatatlanságát hangsúlyozza Ferenc

⁷⁶⁷ FT 261.

⁷⁶⁸ Ferenc pápa beszéde az ENSZ-ben, New York (2015. szeptember 25.): *AAS* 107 (2015), 1041–1042.

⁷⁶⁹ FT 256.

⁷⁷⁰ Ferenc pápa katekézise 2023. február 23-án.

⁷⁷¹ Az „igazságos” és „szent” háború elméletét Szent Ágoston egyházatya dolgozta ki a manicheusokkal és donatistákkal szembeni küzdelme során, amelyben az Isten szándékába való illeszkedéstől teszi függővé a háború indításának és viselésének legitimálását. Értelmezésében Isten a történelmet meghatározó háborúkon keresztül akarja a megváltás békéjét elhozni. Vö. SZENT ÁGOSTON, *Isten*

pápa.⁷⁷² Megfontolása mögött egyrészt az áll, hogy az „igazságos háború” korábbi századokban még érvényes kritériumai az új technológiák lehetőségei folytán (vö. nukleáris, biológiai és vegyi fegyverek) már nem alkalmazhatóak, mivel a háború mára kontrollálhatatlanná vált.⁷⁷³ Tény, hogy az egyház erkölcsi tanítása világossá teszi a jogos önvédelem lehetőségét háborús haderővel szemben,⁷⁷⁴ de azt is hozzáteszi, hogy az erkölcsi megengedettség felsorolt feltételeinek elbírálása „azok okos ítéletére tartozik, akik felelősek a közjóért.”⁷⁷⁵ Úgy tűnik, Ferenc pápa ennek az okos ítéletnek a jegyében hívja fel a figyelmet arra – és ez a megfontolását képző második szempont –, hogy az önvédelem kategóriájának határmezsgyéje rendkívül szűk, és a tág értelmezés csapdájának veszélye áll fenn.⁷⁷⁶

Disszertációnk ezen soraiban arra a következtetésre reflektálunk, amely Ferenc pápa megközelítéséből és értelmezéséből ered. Ennek fényében a háború tehát természeténél fogva nem igazságos és nem szent. Az igazságosság a békéhez kötődik (vö. Iz 32,17), nem a háborúhoz, a szentség pedig Istenhez, aki „a béke, és nem a háború Istene” – ahogyan fentebb idéztük. Ferenc pápa határozottan és ellentmondást nem tűrően leszögezi, hogy a háborúval kapcsolatos egyetlen helyes hozzáállás ez: „Soha többé háborút!”⁷⁷⁷ Mint ahogyan a II. Vatikáni Zsinat is kifejezi, hogy „a béke nem a háború pusztá hiánya (...), hanem valóban és sajátosan »az igazságosság műve« (Iz 32,17)”⁷⁷⁸, Ferenc is a háború rombolása helyett a béke és testvériség társadalmának építését ajánlja, amikor VI. Pál nyomán⁷⁷⁹ kezdeményezte egy Világalap létrehozását a fegyverkezésre és a katonai kiadásokra szánt pénzből az

városáról (*De Civitate Dei*) IV., XXII. könyv, II. fejezet, Kairosz, Budapest 2005. Szent Ágoston ugyanakkor azt is tanítja: „szóval megölni a háborút, és békével, nem háborúval érni el a békét, nagyobb dicsőség, mint karddal megadni” (SZENT ÁGOSTON, *Epistula* 229, 2: PL 33, 1020).

⁷⁷² Vö. FT 258.

⁷⁷³ Vö. uo.

⁷⁷⁴ Vö. KEK 2309. „Egyidejűleg kell együtt lennie a következő föltételeknek: a támadó fél által egy nemzetnek vagy a nemzetek közösségének okozott kár tartós, súlyos és kétséget kizáró; a megfélemezésre bevetett minden egyéb eszköz használhatatlan vagy hatástalan; a kedvező kimenetelnek komoly esélyei vannak; a fegyverek alkalmazása nem okoz súlyosabb kárt és zavart, mint maga a megszüntetendő rossz. A modern pusztító eszközök hatékonysága nagyon súlyosan esik latba e föltétel mérlegelésében. Ezek az »igazságos háború« doktrinájában fölsorolt hagyományos elemek.”

⁷⁷⁵ Uo.

⁷⁷⁶ Vö. FT 258.

⁷⁷⁷ Uo. Ez az erőteljes szófordulat egyébként már VI. Pálnál megtalálható. Vö. VI. Pál beszéde az ENSZ közgyűléséhez 1965. október 4-én, *AAS* 57, 1965, 881.

⁷⁷⁸ GS 78.

⁷⁷⁹ Vö. VI. PÁL, *Populorum progressio* enciklika (1967. március 26.), 51: *AAS* 59 (1967), 282.

éhínség végérvényes felszámolására és a legszegényebb országok fejlesztésére.⁷⁸⁰ Ebben az is kifejezésre jut, hogy Ferenc megfogalmazása szerint a darabokban zajló harmadik világháború mögött a hatalomvágyat és a fegyverkereskedelmet látja, és gyakran felidézi ennek összefüggésében, hogy ha az emberiség nem gyártana és nem adna el fegyvereket egy éven keresztül, akkor megszűnhetne az éhezés a világon.⁷⁸¹

2.1.5. A menekültek és a migráció kihívásaira adott egyházi válasz

Az emberi méltóság összefüggésében a szintén aktuális és egyre nagyobb méreteket öltő migrációs hullámokról és a bevándorlás kérdéséről, és az ezzel járó erkölcsi, politikai megfontolásokról ejtünk szót, amelyek a béke megteremtésének igényéhez vezetnek vissza.

Az evangéliumi logika alapján akkor is fel kell ismernünk Krisztust a szegényekben és a szenvedőkben, ha az nem jár közvetlen előnyökkel. A szegénység újabb formájaként mutatkozik az elvándorlók hulláma, amely óriási gazdasági, társadalmi, szociális, biztonsági és kulturális feszültséget eredményez globális szinten. Értékelésünkben meglátásunk szerint mindenekelőtt fontos különbséget tennünk abban, hogy illegális gazdasági bevándorlásról, vagy háborús menekültről, üldöztetést szenvedőről van-e szó a konkrét esetekben.

Tulajdonképpen két érv ütközik ennek a kérdésnek a megítélésénél: az egyik a morális érv, a másik a biztonságpolitikai. Egyrésztől nem lehetünk érzéketlenül passzívak azokkal a tömegekkel szemben, akik életükért menekülnek háború és terror övezte területekről. Itt megemlítjük, hogy a migrációt illetően a menekültek befogadását nemzetközi egyezmény szabályozza.⁷⁸² Másrésztől viszont komoly biztonságpolitikai kockázat merül fel a bevándorlók kapcsán, amelynek közbiztonságot is veszélyeztető aspektusai vannak. Mivel az állam elsődleges kötelessége saját polgárainak megvédése, és ez a prioritás a közjó biztosítása terén is

⁷⁸⁰ Vö. FT 262.

⁷⁸¹ Vö. Ferenc pápa interjúja a *La Stampa* olasz napilapban 2022. november 18-án.

⁷⁸² Lásd az 1951-es genfi menekültügyi egyezményt és az Európai Unió menekültügyi eljárásokról szóló irányelvét.

jelentkezik, felelőssége a közrend és a saját társadalom iránti felelősségben is meg kell, hogy nyilvánuljon.

Kétségtelen, hogy a migrációs kihívásokra adott egyházi válasz komplex megoldást igényel. Ferenc pápa is rámutat arra, hogy először is „fontos különbséget tenni migráns és menekült között”, és „politikai szinten [...] nem szabad óvatlannak lenni.” Mert ha „egy kultúra nincs kölcsönhatásban a másikkal, akkor az veszélyes lehet...”⁷⁸³ A keresztény erkölcs és a humánus szolidaritásra készítet, ennek a cselekvő együttérzésnek ugyanakkor különféle útjai lehetnek. A segítségnyújtás egyik józan útja a helyben való segítségnyújtás a háború, terror és a szegénység sújtotta térségekben, amely a migráció helyett a szülőföldön megmaradás és az otthonokba visszatérés lehetőségét és annak alapvető jogát támogatja.⁷⁸⁴ A háború és a terror által lerombolt otthonok újjáépítése, a városi infrastruktúrális beruházások, az egészségügyi ellátás és az oktatás biztosítása olyan tényezők, amelyek egyaránt szolgálják az elmenekültek visszatérését szülőföldjükre, valamint megtartó és migrációt visszatartó erővel bírnak. Ugyanis a kényszerű migrációt nem támogatni kell, hanem a kiváltó okokat kell megszüntetni.

A migrációval összefüggésben az anyagi, egzisztenciális és humanitárius okok, valamint a klímaváltozás mellett a vallási üldöztetés jelenségére is reflektálnunk kell, ugyanis migrációkibocsátó tényezőként a szülőföldről elvándorlásban súlyosan szerepet játszik. Az Open Doors elnevezésű nemzetközi emberi jogi szervezet legfrissebb éves jelentése arról ad számot,⁷⁸⁵ hogy napjainkban a világ legüldözöttebb vallásának a kereszténység számít. Ferenc pápa is gyakran rámutatott arra, hogy ma mind mértékében, mind formájában súlyosabb keresztényüldözés zajlik, mint a kereszténység kezdeti időszakában.⁷⁸⁶ Rámutat a fehérgalléros, „kifinomult” keresztényellenességre is, amely egyfajta szellemi, intellektuális szintű hátrányos

⁷⁸³ Ferenc pápa sajtótájékoztatója a Svédországból Rómába tartó repülőúton 2016. november 1-én.

⁷⁸⁴ Vö. Ferenc pápa sajtótájékoztatója a panamai ifjúsági világtalálkozóról Rómába tartó repülőúton 2019. január 30-án. „az elvándorlások megoldásának egyik módja a származási országok segítése.”

⁷⁸⁵ OPEN DOORS, *World Watch List 2023. The Persecution of Christians. Globally key facts, trends and recommendations*, International edition, 2023.

⁷⁸⁶ Vö. Ferenc pápa beszéde az Úrangyala imádság előtt 2016. december 26-án.

megkülönböztetést foglal magában, amelynek egyik megnyilatkozási módja az ideológiai gyarmatosítás.⁷⁸⁷

A jelentés szerint 2022-ben 360 millió keresztény szenvedett el valamilyen formában üldöztetést vagy vallási diszkriminációt a világ 76 országában, azaz minden hetedik keresztény. Ez 20 milliós növekedést jelent az azt megelőző évhez képest. Tavaly több mint 5600 keresztény esett vallási indíttatású gyilkosság áldozatául. Elmondhatjuk, hogy mára a közel-keleti térségről (Irak, Szíria) átkerült a hangsúly a Száhel-övezetre, vagyis a keresztényüldözés mértéke ma Nigériában súlyosabb, mint az iraki, szíriai régióban.⁷⁸⁸ Erre mutat rá az Open Doors is: Afrikában már a kontinens 26 országában vannak súlyos üldöztetésnek kitéve a keresztények a szélsőséges iszlamizmus miatt, 30 évvel ezelőtt ez a helyzet még csak hét országra volt érvényes. Nigériában a Boko Haram dzsihadista terrorszervezet és a fulani pásztorok egyaránt vallási indíttatásból (a fulani törzsek esetében geopolitikai okok is meghúzódnak) célzottan és rendszeresen támadják és létükben fenyegetik az országban élő keresztény közösséget.⁷⁸⁹ A Nemzetközi Polgári Szabadságjogok és Jogállamiság (Intersociety – *International Society for Civil Liberties and Rule of Law*) nevű, nigériai székhelyű kutató és nyomozó jogi szervezet által kiadott *Vértanúságot szenvedett keresztények Nigériában* című jelentés⁷⁹⁰ szerint 2009 óta (a Boko Haram iszlamista terrorszervezet felkelése óta) 52250 keresztényt, 34 ezer mérsékelt muszlimot gyilkoltak meg Nigériában, valamint 18 ezer keresztény templomot és 2200 keresztény iskolát gyújtottak fel.

Az aggasztó méreteket öltő keresztényüldözés a kereszténység bölcsőjének eltűnésének a veszélyével is fenyeget. Irak másfél milliós keresztény létszáma a 2003-ban kitört iraki háború óta 200 ezer alá apadt. Nem véletlen, hogy az a mondás járja

⁷⁸⁷ Vö. Ferenc pápa homíliája a Szent Márta házban 2016. április 12-én, in *L'Osservatore Romano*, ed. quotidiana, CLVI, 2016. április 12., 84.

⁷⁸⁸ Ennek okaként többek közt azt nevezhetjük meg, hogy időközben az ISIS szervezett működését az ellene létrejött koalíció sikeresen felszámolta, noha ezzel együtt alvósejtek még működést tanúsítanak a térségben. Afrikában ugyanakkor a Boko Haram terrorszervezet dzsihadistái – akik hűségüket tettek az Iszlám Államnak – aktív tevékenységet mutatnak.

⁷⁸⁹ Emlékeztet, hogy 2014 áprilisában a Boko Haram terroristái a Nigéria északkeleti részén található Chibok leányközépiskolájából 276 keresztény kislányt raboltak el, akik közül sokan mind a mai napig nem tértek vissza otthonaikba.

⁷⁹⁰ A jelentés elérhető az Intersociety honlapján: <https://intersociety-ng.org/5068-citizens-massacred-for-being-christians-in-nigeria-in-2022-1041-slaughtered-in-first-100-days-of-2023/> (a kutatás ideje: 2023. április 16.).

Irakban a keresztények körében, hogy ha megszagolod a föld porát, érezni fogod a keresztények vérét. Ugyanerről a radikális csökkenésről ad számot Szíria is, ahol a szíriai háborút megelőző 2,5 millió fős keresztény közösség napjainkra (a ma is zajló háború nyomán) 1 millió fő alá zsugorodott.

Ennek összefüggésében a segítségnyújtásnak ez a józan elve mutatkozik meg a helyben megvalósuló projektek és a visszatérést elősegítő támogatások által. Ennek egyik példája és sikertörténete a Ninivei-fennsíkon található Tell-Aszkuf település története, amely települést a helyiek ma már „Magyarország leányának” hívnak egymás között, így kifejezve köszönetüket, hogy a magyar támogatásnak köszönhetően térhetett vissza újjáépített otthonába az Iszlám Állam által elűdözött 1300 keresztény családból 1000. Ugyanígy, Irak legnagyobb keresztény városa, Karakos újjáépítésében is részt vett Magyarország a nemzetközi humanitárius programján keresztül (Hungary Helps Program). Ennek kapcsán fontos feleleveníteni Ferenc pápa történelmi iraki látogatását 2021 márciusában, amely során magam is részt vehettem a pápa moszuli és erbíli programján (a humanitárius látogatások mellett). Moszulban, a bibliai Ninivében, amely az ISIS fellegrvárának számított 2017-ig, négy felrobbantott keresztény templom romjai között emlékeztünk meg a terror áldozatairól közös imádságban. Ennek keretében Ferenc pápa a meghívott vendégek között elsőként fogadta a magyar delegációt. A rövid beszélgetés során a jelenlévő moszuli érsek megjegyezte a pápának, hogy a magyarok Irakban sok lerombolt épületet és templomot segítenek újjáépíteni, például Karakosban (ahova szintén ellátogatott a pápa).⁷⁹¹ Említésre méltó az iraki Khankéban található menekülttábor is, ahol a Hungary Helps Program az Ökumenikus Segélyszervezettel együttműködésben folytat humanitárius programokat. A khankei menekülttáborban – amit a humanitárius látogatás keretében az említett Tell-Aszkuf települése mellett szintén felkerestünk – 14 ezer jazidi menekült él hosszú évek óta, miután a jazidi vallási kisebbség ellen az ISIS népiirtást követett el, és ma is sokan fogságban vannak. De az erbíli Szűz Mária

⁷⁹¹ A személyes találkozó keretében átadásra került egy levél is, amelyben többek között megerősítettük Ferenc pápának a korábbi invitálást a 2021. szeptemberi Eucharisztikus Kongresszusra. Ferenc pápa másnap, hazafelé tartó repülőútján jelentette be a sajtótájékoztatóján, hogy Budapestre látogat a Kongresszus zárómiséjére.

iskolát is meglátogattuk, ahol annak lehetünk tanúi, hogy a békés koegzisztencia jegyében keresztény és muszlim diákok együtt tanulnak.⁷⁹²

Fontos megjegyeznünk, hogy a vallásüldözés nemcsak a keresztényeket érinti, hanem például a muszlim közösséget, jelentős mértékben a rohingya kisebbséget, vagy a jazidi közösség tagjait is, akik mint utaltunk rá, népiirtást szenvedtek el néhány nap leforgása alatt az ISIS dzsihadistái révén. A helyben való segítségnyújtás elve működik, ami nemcsak életet ment, de közösségek megmaradását, és ezáltal a keresztény hit és kultúra jelenlétét és újjászületését is lehetővé teszi. A valódi és átfogó megoldás ugyanakkor a béke megteremtése lenne,⁷⁹³ amely béke nem merül ki pusztán a háború hiányában, hanem magában foglalja azokat az alapvető feltételeket és alapelveket, amelyeket már taglaltunk.⁷⁹⁴

3. „Ez a gazdaság öl”⁷⁹⁵ – Emberközpontú gazdaság kialakítása

Ahogy arra már rámutattunk, ma már nem csupán a kizsákmányolás és elnyomás egyszerű jelenségének lehetünk tanúi, hanem inkább a kirekesztés és a kiselejtezés „kultúrájával” találkozunk.⁷⁹⁶ Ez a nemzetközi életben mára meghatározóvá vált gazdasági modell kirekeszt és elutasít. „Ez a gazdaság öl.”⁷⁹⁷

Amikor Ferenc pápa piactudományokkal szembeni kritikáját értelmezzük, fontos meglátni, hogy nem a piacot támadja, hanem azt a mentalitást, amely leválasztja az etikát a gazdaságtól.⁷⁹⁸ Ebben a forgatókönyvben a pénz lett az új bálvány (vö. Kiv 32,1–35), amely kitesztíti az embert a középpontból, és annak helyére kerül. Így létrejött „egy új, láthatatlan, olykor virtuális zsarnokság [...], amely egyoldalúan és

⁷⁹² Az iskolában Kodály-módszerrel tanítják az éneket, emellett említésre méltó, hogy a Böjte Csaba ferences szerzetes „gyermekai” által aláírt, csíksomlyói kegyszobor mása díszíti az intézményt.

⁷⁹³ Vö. Ferenc pápa beszéde Leszbosz szigetén 2016. április 16-án. „nem elég a pillanatnyi szükséghelyzet megoldásával foglalkozni, hanem hosszú távú és nem egyoldalú stratégiákat kell kidolgozni. Mindenekelőtt meg kell teremteni a békét ott, ahol a háború pusztítást és halált hozott, és meg kell akadályozni, hogy ez a kór máshol is elterjedjen.”

⁷⁹⁴ Vö. VI. PÁL, *Populorum progressio* (1967. március 26.), 76, *AAS* 59 (1967), 294–295.

⁷⁹⁵ EG 53.

⁷⁹⁶ Vö. EG 53. és DA 65.

⁷⁹⁷ Uo.

⁷⁹⁸ Vö. FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 174–176.

kérlelhetetlenül érvényesíti saját törvényeit és szabályait.”⁷⁹⁹ Ez a gazdaság az erősekért, a nagyokért, a gazdagokért van, és minden a versenyről szól.

A gazdasági válságok okai éppen ide vezethetőek vissza, és ennek alapján megállapíthatjuk, hogy alapvetően etikai természetű válságokról van szó. Amikor a gazdasági szereplők elfeledkeznek arról, hogy a középpontban nem a pénz áll, hanem az ember, akkor a pénz már nem az ember szolgálatában áll, hanem az emberen uralkodik. Nem véletlenül nevezte Nagy Szent Vazul a pénzt az „ördög ganéjának”. A keresztény indíttatású gazdasági etika ezzel szemben az embert állítja a gazdaság középpontjába.⁸⁰⁰ Aranyszájú Szent János még mélyebbre ható perspektívát és irányadó szemléletmódot jelöl ki, amikor azt állítja, hogy „ha nem osztod meg javaidat a szegényekkel, az azt jelenti, hogy meglopod és megfosztod őket az élettől. A javak, melyeket birtokolunk, nem a miénk, hanem az övék.”⁸⁰¹

Olyan pénzügyi reformra van szükség, amelyben az etika jelenléte által egyfajta szemléletmódbeli, magatartásbeli változás lép fel, amely során a gazdaság, megőrizve a nemzetek szuverenitását, nemcsak kevesek, hanem minden nép számára biztosítja az emberhez méltó jólétet.⁸⁰² Így a gazdaság nem öl, hanem éltet, méghozzá olyan jólét kialakításához hozzájárulva, amelyből senki sincs kizárva.⁸⁰³ Ez a magatartásbeli változás lemond a piac abszolút autonómiájáról és a pénzügyi spekulációról, amelyek megteremtették a strukturális bűn valóságát. Ezért mondja az *Evangelli gaudiumban* a pápa, hogy „az etika – a nem ideologizált etika – segít egyensúlyt és emberibb társadalmi rendet teremteni.”⁸⁰⁴

A politikai praxis nem kerülheti el a szembenézést az említett virtuális zsarnoki hatalommal, amelynek egyik formája az adósságspirál, ami folyamatos függésben és kiszolgáltatottságban tartva, szinte vég nélküli törlesztésre kötelez országokat, népeket, és amely így gyakorlatilag megfosztja szuverenitásuktól az államokat. Az

⁷⁹⁹Uo. 56.

⁸⁰⁰ Vö. VI. PÁL, *Populorum progressio*, 14.; vö. II. JÁNOS PÁL, *Centesimus annus*, 53-62.; II. JÁNOS PÁL, *Redemptor hominis*, SZIT, Budapest 1979, 13. „Nekünk az ember a fontos; minden ember és minden embercsoport, el egészen a teljes emberiségig és átfogva azt.”

⁸⁰¹ ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, *Beszéd Lázárról*, II, 6, PG 48, 992.

⁸⁰² Vö. EG 206.

⁸⁰³ Vö. XXIII. JÁNOS, *Mater et magistra* enciklika, AAS 53 [1961], 402.

⁸⁰⁴ Uo. 57.

Ószövetség szépen ábrázolja az uzsora valódi tartalmát: a héber נשק (nesek) annyit tesz, mint a másik ember megmarása. Az ószövetségi sabbat-év⁸⁰⁵ (vö. Lev 25) szintén megfontolandó és időszerű gondolat lehetne a mai gazdasági eladósodottságok megoldására az adósságok elengedésével.

Az említett keresztény indíttatású gazdaság a jólét és a közjó kialakításához hozzájárulva a népek méltóságát is biztosítja, amelyhez hozzátartozik a művelődéshez, az egészségügyi ellátáshoz, a modern technológiákhoz való hozzáférés, az innovációban, a művészeti és kulturális életben való részvétel is, valamint a kommunikációra, sportra és pihenés való lehetőség, de mindenekelőtt három olyan alapjog, amelyet a népi mozgalmak vezérfonalának tekinthetünk: a föld, a lakhatás és a munka.⁸⁰⁶ Fejezetünk utolsó részében erre a hármas alapjogra reflektálunk, az alulról építkező és népből gyökerező politika szükségességének a szem előtt tartásával, amely a népi mozgalmak tevékenységében jut kifejeződésre.

4. A három „T”: *la tierra, el techo y el trabajo* (föld, otthon, munka)

Jelen fejezet megfontolásait az emberi méltóság fogalmából kiindulva fogalmaztuk meg, és ennek során azt láthattuk, hogy éppen ez teszi lehetővé egy olyan társadalmi rend kialakítását, amely ténylegesen az ember javát szolgálja.

Az alábbiakban arra mutatunk rá, hogy a méltóságért folytatott küzdelem fontos, mintegy központi része a földért, az otthonért és a munkáért folytatott erőfeszítés,⁸⁰⁷ amely együttesen hozzátartozik az emberi méltóság biztosításához, és amely a népi mozgalmak tevékenységét meghatározza.⁸⁰⁸ Nem véletlenül nevezi Ferenc pápa a népi mozgalmak képviselőit az emberiség jövőjének igazi, aktív főszereplőinek és megvalósítóinak,⁸⁰⁹ és jelölte ki küldetésüket abban, hogy „kísérjék

⁸⁰⁵ Erre már utaltunk „A szegények kiváltságos helye az Ószövetségben” című fejezet alatt.

⁸⁰⁶ Vö. Ferenc pápa beszéde a népi mozgalmak világtalálkozóján a bolíviai Santa Cruz de la Sierra-ban 2015. július 9-én.

⁸⁰⁷ Ez a három „T”: *la tierra, el techo y el trabajo*, amely a népi mozgalmak küldetésének vezérfonalát adja.

⁸⁰⁸ Vö. Ferenc pápa beszéde a népi mozgalmak világtalálkozójának résztvevőire (2014. október 28.): AAS 106 (2014), 858.

⁸⁰⁹ Ferenc pápa előszava *A népi mozgalmak fellendülése: korunk Rerum Novarum* c. kötetben, in PONTIFICIA COMISIÓN PARA AMERICA LATINA, *La irrupción de los movimientos populares. „Rerum Novarum” de nuestro tiempo*, Libreria Editrice Vaticana, 2019.

el az embereket a földért, az otthonért és a munkáért folytatott küzdelmükben”⁸¹⁰. A továbbiakban a föld, az otthon és a munka témájára mint a jelen kor kihívásaira vonatkozóan teszünk érintőlegesen teológiai megfontolásokat, amelyek későbbi teológiai kutatás és további elgondolások tárgyát képezhetik.

4.1. Föld – „Ökológiai álm”: teremtésvédelem az átfogó és fenntartható fejlődés jegyében

„Isten látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott.” (Ter 1,31). Így tanúskodik a Szentírás a teremtés műve kapcsán. Nemcsak jó, de egyben szép is, ezt fejezi ki a LXX is, amikor a héber טוב, „jó” jelentésű szót a görög καλόν „szép” szóval fordítja. Arra kívánunk rámutatni, hogy ahogyan a teremtő Istennél, úgy a politikai szeretetben a teremtésvédelem mellett elkötelezett embernek is ez a rácsodálkozás és tünődés lehet az első lépés akkor, amikor ökológiai program alkotására vállalkozik. A teremtés csodájával Isten meghív a csodálkozásra. Az egyik legnagyobb veszély éppen az lehet az egyház életében, ha a hitünkből hiányzik ez a csodálkozás és a rácsodálkozás, ha hiányzik az Isten szépségében gyönyörködés. Csodálkozás nélkül ugyanis a hit megmerevedik, elveszíti az első szerelem emlékét (vö. Jel 2,4), vele viszont minden megújul és távlatot kap. A hit tulajdonképpen ott kezdődik, hogy gyönyörködünk Isten szépségében.

Isten szeretetből alkotta a világot, és ez a szeretetmozzanat határozza meg a hiteles teremtésvédelem esszenciáját is: Isten ugyanis az első, aki szeret minket, vigyáz ránk, gondot visel ránk, és ez a törődés bennünket is arra tanít, hogy mi is vigyázzunk egymásra – testvéreinkre és a teremtett világra.⁸¹¹ Ezért mondhatjuk azt, hogy a teremtésvédelem több mint környezetvédelem, mert magában foglalja elsőként az ember iránt érzett felelősséget és szolidaritást, amely Isten irántunk való szeretetéből fakad. Fontos szempont az is, hogy a teremtés és a teremtett világ minden műve Isten ajándéka az ember számára, és mint ilyent, az embernek ajándékhoz illő módon kell

⁸¹⁰ Ferenc pápa „A népben gyökerező politika” c., londoni konferenciára küldött videóüzenete 2021. április 15-én.

⁸¹¹ Vö. FERENC PÁPA, *Querida Amazonia*, 41.

fogadnia és óvnia. A teremtésvédelem prófétai vonása bontakozik ki előttünk, amelyben a ránk bízott örökség őrzéseéről van szó (vö. Ez 33,7).

Tovább lapozva a Szentírást, láthatjuk, ahogyan a Zsoltáros kifejezi, hogy Isten dicsősége tükröződik a teremtésben: „Az egek hirdetik Isten dicsőségét, az égbolt vallja kezének művét.” (Zsolt 19,2). Szent Pálnál pedig a természet sóvárogva várja Isten fiainak megnyilvánulását. (Róm 8,19). Ilyen biblikus alapokból kiindulva reflektálunk a teremtésvédelem melletti politika teológiai gyökereire. Tulajdonképpen szorosan tartozik e téma az előzőekben felvázolt gazdasági kérdéskörhöz, hiszen a pénzközpontú rendszer határa nem áll meg a gazdaságban, hanem kiterjed az élet minden területére, így a környezetre is, és így e törékeny kincsünk védtelen marad vele szemben, ami gátlástalan és mohó módon a minél nagyobb nyereség érdekében mindent felfal.⁸¹² A környezet pusztítása ökológiai veszélyeket hord magával: a nyersanyag- és energiaforrások kiapadását, a légkör növekvő szennyezettségét valamint a termőtalaj és az élővizek pusztulását.⁸¹³

VI. Pál pápa már 1971-ben utalt a környezeti problémakörre, amelyet az ember ellenőrzés alá nem vont tevékenységének „drámai következményeként” mutat be: „Oly meggondolatlanul zsákmányoltuk ki a természetet, hogy fennáll a természet lerombolásának, valamint annak veszélye, hogy a természettel való visszaélés vétke magára az emberre száll vissza.”⁸¹⁴

A környezetvédelem, a teremtett világ védelme ezért sürgős lépésekre vár, és ennek összefüggésében a keresztények, de minden ember alapvető kötelességéről van szó.⁸¹⁵ Közös otthonunkról van szó ugyanis.⁸¹⁶ Éppen ezért nemcsak a hívek számára, de minden embernek címezve írta meg Ferenc a *Laudato si'* kezdetű enciklikáját (2015) a közös otthonunk gondozásáról, párbeszédet kezdeményezve mindenkivel.⁸¹⁷

⁸¹² Vö. EG 56.

⁸¹³ PUSKÁS, A., *A teremtés teológiája*, SZIT, Budapest 2010, 305.; Vö. BOLYKI, J., *Ökológiai krízisünk teológiai megközelítése. „Teremtésvédelem”*, Budapest 1999, 46–50.

⁸¹⁴ VI. PÁL, *Octogesima adveniens* apostoli levél (1971. május 14.), 21, AAS 63 (1971) 416–417.

[Magyar kiadás: *Az Egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok, Szent István Társulat, Budapest 1993, 328.]

⁸¹⁵ A helyzet sürgető mivoltát jelzi az Egyesült Nemzetek Szervezetének 2015. szeptemberi közgyűlésén elfogadott, 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlesztési menetrend és az ahhoz tartozó 17 fenntartható fejlődési cél, valamint az éghajlatváltozásról szóló Párizsi Megállapodás.

⁸¹⁶ Vö. LS 1.

⁸¹⁷ Vö. Uo. 3.

Az, hogy mennyire jelentős helyet foglal el a teremtésvédelem kérdése a pápa programjában, abban is megmutatkozik, hogy pápai szolgálatának kezdetén mondott homíliájában is felhívta a figyelmet a teremtett világ iránti tiszteletre és az őrzés felelősségére.⁸¹⁸ A közös otthon gondolata és a teremtés mint ajándék képe felébreszti annak érzését, hogy felelősek vagyunk azért, amit Isten ránk bízott. Nemcsak birtokosok, de őrzők is vagyunk. A Szentírás tanúsága szerint egyértelmű, hogy Isten nem szimplán az ember uralma alá adta a természetet, minden teremtményt, hanem az ő felelős gondoskodására bízta. Vagyis „Isten arra hívja az embert, hogy ne csak megművelje a földet, hanem óvja is azt.”⁸¹⁹

Az ember úgy kell, hogy megálljon a természet szépsége előtt, hogy felkiáltson Assisi Szent Ferencsel együtt: „Áldott légy, Uram, s minden alkotásod!”⁸²⁰ (Naphimnusz). A teremtett világban felfedezzük Isten szépségét, jó alkalom nyílik számunkra, hogy találkozzunk vele a csendben, és megszenteljük az Úr napját.⁸²¹

A „politikailag érzékeny”⁸²² teológia keretében valójában felfedezhetjük a környezetvédelem és a szegénység összefüggését is; Ferenc pápa is erre utal a *Laudato si*’-ben, amikor azt írja: „Rajta [Assisi Szent Ferencen] megfigyelhető, mennyire elválaszthatatlan egymástól a természetért való aggódás, a szegényekkel való igazságos bánásmód, a társadalmi elkötelezettség és a belső béke.”⁸²³ Ő adja a legkiválóbb példát a törődésre azzal, ami gyenge, valamint az örömmel és hitelesen megélt átfogó ökológiára.⁸²⁴

De a *Querida Amazonia* kezdetű apostoli buzdítás harmadik fejezetében is erre utal Ferenc pápa, amelyben mint „ökológiai álma” jut kifejezésre az, hogy a

⁸¹⁸ Vö. Ferenc pápa homíliája pápai szolgálatának megkezdésekor a Szent Péter téren 2013. március 19-én.

⁸¹⁹ Ferenc pápa beszéde az olasz őstermelők szövetsége alapításának 70. évfordulója alkalmából, 2015. január 31.

⁸²⁰ *Cantico delle creature* (A teremtmények éneke): Fonti Francescane (Ferencs források), 263.

⁸²¹ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Dies domini*, 67.

⁸²² Vö. METZ, Johann Baptist, *Memoria passionis*

⁸²³ LS 10.

⁸²⁴ Uo.

természetvédelem és a szegények gondozása „elválaszthatatlan” egymástól.⁸²⁵ És valójában „ez az első ökológia, amire szükségünk van.”⁸²⁶

Ide kapcsolódik a halál és az élet kérdése is: a szegénység tulajdonképpen a korai halált jelenti, amely igazságtalan. Ebből a szempontból a tapasztalható, rendkívüli klímaváltozás is életről és a halálról szól.⁸²⁷ Ezért a természetvédelmet illetően, a környezetszennyezések és a teremtett világot ért pusztításokkal szemben fellépve úgy is fogalmazhatnánk: ez a környezetkárosítás öl!⁸²⁸

Ilyen értelemben a Dekalógus ötödik szava (Ne ölj!) szólít fel arra a felelősségre, amely nemcsak a jelenre, de a jövőre, a következő nemzedékekre is kiterjed. Ezt foglalja magában az átfogó és fenntartható fejlődés gondolata is. Ennek a fenntarthatóságnak a figyelembevételével emberközpontú környezetvédelemre van szükség, amely szem előtt tartja az ember és más élőlények közti létszerű és értéktartalmú különbségeket, szemben az öko- és biocentrista szemlélettel.⁸²⁹

A szegények érdekeit a középpontba állító társadalmi tanítás mintájára, amely a közjó egyik alapelvéként jelöli meg, hogy a szegények érdekeit szem előtt tartva hozzák meg a politikai intézkedéseket, az egyház társadalmi tanításának alapelveit tulajdonképpen kiegészíthetjük oly módon, hogy az ipari és gazdasági termelés vonatkozásában ez a viszonyítási alap a „Földanya”, az emberközpontú természetvédelem elgondolásában.

Nem feledkezhetünk meg a föld teológiai perspektívájáról sem annak összefüggésében, hogy JHWW hármasságának egyik része éppen a népe számára szánt föld (vö. Ter 15,7.18; Szám 34,2). Arra is felhívjuk a figyelmet, hogy a Föld melletti elkötelezett küzdelem nemcsak a bolygó iránti védelemben, hanem a termőföld irányába tanúsított kitüntetett figyelemben is megmutatkozik. Manapság a nemzetek biztonságát az határozza meg ugyanis leginkább, hogy kinek a kezében

⁸²⁵ Ferenc pápa, *Querida Amazonia*, 41.

⁸²⁶ Uo.

⁸²⁷ Gustavo Gutiérrez beszéde a Caritas Internationalis 2015. május 12. és 17. között Rómában tartott ülésén, <http://magyarkurir.hu/hirek/gutierrez-latnunk-kell-szegenyek-fontossagat-az-egyhaziaban> (a kutatás ideje: 2015. június 11.).

⁸²⁸ Vö. EG 53. „Ez a gazdaság öl.”

⁸²⁹ Vö. AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 463.

vannak az erőforrások, az energiaforrások. Ennélfogva különös figyelmet érdemel a földhöz és a vízhez⁸³⁰ fűződő viszony. A termőföld kérdése úgy jelenik meg ebben az összefüggésben, mint a nemzetek szuverenitásának és függetlenségének a kérdése, és ezért nemzetbiztonsági, önvédelmi kérdésről is szó van. Mindemellett a föld nélkülözhetetlen eleme a kultúrának, népeknek és nemzeteknek, „úgy látjuk és úgy érezzük, hogy ebben a földben nemcsak magvak gyökeresednek, hanem abból lelkek is nőnek ki”.⁸³¹ Így válik „anyafölddé”, s ennek fényében „a területek, amelyeket egy néptől erővel elszakítottak, bizonyos értelemben a nemzet »szelleméhez« intézett könyörgést, sőt kiáltást jelentenek.”⁸³²

4.2. Otthon – „Fedélt mindenkinek!”

Ami tágabb értelemben a Föld, az a szűkebb környezetben a lakhatás. A párhuzam megalapozott, ha abból indulunk ki, hogy mindkettő voltaképpen az ember otthona. Ezt fejezi ki az οἶκος görög szó is, ami házat, otthont jelent.⁸³³ Ebből kiindulva felfedezhetjük a lakhatás és a gazdaság kapcsolatát, hiszen az ökonómia, vagyis közgazdaságtan is ebből a görög szóból származik, amely a háztartás vezetésére és fenntartására utal. Így a gazdaság egyik célja a lakhatás biztosítása az ember méltó életkörülményeinek megteremtése érdekében.

Az otthon és lakhatás megléte szervezesen hozzátartozik az emberi méltósághoz, hiszen az nem pusztán javak kifejezése, hanem az egyéni egzisztencia kialakításának, a családalapításnak és az élet kibontakoztatásának feltétele, és így a teljes szuverenitásának és szabadságának a biztosítója.

Anélkül, hogy elspiritualizálnánk az otthon és a lakhatás kérdését, fontos rámutatnunk – éppen a konkrét jelentőségének megerősítése érdekében – az otthon teológiai és bibliai alapjaira is. Ahogyan a föld is Isten ígérete, amelyéleti és végigkíséri az ószövetségi nép hitét és emlékezetét, úgy ez érvényes az otthonra és a

⁸³⁰ A *Querida Amazonia* 43. pontjában „királynőnek” nevezi az Amazóniában lévő vizet az apostoli buzdítás, de ezt a jelzőt általánosságban is állíthatjuk a víz és az országok vízkészletének jelentőségével összefüggésben.

⁸³¹ PROHÁSZKA, O., *Iránytű*, SZIT, Budapest 1929, (Nemzeti demokratikus földbirtok-politika), 164.

⁸³² II. JÁNOS PÁL, *Emlékezet és azonosság*, 67.

⁸³³ Vö. LS 1.

lakhatásra is, hiszen végső soron a földben azt a biztonságos helyet látták, ahol letelepedhettek és otthon érezhették magukat. De túl ezen a megközelítésen, arra szeretnénk reflektálni, hogy a szent sátorra mintegy az otthon szimbólumaként és mintájaként tekinthetünk, amely alapján nemcsak a fizikai test, hanem a lélek és a szellem otthonaként, egyfajta műhelyként, szent helyként is értelmezhetjük. Ezt fejezi ki az a mozzanat, amikor Mózes valahányszor bement a sátorba, egy felhőoszlop ereszkedett le (vö. Kiv 33,9). Ez a שכִּינָה (*sekinah*), vagyis Isten tapasztalható jelenléte a biblikus terminológiában, és a sátor kontextusában annak kifejezését látjuk, hogy Isten megszenteli a fedélt adó otthonokat. Ilyen értelemben a „Szentlélek templomaiként” (1Kor 6,19) is értelmezhetjük, és ennek fonálán az „ecclesia domestica”, vagyis a család egyház helyszínei is. Az otthon így menedék és védelem, és éppen „az otthon és a család nyújtja az első gondozást a betegnek azáltal, hogy az otthoniak szeretik, támogatják, bátorítják és gondját viselik.”⁸³⁴ Ebben a perspektívában kitűnik, hogy az egyház is az az otthon az egyházatyák értelmezésében, amely gondját viseli a sebesültnek (vö. Lk 10,35), akit az irgalmas samaritánus (Jézus) a fogadóba vitt, a „tábori kórház” és „nyitott ajtajú ház”⁸³⁵, sőt „mindenkit befogadó sátor”⁸³⁶, ahol mindenkinek helye van a maga fáradságos életével.⁸³⁷

A betlehemi barlang drámája szintén kifejezi az „otthon teológiáját”, és érzékelteti velünk azt a radikális együttérzést és azonosulást, amit Jézus mutat azok iránt, akik hajléktalanok, szükségét szenvedők és otthonukat, szülőföldjüket elhagyni kényszerültek.

Ez a teológiai megközelítés nem elvonttá kívánja tenni a lakhatás kérdését, hanem inkább megalapozza jelentőségét, rámutatva, hogy az otthont és biztonságot adó fedél nemcsak létszükséglet, hanem a jóléthez is hozzátartozik. Ebből adódóan a közös otthon iránti felelősség mellett az emberi lakhatás kérdését is rendezni kell. Ferenc pápa a város teológiájából ihletve és a megapoliszban szerzett tapasztalatai mentén mutat rá arra – összekapcsolva a globális otthonunk védelmével –, hogy a városok méltóságteljes és fenntartható átalakítása „társadalmi és kulturális gazdagságot teremt,

⁸³⁴ Ferenc pápa beszéde a loretói kegyhely előtti téren 2019. március 25-én.

⁸³⁵ EG 46.

⁸³⁶ Vö. Ferenc pápa katekézise az Apostolok cselekedeteiről a Szent Péter téren 2019. október 23-án.

⁸³⁷ Vö. EG 114.

amely lehetővé teszi és bátorítja a környezet gondozását”⁸³⁸. Család és otthon kéz a kézben jár, és lehetővé kell tenni, hogy minden családnak legyen otthona.⁸³⁹ Ezért hangsúlyozza Ferenc pápa, hogy biztosítani kell a családbarát lakásépítést, és hozzátehetjük, hogy megfontolásainkból kiindulva a fiatalokat segítő, életkezdést támogató kedvezményes otthonteremtési és bérlakásépítési programok, valamint a hajléktalanok felemelését szolgáló szociális lakások létrehozása mind a testvériség politikájába illeszkedne.

4.3. Munka – A méltóság másik neve

Az emberi méltóság és a munka szoros kapcsolatát fejezi ki, hogy munka nélkül nem beszélhetünk teljes méltóságról.⁸⁴⁰ Maga a munka is méltóság, és azt jelenti, hogy kenyeret viszünk haza, hogy szeretünk!⁸⁴¹ Ezért „nem létezik annál rosszabb anyagi szegénység, mint amelyik nem teszi lehetővé, hogy megkeressük mindennapi kenyerünket, és ezáltal megfoszt a munka méltóságától.”⁸⁴² A munkanélküliség jelensége ezért nem pusztán gazdasági és anyagi kérdés, hanem az emberi méltóságot is érintő probléma.

Arról van szó ugyanis, hogy a munka során az ember képes kifejezni és kibontakoztatni saját személyiségét, tulajdonságait és képességeit. A munka nemesít és előhívja a kreativitást. Értelmet ad a mindennapoknak, és megszenteli az egyes embert is, és ezáltal az egész társadalmat, mert egyéni és közösségi dimenziója is van.

Másfelől a munka az emberi megélhetés és egzisztencia feltételét biztosítja (vö. „mindennapi kenyér”). A teremtéstörténetben azt olvassuk a bűnbeesést követően, hogy az ember arca verítékével eszi kenyerét (vö. Ter 3,19). Jézus pedig az „Úr imájában” olyan Isten képét mutatja be, aki számot vet az emberi lét szükségleteivel, a kenyérrel, vagyis a mindennapos megélhetéssel, és így mintegy azonosul az ember

⁸³⁸ FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 208.

⁸³⁹ Vö. Ferenc pápa beszéde az Úrangyala imádság előtt 2013. december 22-én.

⁸⁴⁰ Ferenc pápa Buenos Aires-i érsekként ezt így fogalmazta meg: „A szegényeket az süllyeszti le, hogy nincs meg az az olajuk, amely méltósággal kenhetné meg őket: a munka.” in BERGOGLIO, J. –SKORKA, A., *Az égről és földről*, Holnap Kiadó, Budapest 2014, 134.

⁸⁴¹ Ferenc pápa beszéde a munka világának képviselőinek Cagliariban 2013. szeptember 22-én.

⁸⁴² Ferenc pápa a népmozgalmak nemzetközi találkozájának résztvevőihez intézett beszéde 2014. október 28-án.

„verítékezésével”. Ennek összefüggésében nemcsak a munka szellemi, személyiségi dimenziójáról beszélhetünk, hanem a munkavállalók bérezésének kérdése is a munka értelmezéséhez tartozik. „A munkás ugyanis megérdemli a bérét.” (Mt 10,10, vö. 1Tim 5,18). Mindkét oldalról nézve világossá válik, hogy nem az ember van a munkáért, hanem a munka van az emberért. A fordított esetben beszélhetünk kizsákmányolásról és az emberi méltóság megfosztásáról.

A bérezés tekintetében nemcsak az emberi méltóságot megbecsülő fizetés kerül képbe. Ferenc pápa új fogalmak behozatalára és ezáltal új perspektívák megnyitására vállalkozik, amikor az alanyi jogon, minden állampolgárnak járó, feltétel nélküli egyetemes alapjövedelemről, a fizetés korrekciójával történő munkaidőcsökkentésről, valamint a permakultúra módszereinek alkalmazásáról beszél az élelmiszertermelésben.⁸⁴³ Jelen megfontolásainkban ezek a fogalmak teret adnak a további elgondolások és következtetések lehetőségének, mert noha az emberiség még csak ismerkedik és barátkozik ezekkel a fogalmakkal, de közben globális szinten egyre inkább az aktualitás és realitás tárgyai lesznek.

⁸⁴³ Vö. FERENC PÁPA, *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé*, 211–212. A munkaidőcsökkentés és annak gazdasági vonatkozásainak témájában lásd: SKIDELSKY, R.–SKIDELSKY, E., *Mennyi az elég? A pénz imádata – Érvek a jó élet mellett*, Corvina, Budapest 2014.

BEFEJEZÉS ÉS VÉGKÖVETKEZTETÉSEK, TÉZISEK ÖSSZEFOGLALÁSA

1. Befejezés és összefoglaló megállapítások

Doktori disszertációnk befejezésében összefoglalásként reflektálni kívánunk a témánk kapcsán kifejtett téziseinkre és az azokkal kapcsolatos végkövetkeztetésekre.

Ferenc pápának a politika átértékelésére vonatkozó felhívása nyomán a politika fogalmi tisztázásával és bibliai megalapozást követően a politika fogalmát elhatároltuk a politikai pártok és hatalmi technikák fogalmi szintjétől. Arra a megállapításra jutottunk, hogy a politika mint az egyének és népek szolgálata a szeretet egyik legnagyobb formája és az evangelizáció egyik kitüntetett útja lehet. A politikai szeretet teológiai alapjai kimutathatóak Ferenc pápa tanításában, oly módon, hogy a pápa egyháztani és pasztorális megnyilatkozásai megfeleltethetők, harmonizálhatók a politikai szeretet vonatkozásában a világi, társadalmi értelemben vett nép szintjén. Ennek alapját az Isten népe és a világi értelemben vett nép fogalmi megkülönböztetése és analógiája teszi lehetővé, amely során láthattuk, hogy Ferenc pápa számára a szeretet legmagasabb fokaként értelmezhető a politika mint a nép szolgálata, és nála a politikus mintegy pásztor jelenik meg.

Ennek a harmonizációnak első lépéseként megállapítottuk, hogy Ferenc pápa teológiájának megértéséhez nem önmagában kell vizsgálnunk alakját, hanem egy egymással összefüggő teológiai láncolat bontakozik ki, amely összeköti a hatvanas évektől kezdődően a kor jelentős teológiai eseményeit, teológiai áramlatait és hangsúlyait Ferenc pápával. Ennek a folyamatnak a végén jelenik meg az *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás (2013) és értelmezhetőek annak egyháztani hangsúlyai. Ebben az összefüggésben láthatjuk, hogy Ferenc pápa teológiai háttérében többek között egyaránt jelentős szerepet játszik Romano Guardini (1885–1968), és a latin-amerikai kontextusból Amelia Podetti (1928–1979), Paulo Freire (1921–1997) és Lucio Gera (1924–2012). Ez a láncolat egyúttal kifejezi az egyház folytonosságát és a hit és a hagyomány növekedését, dinamikus fejlődését és gazdagodását is.

Szükségesnek tartottuk a „társadalmi megtérést” megelőző „egyházi megtérést” és az átfogó egyháztanhoz való visszatérést, ugyanis megállapítottuk, hogy az egyházi önértelmezés szerepet játszik az egyház politikai értelmezésében, és az egyház politikai és társadalmi gondolkodása az ekkleziológiában is nyomot hagy. Ennek alapján a Ferenc pápa által képviselt ekkleziológia a politika új teológiájának forrása lehet.

Ferenc pápa megközelítése alapján szintézist alkothatunk a világi, társadalmi értelemben vett néppel, úgy, hogy Isten szent népe a társadalomban él, a nép között szolgálva, nem pedig felette uralkodva. Ez a felfogás a politika számára is irányadó a nép vezetésének és szolgálatának vonatkozásában. Ebből kiindulva fedezzük fel a „népből” gyökerező politikát, ahol a politikai szeretet teológiai alapjai között találjuk a néphez való közelség, a néppel való azonosulás, a népben való megtestesülés teológiai fogalmait, a szegények melletti elsődleges döntést, a periféria központi szerepét, az irgalmasság, a *compassio*, a *sensus fidei* és a *intellectum fidei*, a szinodalitás, a misszionárius tanítványság hangsúlyait, a prófétai-pásztori társadalmi küldetés jellegét, valamint a valóság és az egység prioritását.

A „lélekben politikus” (EG 273.) vonásai éppen ezen fogalmak és szempontok mentén rajzolódik ki. A jelen kor néhány kihívására is ezek alkalmazásával fogalmazzunk meg reflexiókat és megfontolásokat az emberi méltóságból kiindulva, rámutatva arra, hogy az emberi méltósághoz a föld, az otthon és a munka szorosan kapcsolódnak, és innen érthető meg a népi mozgalmak jelentősége is.

Disszertációnk elején reflektáltunk az „új bort, új tömlőkbe” (vö. Mk 2,22) evangéliumi indíttatásra. Befejezésékként pedig a megfogalmazottak szerinti „nyitott fül” misztikájaként figyelmesek lehetünk annak az aggodalomnak és törődő féltésnek a hangjára is, amely arra figyelmeztet, hogy a hiányt és szükségét szenvedőknek, a „periférián élőknek” „nincs boruk” (Jn 2,3). Szomjazik a násznép, ahogy a pusztai nép és Jézus is (vö. Jn 2,3; Kiv 17,3; Jn 4,7; Jn 19,28). Hogyan nyilvánul meg erre autentikusan a politikai szeretet? Ha cselekvésre elkötelezve, megszólítva érzi magát:

„*Keljetek fel*” (Mt 17,7), „*ti adjatok nekik*” (Mt 14,16).

2. Összefoglaló tézisek a politikai szeretet lehetséges teológiai megalapozásához

2.1. Tézisek Ferenc pápa teológiája és egyháztana vonatkozásában

- a) Ferenc pápa teológiájának megértéséhez nem önmagában kell vizsgálnunk alakját, hanem egymással összefüggő teológiai láncolat bontakozik ki, amely összeköti XXIII. János pápát és Ferenc pápát a felszabadítási teológiáján és a nép teológiáján, a II. Vatikáni Zsinat egyháztanán, a COEPAL-n (*Comisión Episcopal de Pastoral*, 1966), a latin-amerikai szinódusokon – Medellínen (1968) és Pueblán (1979) –, az *Evangelii nuntiandi*-n (1975) és az Aparecidai dokumentumon (2007) keresztül. Ennek a folyamatnak a végén jelenik meg az *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás (2013) és értelmezhetőek annak egyháztani hangsúlyai.
- b) Ferenc pápa teológiai háttérében többek között egyaránt jelentős szerepet játszik Romano Guardini (1885–1968), és a latin-amerikai kontextusból Amelia Podetti (1928–1979), Paulo Freire (1921–1997) és Lucio Gera (1924–2012).
- c) A Katakomba-paktum jelentős forrásként hozzájárul az egyházban és a teológiában a szegénység fogalmának visszatéréséhez, lendületet adva a perifériára való elmozdulásra. Először a dél-amerikai teológia veszi át és bontakoztatja ki, de II. János Pál és XVI. Benedek is magáévá teszi. Így jut el egészen napjainkig, ahol Ferenc pápa pápaságának központi elemévé válik.
- d) Ferenc pápánál a nép teológiai kulcsfogalom és a valóságnak meghatározó alanya, amely egyfajta szintézist teremt a lelkipásztori, az egyháztani és a politikai teológia területei között.
- e) Ferenc pápa a „nép” értelmezése során nem országról, nemzetről vagy egy földrajzi helyről beszél, hanem annak értelmében, amit a „néphez tartozás érzése” kifejez, történelmi, nyelvészeti, kulturális összefüggésben, amelyekből egy nép merít, mindenekelőtt a kollektív bölcsesség és emlékezet jelentőségét hangsúlyozva.
- f) Ferenc pápa megközelítése a nép teológiai fogalmából indul ki, de szintézist alkot a világi, társadalmi értelemben vett néppel oly módon, hogy Isten szent népe a társadalomban él, a nép között szolgálva, nem pedig felette uralkodva,

és eligazítást ad a politika számára is a nép vezetésének és szolgálatának vonatkozásában. Ennek összefüggésében beszélhetünk „népből” gyökerező politikáról.

- g) Paulo Freire felszabadító oktatás-koncepciójában egy lehetséges forrást fedezhetünk fel Ferenc pápa ekkleziológiai gondolkodását illetően. Kimutatható a megegyezés a kritikai pedagógiai koncepciójában található „tanár-diák” kapcsolata és Ferenc pápa „misszionárius tanítvány” fogalma között, valamint a szegények evangelizáló képessége kapcsán. Továbbá a néppel való azonosulás jelentősége, valamint a periféria és a centrum viszonya vonatkozásában is kimutathatjuk Freire koncepciójának gyökereit a pápa teológiai gondolkodásában.
- h) Ferenc pápának az egység és a különbözőség szintéziséről alkotott nézetében a Szent Ignác-i megkülönböztetés elve és Romano Guardini gondolkodása is szerepet játszik. Ezt az értelmezését nemcsak az egyének, de a népek és Isten népe életében is alkalmazza, vagyis lelkipásztori belátásának politikai perspektívája is van e tekintetben.
- i) Ferenc pápa nem „politizál”, hanem evangéliumi pedagógiát művel, amely során pasztorális és ekkleziológiai megnyilatkozásait beilleszthetjük a politikai praxis kereteibe, így megalapozva a politikai szeretet hermeneutikáját. A politikai szeretet így evangéliumi pedagógiát jelent, amelyben a nép vezetése a néppel és különösen is a szegényekkel együtt vezetés, amely az igazságtalan helyzetből adódó ellentétek felszabadítására törekszik.

2.2. Tézisek a nép fogalmáról

- a) A társadalmi tanítás és a társadalmi igazságosság előmozdítása szükségszerűen összekapcsolódik a néppel és nem választható el tőle, mert a népben az emberek kultúrája és értékei testet öltenek, amely magában foglalja a méltóságérzetük forrását jelentő szellemi értékeket is.
- b) Az eltérések és az elhatárolás mellett analógia, párhuzam és fontos kapcsolódás fedezhető fel Isten népe és a világi, társadalmi nép között, amely

meghatározhatja a társadalmi értelemben vett néphez való hozzáállást és a politikai szeretet természetét is.

- c) Ferenc pápa alulról fölfelé irányuló egyháztani és pasztorális teológiai programja nemcsak az ekkleziológia, hanem a politika számára is forrásként szolgálhat, azzal, hogy a néppel együtt folytatott és a népből gyökerező politika perspektíváját nyitja meg.
- d) A nép teológiája gyakorlatilag a kultúra teológiája, a kultúra a *locus theologiae*-ja, amelynek alanya maga a nép.
- e) A népben gyökerező politika kifejezésre juttatja, hogy a politikai szolgálat elválaszthatatlan a nép kategóriájától: ha a politika elszakad a néptől, akkor a nép már csak tömeg és eszköz, a politika pedig uralkodik, és nem szolgál. Mindez ekkleziológiai szinten és a hit vonatkozásában is érvényes megállapítás: az egyház mint Isten népe mutatkozik meg, és ez a szoros kapcsolat az egyháztan és a lelkipásztorkodástan vonatkozásában is jelentőséggel bír.
- f) A társadalmi tanítás és a társadalmi igazságosság előmozdítása szükségszerűen összekapcsolódik a néppel és nem választható el tőle, mert a népben az emberek kultúrája és értékei testet öltenek, amely magában foglalja a méltóságérzetük forrását jelentő szellemi értékeket is.
- g) A néphez közeli lelkipásztori stílus olyan minta, amely a politikai gyakorlat számára is inspiráló forrás lehet. Felfedezhetjük általa, hogy a nép körében élünk és a néphez tartozunk, amely felelősségre int a népért.
- h) A néppel való szövetség (ברית – *berith*) nem pusztán egy formális jogi aktus és szerződés JHWH és a nép között, hanem olyan személyes viszony és szeretetkapcsolat, amelyben a nép nem egyszerűen tulajdona Istennek, hanem „kincse”. Az eredeti héber szövegben ugyanis a שְׂגֻלָּה (*szegullá*) szó szerepel, aminek jelentése a kincs. „Ha tehát hallgattok szavamra és megtartjátok szövetségemet, akkor az összes népek között különleges tulajdonommá teszek benneteket.” (Kiv 19,5).
- i) Az Isten népét az az Istenhez kapcsolódó szeretetkapcsolat határozza meg, amely a szabadításban jut kifejezésre, és amely szabadítás a bibliai terminusban a szinonimája az üdvösségnek és így végső soron Isten népének

közössége az üdvösség relációjában értelmezendő, és ehhez társul a messiási eszme is. Ezzel szemben a társadalmi értelemben vett népben ez az üdvözítő perspektíva nincsen meg.

- j) Amíg az ószövetségi viszonylatban az „Isten népe”-identitás legmeghatározóbb része a szabadulás és az Istenhez való közelség, az Újszövetségben Péter első levele adja meg az Isten népéhez tartozás új távlatát, ami az irgalom megtapasztalásában áll. „Ti valamikor nem voltatok nép, most pedig Isten népe vagytok; régen nem nyertetek kegyelmet, most pedig irgalomra találtatok.” (1Pét 2,9–10). Ennek alapján az „irgalomra találás” által válik Isten népévé az egyház, ez pedig fontos ekkleziológiai hangsúlyt tár elénk.
- k) A Szentírás végig arról tanúskodik, hogy az örömhír elsődleges címzettjei a szegények. Ennek hangsúlyozása kerül előtérbe a felszabadítási teológiában, majd azt meghaladva a nép teológiájában bontakozik ki és jelenik meg Ferenc pápa tanításában.
- l) A nép teológiája – a kultúrát a nép alapjának tekintve – a nemzeti politika fontos részét képező kulturális és történelmi hagyományok és örökségek ápolásának, továbbadásának a jelentőségét is megalapozza.
- m) A megváltás és az üdvtörténet is a népből indul, és mint ilyen, a nép az egyik alapja a megváltás misztériumának.
- n) A néphez tartozás nemcsak egy kulturális beágyazódást, a nemzeti, történelmi örökség elsajátítását, a hagyományok őrzését és szeretetét foglalja magában, hanem azt az azonosulást is, amelyet a teológia a megtestesüléssel, a hústestté válással (vö. Jn 1,14) fejez ki.
- o) Az egyházi önértelmezés szerepet játszik az egyház politikai értelmezésében, és az egyház politikai és társadalmi gondolkodása az ekkleziológiában is nyomot hagy. A Ferenc pápa által képviselt ekkleziológia a politika új teológiájának forrása lehet. Mindezek alapján ennek a gyakorlati útján az első lépés a „társadalmi megtérést” megelőző „egyházi megtérésben” és az átfogó egyháztanhoz való visszatérésben mutatkozik.
- p) Az egyházi és lelkipásztori megtérés alapja a társadalmi megtérésnek.

2.3. Tézisek a periféria fogalmáról

- a) Ferenc pápa gondolkodásában a periféria kifejezés nem annyira földrajzi, mint inkább egzisztenciális és teológiai jelentőségű, amelynek ekkleziológiai, de szociális és politikai relevanciája is van.
- b) Az egzisztenciális periféria bibliai gyökerekből táplálkozó teológiai fogalom, és összefüggésben van a szegénység teológiájával, vele párhuzamba állítható, hiszen az egzisztenciális periférián élők azok, akik a szegénység különböző kategóriájával jellemezhetők. Ebből a perspektívából az egzisztenciális periférián élők azok, akiket a gazdasági rendszer által „leselejtezetteknek”, „kidobottaknak” nevez, a lelki, morális és anyagi értelemben vett szegények, a kirekesztettek és a társadalom peremére taszított emberek, akik sokszor remény, kilátás nélkül élik mindennapjaikat
- c) Akkor létezik periféria, ha van centrum is. Ebben az értelemben a periféria tartalma relatív, mert nem biztos, hogy akiket a centrum „periférián élőknek” tekint, ők maguk is így értelmezik létüket és helyzetüket. Ez érvényes politikai, kulturális és teológiai értelemben is. Ebben a perspektívában a „periféria” fogalmának egzisztenciális értelme van, amely kapcsán megfigyelhető az az átértékelés és elmozdulás, amely szerint a „periféria” központtá válik.
- d) A periféria teológiája Ferenc pápa egyházi perspektívájában összefüggésbe hozható a decentralizációs törekvéseivel és a helyi egyházak súlyának felértékelésével a szinodalitás jegyében, de párhuzamba állítható a politikai praxisban a szubszidiaritás és az önkormányzatiság elvével is.

2.4. Tézisek a politikai szeretet és a politikai lelkeség vonásairól

- a) A politikát nem a pártpolitika vagy a hatalmi spekuláció fogalmi szintjén értelmezzük, hanem úgy mint szolgálatot és a szeretet megnyilvánulását, és ekképpen az evangelizáció egyik kiváltságos útját. A politikai szeretet így beleilleszkedik Isten szeretetművébe.
- b) A politikai szeretet teológiai fogalom, ami politikai távlatokat nyithat. A politikai szeretet teológiai megalapozása szerint a politika a szeretet egyik legmagasabb formája lehet az evangelizáció egyik kitüntetett útjaként.

- c) A politikai szeretet részesedés Isten szeretetművében. A politikai szeretet olyan szeretet, amely a *compassio* és az irgalmasság művészete.
- d) A politikai szeretet teológiai alapjainál az ἀγάπη, az ἔρωσ és a אהר חרmas egysége bontakozik ki előttünk, amelyben egyszerre és kölcsönösen jelen van az ἀγάπη „lefelé” emanálása, az ἔρωσ reditiója „felfelé” és a אהר horizontalis működése, amely kapcsolat megnyitja annak lehetőségét, hogy mindezt Isten *immanens creatio continuájaként* értelmezzük. Ez egyúttal jelentheti a Lélek immanens működését is (איהר איהר), ami pedig egy egészen új pneumatológiai dimenziót nyithat meg, amely aktívan találkozik a politikával, és így a politika spirituális teológiájának részét képezhetné.
- e) A politikai szeretet evangéliumi pedagógiát jelent, amelyben a nép vezetése a néppel és különösen is a szegényekkel együtt való vezetés, amely az igazságtalan helyzetből fakadó ellentétek felszabadítására törekszik.
- f) A politika is – mint a közjó szolgálata, és az igazságosság előmozdítása – evangelizációs küldetés, egy missziós hivatás, amely a Jézus által meghirdetett evangéliumból források, arra épül.
- g) Ha abból indulunk ki, hogy a szeretet elköteleződés, akkor a politikai szeretet társadalmi elköteleződést foglal magában, amely az egyház prófétai küldetésének megnyilvánulása.
- h) Isten stílusa mint a közelség, együttérzés, gyöngédség, amelyek meghatározzák a néphez való odafordulását, és amelyek rendszeresen visszatérő kulcsfogalmak Ferenc pápa gondolkodásában a pásztori magatartás és lelkiség vonatkozásában, nemcsak a néphez közeli lelkipásztort jellemző stílusjegyek, hanem a „lélekben politikus” (EG 273.) attribútumai is.
- i) A néphez közeli lelkipásztori stílus által felfedezhetjük, hogy a nép körében élünk és a néphez tartozunk, amely felelősségre int a népért.
- j) A népet alkotó emberek iránti felelősség, elköteleződés, szeretet és *compassio* is meghatározó részei a néphez tartozás fogalmának. Voltaképpen ezek együttes megélése jut kifejezésre a hazaszeretet magatartásában.
- k) Jézus nemcsak pásztor, de bárány is, azaz olyan vezető, aki teljesen azonosul a néppel.

- l) A „láss, ítéld, cselekedj” programja nem pusztán a pasztorális, hanem a társadalmi cselekvésre nézve is iránytű.
- m) A politikai kereszténység helyett teológiai értelemben a keresztény politika az autentikus vízió, ami a keresztény hitből fakadó alapelvek mentén alkot politikát, a politikai szeretet teológiai forrásaiból inspirálva, az evangéliumi realizmus talaján állva. Nem a keresztény üzenetet igazítja a politikához, hanem a politikát a keresztény üzenethez.
- n) Ahogyan nem a politikai, kulturális és vallási központból, Jeruzsálemből indul Jézus megváltó működése, hanem a jelentéktelennek és legkisebbnek számító Betlehemből (vö. Mik 5,1), úgy elmondhatjuk, hogy a társadalmi megújítás is a legkisebbektől indul.
- o) A *compassio* eredetileg krisztológiai fogalom, a krisztológia pedig az ekkleziológia meghatározója, amely pedig a politikai szeretet teológiai ihletője lehet, így a *compassio* ebben a perspektívában nemcsak teológiai kulcsfogalom, hanem a társadalmi kapcsolatok fontos mozgatórugója.
- p) A politika az egyénnel és a társadalommal való *compassió*ból is ered, nem pusztán a társadalmi szerződés alapján. A *compassio*-alapú társadalmi szerződés egy szociálisan érzékeny és a periférián élők érdekeit szem előtt tartó politika és társadalom távlatát nyithatja meg az egyetemes testvériség eszméje felé vezetve.
- q) Az evangéliumi logika alapján a szegényeket a középpontba állító politikai cselekvésben a szegények a politikai cselekvés mércéiként mutatkoznak meg. Ebből az következik, hogy egy ország, egy nép igazi erejének mutatója elsősorban nem a katonai potenciáljából, vagy gazdasági, anyagi és területi méretéből adódik, hanem szociális érzékenysége, a szociális rendszer fejlettsége és a szociálpolitikai intézkedések minősége, a legelesettebbek iránti *compassió*ja, azaz cselekvő együttérzése révén fejeződik ki leginkább.
- r) Analógiát mutathatunk ki a pap és a politikus között, hiszen mindketten a nép pásztorai, és ennek alapján ugyanúgy korreláció is van köztük.
- s) Isten népe pásztorainak cselekvési módja és küldetése megfeleltethetőek analóg módon a világi nép vezetőire, vagyis a politikus úgy jelenik meg mint

pásztor és próféta. Így a közjó szolgálata mint próféta küldetés jelenik meg előttünk.

2.5. Tézisek Ferenc pápa ekkleziológiai-pasztorális programja és a politikai szeretet közti harmonizálásról

- a) A politikai praxisba átültethetők Ferenc pápa ekkleziológiai teoretikus irányai.
- b) Ahogyan a nép teológiája analógiát állít Isten népe és a világi nép között, úgy analógiát állíthatunk Ferenc pápa Isten népe kormányzásáról szóló, lelkipásztori megnyilatkozásai, valamint a világi nép vezetése, és így a politika között. Az egyházi értelemben vett nép vezetőinek szóló Ferenc pápai megnyilatkozások megfeleltethetők a politikai értelemben vett nép vezetői felé szóló iránymutatásokkal és így mint politikai spirituális teológiai alapvetésekkel is foglalkozhatunk velük.
- c) A *sensus fidei* kulcsfogalomnak számít az Isten népe összességként értelmezett egyház megértéséhez, ami magában foglalja azt is, hogy ennek gyakorlati megélése és megvalósítása a társadalmi és politikai szinten is érvényesítésre hivatott.
- d) A *sensus fidei* gyakorlati útja összefüggésben van a szinodalitással, és abban bontakozik ki, amely által minden megkeresztelt ember, az „egész nép” a „hit tanítását” „egyre inkább alkalmazza életében” (vö. LG 12).
- e) A szinodalitás a cselekvésnek egy olyan kifejezési módjaként áll előttünk, ami a politika és a társadalmi viszonyok számára is gyümölcsöző lehet.
- f) A szinodalitás egyben a decentralizáció útja, ami a politikai gyakorlatba átültetve a szubszidiaritás alapvető egyházi társadalmi tanításával korrelál a helyi közösségek autonómiájának és szuverenitásának elismerésével és értékelésével.

ABSTRACT

In his encyclical about fraternity and social friendship, Pope Francis formulated a clear request: “I repeatedly ask you to re-evaluate politics”⁸⁴⁴. This doctoral dissertation wishes to respond to this appeal. In light of this, the aim of the present dissertation is to harmonize “political love”⁸⁴⁵ with Pope Francis’ ecclesiological conception and pastoral programme, which reveals an ecclesiology that may form the basis of political practice.

Although the notion of politics was defiled during history, the social teaching of the church makes it clear and Pope Francis especially emphasises that politics is one of the highest forms of love, because it serves the common good.⁸⁴⁶

We wish to point out that politics in this sense offers a special opportunity for evangelization. Thus, we do not interpret politics on the conception level of party politics or speculation of authority, but rather as service and the manifestation of love, as a blessed way of evangelization. Political love is a share of God’s work of love; we can state that ἀγαπάω provides the dynamics of political practice. The threefold unity of ἀγάπη, ἐρώς and חַרַח develops before us, in which the “downward” emanation of ἀγάπη, the “upward” reditio of ἐρώς and the horizontal operation of חַרַח are simultaneously and mutually present. This relationship may possibly be interpreted as God’s *immanent creation continua*. It may also reveal the immanent operation of the Spirit (רוּחַ יְהוָה), which could open a completely new Pneumatological dimension. This dimension intensively connects to politics and may become part of the spiritual theology of politics.

The call to mission (cf. Matthew 28:19) determines the task of the church: proclaiming the Gospel. Therefore, social commitment is not optional, but a

⁸⁴⁴ FERENC PÁPA, *Fratelli tutti* (FT) enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról, SZIT, Budapest 2021, 180. [my translation]

⁸⁴⁵ Cf. “social love” in II. JÁNOS PÁL, *Redemptor hominis kezdetű enciklikája*, SZIT, Budapest 1980, 288. Also cf. AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, SZIT, Budapest 2007, 207.

⁸⁴⁶ Cf. Interjú Ferenc pápával - *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2013, 62. (original publication: SPADARO, A., *Intervista a Papa Francesco*, in *La Civiltà Cattolica* [2013/09.], 449–477.). Cf. XI. PIUSZ, *Quadragesimo anno* enciklika (1931. május 15.), 88.: AAS 23 (1931), 206–207.

fundamental duty originating with Christian faith. Apparently, “the social dimension is not the only, but an essential and inevitable dimension of proclaiming the Gospel”⁸⁴⁷. In other words, it is justified by the Gospel.⁸⁴⁸ Not even during the political practice based on the realism of the Gospel should we forget that the poor have a privileged position among the people of God, so the “primary recipients” of the new evangelization are the poor. The whole Bible is pervaded by the sensitivity of God’s heart towards the poor and the afflicted. In this respect it is important to highlight that “caring about the poor is primarily a theological deed for the Church”⁸⁴⁹. At the same time, the concept of poverty should not be spiritualized⁸⁵⁰, since God’s compassionate and liberating love sensitive to every form of poverty is directed to all the people, especially towards the poor.

The fostering of social education and social justice necessarily connects to the people and cannot be separated from it, because the people embody human culture and values, including spiritual values, which are the source of their sense of dignity. In the Old Testament the alliance with the people (בְּרִית – *brit*) is not merely a formal legal act and contract between JHWH and the people, but such a personal relationship and communion of love in which the people are not simply God’s property, but his “treasure”. The original Hebrew text contains the word סְגֻלָּה (*s'gulá*), meaning treasure. “Now therefore, if ye will obey my voice indeed, and keep my covenant, then ye shall be a peculiar treasure unto me above all people”⁸⁵¹ (Exo 19.5). Apparently, the people are part of God’s saving plan of love, the mystery of salvation. God’s people are defined by the communion of love with God, which is expressed by liberation; in the biblical term, liberation is the synonym of salvation⁸⁵²; thus, in the end the community of God’s people is to be interpreted in relation to salvation. On the other hand, this perspective of salvation is missing from the people in the sense of society. It is this that calls attention to the fact that although “everything is politics, but politics is not

⁸⁴⁷ AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 526. [my translation]

⁸⁴⁸ *Ibid.* 68.

⁸⁴⁹ FERENC PÁPA, *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdítás az evangélium hirdetéséről a mai világban (EG), SZIT, Budapest 2014. 198. [my translation]

⁸⁵⁰ Cf. PATSCH, F., „A szegények – a szegény Jézus teste”, *A felszabadítás teológiája egyházas olvasata*, in *Vigilia* (2013/9.), 662.

⁸⁵¹ וְעַתָּה אִם-שָׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי וְשָׁמַרְתֶּם אֶת-בְּרִיתִי וְהִיְתִם לִי סְגֻלָּה מִכָּל-הָעַמִּים כִּי-לִי כָל-הָאָרֶץ:

⁸⁵² Cf. GUTIÉRREZ, G., *Teología de la liberación*, Perspectivas Sígueme, Salamanca 1972, 14.

everything”; in other words, man is not redeemed by politics: “Man is only redeemed by love”⁸⁵³. By his embodiment, Jesus made the experience of “the God of closeness” realistic and clear in the most elemental way. Not only did he take on the sins of the world, but also identified with the people by expressing belonging to them. Jesus was not only a pastor, but also a sheep – not a leader above the people, but someone who completely identified with the people. “When he saw the crowds, he had compassion on them, because they were harassed and helpless, like sheep without a shepherd”⁸⁵⁴ (Matthew 9:36). The Greek text uses the word *σπλαγχνίζομαι* in order to express that Jesus’ heart “went out” to the people when he saw them, which emphatically expresses being touched or deeply moved, or *compassio*. Therefore, we may witness that “Jesus himself is the model for the decision of evangelization that leads us into the heart of the people”⁸⁵⁵. In the Old Testament, Peter’s first letter opens new perspectives on belonging to God’s people by experiencing mercy (cf. 1 Peter 2:9-10). According to our thesis, not only may we discover differences and limitations, but also analogies, parallels and an important connection between God’s people and the secular, social people, which may determine the attitude towards the people in the social sense and the nature of political love. The love motif appears as an analogy, which defines the relationship between God and the people, and which provides important directions for the leaders of the social people, the “social shepherds” regarding political practice and the experience of political love. In addition, embodiment expresses the need that political action should be rooted in reality, not merely in the world of ideas. *Compassio* is originally a Christological concept; Christology, in return, determines ecclesiology, which may theologially inspire political love. Thus, from this perspective, *compassio* is not only a theological key concept, but an important driving force of social connections. Politics is not only based on social contract, but also on *compassio* for the individual and society. The *compassio*-based social contract may open the perspective of a socially sensitive society and politics that have in view the interests of the people of the periphery and lead towards the universal idea of fraternity. We

⁸⁵³ XVI. BENEDEK, *Spe salvi*, 26. [my translation] This thought also suggests that we should avoid the temptation and danger of replacing the biblical hope directed to the kingdom of God with the kingdom of man.

⁸⁵⁴ Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους ἐσπλαγχνίσθη περὶ αὐτῶν, ὅτι ἦσαν ἐσκυλμένοι καὶ ἐρριμμένοι ὡσεὶ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα.

⁸⁵⁵ EG 269. [my translation]

may discuss political mysticism along the lines of *compassio*, which reveals that the people comprise persons having a face, or rather, the people themselves correlate with the notion of person.

Examining the historical and theological circumstances of the 20th century, we witness the return of the concept of God's people outlined above. The stages include the Second Vatican Council, the liberation theology developed by Gustavo Gutiérrez (1928–) and the theology of the people primarily founded by Lucio Gera (1924-2012) as its Argentinean variant. The theology of the people is practically the theology of culture; culture is the *locus theologiae*, the subject of which is the people themselves. We may regard the theology of the people as a possible source of political love, in which politics rooted in the people unfolds, expressing that political service is inseparable from the category of the people: if politics is broken away from the people, the people are only a mass and a tool, and politics reigns but does not serve. The “embodiment” of the church like this is essential in the ecclesiological thinking of Pope Francis, which is at the same time the bridge that leads us through to the service of the people and the practice of political love⁸⁵⁶.

The theology of the people interprets the church as a community growing from the bottom up instead of being controlled from above. As a result, the church “does not intend to teach the people, but rather listen to its wisdom”⁸⁵⁷. This is opposed to the “Gregorian structure”, according to which the people exist as *homo hierarchicus*, an illiterate entity less capable of independent thinking⁸⁵⁸. The self-definition of the church plays a role in the political definition of the church: the political and social thinking of the church also leaves a trace in ecclesiology. According to our thesis, the ecclesiology of Pope Francis may be the source of the new theology of politics.

In order to understand the theology of Pope Francis, we do not have to examine his character on its own; to the contrary, an interrelated theological chain has evolved, connecting Pope John XXIII and Pope Francis through liberation theology, the theology of the people, the ecclesiology of the Second Vatican Council, the COEPAL

⁸⁵⁶ Cf. EG 273.

⁸⁵⁷ KASPER, W., *Ferenc pápa – A gyengédség és a szeretet forradalma*, Vigilia, Budapest 2015, 28. [my translation] Cf. FREIRE, P., *Pedagogy of the Oppressed*, The Seabury Press, New York 1974.

⁸⁵⁸ Ibid.

(*Comisión Episcopal de Pastoral*, 1966), the Latin-American Synods – Medellín (1968) and Puebla (1979) –, *Evangelii nuntiandi* (1975) and the Aparecida Document (2007). *Evangelii gaudium* apostolic exhortation (2013) appeared and its ecclesiological points could be analyzed at the end of this process. We can see in this context that the theological background of Pope Francis is significantly determined by Romano Guardini (1885–1968), as well as Amelia Podetti (1928–1979), Paulo Freire (1921–1997) and Lucio Gera (1924–2012) from Latin-America among others. Their effect is noticeable in the theological emphasis on peripheries, missionary discipleship, the principle of unity above conflicts and the evangelizing power of the poor. In addition, the Pact of the Catacombs (16 November 1965) was a serious inspiration to the church and theology for returning to the notion of poverty, shifting focus onto the periphery.

According to Pope Francis' approach, we can create a synthesis with the people in the secular, social sense of the word, so that God's saint people live in society, serve among the people and do not reign above them. As in the theology of the people, God's people become the subject, and God's people the theologians, in the course of politics implemented with the people and for the people, social action should be accomplished from the people's perspective and by the people, in which the protagonist is the people themselves. In the end, this is the realization of democracy, as long as we do not refer to an impaired democracy, but rather to one preserving its values and cultural-historical roots, in which the poor are a valuable and essential part of the people. This is why the church must identify with the given people's history and traditions, becoming a part of their life and showing solidarity both in a physical and spiritual-cultural sense. This is the politics of fraternity in the spirit of social friendship, according to which policy is not only made for the people, but also together with the people.

We may discover politics originating “from the people” on these grounds. The theological foundations of political love are the theological concepts of closeness to the people, identity with the people and embodiment in the people, the preference of poverty, the central role of the periphery, the emphasis on mercy, *compassio*, *sensus fidei* and *intellectum fidei*, synodality and missionary discipleship, the nature of the social mission of prophets-pastors, as well as the priority of reality and unity, which at

the same time outline the features of “politicians in spirit”, namely political love (EG 273).

We can see that Pope Francis is not engaged “in politics” but rather in evangelical pedagogy. His pastoral and ecclesiological utterances may fit into the framework of political practice, founding the hermeneutics of political love. Therefore, political love means evangelical pedagogy, in which leading the people is leadership with the people and especially with the poor, striving to liberate oppositions resulting from oppression.

We formulate our considerations in this spirit regarding the challenges of the present world – the protection of life, the ethical concerns regarding capital punishment, a possible answer from the church to the challenges of refugees and migration –, which may form the basis of future researches. The central element of the struggles for dignity is the efforts for land, home and work⁸⁵⁹, which are together responsible for ensuring human dignity and which determine the activity of the people’s movement⁸⁶⁰. Therefore, we reflect on the programme of the three “T”s – *la tierra, el techo y el trabajo* (land, home, work) separately.

⁸⁵⁹ These are the three “T”s: *la tierra, el techo y el trabajo*, which provide the guiding principle for the mission of popular movements.

⁸⁶⁰ Cf. Ferenc pápa beszéde a népi mozgalmak világtalálkozójának résztvevőihöz (2014. október 28.): AAS 106 (2014), 858.

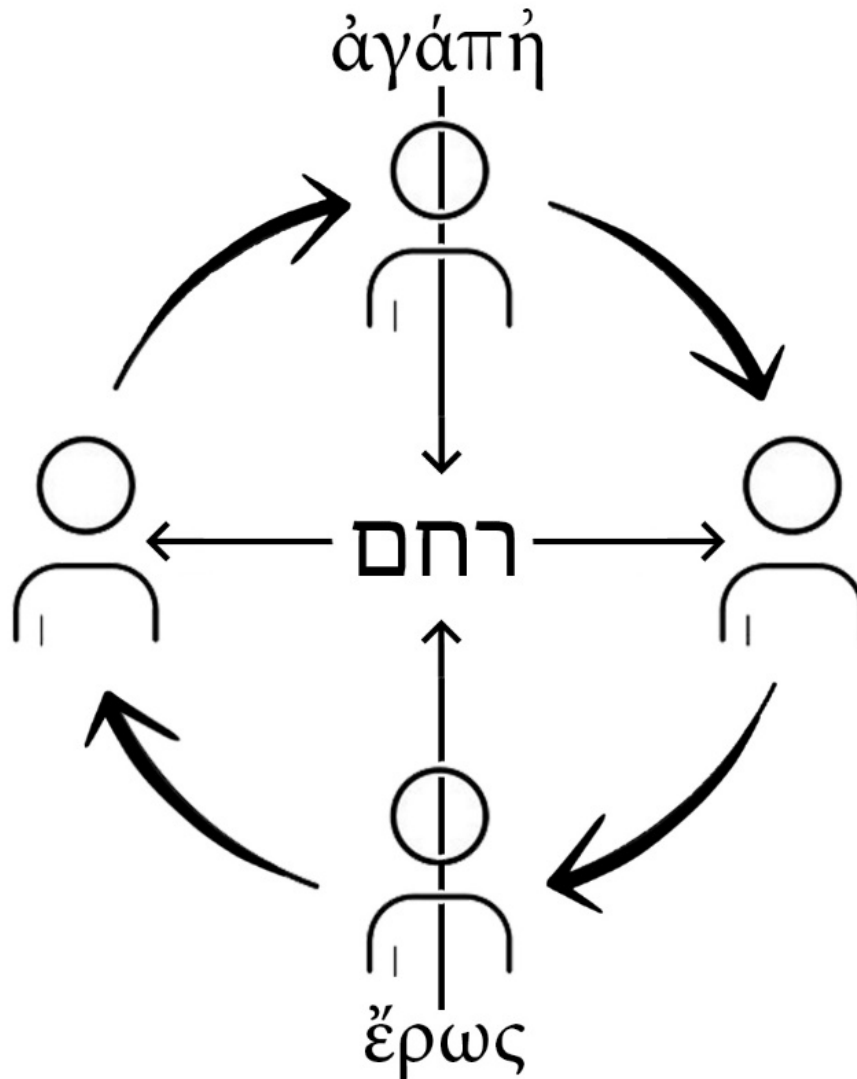
FÜGGELÉK

1.

Saját készítésű ábra

a politikai szeretet lehetséges pneumatológiai dinamikájáról, a szeretet vertikális és horizontális mozgásának szemléltetéséről

Magyarázat: az ábra leképezi az ἀγάπη (agapé), az ἔρως (erósz) és a ράη (ráham) hármas egységének dinamikáját, amelyben egyszerre és kölcsönösen jelen van az ἀγάπη „lefelé” emanálása, az ἔρως reditiója „felfelé” és a ράη horizontális működése. Az agapé és az erósz találkozási pontja kiváltja a ráhamot.

2.

A KATAKOMBA-PAKTUM FORDÍTÁSA⁸⁶¹**Egy szolgáló és szegény egyház**⁸⁶²

Mi, a II. Vatikáni Zsinaton összegyűlt püspökök, megvilágosodva az életünk evangéliumi szegénység szerinti hiányosságairól;

meghívva egymást egy kezdeményezésre, amiben mindnyájan szeretnénk elkerülni az önközpontúságot és az elbizakodottságot;

egységben püspöktestvéreinkkel, mindenekelőtt a mi Urunk, Jézus Krisztus kegyelmére és erejére, egyházmegyénk híveinek és papjainak imáira támaszkodva;

gondolatban és imádságban elhelyezve magunkat a Szentháromság, Krisztus Egyháza és az egyházmegye papjai és hívei elé;

alázatban és gyengeségünk tudatában, de mindazzal a határozottsággal és erővel is, amivel Isten kegyelmezni akar nekünk, elkötelezzük magunkat az alábbiak mellett:

1. Törekedni fogunk úgy élni, ahogyan a mi népünk él a mindennapokban, ami a lakhatást, az étkezést, az utazást, és minden mást, ami ebből következik, illeti. Vö. Mt 5,3; 6,33–34; 8,20.
2. Örökre lemondunk a gazdagság látszatáról és valóságáról, különösen a ruhákat (drága anyagok, hivalkodó színek) és az értékes anyagokból készült jelvényeket illetően (ezeknek a jeleknek ténylegesen evangéliumiaknak kell lenniük). Vö. Mk 6,9; Mt 10,9; ApCsel 3,6 Se arany, se ezüst.
3. Nem fogunk rendelkezni a nevünkön ingatlannal, ingó vagyonnal, bankszámlával stb.; és ha szükség is lenne rájuk, mindent az egyházmegye, vagy a szociális vagy karitatív tevékenységek nevére írjuk. Vö. Mk 6,9; Mt 10,9; ApCsel 3,6.
4. Minden alkalommal, amikor lehetséges, egyházmegyénk pénzügyi és anyagi irányítását egy kompetens, apostoli szerepük tudatában lévő laikusokból álló bizottságra bízuk, annak érdekében, hogy mi kevésbé legyünk adminisztrátorok, és annál inkább pásztorok és apostolok. Vö. Mt 10,8; ApCsel 6,17.

⁸⁶¹ Saját fordítás, elsődlegesen a szöveghűség szempontjait szem előtt tartva. Az olasz szöveg forrása: <https://www.domitilla.info/docs/brochures/pactit.pdf>

⁸⁶² KLOPPENBURG, Boaventura (org.). *Concilio Vaticano II. Vol. V, Quarta Sessão*. Petrópolis: Vozes, 1966, 526–528.

5. Elutasítjuk, hogy szóban vagy írásban olyan nevekkel és címekkel szólítsanak, amelyek nagyságot és hatalmat jeleznek (Eminenciás úr, Excellenciás úr, Monsignore...). Jobban szeretjük, ha az evangéliumi Atya néven hívnak bennünket. Vö. Mt 20,25–28; 23,6–11; Jn 13,12–15.
6. Viselkedésünkben, társadalmi kapcsolatainkban kerülni fogjuk azt, amivel úgy tűnhet, hogy kiváltságokkal, elsőbbséggel vagy bármilyen előnyben részesítjük a gazdagokat és a befolyásos személyeket (pl. vendékként vagy vendéglátóként banketteken, vallási szertartásokon) Vö. Lk 13,12–14; 1Kor 9,14–19.
7. Továbbá nem fogjuk legyezgetni vagy táplálni senki hiúságát a jutalmak láttán, vagy ajándékokért cserébe, vagy bármilyen más okból. Kérni fogjuk híveinket, hogy adományaikat tekintsék a vallásosságuk, az apostolkodásuk és a társadalmi cselekvésük természetes részének. Vö. Mt 6,2–4; Lk 15,9–13; 2Kor 12,4.
8. Mindent, ami csak szükséges, az időnkől, gondolkodásunkból, szívünkől, eszközeinkből stb. odaadjuk a szorgalmas és gazdaságilag gyenge és kevésbé fejlett személyek és csoportok apostoli és lelkipásztori szolgálatára, anélkül, hogy ez befolyásolná az egyházmegye többi személyét és csoportját. Támogatni fogjuk a laikusokat, a szerzeteseket, a diakónusokat, a papokat, akiket az Úr meghív a szegények és a munkások evangelizálására, osztozva a munkáséletben és a munkában. Vö. Lk 4,18; Mk 6,4; ApCsel 18,3–4; 20,33–35; 1Kor 4,12; 9,1–27
9. Az igazságosság és a szeretet követelményeinek, valamint ezek kölcsönös kapcsolatának tudatában törekszünk a „jótékonyági” tevékenységeket igazságosságon és szereteten alapuló társadalmi munkákká átalakítani, amelyek mindenkit és minden igényt figyelembe vesznek, mintegy alázatos szolgálat az illetékes állami szervek számára. Vö. Mt 25,31; 25,46; Lk 13,12–14; 33,34.
10. Dolgozni fogunk azon, hogy kormányunk és a közszolgálatok felelősei olyan törvényeket, struktúrákat és szociális intézményeket hozzanak létre és vigyenek véghez, amelyek szükségesek az igazságossághoz, az egyenlőséghez, az ember és az emberiség harmonikus és teljes fejlődéséhez, és ezáltal egy

másik társadalmi rend születhessen, amely méltó az ember- és az Isten fiaihoz.
Vö. ApCsel 2,44–45; 4,32–35; 5,4; 2Kor 8 és 9; 1Tim 5,16.

11. Mivel a püspöki kollegialitás a legevangeliumibb módon a testi, kulturális és erkölcsi nyomorúságban lévő emberi sokaság (az emberiség kétharmada) közös terhének felvállalásában valósul meg, elkötelezzük magunkat:

- lehetőségeinkhez mérten hozzájárulni a szegény nemzetek püspökségei sürgős beruházásaihoz;
- nemzetközi szervezetekkel együtt, de az evangéliumról tanúskodva, ahogyan VI. Pál tette az ENSZ-ben, olyan gazdasági és kulturális struktúrák átvételét kérelmezni, amelyek többé nem hoznak létre proletár nemzeteket egy olyan világban, ami egyre gazdagabb, azonban nem teszi lehetővé a szegény tömegek számára a nyomorukból való kitörést.

12. Elkötelezzük magunkat amellet, hogy pasztorális szeretetben megosszuk életünket a Krisztusban élő testvéreinkkel, papokkal, szerzetesekkel, laikusokkal, hogy hivatalunk valós szolgálat legyen; így:

- erőfeszítéseket fogunk tenni, hogy velük „vizsgáljuk felül életünket”;
- olyan munkatársakat formálunk, akik inkább lesznek a Lélek szerinti animátorok, mintsem a világ szerinti főnökök;
- igyekszünk mindinkább emberileg jelen lenni, befogadók lenni...;
- nyitottak leszünk mindenki felé, bármelyik vallás követője legyen is.
Vö. Mk 8,34–35; ApCsel 6,1–7; 1Tim 3,8–10.

13. Visszatérve saját egyházmegyéinkbe, elhatározásunkat tudatni fogjuk egyházmegyéink híveivel, kérve őket, hogy segítsenek bennünket megértésükkel, támogatásukkal és imádságaikkal.

Segítsen minket Isten, hogy hűek legyünk!

NYILATKOZAT

Alulírott felelősen kijelentem, hogy a jelen doktori disszertációt önálló kutatásaim alapján, önállóan írtam a feltüntetett és hivatkozott források és szakirodalom alapján, amelyeket az érvényben lévő előírásoknak megfelelően idézek. Disszertációm nem tartalmaz plágiumot.

Budapest, 2023. április 16.

.....
Wappler Ádám